

A HÁZTARTÁSOK ÉS NÉPESSÉGÜK HÁZTARTÁSTÍPUSOK SZERINT 1990-BEN*

DR. BARANYAI ISTVÁN

A tanulmány célja annak vizsgálata, hogyan oszlanak meg a háztartások népességük (ezen belül a fiatalok és az időskorúak), valamint a háztartás típusa szerint. A háztartások típusait olyan csoportosítási rendszerben ismertetjük, melynek kialakításánál a lehetőségekhez mérten a demográfiai szemlélet mellett a gazdasági-szociális nézőpont is szerepet kapott. E csoportosítási rendszer, illetve a több tekintetben is homogén típusok kialakítása többféle típusképző ismérv egyidejű alkalmazásával vált lehetővé (gazdasági aktivitás; család- vagy nem családháztartás; utóbbiak közül egyedül és nem egyedül élők; a családháztartások közül az egy- vagy többcsaládos háztartások; az egycsaládos háztartások közül a házaspáros és az egy szülő gyermekkel típusúak; a 24 éven aluli nőtlen/hajadon eltartott gyermekek száma; tartozik-e a háztartáshoz nőtlen/hajadon kereső gyermek és/vagy rokon). A típusok ilyen módon kialakított rendszerének előnye többek között az is, hogy a vizsgálandó témákhoz és a minta nagyságához igazodva különböző összevonásokkal rugalmasan változtatható.

A HÁZTARTÁSOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA FŐBB TÍPUSOK SZERINT

Az össznépeség száma 1960 és 1980 között mérsékelten nőtt, majd az ezt követő évtizedben folyamatosan csökkent. (A csökkenés az utóbbi évekre is jellemző volt, és várhatóan a jövőben is folytatódik.) Végeredményként 1960 és 1990 között a népesség száma mindössze 4 százalékkal gyarapodott, a háztartásoké azonban ennél lényegesen nagyobb mértékben, 21 százalékkal nőtt. Ezzel egyidejűleg eléggé jelentősen megváltozott a háztartások főbb típusok szerinti összetétele, amelynek jellemzői a következők:

– a családháztartások száma 1960 és 1980 között folyamatosan emelkedett, 1980 és 1990 között azonban már kissé csökkent;

– a családháztartásokon belül az egy szülő gyermekkel típusú háztartások száma részben a válások számának növekedése, részben pedig a férfiak 1970 után kedvezőtlenebbé vált halandósága miatt erőteljesen emelkedett, ugyanakkor a rokonnal élő egycsaládos háztartások, továbbá a két- vagy többcsaládos háztartások száma 1970 után a lakásállomány jelentős gyarapodásával is összefüggésben számottevően csökkent;

* Készült „A népesség társadalmi-gazdasági struktúrája a háztartások típusai szerint 1990-ben” c., az Országos Társadalomtudományi Kutatási Alap által támogatott (T 9781 és T 6770 sz.) kutatás alapján összeállított KSH-kiadvány felhasználásával.

– mindvégig folyamatosan és igen nagy mértékben emelkedett a nem családháztartások száma, köztük az egyedül élők és méginkább a két- és többszemélyeseké (az egyszemélyes háztartások száma három évtized alatt több mint a 2,1-szeresére, a két- és többszemélyes nem családháztartásoké pedig ugyanezen időszak alatt 3,4-szeresére nőtt).

1. tábla

A háztartások száma főbb típusok szerint a lakónépesség szerinti számbavétellel

A háztartás típusa	A háztartások								
	1960.	1970.	1980.	1990.		1960.	1970.	1980.	1990.
	évi száma (ezer)				évi megoszlása (százalék)				
Házaspáros egycsaládos	.	2269	2405	2282	(2365)	.	67	65	59
Egy szülő gyermekkel	.	247	300	411	(309)	.	7	8	10
Egycsaládos háztartás	2424	2516	2705	2693	(2674)	79	74	73	69
Ebből rokonnal	.	430	354	356		.	13	10	9
Két- vagy többcsaládos	164	185	159	100	(100)	5	6	4	3
Családháztartás együtt	2588	2701	2864	2793	(2774)	84	80	77	72
Egyedül élő	447	590	730	946	(808)	15	17	20	24
Egyéb nem családháztartás	44	87	125	151	(219)	1	3	3	4
Nem családháztartás	491	677	85	1097	(1027)	16	20	23	28
Összesen	3079	3378	3719	3890	(3801)	100	100	100	100

Megjegyzés. A zárójeles adatok az állandó népesség szerinti számbavétel eredményeire vonatkoznak.

A gazdasági aktivitás oldaláról vizsgálva: a háztartásokon belül az aktív kereső nélküliek aránya az 1960. évi 8 százalékról 1970-re 19 százalékra, 1980-ra 24 százalékra, 1990-re pedig 32 százalékra (1 millió 248 ezerre) emelkedett. Ez a növekedés nagyrészt az időskorúak hányadának az emelkedésével és közülük az aktív keresők arányának erőteljes csökkenésével, továbbá a munkavállalási korú rokkantsági nyugdíjasok számának folyamatos és gyors növekedésével függött össze. Ezeken kívül számottevő szerepet játszott e folyamatban a többgenerációs háztartásoknak a belső vándorlás miatti szétválása, illetve a lakásállomány gyarapodása, és ezekkel is összefüggésben annak a szemléletmódnak a mind általánosabbá válása, hogy a különböző felnőtt generációk egymástól elkülönülve önálló lakásban-háztartásban éljenek. Mindezek hatására az elmúlt három évtizedben a háztartások számának növekedése az aktív kereső nélküliek számának gyarapodásából adódott, az aktív keresős háztartások száma pedig csökkent.

Amennyiben a háztartások számának időbeli alakulását taglétszámuk szerint tekintjük át, kitűnik, hogy az egyedül élők már említett jelentős gyarapodása mellett a kétszemélyes háztartások aránya is nőtt. Ugyanakkor a háromszemélyesek aránya 1970 után csökkent, a négyszemélyeseké lényegesen nem változott, az öt- és többszemélyeseké pedig az 1960. évi 17 százalékról 1990-re több mint a felére, 8 százalékra csökkent.

Az eddigi adatok az ún. lakónépesség szerinti számbavétel teljes körű eredményeit tükrözték. A már említett KSH-kiadvány az állandó népesség szerinti számbavételre, illetve 2 százalékos reprezentatív mintájának a teljes sokaságra vetített eredményeire épült. A kétféle számbavétel eredményei között a leglényegesebb eltérés: az állandó népesség szerinti számbavétel adatai szerint jóval kevesebb az egyedül élő és az egy szülő

gyermekkel típusú háztartás, továbbá kevesebb az összes háztartás is, mint a lakónépeség szerinti számbavétel során. Az állandó népesség szerinti számbavétellel ugyanis az állandó lakóhelytől ideiglenes jelleggel másutt lakó diákokat, munkavállalókat stb. az állandó lakóhelyük szerinti családjukhoz-háztartásukhoz sorolják (ezzel az intézeti-háztartás-kategória jelentősége csökken). A kétféle számbavétel főbb háztartástípusokra vonatkozó eredményeinek eltérését az 1. tábla 1990. évi adatai jelzik.

A továbbiakban kizárólag az 1990. évi népszámlálás 2 százalékos reprezentatív mintájának a teljes sokaságra vetített állandó népesség szerinti adatait vizsgáljuk. Ezek az adatok természetesen némileg eltérnek a teljeskörűen számbavett adatoktól.

1990-ben a háztartások 56 százaléka, a népességnek pedig 48 százaléka tartozott a gazdasági és demográfiai szempontból homogén ötféle kiemelt háztartástípushoz (lásd a 2. táblát). Ezek közül a népességet tekintve legjelentősebb a házaspárból és két eltartott gyermekből álló aktív keresős háztartások súlya, a háztartásokat tekintve pedig a nem aktív egyedül élők aránya a legmagasabb. Ezeken kívül még a három főből álló, aktív keresős, egy eltartott gyermekkel típusú háztartások, továbbá a házaspárokból álló, két fős háztartások – aktív és nem aktív keresősök egyaránt – aránya is igen jelentős. A további háztartások több szempontból is nagyon sokrétűek, és emiatt a különböző összetételű, illetve típusú háztartások száma eléggé jelentős.

2. tábla

Az öt legjelentősebb típusú háztartások száma és népessége

A háztartás típusa	A háztartások		A népesség	
	száma (ezer)	aránya (százalék)	száma (ezer fő)	aránya (százalék)
Aktív keresős háztartások:				
házaspár más személy nélkül	287	7,6	574	5,5
házaspár egy eltartott gyermekkel	336	8,8	1008	9,7
házaspár két eltartott gyermekkel	495	13,0	1980	19,0
Nem aktív keresős háztartások				
egyedül élő	561	14,8	561	5,4
házaspár más személy nélkül	450	11,8	900	8,7
<i>Összesen</i>	<i>2129</i>	<i>56,0</i>	<i>5023</i>	<i>48,3</i>

Gazdasági aktivitás szempontjából a háztartások az aktív keresős és az aktív kereső nélküliek csoportjába sorolhatók. Az összes háztartás 69 százaléka tartozik az aktív keresős és 31 százaléka az aktív kereső nélküliekhez (a népesség 81,5, és 18,5 százaléka).

Az aktív kereső nélküli háztartások háztartástípus szerinti megoszlását a 3. tábla mutatja be. E háztartások 47,6 százaléka kiemelt típus között szereplő egyedül élőkből, 38,2 százaléka pedig házaspárokból álló kétszemélyes háztartás. A fennmaradó 14,2 százalékot az egy szülő gyermekkel típusú, az egyéb családháztartások, valamint a két- vagy többszemélyes nem családháztartások alkották. Más oldalról nézve pedig az aktív kereső nélküli háztartások 93,9 százaléka a nyugdíjas-járadékos, 6,1 százaléka pedig a munkanélküliek háztartásaiból kerül ki. Ami e háztartások népességének főbb arányait illeti, az ide tartozó több mint 1,9 millió főnyi népesség 29,2 százaléka egyedül, 46,8 százaléka pedig kétszemélyes, házaspáros típusú háztartásban él.

3. tábla

Az aktív kereső nélküli háztartások és népességük típusok szerint

A háztartás típusa	A háztartások		A népesség	
	száma (ezer)	megoszlása (százalék)	száma (ezer)	megoszlása (százalék)
Házaspár más személy nélkül	450	38,2	900	46,8
Egy szülő gyermekkel	39	3,3	104	5,4
Egyéb családháztartás	61	5,2	216	11,3
Egyedül élő	561	47,6	561	29,2
Egyéb nem családháztartás	68	5,7	141	7,3
Együtt	1179	100,0	1922	100,0
Ebből:				
nyugdíjasok-járadékosok háztartásai	1107	93,9	1784	92,8
munkanélküliek háztartásai	72	6,1	138	7,2

A nem egyedül élő nyugdíjas-járadékos háztartások 70 százalékában két nyugdíjas él. (Lásd a 4. táblát). Majdnem ilyen az arány a házaspárokból álló kétszemélyes nyugdíjas-járadékos háztartások körében is (71%), amelyekben 766 ezer nyugdíjas mellett 130 ezer nyugdíjjal nem rendelkező házastárs él. Az egy szülő gyermekkel típusú háztartások 28 százalékában él egynél több nyugdíjas, illetve inaktív kereső, mivel ezekhez a szülön és gyermekeken kívül rendszerint egy idősebb korú nyugdíjas felmenő rokon is tartozik.

4. tábla

A nyugdíjasok-járadékosok háztartásainak megoszlása típusok és a nyugdíjasok, járadékosok-száma szerint

A háztartás típusa	Háztartások száma (ezer)	Ebből		A háztartások népessége (ezer fő)
		egy	több	
		nyugdíjassal-járadékossal (százalék)		
Házaspár más személy nélkül	448	29	71	896
Egy szülő gyermekkel	15	72	28	40
Egyéb családháztartás	55	20	80	187
Két- vagy többszemélyes nem családháztartások	65	44	56	137
Együtt	583	30	70	1260
Egyedül élő	524	100	–	524
<i>Összesen</i>	<i>1107</i>	<i>63</i>	<i>37</i>	<i>1784</i>

Az egyéb nyugdíjas-járadékos családháztartások nagyobbik részében a házaspáron kívül még rendszerint egy gyermek és/vagy rokon személy is él. Ez utóbbiaknak közel háromötöde felmenő, kétötöde pedig egyéb rokon. A két vagy több fős nem családháztartások tagjai szinte kizárólag egyéb rokoni kapcsolatban állnak egymással (testvérek, nagymama unokával stb.).

Az egyedül élő nyugdíjasok-járadékosok 15 százaléka 60 éven aluli, 39 százalékuk 60 és 70 év közötti, 46 százalékuk pedig 70 éven felüli. (Lásd az 5. táblát.) A házaspár más személy nélkül típusú háztartások között a 60 évesnél fiatalabb és a 70 évesnél idősebb háztartásfők háztartásainak aránya az előzőknél alacsonyabb, ugyanakkor lényegesen magasabb a 60–70 éveseké. A többi család- és nem családháztartás tekintetében az előbbiekkal ellentétes a kép: ezeknél a legnagyobb a 60 éven aluliak és a 70 éven felüliek aránya, szintén a háztartásfő életkora alapján.

5. ábra

A nyugdíjasok-járadékosok háztartásaiban élők megoszlása a háztartásfő korcsoportja szerint

A háztartás típusa	-59	60-69	70-	Összesen
	éves háztartásfő háztartásában élők			
	Ezer fő			
Egyedül élő	80	205	239	524
Házaspár más személy nélkül	69	499	329	897
Több család- és nem családháztartás	77	110	176	363
<i>Összesen</i>	<i>226</i>	<i>814</i>	<i>744</i>	<i>1784</i>
	Százalék			
Egyedül élő	15	39	46	100
Házaspár más személy nélkül	8	55	37	100
Többi család és nem családháztartás	21	30	49	100
<i>Összesen</i>	<i>13</i>	<i>45</i>	<i>42</i>	<i>100</i>

Végül az aktív kereső nélküli háztartásokban élők településtípusonkénti arányait áttekintve megállapítható, hogy az legmagasabb Budapesten és legalacsonyabb a vidéki városokban. Ez a sorrend 1990-ben – a 6. tábla adatai jelzik – az aktív kereső nélküliek minden típusára jellemző volt.

6. tábla

Az aktív kereső nélküli háztartásokban élők aránya

A háztartás típusa	Budapesten	Vidéki városokban	Községekben	Összesen
Nyugdíjasok, járadékosok háztartásai	19,4	15,6	17,7	17,2
egyedül élő	5,8	4,6	5,1	5,1
házaspár más személy nélkül	9,2	7,8	9,2	8,6
többi háztartás	4,4	3,2	3,4	3,5
Munkanélküliek háztartásai	1,7	1,2	1,3	1,3
<i>Összesen</i>	<i>21,1</i>	<i>16,8</i>	<i>19,0</i>	<i>18,5</i>

Az összes háztartás 69 százalékát kitevő aktív keresős háztartások több mint kétötöd három háztartástípusba tartozik. Ezek: házaspárok más személy nélkül, házaspárok egy, valamint házaspárok két eltartott gyermekkel. A többi aktív keresős háztartás tíz olyan (a

7. táblában felsorolt) típusra tagozódik, amelyek közül csupán háromnak az aránya alacsonyabb 5 százaléknál. Más oldalról nézve: az aktív keresős háztartások 70,7 százaléka egycsaládos, házaspáros típusú háztartás, 10,3 százaléka egy szülő gyermekkel, 3,8 százaléka két- vagy többcsaládos típusú háztartás, 15,2 százaléka pedig nem családháztartás, nagyobb részben egyedül élő.

7. tábla

Az aktív keresős háztartások összetétele típusok szerint

A háztartás típusa	A háztartások		A népesség	
	száma (ezer)	megoszlása (százalék)	száma (ezer)	megoszlása (százalék)
Egycsaládos háztartások				
házaspár más személy nélkül	287	10,9	574	6,8
házaspár egy eltartott gyermekkel	336	12,8	1008	11,9
házaspár két eltartott gyermekkel	495	18,9	1980	23,4
házaspár három vagy több eltartott gyermekkel	116	4,4	608	7,2
házaspár eltartott és kereső gyermekkel*	136	5,2	606	7,1
házaspár eltartott gyermekkel és rokonnal*	138	5,3	674	8,0
házaspár kereső gyermekkel	138	5,3	444	5,2
házaspár rokonnal	207	7,9	705	8,3
Együtt	1853	70,7	6599	77,9
Egy szülő				
eltartott gyermekkel*	142	5,4	354	4,2
gyermekkel és rokonnal	128	4,9	393	4,6
Együtt	270	10,3	747	8,8
Két vagy több családból álló háztartások*	100	3,8	553	6,5
Nem családháztartások				
egyedül élő	247	9,4	247	2,9
egyéb nem családháztartások	152	5,8	332	3,9
Együtt	399	15,2	579	6,8
<i>Összesen</i>	2622	100,0	8478	100,0

* Az egy, valamint a két vagy több eltartott gyermekkel rendelkező háztartások adatai is rendelkezésre állnak. Az egy eltartott gyermekes háztartások az összes eltartott gyermekes háztartásnak sorrendben 76, 50, 59 és 44 százalékát teszik ki.

Az aktív keresős háztartások összetételében településtípusok szerint jellegzetes különbségek mutatkoznak, amelyeket a 8. táblában mutatunk be. Lényege, hogy a kisebb, illetve a viszonylag kisebb létszámú háztartások, nevezetesen a házaspárok más személy nélkül, az egygyermekes házaspárok, az egy szülő gyermekkel típusúak és a nem családháztartások aránya Budapesten a legmagasabb és a községekben a legalacsonyabb. Ugyanakkor a községekben a legmagasabb a többgyermekesek aránya, a vidéki városokban pedig a házaspár két eltartott gyermekkel típus aránya igen kiemelkedő. A legnagyobb különbség a két vagy több családból álló háztartásokban élők arányai között van: az aktív keresős háztartások népességének a községekben 10,2, a városokban 4,7, Budapesten pedig csak 2,9 százaléka él ilyen többgenerációs háztartásban.

8. tábla

*Az aktív keresős háztartásban élők megoszlása
(százalék)*

A háztartás típusa	Budapesten	Vidéki városokban	Községekben	Országosan
Egycsaládos háztartások				
háaspár más személy nélkül	8,3	7,0	5,8	6,8
háaspár egy eltartott gyermekkel	13,9	13,6	9,1	11,9
háaspár két eltartott gyermekkel	20,2	27,1	20,8	23,4
háaspár három vagy több eltartott gyermekkel	5,0	7,0	8,3	7,2
háaspár eltartott és kereső gyermekkel és/vagy rokonnal	11,4	13,9	18,2	15,1
háaspár kereső gyermekkel és/vagy rokonnal	13,5	12,0	15,3	13,5
Együtt	72,3	80,6	77,5	77,9
Egy szülő gyermekkel	13,9	8,6	6,7	8,8
Két vagy több családból álló háztartások	2,9	4,7	10,2	6,5
Nem családháztartások	10,9	6,1	5,6	6,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A különböző típusú aktív keresős háztartások egyik leglényegesebb ismérve a keresők száma és abból adódóan a keresők és eltartottak aránya.

9. tábla

*A házaspárból és különböző számú eltartott gyermekből álló aktív keresős háztartások
megoszlása a keresők száma szerint*

A háztartás típusa	Egy	Kettő	Egy aktív keresővel és		Háztartások száma (ezer)
	aktív keresővel		gyesen vagy gyeden lévővel	nyugdíjossal	
	rendelkező háztartások (százalék)				
Háaspár más személy nélkül	9	56	–	35	287
Háaspár eltartott gyermekkel	8	69	18	5	947
Ebből:					
Háaspár egy eltartott gyermekkel	7	67	19	7	336
Háaspár két eltartott gyermekkel	7	74	16	3	495
Háaspár három vagy több eltartott gyermekkel	17	53	27	3	116

A házaspáros háztartások keresők száma szerinti megoszlását jellemzik:

– a házaspár más személy nélkül típusú 287 ezer háztartás 56 százalékában két aktív kereső, 45 százalékában pedig egy aktív kereső és egy nyugdíjas él, további 9 százalékban az egyetlen aktív kereső mellett nem volt másik kereső;

– a házaspárból és különböző számú eltartott gyermekből álló 947 ezer háztartásnak mindössze 8 százaléka az egy aktív keresős háztartás, a három- és többgyermekesek esetében azonban ez az arány 17 százalékot tesz ki.

Az egygyermekesek körében mindössze minden ötödikben, a kétgyermekeseknél minden hatodikban, a három- és többgyermekeseknél pedig hozzávetőleg minden negyedikben a feleség gyermekgondozási segélyben vagy díjban részesül; az egy-, kettő-, valamint a három- és többgyermekesek körében is a kétkeresős háztartások a tipikusak, mivel 83–93 százalékukban két aktív kereső, illetve egy aktív kereső és egy inaktív kereső (többségükben gyesen vagy gyeden lévő) él.

A többi házaspáros, egy családból álló 619 ezer aktív keresős háztartás közül azokban, amelyekben aktív kereső gyermek is él, a három aktív keresős háztartás a domináns. (Lásd a 10. táblát.) Ahol viszont az eltartott gyermek mellett rokon személy is van, illetve ahol a házaspáron kívül csak rokon (többnyire felmenő rokon) él, általában az a jellemző, hogy az egy vagy két aktív kereső mellett inaktív kereső is van a háztartásban, de emellett számottevő a három aktív keresővel rendelkezők aránya is.

10. tábla

A házaspárból, gyermekből és/vagy rokon személyből álló aktív keresős háztartások megoszlása a keresők száma szerint

A háztartás típusa	Egy	Kettő	Három	Egy	Több	Háztartások száma (ezer)
	aktív keresővel			aktív kereső és inaktív keresővel is		
	rendelkező háztartások aránya (százalék)					
Házaspár csak aktív kereső gyermekkel	0	8	62	11	19	138
Házaspár eltartott és kereső gyermekkel	1	11	74	2	12	136
Házaspár eltartott gyermekkel és rokonnal	1	6	12	20	61	138
Házaspár rokonnal	1	4	17	41	37	207
<i>Összesen</i>	<i>1</i>	<i>7</i>	<i>39</i>	<i>21</i>	<i>32</i>	<i>619</i>

Az egy szülő gyermekkel típusú keresős háztartások közül 142 ezerben csak egy aktív kereső van, ezekben a szülön kívül egy vagy több eltartott gyermek él. További 128 ezer háztartásban aktív kereső gyermek és/vagy rokon is él. Ezeknek mindössze 6 százalékában van egy aktív kereső, a többiben vagy két aktív kereső, vagy egy aktív kereső és egy inaktív kereső él.

A két- vagy többcsaládos aktív keresős háztartások négyötödében három vagy annál is több kereső, a két- vagy többszemélyes nem családháztartások háromnegyed részében egy aktív és egy inaktív kereső él.

A különböző típusú aktív keresős háztartások keresők száma szerinti arányai 1990 óta a kialakult munkanélküliség miatt számottevően változhattak. Ezért ha majd rendelkezésre állnak újabb megfelelő adatok, célszerű lesz azokat az ismertetett háztartástípusok szerint is feldolgozni és összevetni az 1990. évi arányokkal.

A FIATALOK ÉS AZ IDŐSKORÚAK HÁZTARTÁSTÍPUSOK SZERINT

A több mint 2,6 milliót kitevő 18 éven aluliakra vonatkozó főbb adatainkat a 11. táblában foglaltuk össze.

11. tábla

A 18 éven aluliak megoszlása és a keresők aránya háztartástípus szerint

A háztartás típusa	A 18 éven aluli					A száz keresőre jutó eltartott
	népesség		aktív	inaktív	aktív és inaktív	
	száma (ezer fő)	megoszlása (százalék)	keresők aránya (százalék)			
Egy családból álló aktív keresős háztartások						
háaspár egy eltartott gyermekkel	314	11,8	55,6	8,7	64,3	56
háaspár két eltartott gyermekkel	957	36,1	43,6	4,6	48,2	107
háaspár három eltartott gyermekkel	280	10,5	31,4	5,7	37,1	170
háaspár négy vagy több eltartott gyermekkel	89	3,4	20,2	10,8	31,0	223
háaspár egy eltartott gyermekkel, kereső gyermekkel és/vagy rokonnal	181	6,8	61,5	10,6	72,1	39
háaspár két vagy több eltartott gyermekkel, kereső gyermekkel és/vagy rokonnal	236	8,9	39,6	13,9	53,5	85
háaspár kereső gyermekkel és/vagy rokonnal	33	1,2	67,7	25,2	92,9	8
egy szülő egy eltartott gyermekkel	76	2,9	50,0	-	50,0	100
egy szülő két vagy több eltartott gyermekkel	121	4,5	31,5	-	31,5	217
egy szülő gyermekkel és rokonnal	103	3,9	57,8	14,0	71,8	39
Két vagy több családból álló aktív keresős háztartások	140	5,3	44,7	23,3	68,0	47
Aktív keresős nem családháztartások	6	0,2	56,9	39,1	96,0	4
Együtt	2536	95,5	53,6	12,6	66,2	51
Egy szülő gyermekkel (aktív kereső nélkül)	55	2,1	-	41,1	41,1	143
Többi háztartás (aktív kereső nélkül)	64	2,4	-	57,9	57,9	73
<i>Összesen*</i>	<i>2655</i>	<i>100,0</i>	<i>43,7</i>	<i>25,3</i>	<i>69,0</i>	<i>45</i>

* Az arányszámok számításánál olyan háztartástípusok adatait is számításba vettük, amelyekben nincs 18 éven aluli személy (háaspár más személy nélkül, illetve az egyedül élők háztartásait).

Megjegyzés. A 18 éven aluliak túlnyomó többsége eltartott, kisebb részük aktív kereső. Ugyanakkor a 18 éves és idősebb tanulók száma is számottevő. Mindezek mellett a 18 éven aluliak adatai jól tükrözik az eltartott gyermekek arányait. Például a háaspár egy vagy két eltartott gyermekkel típusú háztartások száma 831 ezer, amelyekben 1 millió 326 ezer 24 éven aluli eltartott gyermek él. Itt e két típushoz 1 millió 237 ezer 18 éven aluli tartozik, ami a 24 éven aluli eltartottaknak 93 százalékát jelenti.

A 18 éven aluli fiatalok 61,8 százaléka olyan összetételű családháztartásban él, amelyhez a házaspáron és egy vagy több eltartott gyermekükön kívül más személyek nem tartoznak. Az ide tartozó gyermekeknek közel háromötöde (957 ezer) kétgyermekes

csalásban él, míg az egygyermekesekhez 314 ezer, a háromgyermekesekhez 280 ezer, a négy- és többgyermekesekhez 89 ezer gyermek tartozik. További 450 ezer 18 éven aluli olyan családháztartásokhoz tartozik, amelyekben a házaspárok – és kevés kivétellel egy vagy több eltartott gyermek – kívül kereső gyermek és/vagy rokon személy (többnyire az egyik házastárs szülője) is él.

A 18 éven aluliak tekintélyes hányada, 13,4 százaléka (355 ezer fő) egy szülő gyermekkel (és esetenként rokonnal) típusú háztartásban, illetve másként nevezve csonka családban él, amelyeknek 21 százalékában nincs aktív kereső.

Az egynél több családból álló háztartásokban élő 18 éven aluli fiatalok aránya 5,3 százalék.

Az egyes háztartástípusok között nagyon eltérő a keresők és eltartottak aránya, ami – különösen az átlagosnál alacsonyabb keresetek esetén – elég jelentősen befolyásolja a háztartás anyagi körülményeit.

Az aktív keresős háztartások körében átlagosan két keresőre (aktív és inaktív együtt) nem egészen egy eltartott személy jut. A 18 éven aluliaknak mintegy 70 százaléka olyan háztartásban él, amelyben ez az arány az átlagnál számottevően kedvezőtlenebb. Különösen kedvezőtlen a kereső–eltartott arány a három- és ennél többgyermekeseknél, valamint az egy szülő gyermekkel típusú háztartások közül azoknál, ahol a szülő az egyetlen kereső. E háztartásokban a 18 éven aluliak 23,4 százaléka, 621 ezer gyermek él.

A házaspár két eltartott gyermekkel, továbbá a házaspár két vagy több eltartott gyermekkel, kereső gyermekkel és/vagy rokonnal típusú háztartásokhoz együttesen 1 millió 193 ezer fő, a 18 éven aluliak 45 százaléka tartozik. E típusú háztartásokban nagyjából ugyanannyi a kereső, mint az eltartott, ezért ezekben is nagy az esélye a közepesnél lényegesen kedvezőtlenebb anyagi helyzet kialakulásának (átlagosnál alacsonyabb kereset mellett gyes, illetve gyed igénybevétele vagy munkanélküliség eseteiben).

A 11. tábla adatai szerint a 18 éven aluliaknak közel negyede (621 ezer fő) olyan három- és többgyermekes (13,9%), továbbá egy szülő gyermekkel típusú aktív keresős (7,4%), valamint aktív kereső nélküli háztartásban (2,1%) él, amelyekben nagyon kedvezőtlen a keresők és az eltartottak aránya. Az ilyen gyermekek aránya Budapesten a legmagasabb (10,4, 14,4, 6,9 %), mivel itt igen magas az egy szülő gyermekkel típusú és az aktív kereső nélküli háztartások aránya. Ugyanakkor a városokban, de különösen a községekben jóval nagyobb a három- és többgyermekes családban élő 18 éven aluliak aránya (13,2, illetve 16,2%), mint Budapesten, a másik két háztartástípushoz tartozók aránya viszont lényegesen kisebb (vidéki városoknál 7,6 illetve 1,5%).

Érdeklődésre tarthat számot, hogy a közel 600 ezer főt kitevő különböző középfokú intézményekben tanulók és egyetemi-főiskolai hallgatók honnan, elsősorban milyen társadalmi-gazdasági rétegekből-csoportokból és milyen arányokban kerülnek ki. A sokat hangoztatott továbbtanulási „esélyegyenlőség” eddig még soha nem valósult (nem is valósulhatott) meg, még azokban az időszakokban sem, amikor mesterséges kategorizálások útján tudatosan befolyásolták a tanulók származás szerinti összetételét. A nagyon eltérő gazdasági-kulturális családi háttér ugyanis természetesen jelentős mértékben meghatározza a gyermekek továbbtanulási lehetőségeit, esélyeit. A tanulók arányairól és összetételéről csak egy nagyvonalú, vázlatos áttekintésre van lehetőségünk (az ennél differenciáltabb vizsgálathoz a rendelkezésre állónál részletesebb és többoldalúbb adatfeldolgozásra lenne szükség).

Amennyiben a különböző típusú középfokú oktatásban, valamint felsőfokú képzésben részt vevők számát¹ a 15–24 évesek teljes számához viszonyítva (41%) főbb településtípusok szerint vizsgáljuk (lásd a 12. táblát), azt tapasztaljuk, hogy

– az említett korosztályokhoz tartozóknak Budapesten több mint fele (51%), a községekben csak harmada (33%), a vidéki városokban pedig 44 százaléka tanuló;

– a tanulók összetétele is jelentős eltérést mutat: a budapestiek körében jóval magasabb arányban vannak az egyetemi, főiskolai hallgatók, továbbá a középiskolai és a középfokú szakiskolai tanulók, viszont lényegesen alacsonyabb a szakmunkástanulók hányada, mint a községekben; a városokban lakók e tekintetben is közbűlső helyet foglalnak el: a középiskolai tanulók és egyetemi, főiskolai hallgatók relatív aránya itt magasabb az országos átlagnál, míg a szakmunkás- és szakiskolai tanulók relatív aránya alacsonyabb annál.

12. tábla

A közép-, valamint a felsőfokú tanintézetekben nappali tagozaton tanulók száma és aránya

Megnevezés	Budapesten	Vidéki városokban	Községekben	Összesen
	Ezer fő			
Szaktanuló	28	85	84	197
Szakiskolai tanuló	12	20	13	45
Középiskolai tanuló	66	128	77	271
Egyetemi, főiskolai hallgató	22	42	16	80
<i>Együtt</i>	<i>128</i>	<i>275</i>	<i>190</i>	<i>593</i>
	Százalék			
Szaktanuló	22	31	44	33
Szakiskolai tanuló	10	7	7	8
Középiskolai tanuló	51	47	41	46
Egyetemi, főiskolai hallgató	17	15	8	13
<i>Együtt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

A vizsgált településtípusokban lakók társadalmi-gazdasági összetétele természetesen igen eltérő: Budapesten sokkal nagyobb a szellemi foglalkozásúak – s közte a vezető-irányítók – aránya, mint a községekben, ahol viszont a fizikai foglalkozásúak vannak erőteljes túlsúlyban. Amennyiben társadalmi-gazdasági hovatartozás alapján hat rétegbe csoportba soroljuk be a háztartásokat, és eszerint vizsgáljuk az arányokat, kitűnik, hogy a tanulók aránya tekintetében a vezető-irányítók és a képzetlen fizikai foglalkozásúak háztartásai között nagyobb a különbség, mint a budapestiek és a községek között. A tanulók képzés szerinti összetételében is igen nagyok a különbségek (lásd a 13. táblát); a szellemi foglalkozásúak háztartásaiban a tanulóknak átlagosan 22 százaléka felsőfokú tanintézeti hallgató, míg a fizikai foglalkozásúak körében ez az arány mindössze 7 százalékos.

Áttérve az időskorúak vizsgálatára, abból indulunk ki, hogy 1990-ben a munkavállalási koron felüliek száma 2273 ezer fő volt, a munkavállalási korú nyugdíjasoké-járadékosoké pedig 354 ezer fő. A továbbiakban e két népességcsoporthoz tartozó 2 millió 627 ezer személynek – a népesség több mint egynegyedének –

¹ Az első évfolyamos középfokú tanintézetekben tanulók közül mintegy 100 ezer fő 15 éven aluli. Ezt figyelembe véve a közölt viszonyszámok alacsonyabbak lennének, de az egyes arányok közötti különbségek alig módosulnának.

hovatarozását, háztartástípusok szerinti megoszlását vizsgáljuk. Először a munkavállalási koron felüliek (röviden időskorúak), ezt követően pedig az összes nyugdíjas-járadékos megoszlását tekintjük át.

13. tábla

A közép- és felsőfokú tanintézetekben tanulók száma és aránya rétegek szerint

A háztartásfő társadalmi-gazdasági hovatarozása	Szak- munkás	Szak- iskolai	Közép- iskolai	Egye- temi- főiskolai	Össze- sen	Szak- munkás	Szak- iskolai	Közép- iskolai	Egye- temi- főiskolai	Tanulók a 15–24 évesek szá- zálékában
	tanuló (ezer) fő					tanulók aránya (százalék)				
Vezető-irányító	14	6	57	22	99	14	6	58	22	64
Szakalkalmazott	18	9	66	27	120	15	8	55	22	58
Ügyviteli foglalkozású	6	1	9	4	21	28	10	43	19	51
Önálló	10	2	17	4	33	30	6	52	12	46
Szaktmunkás	74	17	78	15	184	40	9	43	8	39
Betanított vagy segédmunkás	75	9	44	8	136	55	7	32	6	28
<i>Összesen</i>	<i>197</i>	<i>45</i>	<i>271</i>	<i>80</i>	<i>593</i>	<i>33</i>	<i>8</i>	<i>46</i>	<i>13</i>	<i>41</i>

A 60 éven felüliek közül 1990-ben 798 ezer volt a férfi és közel másfélszer ennyi, 1 millió 152 ezer a nő. Az 55–59 éves nőket (323 ezer) is ide sorolva, a munkavállalási koron felülieknek 65 százaléka nő és 35 százaléka férfi volt. Ez a nemek közötti aránytalanság jelentősen befolyásolja az időskorú népesség háztartástípusok szerinti megoszlását.

14. tábla

A különböző típusú aktív kereső nélküli háztartásokban élő időskorúak életkor és nem szerint

A háztartás típusa	55–59	60–69	70–	60–69	70–	Időskorú		
	éves nők			éves férfiak		nők	férfiak	nők és férfiak
	száma a megfelelő korúak százalékában					száma az összes időskorú százalékában		
Nyugdíjasok-járadékosok háztartásai	55,4	70,4	65,8	69,1	74,3	65,5	71,1	67,5
Ebből:								
egyedül élők	14,5	25,0	36,7	9,6	15,3	26,9	11,8	21,6
házas pár más személy nélkül (egycsaládos háztartásban)	32,2	37,1	16,7	51,3	51,3	28,8	51,3	36,7
egyéb családháztartások	5,4	4,1	4,9	6,4	4,8	4,6	5,8	5,1
nem családháztartások	3,3	4,2	7,5	1,8	2,9	5,2	2,2	4,1
Munkanélküliek háztartásai	0,3	0,5	1,4	0,3	0,6	0,8	0,4	0,6
<i>Összesen</i>	<i>55,7</i>	<i>70,9</i>	<i>67,2</i>	<i>69,4</i>	<i>74,9</i>	<i>66,3</i>	<i>71,5</i>	<i>68,1</i>
Összes időskorú (ezer fő)	323	631	521	489	309	1475	798	2273
Ebből aktív kereső nélküli háztartásban élő	180	447	350	339	232	977	571	1548

Az időskorúak 68,1 százaléka – szám szerint 1 millió 548 ezer fő – aktív kereső nélküli háztartásban –, 21,6 százalékuk egyedül, 36,7 százalékuk házastársával másodmágával, 5,1 százalékuk egyéb összetételű családháztartásban, 4,1 százaléka pedig nem családháztartásban él. (Lásd a 14. táblát.).

Az egyedül és a házastársukkal élők aránya nemenként nagyon eltérő. Az előzőekben említett, a nők és a férfiak száma közötti aránytalanság következményeként a nők közül relatíve is sokkal többen élnek egyedül és jóval kevesebben házastársukkal, mint a férfiak közül.

Az egyedül élők arányai a kortól függően is eltérők. Mind a nők, mind a férfiak esetében a 70 éven felüliek lényegesen nagyobb hányada él egyedül, mint az ennél fiatalabb korosztályhoz tartozók.

A férfiak közül relatíve többen élnek a már említett egyéb családháztartásokban, mint a nők közül, ugyanakkor a két- vagy többszemélyes, aktív kereső nélküli nem családháztartásokban a nők élnek nagyobb arányban. Az egyéb családháztartások túlnyomó többségében az idős házaspáron kívül még egy harmadik rokon személy (gyermek, unoka, testvér stb.) is él, kisebb részükben pedig egy idős szülő lakik gyermekével és esetenként valamilyen rokonával. A két- vagy többszemélyes nem családháztartásokról annyi ismert, hogy majdnem kizárólag úgynevezett egyéb rokoni kapcsolatban állók élnek közös háztartásban (például: testvérek, egy időskorú az unokájával és/vagy más rokonával).

15. tábla

A különböző típusú aktív keresős háztartásokban élő időskorúak arányai kor és nem szerint

A háztartás típusa	55–59	60–69	70–	60–69	70–	Időskorú		
	éves nők			éves férfiak		nők	férfiak	nők és férfiak
	száma a megfelelő korúak százalékában					száma az összes időskorú százalékában		
Egy családból álló háztartások								
házaspárok más személy nélkül	10,2	1,9	0,3	5,2	0,8	3,2	3,5	3,3
házaspár rokonnal	12,1	8,2	9,5	12,0	11,0	9,5	11,6	10,3
házaspár gyermekkel és rokonnal	7,7	5,8	8,3	5,3	4,0	7,1	4,9	6,3
egy szülő gyermekkel és rokonnal	2,8	2,2	2,4	0,6	1,0	2,4	0,7	1,8
Két vagy több családból álló háztartások	4,8	3,6	2,7	5,4	5,1	3,5	5,3	4,1
Nem családháztartások	6,7	7,4	9,6	2,1	3,2	8,0	2,5	6,1
<i>Összesen</i>	<i>44,3</i>	<i>29,1</i>	<i>32,8</i>	<i>30,6</i>	<i>25,1</i>	<i>33,7</i>	<i>28,5</i>	<i>31,9</i>

Az időskorúaknak közel egyharmada, szám szerint 725 ezer fő tartozott 1990-ben olyan háztartáshoz, amelyben legalább egy aktív kereső is volt. Az ilyen háztartásban élő időskorúak megoszlását hat háztartástípusra tagolva tekintjük át. E részletezésből kitűnik, hogy az egynél több családból álló háztartásokban az időskorúaknak kis hányada (4,1%) él. (Az ilyen háztartásokra jellemző, hogy idős házaspár lakik együtt gyermekének családjával.) Ennél is kevesebben élnek az időskorúak közül olyan kétszemélyes házaspáros háztartásokban, amelyben az egyik házastárs még aktív kereső (ritkább esetekb

mindkettő). Az időskorúaknak több mint 10 százaléka él olyan egycsaládos, házaspáros, aktív keresős háztartásban, amelyben rendszerint egy időskorú él, és a házaspárok egyike az időskorú gyermeke. További 6,3 százaléka él olyan háztartásban, amely az előbbtől annyiban különbözik, hogy abban eltartott gyermekek is vannak. Nagyon kevesen élnek olyan egy szülő gyermekkel típusú háztartásban, amelyben az időskorú szintén felmenő rokon. Végül az időskorúak 6,1 százaléka él aktív keresős, két- vagy többszemélyes nem családháztartásban.

16. tábla

A munkavállalási és az időskorú nyugdíjasok-járadékosok megoszlása háztartástípusok szerint

A háztartás típusa	A munkavállalási korú		Az időskorú		Összes	
	nyugdíjas-járadékosok					
	száma (ezer fő)	megoszlása (százalék)	száma (ezer fő)	megoszlása (százalék)	száma (ezer fő)	megoszlása (százalék)
Aktív kereső nélküli háztartások						
Nyugdíjasok-járadékosok háztartásai						
egyedül élő	33	9,4	491	24,2	524	22,1
házaspár	54	15,3	714	35,4	768	32,5
Egyéb család- és nem családháztartások	47	13,1	190	9,5	237	10,0
Együtt	134	37,8	1395	69,3	1529	64,6
Aktív keresős háztartások						
Egy családból álló háztartások házaspár más személy nélkül	43	12,3	55	2,7	98	4,2
házaspár eltartott gyermekkel	35	9,9	6	0,3	41	1,7
házaspár eltartott gyermekkel és rokonnal	31	8,6	101	5,0	132	5,6
házaspár rokonnal	70	19,9	219	10,9	289	12,2
egy szülő gyermekkel	13	3,6	38	1,9	51	2,1
Két vagy többcsaládos háztartások	20	5,7	76	3,8	96	4,1
Nem családháztartások	8	2,2	122	6,1	130	5,5
Együtt	220	62,2	617	30,7	837	35,4
<i>Összesen</i>	354	100,0	2012	100,0	2366	100,0

A felsorolt hat típusban élő időskorúak arányai nemek és korcsoportok szerint kisebb-nagyobb mértékben eltérők, néhány esetben pedig igen jelentős mértékűek az arányok közötti különbségek. (Lásd a 15. táblát.) Így például a nők közül a férfiakhoz képest arányaikban is jóval többen tartoznak a házaspár gyermekkel és rokonnal, az egy szülő gyermekkel és rokonnal típusú, valamint a nem családháztartásokhoz. Ezzel ellentétben viszont a férfiaknak relatíve nagyobb része él két vagy több családból álló háztartásban. Kor szerint a legnagyobb különbség a kétszemélyes házaspáros háztartásban élők arányaiban mutatkozik.

A 2 millió 273 ezer főnyi időskorúból mindössze 41 ezer volt az aktív kereső, 2 millió 12 ezer a nyugdíjas-járadékos, 2 ezer az egyéb inaktív kereső és 218 ezer az eltartott. Érdeklődésre tarthat számot, hogy ez utóbbi eltartottak hol, milyen háztartástípusban élnek.

Az időskorú eltartottaknak mindössze 7 százaléka budapesti, egyharmada vidéki városi, háromötöde pedig községi lakos. Más oldalról nézve, a 218 ezer idős eltartottnak több mint fele – 120 ezer fő – háztársával él kétszemélyes háztartásban. Ezenkívül többek között 33 ezer fő az aktív keresős házaspár rokonnal, 16 ezer az aktív keresős két vagy több családból álló háztartásokhoz, 17 ezer fő az egyéb, nyugdíjas-járadékos típusú család- és nem családháztartáshoz, 13 ezer fő pedig a munkanélküliek háztartásához tartozott 1990-ben.

Mivel a 2 millió 273 ezer főnyi időskorúnak közel kilenctizede nyugdíjas-járadékos, háztartástípusok szerinti megoszlásuk természetesen nagyon hasonlít az időskorúak előzőekben bemutatott megoszlásához. A munkavállalási korú nyugdíjasok megoszlása azonban eltérő az időskorúakétól, ezért a továbbiakban összehasonlítjuk a munkavállalási korú és az időskorú nyugdíjasok-járadékosok háztartástípusok szerinti hovatartozását. (Lásd a 16. táblát.)

A munkavállalási korú nyugdíjasok-járadékosok nagy része rokkantsági nyugdíjas és 62 százaléuk aktív keresős háztartásban él, ellentétben az időskorú nyugdíjasokkal-járadékosokkal, akiknek csak 31 százaléka él ilyen háztartásban. Ez a nagyméretű arányeltérés – a nem családháztartásokat kivéve – minden itt vizsgált aktív keresős háztartástípusra vonatkozik. Az aktív kereső nélküli háztartások tekintetében – az „egyéb” kategóriákat kivéve – természetesen fordított a kép. Amíg a munkavállalási korú nyugdíjasoknak-járadékosoknak csupán negyede él egyedül vagy nem aktív kereső háztársával, addig az időskorú nyugdíjasoknak háromötöde tartozik e két típushoz.

Mint korábban már említettem, a 60 éven felüliek körében közel másfélszer annyi a nő, mint a férfi, és ha az 55–59 éves nőket is figyelembe vesszük, az összes munkavállalási koron felülieknek közel kétharmada nő. Ezek az arányok természetesen egyúttal azt is jelentik, hogy az időskorú nők körében nagyon sok az özvegy. A teljes körű számbavétel eredményei szerint 1990-ben a munkavállalási koron felüli férfiaknak 15 százaléka (121 ezer fő), a nőknek pedig 45 százaléka (637 ezer fő) volt özvegy. Az összes (a munkavállalási korúakkal együtt) özvegyek 54,5 százaléka él aktív kereső nélküli háztartásban és ezen belül 42,6 százaléuk egyedül, amennyiben feltételezzük, hogy az özvegyek 14 százalékát kitevő munkavállalási korúak valamennyien aktív keresős háztartásban élnek, akkor az időskorú özvegyek 63 százaléka él aktív kereső nélküli háztartásban és ezeknek kereken 50 százaléka (közel 400 ezer fő) egyedül.

TÁRGYSZÓ : Háztartásstatistika.

SUMMARY

The study analyses the different kinds of households and their occupants by the younger and older aged people. In elaborating the classification scheme for the households, the author used the demographic as well as the socio-economic approaches.

The classification system and the classification of households which are homogeneous from a number of points of view, became possible by the parallel use of several criteria of grouping. The result of setting up the different types to be modified by the issue and the size of the sample.

STATISZTIKÁK A GYERMEKEKRŐL

DR. KULCSÁR RÓZSA

Az ENSZ az 1994. évet a család évének nyilvánította. A család a társadalom alapköve, halljuk minduntalan, de ez az elcsépeltnék tűnő kijelentés mély tartalmat fed. Gondoljunk csupán arra, hogy a jövő társadalmának tagjai az esetek legnagyobb részében családba születnek bele és ott nőnek fel, ott alakulnak folyamatosan a társadalom tagjaivá, közösségi lényé, és máris igaznak és fontosnak tartjuk a meghatározást.

A társadalommal és annak tagjaival sokféle tudomány foglalkozik, közöttük a statisztika is. A társadalom egyik legfontosabb csoportjával, a gyermekekkel – a 0-14 éves korúakkal – azonban csak igen ritkán találkozunk kiemelten a statisztikai adatok tanulmányozásakor.

A gyermekstatisztika kissé elmaradott más csoportok statisztikájával szemben nemcsak Magyarországon, de világviszonylatban is. Az egyes népszámlálások alkalmával ugyan rendszeresen összeírják a gyermekekre vonatkozó adatokat (hiszen az adatfelvétel az egész népességet átfogja), de ezeket egyrészt nem dolgozzák fel külön, másrészt ezek nemigen egészíthetők ki egyéb felvételek adataival, mert azok úgyszólván alig állnak rendelkezésre. Legfeljebb az olyan felvételekből lehet másodlagosan ilyen adatokhoz jutni, amelyekben valamilyen formában a családokról, a gyermekes nőkről készítenek felmérést. De ebben az esetben sem a gyermek a megfigyelés „tárgya”, ő csupán, a felnőttek „tartozéka”. Kivételt képeznek azon ritka esetek, amikor valamilyen határozott céllal a gyermekeket figyelik meg (gyermekek betegségei, gyermekdeviancia stb.).¹ Arról azonban, hogy hol helyezkedik el a gyermek a társadalomban, vajmi kevés információval rendelkezünk.

Jelen tanulmány mintegy a figyelem felkeltése céljából szeretné bemutatni azokat az adatokat, melyek országos szinten rendelkezésre állnak, és emellett rávilágítani azokra a problematikus területekre, amelyeket a társadalom kutatóinak érdemes vizsgálniuk. A gyermekek ugyanis épp olyan rangú tagjai – ha egyre csökkenő részét képezik is – a társadalomnak, mint a felnőttek, minthogy ők jelentik a jövő társadalmát, jelenlegi helyzetük tehát kihat az elkövetkezendő társadalom összetételére, részben meghatározza annak minőségét.

¹ Átfogón, de csak egy várost érintően foglalkozik a gyermekekkel dr. Merétey Sándor, a *Magyar Statisztikai Szemle* 1935. évi 5. számában megjelent cikkében „Kecskemét a gyermek városa” címmel. (Újra közölte a *Statisztikai Szemle* 1994. évi 4–5. számában a 369–378. oldalakon.)

A jelen tanulmány adatainak forrása a Demográfiai évkönyv, 1992 (Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 508 old), az egyéb forrásokat külön jelöltem.

A gyermeknépesség

A népesség korcsoportos adatait az egyes népszámlálások alkalmával régóta, rendszeresen és teljeskörűen feldolgozzák. Ezek az „egyszerűnek” tűnő adatok, mutatók is igen sokféle információt nyújtanak a társadalom demográfiai helyzetéről és annak időbeni alakulásáról.

Az 1. tábla jól szemlélteti, hogy a népességszám 1980-ig enyhén emelkedett, de a következő tíz év alatt már csökkent. Ekkorra hozta meg „gyümölcsét” az elmúlt negyven év közvetlen és közvetett népesedéspolitikája. A gyermekek számának alakulása, arányuk az összes népességen belül és a felnőtt, illetve az időskorúakhoz viszonyítva olyan változásokat mutat, melyek hosszú távon megváltoztatják a népesség korstruktúráját, s ezáltal idővel az össznépeség számát is. Ha a gyermekek aránya a népességen belül egyre csökken (a csökkenő születésszám miatt), megváltozik az időskorúakhoz viszonyított arányuk is (főként, ha az egészségügyi helyzet javulása következtében az átlagos életkor kitolódik), idővel pedig bekövetkezik az a helyzet, hogy a megszületett gyermekek nem pótolják többé a kieső idősebb generációt, és a népesség fogyni kezd. Ezek a problémák a második világháború óta nem csupán Magyarországot érintik, de mivel hazánk nem nagy lélekszámú ország, a legkisebb változásra is korábban és érzékenyebben reagál, mint a nagyobb népességszámú országok. A háborús időszak közismerten nem kedvez a születésszám növekedésének. Ez tükröződik is abban, hogy a gyermekkorúak száma a háborút követő években csökkent.

A gyermekkorúak számának csökkenése azonban az 1950-es évek eleji ismert népesedéspolitikai intézkedések miatt az 1960-as évekre megváltoztatta a helyzetet. A gyermekek száma és népességen belüli aránya megemelkedett. A tendencia azonban nem volt tartós, mert az 1970-es évekre már erős visszaesés következett be. Ez a szint azóta sem emelkedett, sőt 1980-ról 1990-re a 14 éven aluliak létszámában és arányában ismét csökkenést tapasztalhattunk. Ha 5 éves korcsoportonként vizsgáljuk a gyermekek számának alakulását, jól felfedezhető a háborús időszak és az azt követő évek népesedéspolitikai intézkedéseinek tovagyűrűzése. A világháború alatti alacsony születési arány (a 0–4 évesek aránya 32 százalék) 1949-re közel 35 százalékra emelkedett. (Ez a tendencia sok európai országra jellemző volt.) Az ötvenes évek elején életbe léptetett abortusztörvény azonban csak néhány évig éreztette hatását. Az 1960-as években a 0–4 évesek aránya már csökkent, amit ekkor még kompenzált az 5–9 évesek arányának emelkedése (az ötvenes évek elején születettek körülbelül ekkorra léptek át ebbe a korosztályba), így az összes gyermekkorú népesség aránya még emelkedett. 1970-re már a gyermekkorosztály legidősebb csoportjának nagyobb aránya sem tudta ellensúlyozni a két fiatalabb gyermekcsoport számának erős fogyását, így a gyermekkorúak népességen belüli aránya mintegy 4 százalékot csökkent. A csökkenés tovább folytatódik, ha nem is olyan ütemben. 1993-ban már húsz százalék alá csökkent a gyermekkorúak aránya az össznépeségen belül. Magyarországon 1930-ban 417 gyermek jutott ezer felnőttre, 1990-ben már csak 310. (Lásd a 2. táblát.)

Az ezer adott korú felnőttre jutó gyermekek számának alakulása

Korosztály	1930.	1941.	1949.	1960.	1970.	1980.	1990.	1993.
	évben (fő)							
15–64 éves	417	388	368	387	313	396	310	282
65 év feletti	4353	3717	3304	2841	1837	1615	1551	1383
15 évesnél idősebb	275	260	249	254	211	219	205	190

Napjainkban körülbelül minden harmadik felnőtt korúra jut egy gyermek. Szokták ezt a mutatót „függőségi teher”-nek (dependency burden) is nevezni, mert gazdasági nyelvre lefordítva azt jelzi, hogy hány gyermeket kell egy felnőttnek eltartania. Nálunk körülbelül három felnőtt tart el egy gyermeket. Ez a gyermek oldaláról nézve talán kedvezően hangzik – egy ideig –, a társadalom perspektívájából nézve már kevésbé. Hozzá kell egyébként tenni, hogy mivel egy emberöltőn belül a felnőtt életkor szegmense a legszélesebb (fél évszázadnyi), az idős- és a gyermekkorúaké ennél keskenyebb (körülbelül 30–35, illetve 14 év), a „gyermek/felnőtt” arány változott a legkevésbé. Ez a mutató 16 százalékot esett vissza 1949-ről 1990-re, de 1993-ra már majdnem egynegyedével kisebb (az 1949. évinek csupán 76,6 százaléka). Ezzel szemben a 14 éven aluliak és a 65 éven felüliek egymáshoz viszonyításakor (a „gyermek/idős” mutató esetében) azt tapasztalhatjuk, hogy az említett periódusban 53 százalékkal csökkent az érték, azaz több mint a felére esett vissza. Ezzel ugyan nem állunk egyedül sem Európában, sem a világon, de ez nem lehet megnyugtató számunkra.

Termékenység

A népesség korstruktúrája különböző demográfiai folyamatok – mint például a termékenység, a várható élettartam, a vándorlás stb. – eredményeként változik. A gyermekkorú népesség száma csökkenésének legfontosabb oka a termékenységi szint már említett, háborút követő csökkenése. Ez fókuszba helyezi a teljes termékenységi ráta változásának vizsgálatát.

A teljes termékenység alakulása

Év (időszak)	Arányszám*	Év (időszak)	Arányszám*
1930–31	2,84	1970.....	1,97
1940–41	2,48	1980.....	1,92
1949	2,54	1990.....	1,84
1960	2,02	1992.....	1,77

* Azt fejezi ki, hogy az adott évi születési gyakoriság mellett egy nő élete folyamán hány gyermeknek adna életet.

Ha figyelembe vesszük, hogy a népesség reprodukciójához, illetve a minimális népességnövekedéshez a teljes termékenységi mutatónak legalább 2,1-nek kell lennie, akkor láthatjuk, hogy 1960 óta az utánpótlás folyamatosan csökken.

A termékenység eredményeképpen az élveszületések az elmúlt évtizedekben a 3. tábla szerint alakultak.

3. tábla

Az élveszületések és a terhességmegszakítások számának alakulása

Év	Fiú	Leány	Összes	Terhesség- megszakítás
	élveszületés			
1930	113 212	106 572	219 784	.
1941	91 837	85 210	177 047	.
1948	98 885	93 022	191 907	1 707*
1960	75 788	70 673	146 461	162 160
1970	78 366	73 453	151 819	192 283
1980	76 115	72 558	148 673	80 882
1989	63 296	60 008	123 304	90 508
1990	64 216	61 463	125 679	90 394
1991	65 107	62 100	127 207	89 931
1992	62 514	59 210	121 724	87 085

*1950. évi adat

A születések számára erősen hat az abortuszok száma, mivel minden abortusz egy meg nem született gyermeket jelent. A legális terhességmegszakítások száma 1960 óta jelentősen – kevesebb mint felére – visszaesett ugyan, de az utóbbi években alig változott.

A gyermek és a család

Általában könnyen elérhetők azok a statisztikai adatok, melyek azt mutatják, hogy hány gyermek van egy családban és mekkora az átlagos családnagyság. Az ilyen típusú adatok a család oldaláról mutatják be a demográfiai helyzetet. Olyan adatokban azonban, melyek a gyermek oldaláról engednek bepillantást a családnagyság és családösszetétel területére, már nem bővelkedünk. A gyermek szemszögéből, az ő életminősége szempontjából pedig éppen az a lényeges kérdés, hogy „egyke”-e vagy vannak-e testvérei. Általában az egyéb demográfiai adatok is – mint például a házasságra, a válásra, az újraházasodásra vonatkozók – a felnőttek perspektívájából alakítják ki a családról alkotott képet. Pedig a válás a gyermekeket ugyanúgy érinti (néha még jobban), mint a felnőtteket, a második vagy további házasságkötés az előző házasságból született gyermek számára alapvető és lényeges változást jelenthet, s ennek később társadalmi hatásai is lehetnek. Sok társadalmi problémát jobban lehetne értékelni és magyarázni, ha ismernénk olyan adatokat is, amelyek a gyermekek oldaláról mutatnák be azok demográfiai, oktatási, egészségügyi stb. helyzetét. Ma bizonyos problémák magyarázatával csak a pszichológusok foglalkoznak, ez pedig inkább utókezelés azok megelőzése helyett. Mindezekkel csak arra kívántam rávilágítani, hogy a családokra épülő statisztikának a gyermekekre mint megfigyelési egységre is kellene támaszkodnia akkor, amikor a családok helyzetét értékeli.

Azt már láttuk a népszámlálási adatokból, hogy hány és milyen korú gyermek él, és hogyan alakult arányuk az elmúlt évtizedekben. Nézzük meg, hogy milyen adatokkal rendelkezünk a családon belül együtt élő gyermekekről, más szóval a testvérekről.

4. tábla

A családok megoszlása gyermekszám szerint

A gyermekek száma	Összes	A gyermekes
	családok megoszlása (százalék)	
0	34,3	-
1	32,9	50,1
2	26,3	40,0
3	5,1	7,8
4	0,9	1,4
5 és több	0,5	0,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: 1990. évi népszámlálás 3. Összefoglaló adatok. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 300 old.

A második világháború befejezése óta minden országban a termékenység csökkenését tapasztalhatjuk, amelynek következtében általában, így nálunk is emelkedett az egy gyermekes családok aránya.

5. tábla

A gyermekek megoszlása a testvérek száma szerint

A családban élő gyermekek száma	Az összes	A 15 évesnél fiatalabb	Az eltartott
	gyermekek aránya (százalék)		
1	30,7	24,0	25,1
2	49,1	53,6	53,1
3	14,3	15,9	15,6
4	3,5	3,9	3,7
5 és több	2,4	2,6	2,5
<i>Összesen</i>	<i>99,9</i>	<i>98,9</i>	<i>100,0</i>

Megjegyzés. Az adatok kerekítése (mind a megoszlási viszonyszámoknál, mind a természetes mértékegységben és értékben kifejezett adatoknál) egyedileg történt, ezért a részadatok összege eltér(het) a 100,0 százaléktól, illetve az összesen adattól.

Forrás: lásd az 4. táblánál.

A családban élő gyermekeknek közel 31 százaléka egyedül, testvér nélkül él. A gyermekek felének van egy testvére, tehát ezt mondhatjuk tipikusnak. Körülbelül egyhatedének két testvére van, ami azt jelenti, hogy egy családban három gyermek él, és mindössze 6 százaléuk él együtt több (tehát 3 vagy több) testvérrel.

A teljes (kétszülős) családok aránya – ahová ebben az esetben a hivatalos házassági kapcsolatban élő szülőket és az élettársi kapcsolatban élőket egyaránt besoroltuk – 1990-ben 76 százalék, ami azt jelenti, hogy a családok kétharmadában van két szülő. A

gyermek oldaláról nézve valamivel jobb a helyzet. A gyermekeknek közel 80 százaléka él teljes, azaz kétszülős családban, de ha a másik oldalról nézzük, akkor azt mondhatjuk, hogy több, mint egyötödük csonka családban él. Ebből 17 százalék csak az anyjával, további 4 százalék csak az apjával alkot családot. Nemzetközi összehasonlításban nézve ezzel az arányszámmal sem állunk jó helyen, a kép tehát elszomorító.

A csonka családban élő gyermekek felnövekedésénél társadalmilag igen sok probléma keletkezik. Ezek közül a legsúlyosabb, hogy a gyermekek egyötöde nem kap megfelelő családmintát gyermekévei során, így, ha felnőtt és saját családot alapít, lényegesen több nehézséggel találja majd magát szemben saját utódainak felnevelésénél, ami tovább halmozza problémáikat.

Az Egyesült Államokban, Kanadában és az észak-európai országokban új családi formációk terjednek el, úgymint élettársi kapcsolatok, lazább együttélések, össze nem házasodott szülők stb. Egyre több gyermek születik ilyen típusú családokba. Ma már Magyarországon is viszonylag magas (3,6%) azoknak a gyermekeknek az aránya, akiknek szülei nem házasok, csupán élettársi kapcsolatban élnek. Ezen együttélési formációk az adatok szerint még a házassági kapcsolatoknál is kevésbé tartósak.

Az egyszülős családokban élő gyermekek száma is növekedőben van a fejlett országokban, s ez egyre nagyobb figyelmet kíván. Az adatok azt mutatják, hogy az egyszülős családok nagyobb hányadában a gyermek az anyjával él. Bizonyos szempontból ez talán kedvezőbb a gyermekre nézve, de más szempontból viszont hátrányos. A nők munkaerőpiaci helyzete általában rosszabb a férfiakénál, és ez nem csak anyagilag jelenthet problémát a család életében. A csonka családokban élő gyermekek jó része azért nem él teljes családban, mert szülei elváltak. Azt pontosan nem tudjuk megmondani, hogy például 1992-ben összesen hányan éltek elvált szülők gyermekeként, de azt ki lehet mutatni, hogy az ebben az évben elváltak házasságából hány gyermek született.

6. tábla

Azon válások száma, ahol felbontott házasságból született és életben levő gyermek van

Év (évek átlaga)	A felbontott házasságok, amelyekből gyermek				Válás összesen	
	született		nem született			
	szám szerint	százalék	szám szerint	százalék	szám szerint	százalék
1930–31	2 209	44,8	2 717	55,2	4 926	100,0
1938	2 513	43,7	3 241	56,3	5 754	100,0
1950	5 852	52,0	5 411	48,0	11 263	100,0
1960	9 151	55,2	7 439	44,8	16 590	100,0
1970	14 138	61,9	8 703	38,1	22 841	100,0
1980*	19 080	68,6	8 717	31,4	27 797	100,0
1990*	17 541	70,5	7 347	29,5	24 888	100,0
1992*	16 132	74,7	5 475	25,3	21 607	100,0

*Életben levő közös gyermek.

A válás leginkább azokat a gyermekeket érinti, akik testvér nélkül, egyedül vannak, azonban erősen emelkedő tendenciát mutat a két gyermekkel elválók aránya is. Miután a

rövid tartamú kapcsolatok után elváltak aránya csökken, ezzel ellentétesen a hosszabb házassági együttélés után elváltaké emelkedik, a válások a kiskorú gyermekeket kevésbé érintik. Míg az ötvenes évek közepén a válások felénél az elvált házaspároknak 6 évnél fiatalabb gyermekük volt (vagy gyermekeik voltak), addig 1992-ben ilyen kiskorú gyermekek a váló házasságoknak 34 százalékában voltak. A felbontott házasságokban tehát ma már nagyjából 6 évnél idősebb gyermekek kerülnek az egyik szülőhöz.

Az elmúlt tizenkét év alatt a nem családokban felnövekvő gyermekek száma egyharmadával csökkent. Ez leginkább abból adódott, hogy az állami nevelőotthonokban élő fiatalok száma 1980-hoz képest 4 százalékkal, a csecsemőotthonokban élő csecsemők száma pedig 43 százalékkal csökkent; ezen belül örvendetes az állami intézetekben neveltek számának csökkenése (lásd a 7. táblát), ami az utánpótlás, a forrás fokozatos apadásának következménye (természetesen ez összefüggésben áll az alacsony születésszámmal is).

7. tábla

Az állami és intézeti neveltek száma és aránya életkor szerint

Életkor (éves)	Az 1960.		Az 1992.	
	évben nevelőotthonban neveltek			
	száma	megoszlása	száma	megoszlása
3 és fiatalabb	3 035	9,2	1 517	6,8
3-5	4 160	12,5	1 366	6,2
6-9	7 001	21,1	2 483	11,2
10-13	8 923	26,9	3 251	14,7
14 és idősebb	10 029	30,3	13 560	61,1
<i>Összesen</i>	<i>33 148</i>	<i>100,0</i>	<i>22 177</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Magyar statisztikai évkönyv, 1993. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 447. old.

A 14 éven felüli állami gondozottak száma még nőtt az említett időszakban, a 14 éven aluliaké azonban csökkent.

Gyermekegészségügy

Ha a gyermekek helyzetéről viszonylag teljes képet szeretnénk kapni, nem hagyhatjuk figyelmen kívül egészségügyi helyzetüket sem. Rendelkezésre állnak olyan típusú adatok, melyek a születéstől kezdve a gyermekkoron keresztül legalább vázlatos képet adnak arról, hogy milyen változások történtek az elmúlt évtizedekben a csecsemőhalandóság, az egyes fertőző betegségek, a gyermekhalálozások okai és a gyermekellátáshoz kapcsolódó gyermekorvos-állomány tekintetében.

Erőteljes javulás tapasztalható a huszadik század végére a csecsemőhalandóság terén. (Lásd a 8. táblát) Az, hogy ezer csecsemő közül ma már csak 14 nem éri meg első születésnapját, az orvostudomány fejlődésének és a műszeres technikának köszönhető. Ezt támasztja alá a háború előtti adatokkal való összehasonlítás is. Míg 1992-ben az 1714 egy éven aluli meghalt csecsemőből 964 (tehát több mint a fele) 6 napos kora után már nem élt (más szóval több mint a fele a születés körüli halálozás kategóriájába

került), addig az 1941. évi csecsemőhalálozási adatok egészen más kormegoszlási arányokat mutatnak. Akkor a 6 napos és fiatalabb meghalt csecsemők csak 23 százalékát tették ki az összes 1 éven alul meghaltaknak, és 60 százalék volt az 1-11 hónapos korában meghalt gyermek. Akkor még kevésbé voltak gyógyíthatók a különböző fertőző betegségek, az életkörülmények is sok esetben rosszabbak voltak, mint ma.

8. tábla

Az 1 éven aluli meghaltak száma és aránya

Év	Az 1 éven aluli meghaltak száma	
	összesen	ezer élveszülöttre
1930	33 518	152,5
1941	20 458	115,6
1948	18 054	94,1
1960	6 976	47,6
1970	5 449	35,9
1980	3 443	23,2
1990	1 863	14,8
1992	1 714	14,1

A csecsemőhalálozásoknak tehát a háború előtt több volt az úgymond „külső” oka, míg ma inkább a „belső”, vagyis a nem életképesen születés játszik nagyobb szerepet. Ez pedig sajnos szoros kapcsolatba hozható a gyermeknek életet adó anya szemléletével, életmódjával (sok terhességmegszakítás, dohányzás stb). Ez is társadalmi okokra vezethető vissza, de más természetűekre. Nagyon kiélezve azt is mondhatnánk, hogy a gyermek életben maradása ma már inkább függ saját édesanyjától, mint a külső körülményektől. Ezt támasztják alá a csecsemőhalandóság főbb okai.

9. tábla

Csecsemőhalálozás 1990-ben és megoszlása a halál oka szerint

Halálok	A halálozások	
	száma	aránya (százalék)
Fertőző és elősdiék okozta betegségek	19	1,1
Daganatok	5	0,3
Endokrin-, táplálkozási és anyagcsere-betegségek	16	0,9
A vér és a vérképző szervek betegségei	4	0,2
Az idegrendszer és az érzékszervek betegségei	44	2,6
A légzőrendszer betegségei	91	5,3
Az emésztőrendszer betegségei	13	0,8
A húgy és ivarrendszer betegségei	3	0,2
A bőr és a bőr alatti szövet betegségei	1	0,1
Veleszületett anomáliák	393	22,9
A perinatális morbiditás és mortalitás bizonyos okai	1 052	61,3
Tünetek és rosszul meghatározott állapotok	34	2,0
Sérülések, mérgezések	39	2,3
<i>Összesen</i>	<i>1 714</i>	<i>100,0</i>

A leggyakoribb csecsemőhalálozási okok, mint látjuk, a perinatális morbiditással függnek össze, úgymint a rövid terhességi időtartammal és alacsony születési súllyal, a magzati és újszülöttkori vérzéssel, légzési és légzőszervi problémákkal. Emellett igen magas még a veleszületett anomáliák okozta halálozás is. Ha a gyermek megszületett és nem halt meg egyéves koráig, akkor már nagyobb az esélye az életben maradásra. A leggyakoribb gyermekkori betegségek, a különböző járványos és egyéb fertőzések a megfelelő védőoltások alkalmazásának eredményeképpen meglehetősen visszaszorultak a háború után egész Európában.

A gyermekhalálozások a 14 éven aluli népességben belül az összes népességhez viszonyított létszámarányuknál jóval kisebb mértékűek. Ez összefügg az orvostudomány és a civilizáció fejlődésével, és ezzel összefüggésben van a születéskor várható átlagos élettartam emelkedése is. A gyermek korosztály tehát mortalitási szempontból kedvezőbb helyzetben van, mint a felnőtt lakosság. Ez a helyzet sokat változott a háború óta. Míg az 1930-1931-es évek átlagát tekintve a 14 éves kor alattiak korosztályon belüli halálozási arányszáma az összes népesség halálozási arányszámához viszonyítva 33,9 százalék volt, addig ugyanezen arányszám - amint azt a 10. táblából is jól láthatjuk - 1992-ben már csak 1,5 százalék.

10. tábla

A 14 év alatti meghaltak száma, megoszlása és arányuk az egyes haláloki halálozásokon belül, 1992

Halálok	14 éves kor alatti meghaltak		Összes halálozás (fő)	A 14 éves kor alattiak halálokon belüli aránya (százalék)
	száma (fő)	megoszlása (százalék)		
Fertőző és elősdiék okozta betegségek	30	1,3	960	3,1
Daganatok	118	5,2	32 676	0,4
Endokrin-, táplálkozási és anyagcsere- betegségek és az immunrendszer zavarai	34	1,5	2 009	1,7
A vér és a vérképző szervek betegségei	7	0,3	156	4,5
Elmezavarok	4	0,2	1 239	0,3
Az idegrendszer és az érzékszervek betegségei	102	4,5	1 218	8,4
A keringési rendszer betegségei	20	0,9	76 258	0,0
A légzőrendszer betegségei	131	5,8	6 951	1,9
Az emésztőrendszer betegségei	29	1,3	10 846	0,3
A húgy és ivarrendszer betegségei	4	0,2	1 233	0,3
A bőr és a bőr alatti szövet betegségei	1	0,0	37	2,7
Veleszületett anomáliák	460	20,3	594	77,4
A perinatális időszakkal összefüggő bizonyos állapotok	1 052	46,3	1 052	100,0
Tünetek és rosszul meghatározott állapotok	34	1,5	171	19,9
Sérülések, mérgezések	244	10,7	13 088	1,9
<i>Összesen</i>	<i>2 270</i>	<i>100,0</i>	<i>148 781</i>	<i>1,5</i>

A hatvanas években bevezetett gyegy, majd a későbbi gyegy sokat változtatott az ötvenes évekre jellemző helyzeten. Amíg akkor az anyák a szülés után néhány hónapot

követően visszamentek dolgozni (a foglalkoztatottságra a női munka intenzív emelkedése volt jellemző), és a gyermekek három éves korukig bölcsődében, majd óvodában nevelkedtek, addig a bölcsődék és férőhelyek száma nagyjából ehhez igazodott. A nyolcvanas évektől kezdve azonban rohamosan változott a helyzet. A bölcsődék és a bölcsődei férőhelyek, ezzel együtt a bölcsődei gyermekek száma is majdnem felére csökkent tizenkét év alatt. (Lásd a 11. táblát.)

11. tábla

A csecsemőotthonok és a bölcsődék adatai

Az intézmények mutatói	Csecsemőotthonok		Bölcsődék	
	1980-ban	1992-ben	1980-ban	1992-ben
Számuk	37	26	1 305	756
Férőhelyek száma	4 637	2 719	64 502	37 059
Gondozók száma	1 959	1 212	10 713	7 359
Gyermekek száma	3 759*	1 891*	69 768**	33 642**
Egy gondozottra jutó gyermek	1,92	1,56	6,51	4,57

* Gondozott gyermek az év végén.

** Beíratott gyermek.

A csökkenés semmiképpen sem a születésszám csökkenésével hozható kapcsolatba, hiszen 1980 és 1992 között az 1-4 évesek száma és a teljes népességen belüli aránya nem sokat változott, inkább azt jelenti, hogy megszűnt az igény, nincs akkora szükség a bölcsődékre, mert az ilyen korú gyermekek otthon élnek az édesanyjukkal. Ez a gyermekek nevelése szempontjából természetesen (általában) sokkal előnyösebb. Tehát a bölcsődék oldaláról tapasztalt mennyiségi romlás a gyermek oldaláról minden valószínűség szerint minőségi javulást eredményezett.

A védőnői ellátás fontos a gyermekek első néhány évében. A védőnők száma 1980 és 1990 között 7 százalékkal emelkedett, és miután csökkent a születések száma, egy védőnőre kevesebb csecsemő jut, ami a munka jobb ellátását, minőségi javulását feltételezi. A csecsemő- és gyermekgyógyászok száma is 1980-ról 1992-re 17 százalékkal emelkedett. Ugyanakkor a csecsemő- és gyermekgyógyászati osztályokon működő kórházi ágyak száma ugyanezen periódus alatt 7 százalékkal csökkent.

Oktatás

Az 1992. évi oktatásstatisztikai adatok szerint a gyermekkorúak egynegyede óvodás, általános iskolai oktatásban kétharmaduk vett részt (ezek 97 százaléka 6-13 éves), középszintű tanulmányokat pedig 8 százaléuk folytat. A 14 éves korúaknak fele már középiskolába jár, több mint egynegyedük szakmunkásképző iskolai tanuló és kevesebb mint egyötödük tartozik még az általános iskola nappali tagozatos tanulói közé. A gyermekkorosztályok oktatási gondjai tehát nagyrészt az általános iskolákban, kisebb részt pedig az óvodai ellátásban jelentkeznek. (Lásd a 12. táblát.)

Az óvodák száma 1980 óta nőtt, a férőhelyek száma azonban valamelyest csökkent, de csökkent az óvodás gyermekek száma is, így minden valószínűség szerint ez az ellátás

minőségének javulását eredményezheti. Ugyanis a száz férőhelyre jutó óvodás gyermekek száma az 1980. évi 124-ről 1992-ben 104-re csökkent. Az egy óvónőre jutó óvodás gyermekek száma is kedvezően változott, mert míg 1980-ban egy óvónő még 16 gyermekkel foglalkozott, addig 1992-ben már csak 12-vel. Ez lehetőséget nyújt az óvodai munka színvonalának emelésére.

12. tábla

A nappali tagozaton oktatásban részesülő 5-14 évesek száma és megoszlása életkor és oktatási forma szerint 1992-ben

Életkor (éves)	Óvoda	Általános iskola	Fogyatékos gyermekek nevelése	Középokú-szakiskola	Szakmunkásképző iskola	Középiskola	Összesen
	Ezer fő						
5 és fiatalabb	381,2	5,7	0,9	-	-	-	387,9
6-13	13,2	1 002,8	27,7	0,8	0,4	0,5	1 044,6
14	-	26,9	4,5	5,9	40,8	74,6	152,7
<i>Összesen</i>	<i>394,4</i>	<i>1 035,4</i>	<i>33,1</i>	<i>5,9</i>	<i>41,2</i>	<i>75,1</i>	<i>1 585,3</i>
	Megoszlások oktatási formák szerint (százalék)						
5 és fiatalabb	98,3	1,5	0,2	-	-	-	100,0
6-13	1,3	96,0	2,6	0,0	0,0	0,0	100,0
14	-	17,6	3,0	3,9	26,7	48,9	100,0
<i>Együtt</i>	<i>24,9</i>	<i>65,3</i>	<i>2,1</i>	<i>0,4</i>	<i>2,6</i>	<i>4,7</i>	<i>100,0</i>
	Megoszlások életkor szerint (százalék)						
5 és fiatalabb	96,7	0,6	2,7	-	-	-	24,5
6-13	3,3	96,8	83,5	0,9	1,1	0,6	65,9
14	-	2,6	13,8	99,1	98,9	99,4	9,6
<i>Együtt</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: lásd a 7. táblánál.

A hasonló mutatók az általános iskolákban is javultak. 12 év alatt több iskola és több tanterem épült, és emelkedett a pedagógusok száma is. Az általános iskolai tanulók száma ezzel szemben csökkent, így az egy pedagógusra jutó tanulók száma az 1980. évi 15-ről 1992-ben 12-re, az egy osztályra jutó tanulók száma pedig 27-ről 22-re csökkent.

Az általános iskolai képzés eredményességének egyik mutatója, hogy hányan fejezték be az általános iskola 8. évfolyamát a tanköteles kor (tehát a 16. életév) végéig. Ez 1992-ben Magyarországon 94,5 százalék volt, 1980 óta lényegében nem változott.

A szülők gazdasági aktivitása

A mai társadalmakban a leggyakoribb megélhetési forrás a fizetett alkalmazotti státus. Fontos kérdés tehát, hogy a gyermek neveléséhez szükséges forrást kik és hányan tudják előteremteni. Fontos ez egyrészt az anyagi javak megteremtése, de ugyanilyen

fontos (ha nem fontosabb) a gyermekkel való foglalkozás, a nevelés lehetőségének szempontjából is. A családok keresői mind összetételüket, mind létszámukat tekintve nagy változáson mentek keresztül az elmúlt évtizedekben. A háború előtt az egykeresős család volt az általános, és a kereső a férj az apa volt. A helyzet azóta egészen másképpen alakult, hozzá kell tenni, hogy nem csak hazánkban. A nők szándékolt, illetve kényszerű munkába állása a családok nagy részét kétkeresőssé tette, ami a családban élő gyermekek helyzetét alapvetően megváltoztatta. Az egyik fontos kérdés tehát, hogy mekkora a dolgozó anyák aránya, és ez milyen összefüggést mutat a gyermekszámmal.

13. tábla

*A feleség gazdasági aktivitása a gyermekszám függvényében
(százalék)*

Megnevezés	A feleség				Összesen
	aktív kereső	munkanélküli	inaktív kereső	eltartott	
0 gyermekes	76,3	0,7	15,7	7,4	100,1
1 gyermekes	73,8	0,7	19,5	6,0	101,1
2 gyermekes	77,0	0,8	15,7	6,5	100,0
3 gyermekes	62,8	1,1	22,4	13,6	99,9
4 gyermekes	47,8	1,3	25,7	25,2	99,9
5 gyermekes	37,4	1,4	25,4	35,8	100,0
6 és több gyermekes	28,4	1,1	25,3	45,2	100,0
Gyermekek összesen	73,6	0,8	18,2	7,4	100,0
Házaspárok összesen	74,3	0,8	17,5	7,4	100,0
Összes nő*	46,3	0,9	38,3	14,6	100,0

* Összes 15 éves és idősebb nő.

Forrás: lásd a 4. táblánál.

A népszámlálási adatok szerint a gyermekek közel háromnegyedének aktív kereső az édesanyja, és ez meghatározza gyermekkorai életüket is. A családi életre, a gyermekkel való foglalkozásra az anyának csak a keresőtevékenység és az egyéb, ún. „második műszakos” munkák elvégzése után marad ideje. A gyermek tehát, főleg kicsi korban, mindenképpen megsínyli édesanyja keresőtevékenységét. A gyermekek számának emelkedésével fokozatosan csökken a családanyak aktív kereső tevékenysége, és nő a családanya szerepét vállalóké. Növekszik a gyermekszámmal együtt az inaktív anyák aránya is, de ez már nem olyan mértékű. Például egy 4 gyermekes család esetében az inaktív (gyesen, gyeden levő) anyák aránya csak 6 százalékkal magasabb, mint az egygyermekes családokban, míg az „eltartott” anyák aránya több mint négyszerese.

Jövedelem

A fejlett társadalmakban a gyermekeket a szülők tartják el saját jövedelmükből, illetve bizonyos hányadban költségvetési hozzájárulásból. Következésképpen a gyermekek gazdasági, anyagi helyzetét családjuk anyagi helyzete határozza meg, még

abban az esetben is, ha a gyermeknek esetleg van illegális vagy alkalmankénti pénzkereseti lehetősége.

A szülők anyagi helyzetét egyrészt saját keresetük, másrészt az állam által központi forrásokból juttatott pénzösszegek határozzák meg. Országos viszonylatban, a gyermekek után egyrészt a kiskorú gyermekekre kapott gyermekgondozási segély, illetve díj összege (1991-ben 18 milliárd forint), másrészt a családi pótlék rendszeres havi összege (1991-ben összesen 8 milliárd forint) áll a szülők rendelkezésére saját jövedelmükön kívül.

A statisztika a családi pótlék összegét mind a családra, mind a gyermekekre vetítve évenként kimutatja.

14. tábla

A családi pótlékban részesülők száma (ezer)

Megnevezés	1980	1990	1991	1992
	évben			
Családok száma	1 113,0	1 514,5	1 544,5	1 536,5
Gyermekek száma	2 095,1	2 498,3	2 5335,2	2 508,5

Forrás: lásd a 7. táblánál.

A családi pótlék havi összege – a gyermekszámtól és attól függően, hogy valaki egyedül vagy házastárssal neveli gyermeké(i)t – 1992 szeptemberében 2600 és 7200 forint között, míg 1993 januárjában 2750 és 7500 forint között volt.

A gyermekgondozási segélyt, illetve díjat igénybe vevők száma 1991-ről 1992-re kismértékben – 110,7 ezerről 114,2 ezerre, illetve 151,4 ezerről 147,9 ezerre – változott (ami összefüggésben áll azzal, hogy 1989 és 1991 között az abortuszok száma csökkent, és a megszületett gyermekek száma növekedett). Az egy segélyezettre jutó havi összeg átlaga – 1991-ben 4450, illetve 6636 forint, 1992-ben 5156, illetve 8306 forint – emelkedett.

A fejlett országokban a gyermekeket 14 éves kor alatt általában ma már nem foglalkoztatják munkaerőként. Mindez nem jelenti azt, hogy a gyermekkori életszakasz kötelezettségek nélküli. Ezért a gyermekek tevékenységét és nem szabadidejét kell figyelemmel kísérni. Milyen kötelezettségeik vannak a gyermekeknek 14 éves kor alatt? Fizetett munkáról, iskolai munkáról és háztartási munkáról beszélhetünk.

A gyermekmunka ma már nem úgy merül fel, mint régen. A 14 éven aluliak között az aktív keresőként foglalkoztatottak száma és aránya csökkenő tendenciát mutat, bár ha minimális létszámban is, de néhány 14 éven aluli aktív keresőt kimutat a statisztika. Ezek nagy része azokból kerül ki, akik befejezték az általános iskola 8. osztályát még azelőtt, hogy betöltötték volna a 14. életévüket, és nem tanultak tovább, így hivatalosan munkát vállalhattak, tehát beléphettek az aktív keresők közé. A statisztikai adatok hiányosságát az okozza, hogy miután a gyermekkori ki vannak zárva a munkapiacról, egyúttal ki vannak zárva a munkaügyi statisztikákból is. Németországban egy speciális felvételt készítettek, amelynek eredményeképpen megállapították, hogy jóllehet 14 éves kor alatt, illetve amíg iskolai tanulmányokat folytat, a gyermek, törvény által ki van zárva a

munkaerőpiacról (kivéve néhány esetet, mint a mezőgazdaság, az újságkihordás, bizonyos sporttevékenységben való segítség stb.), mégis minden harmadik 14 év alatti gyermek dolgozik, és többségük illegálisan. Dániában, ahol 10 éves kor alatt teljesen tilos a gyermekek foglalkoztatása, és 15 éves kor alatt pedig a teljes munkaidőben foglalkoztatás, a legtipikusabb gyermekmunkák a házhoz szállítás, a takarítás, a gyermek- és állatfelügyelet vagy az üzleti kiegészítő munka.

Magyarországon arról rendelkezünk adatokkal, hogy 14 éves korban hányan dolgoztak aktív keresőként. 1971-ben számuk még 11 ezer volt. Ennyi fiú és leány dolgozott hivatalosan 14 éves korában (ez az összes aktív kereső 0,2 százaléka volt). 1989-ben már csak 3100 volt a számuk (az összes aktív keresőnek már csupán 0,1 százaléka). Ők azok, akik már betöltötték 14. életévüket, befejezték az általános iskola 8. osztályát és nem tanultak tovább. Hazánkban 16 év a tankötelezettségi korhatár. A gyermekek jó része befejezi erre a korra Általános iskolai tanulmányait (1989-ben 94 százaléka). Az összes 16 éves korúnak azonban csak 81 százaléka fejezte be „szabályosan”, 14 éves korában az általános szintű képzést. Ez az arányszám a tíz évvel ezelőtti szinten áll.

*

Sajnos adatok hiányában számos olyan, életmódot jellemző mutatót nem tudunk előállítani, melyek fontosak lennének ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a gyermekek társadalomban elfoglalt helyének alakulásáról, illetve mai állásáról. Az országos életmód-, időmérleg-, jövedelem- stb. felvételek csak a felnőtt (14 éven felüli) lakosságra terjednek ki, így nem adnak módot a gyermeknépesség statisztikai–szociológiai elemzésére.

TÁRGYSZÓ: Gyermek.

SUMMARY

1994 was declared by the UN as the Year of the Family. The study is meant to draw the attention of the public with presenting data which are available at the national level about the population between 0 and 14 years. Meanwhile they highlight the problems being worth studying by the social researchers.

Due to the lack of specific data the author uses in her analysis mainly the data broken down by age groups of population census, labour force statistics, health statistics and vital-population statistics to delineate the living conditions of this age group.

A NEMZEDÉKEK KÖZÖTTI TÁRSADALMI MOBILITÁS FŐBB JELLEMZŐI

BUKODI ERZSÉBET

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) többnyire tízéves gyakorisággal részletes mobilitásvizsgálatot végez. A legutóbbi ilyen adatgyűjtésre 1992 végén került sor, amikor is a gazdaságban és a társadalomban alapvető strukturális változások indultak el. E körülmény megerősíti ezen vizsgálat jelentőségét, de egyúttal korlátait is. A kapott eredmények számot adnak ugyan a politikairendszer-váltás által indukált változásokról, de a társadalmi folyamatok hosszabb „kifutási” idejéből adódóan az adatok még jórészt a korábbi korszak nyomait viselik magukon. Ezen körülményeket is figyelembe véve vizsgálódásaink során a fő hangsúlyt a múltbeli helyzettel való összevetésre helyeztük.

A visszatekintő adatsorok alapján elmondható, hogy az 1980-as évek végére a társadalmi mozgások lelassultak. E folyamatot kellően érzékeltetik a különböző társadalmi csoportok számszerű alakulását bemutató adatok, amelyek többnyire a korábbi trendek lezáródását jelzik.

A hosszú időszakon keresztül növekvő szellemi foglalkozású réteg az 1980-as évek végéig növekedett, ezt követően azonban az arányok stagnálása a jellemző. Az új társadalmi mozgások között első helyen kell megemlíteni az önálló iparos és kereskedő és általában a vállalkozói réteg számszerű gyarapodását. E réteg egy része a korábbi második gazdaságból nőtte ki magát, másik része az állami szektorból került a magángazdaságba.

A privatizációs folyamatok eredményeként azonban nem csupán az önálló foglalkozásúak, hanem a magánszektorban alkalmazottként dolgozók is növekvő csoportot alkotnak. A magán-, illetve a nem magánszektor keresőit összehasonlítva kimutatható, hogy a magánszektorban, azon belül is elsősorban a középrétegek körében (szellemi foglalkozásúak alsóbb rétegei, szakképzett munkások) számottevően magasabb az iskolai végzettségi szint, mint a hasonló nem magánszektorbeli középrétegek körében. Ez mindenestre jelzi a piaci szféra igényét a képzettebb munkaerő iránt. A különböző munkásrétegekben, illetve közöttük a létszámarányok változatlansága a jellemző. A felerősödő munkanélküliség ugyanis nem csupán a segédmunkásságot érinti, hanem a szakmunkások számottevő csoportjait is. A régi mellett azonban már itt is megjelenik a piacgazdaságra jellemző struktúra.

Ágazatok és szakmacsoportok szerint vizsgálva kimutathatók a magán- és nem magánszektor eltérő vonásai, nevezetesen az, hogy a magánszektorban a piacérzékeny ke-

reszkedelmi és szolgáltatási szakmacsoport jóval elterjedtebb, mint a nem magánszférában. A kereskedelmi és szolgáltatási ágazatok nagyobb rugalmassága mögött feltehetően az húzódik meg, hogy az idetartozó szakmák nagy része nem tőkeigényes, ugyanakkor a növekvő fogyasztói kereslet folyamatosan bővülő piacot teremt.

A MOBILITÁSI TENDENCIÁK IDŐBELI VÁLTOZÁSA

A társadalmi mobilitás hosszú távú idősorainak elemzésekor első kérdésként az merül fel, vajon változott-e a mobilitás nagysága az adott időintervallumban. A mobilitás globális nagyságának mérésére két mutatót használunk: a teljes mobilitási arányszámot, amely azt mutatja, hogy a megkérdezettek közül mekkora azok aránya, akik apjukétól eltérő társadalmi rétegbe kerültek, és a minimálisan szükséges strukturális mobilitási arányszámot, amely azt fejezi ki, hogy a mobilitás milyen mértékben tulajdonítható a foglalkozásszerkezetben bekövetkezett változásoknak.

Az összes mobil személy aránya az elmúlt húsz év távlatában tartósan 70 százalék felett volt, és ez az arány az egyre kisebb mértékű strukturális átalakulás ellenére még valamelyest növekedett is. A gazdaságszerkezetben bekövetkező extenzív átalakulások csökkenésével párhuzamosan a strukturális mobilitás mértéke a férfiaknál egyértelműen csökkent. Mindezt tovább erősítette, hogy az elmúlt években, a gazdasági növekedés visszaesésével, a strukturális átalakulási folyamatok lelassultak, és ennek következtében beszűkültek a strukturális mobilitási lehetőségek.

I. tábla

*A társadalmi mobilitás nagyságának időbeli alakulása
(százalék)*

Megnevezés	Férfi			Nő		
	1973	1983	1992	1973	1983	1992
Teljes mobilitás	73	73	76	69	76	78
Minimálisan szükséges strukturális mobilitás	42	35	28	34	41	38
Teljes mobilitás korcsoportonként						
20–29	72	68	69	76	77	74
30–39	78	74	73	76	78	80
40–49	78	78	78	71	79	82
50–59	77	79	81	65	78	81
60 és idősebb	65	71	76	60	67	75
Teljes mobilitás lakóhely szerint						
Budapest	78	76	78	83	81	81
Egyéb város	77	77	77	78	79	81
Község	69	70	73	59	71	75

A nőknél mindez „fáziskéséssel” jelentkezik. A hetvenes évtizedben a nők foglalkozásszerkezete továbbra is átalakulóban volt, amit a strukturális mobilitási arányszám növekedése jelzett. E jelenség háttérében jórészt a mezőgazdasági fizikai foglalko-

zású apák lányainak tömeges ipari jellegű munkavállalása állt. Ezt támasztja alá, hogy a mobilitás nagyságának legnagyobb mértékű növekedése éppen a községekben élő nőknél volt megfigyelhető. Az utóbbi tíz évben azonban már a nőknél is visszaesett a strukturális mobilitási mutató értéke, habár az a férfiakénál még mindig jóval magasabb.

A mobilitási viszonyok elemzésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy ez a folyamat az elmúlt évtizedekben erőltetett volt, és ez a kényszer jellegű és jó-részt strukturális mobilitás nem biztos, hogy valódi emelkedést jelentett a társadalom egyenlőtlenségi rendszerében. Amint *Örkény Antal* fogalmaz: „A mobilitásnak ezt a fajtáját – amit irányított mobilitásnak nevezhetünk – a szigorú központi irányítás, a keret-számok központi tervezése, a társadalmi mozgások feletti szigorú kontroll, a teljes voluntarizmus jellemzi. A társadalmi mobilitás legfontosabb normatív tartalmává a növekedés elve válik.”¹ (Lásd az 1. táblát.)

2. tábla

A férfiak mobilitási esélyhányadosai logaritmikusan alakban

Az apa társadalmi csoportja	Egyéb szellemi	Szak-	Betanított	Segéd-	Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	Önálló iparos és kereskedő
1973-ban						
Vezető és értelmiségi	1,2	2,9	4,3	5,2	4,1	3,7
Egyéb szellemi foglalkozású	-	1,1	2,0	2,5	4,0	2,3
Szakmunkás	-	-	0,9	1,2	3,4	1,8
Betanított munkás	-	-	-	0,6	2,0	2,9
Segédmunkás	-	-	-	-	1,9	2,2
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	-	-	-	-	-	3,4
1983-ban						
Vezető és értelmiségi	0,9	2,0	3,1	3,7	5,2	2,8
Egyéb szellemi foglalkozású	-	0,7	2,2	2,7	3,2	1,2
Szakmunkás	-	-	0,8	1,4	3,0	1,5
Betanított munkás	-	-	-	0,9	1,5	1,2
Segédmunkás	-	-	-	-	2,0	1,4
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	-	-	-	-	-	2,8
1992-ben						
Vezető és értelmiségi	0,8	2,3	3,0	3,7	4,9	1,4
Egyéb szellemi foglalkozású	-	0,9	2,3	3,3	3,5	1,1
Szakmunkás	-	-	0,5	1,4	2,5	0,6
Betanított munkás	-	-	-	0,8	1,3	0,9
Segédmunkás	-	-	-	-	1,6	1,7
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	-	-	-	-	-	2,7

A mobil személyek arányát korcsoportonként vizsgálva mind a történeti hatásról, mind az öregedés hatásáról képet nyerhetünk. Az 1973-ban 20–29 éves korcsoport lényegében megfelel az 1983-ban 30–39 és az 1992-ben 40–49 éves korcsoportnak. Azon személyek mobilitása, akik a hetvenes évek elején a két legfiatalabb korcsoportba tartoztak, életkorukkal párhuzamosan nőtt, míg azoknál, akik már akkor is 40–49 évesek voltak, a

¹ *Örkény Antal: A társadalmi mobilitás történelmi perspektívái. Valóság. 1989. évi. 4. sz. 20-34. old.*

mobilitási arányszám értéke az elmúlt évtizedben visszaesett. Mindez azt jelzi, hogy a mobilitási lehetőségekkel elsősorban a fiatalabb korosztályok tudnak élni. A mindhárom vizsgálat esetében új belépőként jelentkező legfiatalabb korosztály mobilitása a férfiak esetében stagnált, a nőknél enyhén visszaesett az elmúlt évtizedben.

3. tábla

A nők mobilitási esélyhányadosai 1973-ban, 1983-ban és 1992-ben, logaritmus alakban

Az apa társadalmi csoportja	Egyéb szellemi	Szak-	Betanított	Segéd-	Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	Önálló iparos és kereskedő
		munkás				
1973-ban						
Vezető és értelmiségi	0,9	2,9	3,9	4,9	7,2	3,0
Egyéb szellemi foglalkozású	-	0,8	1,7	2,2	3,8	3,5
Szaktmunkás	-	-	0,7	1,0	3,4	0,3
Betanított munkás	-	-	-	0,1	5,0	1,2
Segédmunkás	-	-	-	-	1,	1,2
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	-	-	-	-	-	2,5
1983-ban						
Vezető és értelmiségi	0,9	2,0	3,4	3,9	5,7	3,2
Egyéb szellemi foglalkozású	-	0,6	1,6	2,1	4,0	1,1
Szaktmunkás	-	-	0,4	0,7	3,4	0,5
Betanított munkás	-	-	-	0,1	1,3	1,2
Segédmunkás	-	-	-	-	1,5	1,0
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	-	-	-	-	-	2,2
1992-ben						
Vezető és értelmiségi	0,9	2,7	3,8	4,4	6,4	2,7
Egyéb szellemi foglalkozású	-	0,7	1,4	2,0	4,3	0,7
Szaktmunkás	-	-	0,7	1,2	3,4	0,9
Betanított munkás	-	-	-	0,2	1,3	1,2
Segédmunkás	-	-	-	-	1,3	1,2
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	-	-	-	-	-	2,3

A lakóhely településének típusa is differenciálja a mobilitási mutató értékét. A városokban élők mobilitása viszonylagos stabilitást mutatott az utóbbi húsz év folyamán. A községekben viszont az 1983 és 1992 közötti periódusban sem álltak meg a társadalmi réteg-mozgások. Ennek ellenére még mindig a falvakban élőkénél találtak a legalacsonyabb mobilitási értéket, ugyanakkor tény, hogy a háromféle településtípuson élők mobilitási arányai közelebb kerültek egymáshoz.

A társadalmi mobilitás időbeli alakulásáról tájékoztat az ún. mobilitási esélyhányados (odd's ratio) is. Ez az arányszám azt mutatja meg, hogy bizonyos társadalmi csoportból származó egyéneknek más csoportokból származókhoz viszonyítva milyen esélyük van arra, hogy bizonyos társadalmi csoportokba kerüljenek. (Lásd a 2. és a 3. táblát.)

A társadalmi elit, a vezető és értelmiségi réteg esélyhányadosai a hetvenes években mind a férfiaknál, mind a nőknél csökkentek, ezáltal közelebb kerültek 1-hez. (Ez alól kivételt a férfiaknál csak a mezőgazdasági fizikaiak, a nőknél az önálló iparosok és az egyéb szellemiek jelentenek). Mindez azt jelenti, hogy a hetvenes években csökkent az elit és más társadalmi csoportok közötti távolság. A többi réteg esetében nem beszélhe-

tünk ilyen egyértelmű tendenciáról, inkább az esélyhányadosok változatlanságáról, illetve enyhe csökkenéséről számolhatunk be. Kivételt ez alól az önálló iparos férfiak képeznek, amely csoportot az 1973 és 1983 közötti időszakban egyre csökkenő távolság választott el más társadalmi rétegektől.

Az elmúlt évtizedről azt mondhatjuk, hogy a mobilitási esélyhányadosok alig-alig változtak. A férfiak esetében két lényeges változást azonban ki kell emelnünk. Az első, hogy a vezető és értelmiségi réteg esélyhányadosai minden esetben stagnáltak, kivéve az önálló iparosokat és kereskedőket, akiknél a mutató értéke a felére csökkent. Ez arra utal, hogy az elit és az önálló réteg közötti távolság fokozatosan csökkenő, egyre nagyobb az „átjárhatóság” a két csoport között. A másik lényeges változás szintén az önálló iparosokhoz és kereskedőkhöz kapcsolódik, nevezetesen: a szakmunkásság és az említett csoport közötti mobilitást mutató esélyhányados szintén több mint a felére csökkent, ami ugyancsak a két réteg közeledését jelenti.

A RÉTEGEK JELLEMZŐI

A vezetők és értelmiségiek. A kilépési és belépési mobilitás sajátosságait érdemes társadalmi rétegenként külön-külön is megvizsgálni. A belépési mobilitás oldaláról vizsgálódva azt mondhatjuk, hogy az elmúlt húsz évben a vezetők és értelmiségiek között fokozatosan emelkedett a vezető és értelmiségi apától származók aránya. A férfiaknál kevésbé, a nőknél jobban érvényesül ez a tendencia. (Lásd a 4. táblát.)

4. tábla

A vezető és értelmiségi réteg származási összetételének alakulása (százalék)

Az apa társadalmi csoportja a megkérdezett 14–18 éves korában	Férfi			Nő		
	1973	1983	1992	1973	1983	1992
Vezető és értelmiségi	18,3	19,4	23,2	20,3	23,5	29,7
Egyéb szellemi foglalkozású	17,0	15,2	16,6	18,8	18,8	17,2
Szakmunkás	14,5	20,5	18,6	17,4	22,1	20,6
Betanított és segédmunkás	7,7	13,4	13,3	9,5	14,5	11,6
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	21,5	18,8	13,8	12,5	12,7	10,8
Önálló iparos és kereskedő	8,2	8,1	8,4	7,9	5,3	5,0
Egyéb	12,8	4,6	6,1	13,6	3,1	5,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A kilépési mobilitás oldaláról közelítve azt kell kiemelnünk, hogy amíg a férfiaknál stabilan 45 százalék körül mozgott a rétegben maradók aránya az 1973 és 1992 közötti időszakban, addig ez a nőknél folyamatosan emelkedett. (Lásd az 5. táblát.) Feltételezhetően ez részben azzal függ össze, hogy az utóbbi években az egyetemeken, főiskolákon megnőtt a lányok aránya, ezzel mintegy „kiszorítva” onnan a fiúkat. Másrészt a rendszerváltás a magánvállalkozások előretörésével új mobilitási csatornát nyitott, amely ma még elsősorban a férfiak számára nyújt lehetőségeket.

A nyolcvanas évek mobilitásvizsgálatainak egyik legjellemzőbb megállapítása volt, hogy a vezető és értelmiségi apák fiainak növekvő hányada „lépett vissza” fizikai, legin-

kább szakmunkás kategóriába.² A kilencvenes évek elejére megállt ez a folyamat. A vezető és értelmiségi származású férfiak ma már egyre nagyobb arányban válnak önálló iparossá és kereskedővé, miközben visszaesett a szakmunkások közé kilépők aránya.

5. tábla

*A vezető és értelmiségi réteg kilépési mobilitása
(százalék)*

Az apa társadalmi csoportja a megkérdezett 14–18 éves korában	Férfi			Nő		
	1973	1983	1992	1973	1983	1992
Vezető és értelmiségi	45,0	46,6	45,0	28,0	37,0	42,0
Egyéb szellemi foglalkozású	26,5	17,0	18,0	56,0	43,0	37,0
Szakmunkás	17,0	25,0	17,0	5,0	8,0	7,0
Betanított és segédmunkás	6,0	9,0	8,8	8,0	10,0	8,0
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	3,0	1,0	1,5	1,0	1,0	1,0
Önálló iparos és kereskedő	1,0	1,0	6,0	1,0	1,0	2,0
Egyéb	1,5	1,0	3,7	1,0	0,0	3,0
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Lehetőségünk volt arra is, hogy az apa foglalkozási csoportja mellett figyelembe vegyük annak iskolai végzettségét is, feltételezván, hogy a diplomával rendelkező apa gyermeke nagyobb valószínűséggel kerül magasabb státusú társadalmi csoportba. Ezért külön vizsgáltuk az értelmiségiek, a diplomás vezetők és a nem diplomás vezetők kilépési mobilitását.

6. tábla

*A vezető és értelmiségi származású férfiak kilépési mobilitása az apa
legmagasabb iskolai végzettsége szerint, 1992
(százalék)*

A megkérdezett összeíráskori társadalmi csoportja	Az apa társadalmi csoportja a megkérdezett 14–18 éves korában:		
	értelmiségi	diplomás vezető	nem diplomás vezető
Vezető	9,5	7,8	6,7
Értelmiségi	38,3	35,6	26,5
Egyéb szellemi foglalkozású	15,7	22,7	21,2
Szakmunkás	17,5	11,6	16,4
Betanított és segédmunkás	7,4	10,2	14,5
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	0,9	3,8	2,4
Önálló iparos és kereskedő	4,9	5,7	11,6
Egyéb	5,8	2,6	0,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A tények azt mutatják, hogy diplomás apa esetén a rétegen belül maradás esélye egyértelműen nagyobb, mint akkor, ha az apa a megfelelő végzettség hiányában tartozik

² *Andorka Rudolf*: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon. Budapest. Gondolat Könyvkiadó. 1982. 326 old.; *Róbert Péter*: Származás és mobilitás. Társadalomtudományi Intézet. Budapest. 1986. 396 old.

a vezetők közé. Ez nyilvánvaló, hiszen a szülő iskolai végzettségén keresztül olyan értékek, magatartásformák, „törekvések” közvetítődnek a gyermek felé, amelyek meghatározzák későbbi életútját.

Figyelemre méltó továbbá az önálló iparosok, kereskedők felé mozgás, különösen a diplomával nem rendelkező vezető apák fiai esetében, akik közül több mint kétszer akkora arányban lesznek önálló iparosok és kereskedők, mint a diplomás apáktól származók közül. Ez azt jelenti, hogy a vezető és értelmiségi származásúak közül az önállóvá válás elsősorban azok számára reális alternatíva, akiket a szülői család „kulturális klímája” a tradicionális értelmiségi létre ugyan nem készített fel, de az elmúlt évtizedek során megszerzett gazdasági, kapcsolati tőke lehetővé tette számukra az önálló egzisztencia megteremtését. (Lásd a 6. táblát.)

Mint már volt róla szó, a vezető és értelmiségi apák gyermekeinek több mint fele kilép származási kategóriájából. Részletesebb elemzések segítségével próbáltuk meghatározni, kik azok, akiknél mindez a legvalószínűbb.

7. tábla

Az értelmiségi származásúak kilépési mobilitása az apa szakmacsoportja szerint (százalék)

Az értelmiségiapa szakmacsoportja	A megkérdezett társadalmi csoportja 1992-ben:				Összesen
	szellemi foglalkozású	ezen belül értelmiségi	fizikai foglalkozású	egyéb	
	Férfi				
Műszaki	55,8	28,7	35,5	8,7	100,0
Gazdasági	61,1	26,6	31,5	7,4	100,0
Jogi	76,7	48,6	23,3	-	100,0
Egészségügyi	78,7	43,2	21,3	-	100,0
Kulturális	73,6	40,7	22,4	4,0	100,0
	Nő				
Műszaki	75,3	48,0	21,2	3,5	100,0
Gazdasági	69,3	25,6	19,5	11,2	100,0
Jogi	96,1	39,2	3,9	-	100,0
Egészségügyi	87,9	47,1	8,1	4,0	100,0
Kulturális	86,1	36,6	10,4	3,5	100,0

A 7. tábla adatai szerint ebből a szempontból a „legveszélyeztetettebb” csoportot azok alkotják, akik apjának szakmacsoportja az értelmiségi szakmák hierarchiájának alsó felében található, illetve, ahol az apa elsőgenerációs értelmiségi volt. Azaz, a gazdasági és a műszaki értelmiségi csoportba tartozó apák gyermekeinek van a legkisebb, a jogi, kulturális, egészségügyi értelmiségi származásúaknak pedig a legnagyobb esélyük arra, hogy diplomát szerezzenek. Hasonló módon, ha az apa elsőgenerációs értelmiségi volt, a gyermeknek nagyobb az esélye arra, hogy fizikai foglalkozásúvá váljon, mint egy többgenerációs értelmiségi család leszármazottjának. (Lásd a 8. táblát.) Feltételezhetően ebben a folyamatban igen nagy szerepe lehet a főiskolai képzésnek, melyet sokan az iskolai mobilitási csatorna „kiszélesítésének” tartottak, hiszen a fizikai származásúak viszonylag nagy hányadának jelentette (jelenti) az értelmiségivé válás járható útját.

Ugyanakkor vannak olyan elképzelések, amelyek szerint később éppen az ily módon első generációs értelmiségivé lett apák gyermekei „hullanak ki” leginkább származási csoportjukból. Vagyis egy \cap alakú görbével jellemezhetjük a folyamatot: ami az egyik generációban emelkedést jelent, a következő generációban lefelé irányuló mobilitásként jelentkezik.³

8. tábla

Az értelmiségi származásúak kilépési mobilitása az elsőgenerációs és a nem elsőgenerációs értelmiségi apák esetében (százalék)

Az értelmiségi apa	A megkérdezett társadalmi csoportja 1992-ben:				Összesen
	szellemi foglalkozású	ezen belül értelmiségi	fizikai foglalkozású	egyéb	
	Férfi				
Nem elsőgenerációs	78,6	47,6	14,1	7,3	100,0
Elsőgenerációs	60,7	35,2	34,6	4,7	100,0
	Nő				
Nem elsőgenerációs	82,3	49,0	13,5	4,2	100,0
Elsőgenerációs	81,5	38,5	15,0	3,5	100,0

A rendszerváltás egyik következménye az elitcsere. Éppen ezért részletesen vizsgáltuk a különböző vezetői csoportok mobilitási viszonyait.

A vezetői réteg differenciáltsága miatt külön-külön elemeztük a hierarchia csúcsát alkotó felső és középszintű és az alacsonyabb pozíciókat elfoglaló alsó szintű vezetők újratermelődését.

9. tábla

A különböző szintű férfi vezetők származási összetétele (százalék)

Az apa társadalmi csoportja a megkérdezett 14–18 éves korában	A megkérdezett összeíráskori társadalmi csoportja			
	felső és közép-		alsó	
	szintű vezető			
	1983	1992	1983	1992
Értelmiségi és diplomás vezető	9,9	16,1	6,3	7,5
Nem diplomás vezető	3,0	3,2	1,4	1,6
Egyéb szellemi foglalkozású	10,8	16,0	12,4	14,7
Szakmunkás	26,7	22,9	20,8	22,1
Betanított és segédmunkás	12,6	11,9	17,4	18,6
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	23,7	11,9	17,4	18,6
Önálló iparos és kereskedő	12,8	9,0	9,2	7,1
Egyéb	0,5	7,4	5,6	7,1
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

³ Róbert Péter: Egyenlőtlen esélyek az iskolai képzésben. *Szociológiai Szemle*. 1991. évi 1. sz. 59–84. old.

A 9. táblában közölt adatok azt mutatják, hogy a mai vezetői csoportokat továbbra is a fizikai származásúak túlsúlya jellemzi, a felső és középszintűekét, a tulajdonképpeni elitét kevésbé, míg az alsó szintűekét jobban. A felső és középszintű vezetők között több mint kétszer annyian vannak az értelmiségi és diplomás vezető apák fiai, mint az alsó szintű vezetők körében. Az 1983-as adatokkal összehasonlítva azt mondhatjuk, hogy amíg az alsó szintű vezetőknél alig változott, addig a felső és középszintű vezetők között mintegy 7 százalékkal megnőtt a diplomás apáktól származók aránya. Ez azt jelenti, hogy a felső vezetői pozíciókban bizonyos átrendeződés következett be, és az értelmiségi származásúak növekvő hányada fordul a vezetői pozíciók felé. A bekerülési esélyeket az is módosította, hogy időközben növekedett a meritési bázisként szóba jöhető értelmiségi és csökkent a fizikai rétegek aránya.

Más a helyzet a mezőgazdasági fizikai származásúakkal. Arányuk mindkét vezetői csoportban csökkent, de a felső és középszintű vezetők között hangsúlyozottan. Ebben többek között az is közrejátszik, hogy az átalakulóban levő, illetve felbomló mezőgazdasági termelőszövetkezetek vezetőinek jelentős hányada mezőgazdasági fizikai származású volt, és a nagyüzemek felbomlása miatt ezek a csoportok kiestek a vezetők közül. Emellett természetesen meghatározó körülmény az is, hogy az erőteljesen csökkenő mezőgazdasági rétegek eleve kisebb utánpótlási bázist nyújtanak a vezetői csoport számára.

Önálló iparosok és kereskedők. Az elmúlt néhány évben az önálló iparosok és kereskedők rétegében következett be olyan irányú változás, amely számottevően eltér a korábbi időszakétól. A férfiaknál 2-ről 5, a nőknél 1-ről 3 százalékra nőtt a réteg részese-dése. Tömegüket tekintve az önállók a társadalomnak csak egy viszonylag vékony szeletét alkotják, e réteg számbeli gyarapodásának inkább a jövőbeli folyamatok szempontjából van nagy jelentősége. Várható ugyanis, hogy az önállók – más országokhoz hasonlóan – Magyarországon is a középrétegek egyik meghatározó részét fogják alkotni.

10. tábla

Az önálló férfi iparosok és kereskedők származási összetétele

Az apa társadalmi csoportja a megkérdezett 14–18 éves korában	1973.	1983.	1992.
	évben		
Vezető	0,9	0,8	2,9
Értelmiségi	0,6	1,4	4,2
Egyéb szellemi foglalkozású	3,6	6,9	7,0
Szakt munkás	11,6	17,0	26,0
Betanított munkás	4,5	16,1	15,3
Segéd munkás	5,7	10,0	7,4
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	30,7	25,9	20,7
Önálló iparos és kereskedő	26,0	17,1	10,9
Egyéb	16,4	4,8	5,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az önálló iparosok és kereskedők között az elmúlt húsz év során fokozatosan nőtt a szellemi foglalkozású, illetve a szakt munkás apától származók aránya. (Lásd a 10. táblát.) Amíg 1973-ban a kisiparosoknak, kiskereskedőknek mintegy egynegyede volt kisiparos

apa fia, addig mára ez az arány 11 százalékra csökkent. Mindez részben azzal függ össze, hogy a tradicionális kisiparos és kiskereskedő réteg mellett, ahol sokszor a mesterség, a műhely apáról fiúra száll, megjelent egy újfajta ipari, szolgáltató vállalkozói réteg, amely inkább az értelmiségi, vezető és szakmunkás származásúak közül kerül ki. A nemzedéki átörökítés visszaesésében az is szerepet játszott, hogy az elmúlt évtizedekben a réteg súlya a szülői nemzedékben csökkent.

Az önálló iparosok és kereskedők mobilitásának elemzésekor megkülönböztetett figyelmet érdemel a nemzedéki újratermelődés. A legfiatalabb generációktól az idősebbek felé haladva egy U alakú görbével írható le az önálló iparos–kereskedő származásúak arányának a változása. A harminc év alattiak és az ötven év felettek között azonos arányt (16 %) képviselnek a másodgenerációs önállók, míg a közbülső generációkban arányuk jóval alacsonyabb. A legidősebbek között nyilvánvalóan azért találunk annyi kisiparos és kiskereskedő származásút, mert a szülők aktivitása még a két világháború közötti időszakra esett. A középkorú önállók szülei viszont pályájukat jórészt az államosítások körüli időszakban kezdték, amikor is kevés lehetőség adódott az önállóvá válásra. A legfiatalabb nemzedékben azonban ismét növekvő arányban találjuk a kisiparos és kiskereskedő apák fiait, ami arra enged következtetni, hogy a vállalkozói családi háttér életpályabefolyásoló szerepe nem elhanyagolható; létezik egyfajta vállalkozói hagyomány, amely nemzedékről nemzedékre öröklődik és az önállóság vállalására ösztönöz.

További nemzedéki jellemző, hogy az idősebbektől a fiatalabbak felé haladva fokozatosan emelkedik a szakmunkásszármazásúak aránya (az ötven év feletti kisiparos és kiskereskedő férfiak 11 százaléka szakmunkás apa gyermeke, a harminc éven aluliak körében ez az arány 40 százalékos). Mindebből arra következtethetünk, hogy a jövőben az önálló iparosok és kereskedők legfőbb meritési bázisát a szakmunkások adják majd.

Adataink szerint az önállók rétege igen tagolt, vagyis egyfajta szakmacsoportos hierarchia rajzolódik ki, amely a szellemi foglalkozású és a szakmunkás apáktól származók magas, a mezőgazdasági fizikai származásúak alacsony arányában nyilvánul meg. A nagyobb presztízsű szolgáltatási, kereskedelmi, divatos ipari szakmákba kerülnek be a legnagyobb, az építőipari, valamint a könnyűipari csoportba a legkisebb valószínűséggel a szellemi foglalkozású és a szakmunkás szülői háttérrel rendelkezők.

Szak-, betanított és segéd munkások. Az elmúlt húsz évre visszatekintő adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a szakmunkás-származásúaknak mindig is nagyobb esélyük volt a vezető és értelmiségi rétegbe való bekerülésre mint a másik két munkáskategóriából származóknak. Közös vonás azonban, hogy az 1980-as évek eleje óta valamennyi munkáskategóriában csökkent a vezető és értelmiségi rétegbe való belépés. Ezzel párhuzamosan viszont megnövekedett az önálló iparos és kereskedő rétegbe irányuló mozgás, leginkább a szakmunkás származású férfiak közül. Ez nem véletlen, hiszen az önállóvá váláshoz szaktudás, tapasztalat, bizonyos értékorientáció szükséges, melyet inkább tud biztosítani a szakmunkás, mint a betanított vagy segéd munkás származási háttér. A munkásság két alsó csoportjából származók viszont nagyobb valószínűséggel kerülnek (illetve maradnak) a betanított és segéd munkások közé (között) mint a szakmunkás apák gyermekei.

A nyolcvanas évek elejétől jellegzetes generációs trendet figyelhetünk meg a szakmunkás-származásúak kilépési mobilitásában. Amíg tíz évvel ezelőtt a szakmunkás származásúak minden korcsoportjában közel azonos súlyt képviseltek a betanított, illetve

segédmunkássá válók, addig ma az idősebbektől a legfiatalabbak felé haladva nő a két alsó munkáskategóriába „süllyedők” aránya. A jelenség okait kutatva feltételezni lehet, hogy a fiatal generációkban elindult egy differenciálódási folyamat. Vagyis, a korosztály kétségkívül kisebbik hányadának minden eddiginél kedvezőbb lehetőségei vannak előnyös társadalmi pozíció elérésére, míg egy fokozatosan növekvő hányad még a szülők társadalmi pozíciójának megtartására is képtelen, és a hátrányosabb helyzetű rétegekben „csúszik le”.

11. tábla

*A szakmunkás-származású férfiak átlépése
a betanított és a segédmunkások közé*

A szakmunkások korcsoportja (éves)	1983-ban	1992-ben
	átképzettek aránya (százalék)	
	A betanított munkás csoportba	
29 és fiatalabb	9,0	15,0
30–39	8,5	8,3
40–49	8,4	7,4
50 és idősebb	8,3	12,0
	A segédmunkás csoportba	
29 és fiatalabb	3,2	7,6
30–39	4,2	2,3
40–49	4,1	1,9
50 és idősebb	3,4	4,5

Szakmacsoportos metszetben vizsgálva a kilépési mobilitást, a nemek közötti különbségeket kell kiemelnünk. A munkásszármazású férfiak nagyobb valószínűséggel lépnek ki az építőipari, a hagyományos vasas csoportokba, mint a nők. A munkás apák lányai viszont a kereskedelmi, szolgáltatási, könnyűipari szakmákat részesítik előnyben. Mindez, legalábbis részben, megmagyarázza, hogy a nők miért lépnek ki nagyobb arányban a betanított munkások, mint a szakmunkások közé. Ennek oka egyszerűen az, hogy az ún. „férfi szakmák” inkább kapnak szakmunkás-minősítést, míg a „női szakmák” nagy részét betanított munkásnak minősítik.

Mezőgazdasági fizikaiak foglalkozásúak. A korábbi évtizedekben a mezőgazdasági fizikai származásúak alkották a mobilitási folyamatok legnagyobb merítési bázisát. Az utóbbi időszakban azonban csökkent a réteg kibocsátóképessége.

A rétegen belül maradók aránya a nyolcvanas évek elejétől a férfiaknál kevésbé, a nőknél nagyobb mértékben esett vissza. Ezzel párhuzamosan a nők körében tovább emelkedett a munkáskategóriákban átlépők hányada. Amíg azonban a hetvenes években elsősorban a betanított munkás, illetve segédmunkás foglalkozás felé irányult ez a mozgás, addig az utóbbi évtizedben a szakmunkássá válók aránya növekedett a legdinamikusabbban. Mindez azt jelenti, hogy a mezőgazdaságból való kiáramlás ma már a nők körében is egyre inkább párosul valamilyen szakképesítés megszerzésével.

A mezőgazdasági fizikai származásúak 12. táblában bemutatott kilépési mobilitása sajátos nemzedéki vonásokat tükröz.

*A mezőgazdasági fizikai származásúak kilépési mobilitása
(százalék)*

A megkérdezett összeírás- kori társadalmi csoportja	Férfi			Nő		
	1973	1983	1992	1973	1983	1992
Vezető és értelmiségi	1,0	13,6	12,6	11,4	19,0	19,4
Egyéb szellemi foglalkozású	24,8	30,8	32,9	5,4	6,8	11,0
Szakt munkás	17,3	19,3	19,0	19,5	29,8	27,2
Betanított és segéd munkás	12,0	9,9	9,4	12,3	17,3	19,0
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	32,2	24,9	21,3	49,4	26,0	19,3
Önálló iparos és kereskedő	1,3	1,4	3,2	1,0	1,0	2,5
Egyéb	1,4	0,1	1,6	1,0	0,1	1,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A mezőgazdasági fizikai származású férfiaknál megállt az a korábbi tendencia, amely azt jelezte, hogy a fiatalabbak köréből nagyobb arányban kerülnek a szakt munkások csoportjába, mint az idősebbek köréből. Továbbá ugyancsak a férfiakra jellemző, hogy az utóbbi két évtizedben a fiatalabb korosztályokból számottevően kisebb hányadban léptek ki a szellemi pályák felé, mint az előttük járó generációkból.

A MOBILITÁS JELLEMZŐI

A privatizációs folyamatok eredményeként az elmúlt években fokozatosan tért nyert a magánszektor. E szektor fejlődése részben a piac törvényszerűségei és szelekciós mechanizmusai alapján megy végbe, e folyamatnak azonban nemcsak gazdasági, hanem társadalmi metszete is van.

Ha az elemzést csak az aktív keresőkre szűkítjük, akkor a mobilitásfelvétel adatai szerint 1992 végén 722 ezer személy dolgozott a magánszférában, ami az összes aktív keresőnek a 17,4 százalékát jelenti. Ez az arány jóval kisebb, mint a KSH munkaerő-felvételére szerinti, a tiszta magántulajdonú vállalatokra vonatkozó 24 százalékos arány.

Vizsgálatunk egyik fontos kérdése volt, hogy az átmeneti időszak elején milyen társadalmi összetételű rétegek kerülnek a magánszektorba. Vajon a különböző társadalmi jellemzők alapján van-e valamilyen markáns különbség a magán- és a nem magánszektor keresői között?

Adataink azt mutatják, hogy jelentős különbségek vannak a magánszektorban és a nem magánszektorban dolgozók iskolai végzettség szerinti összetételében. A magánszféra keresői között mindössze 21 százalék a 8 általánost vagy annál kevesebbet végzetek hányada, a nem magánszférában 34 százalék. A magánszektorban meglehetősen magas, 70 százalék körüli a szakt munkás-bizonyítvánnyal, illetve érettségivel rendelkezők aránya, mindez a nem magánszektorban csupán 56 százalékot ér el. A felsőfokú végzettségűek arányában nincs jelentős eltérés. Ezek alapján felmerül a kérdés, vajon hasonló vonások kimutathatók-e a szülők társadalmi összetételében is?

Megállapítható, hogy a magánszektor keresői között kevesebb a képzetlen (8 általánostnál alacsonyabb végzettségű) és több a szakt munkás-képesítéssel, illetve érettségivel rendelkező apa gyermeke, mint a nem magánszektorban. (Lásd a 13. táblát.)

13. tábla

A magán- és a nem magánszektorbeli keresők az apa iskolai végzettsége szerint, 1992
(százalék)

Az apa legmagasabb iskolai végzettsége	Magán-	Nem magán-	Magán-	Nem magán-
	szektorbeli			
	férfi		nő	
8 általánosnál kevesebb	36,8	57,0	42,1	53,5
8 általános	23,2	15,9	19,9	16,4
Szaktanulmányok	19,8	13,2	19,0	15,1
Érettségi	11,4	6,1	10,5	7,3
Diploma	7,0	5,2	6,7	5,2
Egyéb	1,8	2,6	1,8	2,5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Ehhez hasonlóan, a magánszektorban magasabb arányt képviselnek a szellemi foglalkozású és a szaktanulmányos apák, és alacsonyabbat a mezőgazdasági fizikaiak, mint a nem magánszektorban.

14. tábla

A magán- és a nem magánszektorbeli keresők az apa társadalmi csoportja szerint, 1992
(százalék)

Az apa társadalmi csoportja a megkérdezett 14–18 éves korában	Magán-	Nem magán-	Magán-	Nem magán-
	szektorbeli			
	férfi		nő	
Szellemi foglalkozású	18,0	12,1	16,7	13,5
Szaktanulmányos	25,8	18,3	23,3	20,8
Betanított munkás	15,4	16,3	14,3	16,0
Segédmunkás	5,9	6,5	4,1	5,6
Mezőgazdasági önálló foglalkozású	7,8	15,3	12,8	13,1
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású	14,8	18,0	15,6	17,7
Önálló iparos és kereskedő	6,8	6,0	7,0	5,5
Egyéb és ismeretlen	5,5	7,5	6,2	7,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A magán- és a nem magánszektorbeli keresők megoszlása arra enged következtetni, hogy a magánszektor keresői között – szülői háttérüket tekintve – a kedvezőbb helyzetű rétegek valóban nagyobb arányt alkotnak. Következésképpen a privatizációs folyamatoknak azok a kedvezményezettjei, akiknél az előnyösebb társadalmi helyzet már az előző generációnál is tetten érhető.

Ezen általános tendencia mellett azonban azt is ki kell emelnünk, hogy az agrárszármazásúak viszonylagos hátránnyal indulnak a magánszektorba való belépésnél. Ez azért is meglepő, mert a tulajdonnal rendelkezők aránya éppen ebben a szülői rétegben volt a legnagyobb mérvű, ami arra engedne következtetni, hogy a mezőgazdasági fizikai származásúak számára a leginkább biztosított a bekapcsolódás a magánszektorba.

Foglalkozási csoportonként vizsgálva megállapítható, hogy a magánszektorban dolgozók között, többnyire minden kategóriában jóval nagyobb a vezető és értelmiségi, a középszintű szellemi, a szakmunkás apáktól származók aránya, mint a nem magánszektorbeliek körében. Az agrárszármazásúak esetében fordított arányú az összefüggés.

15. tábla

A magán- és a nem magánszektor férfi keresőinek megoszlása az apa társadalmi csoportja szerint, 1992 (százalék)

A megkérdezett társadalmi csoportja	Az apa társadalmi csoportja a megkérdezett 14–18 éves korában							
	vezető értelmiségi	egyéb szellemi foglalkozású	szakmunkás	betanított munkás	segédmunkás	mezőgazdasági fizikai foglalkozású	önálló iparos és kereskedő	egyéb
Vezető és értelmiségi magánszféra	27,9	19,7	21,6	10,6	–	10,1	4,6	5,2
nem magánszféra	22,5	16,1	18,1	10,3	3,4	14,3	9,0	6,3
Egyéb szellemi foglalkozású magánszféra	14,2	21,2	29,9	9,5	4,9	13,5	4,7	2,1
nem magánszféra	8,5	14,1	22,1	15,0	4,6	21,8	8,2	5,7
Szakmunkás magánszféra	3,7	10,3	32,5	19,6	5,7	18,7	4,8	4,7
nem magánszféra	2,5	5,4	23,7	19,8	6,8	29,7	6,2	5,8
Betanított munkás magánszféra	6,6	8,9	20,0	17,2	8,0	23,6	7,4	8,5
nem magánszféra	1,8	2,3	13,6	19,3	7,4	39,9	5,1	10,6
Segédmunkás magánszféra	–	4,7	24,3	17,5	12,0	30,1	2,0	9,4
nem magánszféra	2,5	2,1	10,8	14,5	13,5	42,4	3,9	10,3
Mezőgazdasági fizikai foglalkozású magánszféra	–	3,1	11,8	11,3	3,7	58,1	3,6	8,4
nem magánszféra	0,7	1,2	4,2	9,4	4,7	70,0	2,3	7,6

Az adatok alátámasztják azt a megállapítást, hogy a privatizációs folyamatoknak leginkább azok a nyertesei, akiknél a középrétegbeli helyzet már a szülői generációban is jellemző volt. Valószínű, hogy ezek a rétegek nem véletlenül kerültek kedvező indulóhelyzetbe az átalakulást követően, hiszen többségüknél az elmúlt évtizedek a kulturális, anyagi, kapcsolati tőkét tekintve egyfajta felhalmozási időszaként jellemezhetők.

MOBILITÁS ÉS MUNKANÉLKÜLISÉG

Az előzőekben azt vizsgáltuk, hogy mely társadalmi rétegekből rekrutálódnak a rendszerváltás kedvezményezettjei, a magánszektor keresői. Ezt követően nézzük meg a munkanélkülieket.

Vizsgálatunk jellegéből adódóan az általunk használt munkanélküli-fogalom nem felel meg teljesen a statisztikában alkalmazott kategóriának. Azokat a személyeket tekintetük munkanélkülieknek, akik a megkérdezés idején annak vallották magukat, függetlenül

attól, hogy részesültek-e munkanélküli-segélyben vagy sem, illetve egyáltalán regisztráltak voltak-e vagy sem. Mintánkba összesen 1991, magát munkanélkülinek valló személy került, ami 12,2 százalékos munkanélküliségi rátát jelent. Az alapvető demográfiai paraméterek tükrében – más kutatások eredményeihez hasonlóan – azt mondhatjuk, hogy a munkanélküliek között több a férfi, a fiatal, a községben élő, az alacsonyabb iskolai végzettségű, a betanított és a segédmunkás, mint az aktív keresők között. A kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzet tehát részben társadalmi hátrányok következménye.

Az egyik legfontosabb kérdés, hogy vajon a szülői háttérrel tekintve van-e valamilyen különbség a munkanélküliek és az aktív keresők között.

16. tábla

Munkanélküliek és aktív keresők az apa társadalmi csoportja szerint, 1992
(százalék)

Az apa társadalmi csoportjai a megkérdezett 14–18 éves korában	A megkérdezett			
	munkanélküli	aktív kereső	munkanélküli	aktív kereső
	férfi		nő	
Vezető és értelmiségi	4,4	7,4	3,8	7,6
Egyéb szellemi foglalkozású	6,7	8,3	6,7	9,2
Szaktanácsos	22,1	23,2	27,9	24,6
Betanított munkás	21,3	17,4	18,5	16,8
Segédmunkás	11,1	6,6	8,6	5,4
Mezőgazdasági foglalkozású fizikai	24,2	25,8	23,5	25,0
Önálló iparos, kereskedő	4,5	4,9	3,2	4,5
Egyéb	5,7	6,4	7,8	6,9
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

17. tábla

A különböző társadalmi csoportokhoz tartozó munkanélküli és aktív kereső férfiak
az apa társadalmi csoportja szerint, 1992
(százalék)

A megkérdezett társadalmi csoportja	Az apa társadalmi csoportja a megkérdezett 14–18 éves korában						Összesen
	szellemi foglalkozású	szak- munkás	betanított	segéd- munkás	mezőgazda- sági fizikai	egyéb	
Szellemi foglalkozású munkanélküli	27,0	23,0	17,0	4,1	14,1	14,8	100,0
aktív kereső	35,8	22,3	12,1	4,0	14,6	11,2	100,0
Szaktanácsos munkanélküli	10,4	25,6	24,3	5,9	26,1	7,7	100,0
aktív kereső	9,5	28,4	21,0	6,6	24,7	9,9	100,0
Betanított munkás munkanélküli	5,3	19,8	21,5	17,2	25,5	10,7	100,0
aktív kereső	7,6	18,5	21,0	7,9	29,6	15,4	100,0
Segédmunkás munkanélküli	6,3	12,6	23,7	23,7	22,9	10,9	100,0
aktív kereső	6,9	16,5	15,8	14,9	33,1	12,8	100,0

Az összehasonlítás alapján azt mondhatjuk, hogy a munkahelyekről kényszerűségből kikerülők között kevesebben vannak a szellemi foglalkozású, elsősorban vezető és értelmiségi és többen a betanított és segédmunkás származásúak, mint az aktív keresők között. Ezek az összefüggések a szakmunkás és a mezőgazdasági fizikai foglalkozású apák fiait leszámítva mindegyik társadalmi csoportra jellemzők. Vagyis, a munkanélküliek körében a szülői háttérrel tekintve a kedvezőtlenebb helyzetű rétegek súlya nagyobb. Ebből következően azt mondhatjuk, hogy a gazdasági változásoknak elsősorban azok a vesztesei, akiknél a hátrányos társadalmi helyzet már a szülői generációban is megmutatkozik. (Lásd a 16. és 17. táblát.)

*

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a kilencvenes évek fordulóján bekövetkezett politikarendszer-váltás következményeként elindult gazdasági, társadalmi folyamatok nyilvánvaló hatással vannak az emberek előrejutási, mobilitási esélyeire.

Ha makrostatisztikai szinten próbáljuk megragadni a társadalmi mozgásokat, azt kell mondanunk, hogy az 1980-as évek végére az „első gazdaságra” épülő társadalomszerkezet megmerevedett. Ez részben a gazdaságszerkezetben bekövetkező változások csökkenéséből adódik. Mindeközben azonban a „második gazdaságban” olyan változások indultak el (a vállalkozási lehetőségek bővülése), amelyeket később a rendszerváltás intézményesített. Adataink szerint a társadalmi változások legfőbb mozgatórugója az a gazdaságszerkezetben végbement átalakulás, amely egyfelől az önálló arányának növekedésében, másfelől a magánszektorban foglalkoztatottak arányának emelkedésében nyilvánul meg.

Vizsgálódásaink azt is jelzik, hogy a társadalmi mozgások egy részét nem tudjuk a hagyományos munkajellegcsoportokra épülő kategorizálás segítségével leírni. Hiszen az állami szektor alkalmazotti státusából a piac „rezdüléseire” hatékonyabban reagáló magánszektorba való átlépése már önmagában is változást eredményezhet valaki társadalmi helyzetében (annak ellenére, hogy foglalkozása, esetleg beosztása ugyanaz maradt). A másik oldalról a munkanélkülivé válás teremthet olyan helyzetet, amelyhez további társadalmi hátrányok járulhatnak.

TÁRGYSZÓ: Társadalmi mobilitás.

SUMMARY

In the author's opinion the basis of which is the analysis of macrostatistics, the social structure „built on the first economy” had become rigid by the late 1980s. This is partly due to the declining changes in the economic structure. However, changes got underway in the „second economy” (increasing different kind of entrepreneurial) which later have become institutional by the change of the regime.

Data of the mobility survey show that the main driving force behind social changes is the alteration of the economic structure, which presented itself with increase in numbers of the self-employed on one hand, and with increase in numbers of employees in the private sector on the other.

Relying on her analysis the author thinks that only a part of social changes can be described if using the categories built on traditional labour-like groups. Since moving as an employee from the state sector into the private sector, may result by itself in a change of the social conditions of those involved (despite the fact that their occupations and even their job remains the same). On the other hand becoming unemployed may bring a situation which further social disadvantages can be associated with.

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE GAZDASÁGA A RENDSZERVÁLTÁS ÉVEIBEN, 1990–1993

DR. HAJNAL BÉLA

Az elmúlt években a piacgazdaságra való áttérés, a világgazdasági recesszió és a KGST összeomlása olyan gazdasági nehézségeket okoztak Magyarországon, amelyek minden korábbi várakozást felülmúltak. Bár a gazdasági problémák hazánkban kisebbek, mint a legtöbb kelet-közép-európai országban, a tényleges gazdasági teljesítmény legfontosabb mutatója, a GDP 1993-ban legalább 20 százalékkal kisebb, mint 1989-ben volt. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gazdasági és társadalmi jellemzői alig írhatók le az országos átlagokkal, ugyanis megyei összehasonlításban majdnem minden területen szélső értéket mutatnak. Az okok rendkívül szerteágazók, de könnyen bizonyítható, hogy a földrajzi helyzetnek, a történelmi múltnak és a demográfiai adottságoknak meghatározó szerepe volt a megye sajátos helyzetének, gazdasági és társadalmi elmaradottságának kialakulásában.

A TERÜLETFEJLESZTÉS ÚJ IRÁNYAI, EREDMÉNYEI ÉS KORLÁTAI

Az elmaradottság csökkentését, a hátrányok mérséklését a rendszerváltozás kormánya is magára vállalta, de az eredmények igencsak kétarcúak. Az infrastruktúra jelentős mértékben fejlődött. A megye mind a 228 településén (a nyolcvanas évtized eredményeivel együtt) 1992 végére befejeződött az ivóvízhálózat kiépítése, ugyanakkor ez a gazdaságban látványos csődökkel párosult, és mindezt a lakosság életkörülményeinek folyamatos romlása kísérte.

Azzal, hogy már 174 településen megépült vagy épülőfélben van a gázhálózat, szintén az elsők közé került az országban. Számos települése van a megyének, ahol minden kis utca szilárd burkolatot kapott. Vannak azonban másfajta „elsőségek” is. A rendszerváltozással egyidejűleg átalakult az ország külpolitikai és külgazdasági orientációja, melynek következményeként a keleti országrész és különösen Szabolcs-Szatmár-Bereg megye elvesztette korábbi geoökonómiai szerepét, gazdasági leszakadása felgyorsulóban van. Az ipari és mezőgazdasági szerkezetátalakítás egyértelmű vesztese tehát Észak-Tiszántúlnak e sok bajjal küszködő megyéje. Ezt jól szemlélteti mind a magas munkanélküliségi ráta (1994 januárjában 21 százalék), mind a parlagon hagyott földek kimagaslóan nagy aránya (1993-ban 23 százalék). A problémák fő forrása a piacvesztés. Szakértői becslések szerint a KGST összeomlásával egyidejűleg Magyarország piacainak 25

százalékát, az Alföld 40 százalékát, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye pedig 60 százalékát elveszítette. A megye gazdasági lehetőségeinek egyik legfontosabb tényezője a földrajzi fekvés, a határmentiség. A három országgal határos Szabolcs-Szatmár-Bereg megyének kivételesen jó adottságot jelenthet a határ menti kapcsolatok fejlesztése, természetesen most már a piacgazdaságokban szokásos kereskedelmi ügyletek révén. Az intenzív együttműködés, a komparatív előnyök kihasználása, a munkaerő- és a tőke mozgás felerősödése, az infrastruktúra összehangolt fejlesztése motorja lehet a térség következő évekbeli előrehaladásának. Ennek feltételeit (stabil gazdasági törvények, vámszabályok, konvertibilis fizetőeszközök, modern kommunikációs kapcsolatok, egymással munkakapcsolatban álló kereskedelmi bankrendszer, egységes szabványok, közös üzleti nyelv, a harmadik világ piacain való megjelenés, közös vállalkozói klubok, közös reklámpropaganda alkalmazása, az idegenforgalom lehetőségeinek feltárása stb.) nem lehet azonnal megteremteni, de a szomszéd országok kormányai sokat segíthetnek a határ menti térségek gazdaságának fejlesztésében.

Közhely, hogy kontinensünk a nemzetek Európájából egyre inkább a régiók Európájává alakul. A fejlődésnek ebből a számtalan előnnyel járó folyamatából kimaradni nem szabad, amihez a nemzetközi gazdasági, politikai szervezetek jóindulatát, segítőkészségét is meg kell szerezni.

Záhony és környéke kiválóan alkalmas vámszabadterületek, raktárházak, csomagolóipari üzemek, kereskedelmi kirendeltségek stb. telepítésére, olasz, francia, német, angol, spanyol cégek hídfőállásainak kiépítésére.

1994 februárjában a kormány elfogadta, hogy a különleges gazdasági övezet létrehozása gazdasági szükségszerűség. Ehhez egy projektben ki kell dolgozni ennek a jogi, gazdasági, pénzügyi és műszaki feltételrendszerét, a nemzetközi jogi elkötelezettségeket is figyelembe véve. A kormány regionális szempontból kiemelt jelentőségűnek minősíti Záhony és térségének földgázellátás-fejlesztési programját, és hozzájárul ahhoz, hogy a Területfejlesztési Alap tőkerészesedést szerezzen a fejlesztést megvalósító társaságban.

A megye különleges helyzetéből adódó előnyöket nemcsak a kormány, hanem a PHARE-program szakértői is felismerték. Az 1992. évi területi PHARE-programban Borsod-Abaúj-Zemplén megye mellett Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is javaslatot tettek egy kísérleti programra, amely a területfejlesztés intézmény- és eszközrendszerének kialakítását szorgalmazza.

A PHARE Területfejlesztési Program 1,14 milliárd forint felhasználását teszi lehetővé 1996 júniusáig hazánkban. Ez a program összhangban áll a Nyugat-Európában kidolgozott területpolitikával, amelynek fő eleme az, hogy a területfejlesztéssel kapcsolatos döntéseket a megyei és a helyi hatóságok, önkormányzatok hozhassák meg. A célkitűzések között az ipar és a mezőgazdaság fejlesztése, a gazdasági élet átalakulásának támogatása is szerepel. A megvalósítást a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium koordinálja.

A programhoz kapcsolódó megvalósítási terv 3 részre bontotta a gyakorlati tennivalókat. Az első rész segítséget nyújt a szakminisztériumnak abban, hogy a célkitűzések alapján kidolgozza az országos területfejlesztési irányelveket. Ehhez kapcsolódik a második rész, az Integrált Kísérleti Program, amelyhez egy évvel ezelőtt a magyar kormány és a brüsszeli központ közösen választotta ki Szabolcs-Szatmár-Bereg és Borsod-Abaúj-Zemplén megyét. Egyértelmű volt a jelölés, hiszen mindkét megyében jelentősen leépült

az ipari termelés, Szabolcs-Szatmár-Beregben csökkent a mezőgazdasághoz kapcsolódó élelmiszeripar termelése, és mindkét megyében nőtt a munkanélküliek száma. A harmadik rész támogatást nyújt ahhoz, hogy a területfejlesztés hatékonysága érdekében a helyi önkormányzatok között újfajta együttműködés jöjjön létre. A szakértői javaslat lényege: megyei szinten létre kell hozni egy olyan társadalmi döntéshozó szervezetet, amely meghatározza a megye fejlesztési irányait és prioritásait, területi szinten koordinálva a különböző (helyi, központi, külföldi) források hatékony felhasználását. Ez a szervezet a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Regionális Fejlesztési Tanács, amely 1993. április 16-án alakult meg.

A megyénkben már évtizedes hagyománya van az önkormányzati társulásoknak, melyek – elsősorban infrastrukturális fejlesztésekre – ideiglenesen jöttek létre. Korábban a víz-, folyékonyhulladék- és szennyvízberuházásokra alakult, jelenleg pedig gázhálózatok építésére, kommunális hulladék elhelyezésére szerveződnek társulások. Önkormányzataink számára tehát nem idegen a térségi gondolkodás. A fő feladat az, hogy minél hamarabb megalakuljanak a térségi fejlesztési társulások, melyek tevékenységére alapozva – reményeink szerint – korrekt, alulról építkező regionális fejlesztést lehet majd végrehajtani. A társulások jogi alapját az önkormányzati törvény adja, mely kimondja, hogy az önkormányzatok feladataik hatékonyabb végrehajtására társulásokat hozhatnak létre. A megyei közgyűlés határozatában kinyilvánítja részvételi szándékát valamennyi alakuló társulásban.

A megye területén évek óta sikeresen működik a PRIMOM Vállalkozásélénkítő Alapítvány, melynek feladata a kis- és közepes vállalkozások támogatása. Az Alapítvány is tagja kíván lenni valamennyi alakuló társulásnak. 1994 elejére megalakultak a kistérségi társulások (összesen 14), amelyek csaknem teljesen behálózzák a megye területét.

A Regionális Fejlesztési Tanács mellett szükség van Regionális Fejlesztési Ügynökség felállítására is, amely átfogó, közös megegyezésen alapuló stratégián belül segíti a képzést, a gazdaság és az infrastruktúra fejlesztésére irányuló tevékenységek koordinálását. Alapvető célja, hogy segítse a térséget a beruházások, a gazdaságfejlesztés számára vonzó területté válásban. Elsődleges a hosszú távra érvényes és hasznos projektek megvalósítása, amelyhez a Kísérleti Program Alap az 1994. évre 100 millió forintot nyújtott. A következő évekre hasonló mértékű a támogatás.

A PHARE-program mellett az ENSZ Iparfejlesztési Szervezete (United Nations Industrial Development Organization – UNIDO) is segíti a megyét azzal, hogy Csongrád megye mellett Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét választotta mintaterületül. Az UNIDO szakemberei a regionális iparfejlesztés egyik legfontosabb térségének tekintik a megyét. A fő cél: konkrét javaslatok kidolgozása a külföldi befektetések helyszíneire, üzemeire, termékeire, termékcsoporthajra, infrastrukturális feltételeire. A feladat 20–30 beruházási portfólió meghatározása, amit elsősorban a nyugat-európai befektetőknek kívánnak felkínálni. A projekt támaszkodik azokra a tapasztalatokra is, amelyeket a hasonló adottságú oroszországi Kalinyingrád régióban, a lengyelországi Elbląg régióban és néhány fejlődő országban szereztek.

A megye mind külföldön, mind belföldön kedvező megítélésében eddig is fontos szerepet játszottak a Nyíregyházán, Záhonyban és Csengerben, vállalkozói alapon megrendezett kiállítások és áruvásárok. A Kelet-Nyugat Expo sikere mutatja, hogy az ország e táján is igény van vásárookra.

Az elmúlt évek gazdasági visszaesése a foglalkoztatottság nagymértékű csökkenésével járt együtt, ami a megyét az ország egyik legmagasabb munkanélküliségi rátájú területévé tette. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Munkaügyi Központ regiszterében 1993 decemberében 52,0 ezer munkanélkülit tartottak nyilván, szemben az egy évvel korábbi 61,8 ezerrel. Így az ez alapján számított munkanélküliségi ráta 22-ről 19 százalékra csökkent. A fenti intézmény nyomon követéses vizsgálata 1992 és 1993 között mintegy 4-5 ezer főre becsüli a megfigyelési körön kívül maradó munkanélküliek számát. Munkanélküli-ellátásban 26,9 ezer fő, a regisztráltak 52 százaléka részesült. Egy évvel korábban ez az arány még 74 százalék volt. A csökkenés oka, hogy az ellátottak mind nagyobb számban kerülnek át a jövedelempótló támogatásban részesülők közé. Az ellátmány egy főre jutó havi összege 9,2 ezer forint volt. A munkanélküliek meghatározásával, regisztrálásukkal kapcsolatos viták ellenére kétségtelen tény, hogy a munkanélküliségi ráta csökkenése nem a népesség gazdasági aktivitása növekedésének a következménye. Sőt a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) lakossági munkaerő-felmérése szerint a foglalkoztatottak egyre nagyobb része veszíti el munkahelyét. Nő a passzív munkanélküliek száma, akik az álláskeresést a kedvezőtlen munkaerőpiac miatt eleve reménytelennek tartják, és különösen megyénkben gyorsan emelkedik a rokkant nyugdíjba menekülők száma.

A megye gazdaságának és közvetve lakosságának súlyos problémái visszatükröződnek a lakásépítésben. Egyetlen területen sem találunk olyan mértékű visszaesést, mint éppen itt. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1993-ban 1184 lakást építettek, ami alig éri el az 1990. évinek a 37 százalékát, és 29 százalékkal maradt el az 1992. évitől.

A piacgazdaságra való áttérés kedvezőtlen hatásai már 1990-ben érződtek, ami a piacok elvesztésével együtt egyre több munkahely felszámolásával társult. Ezt a helyzetet felismerve az országgyűlési képviselők megyei csoportja kihelyezett kormányülés megtartását kezdeményezte Nyíregyházán. Erre 1991 májusában került sor, amikor a kormány jelenlévő tagjai és a miniszterelnök közvetlenül szembesült a megye társadalmi és gazdasági nehézségeivel. Az akció eredménye nem volt látványos – mindössze 500 millió forintos rendkívüli támogatást kapott Szabolcs-Szatmár-Bereg megye –, de a kormányülés időpontjától lehet megfigyelni azon infrastrukturális beruházások felfutását, melyek a megye ellátottságát e téren minden bizonnyal elmozdították a megyesor utolsó helyéről. Az 500 millió forint is ugyanezeket a beruházásokat szolgálta (gázhálózat, a Tisza-híd felújítása, repülőtér-bővítés, főiskolai oktatóhelyek számának növelése stb.).

A megye jelenlegi gazdasági nehézségeinek egyik fő oka, hogy az elmúlt négy évtizedben nem történt meg az infrastruktúrának a kor követelményeihez igazodó gyors kiépítése, noha adatok bizonyítják, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye gazdaságának általános színvonala kevésbé maradt el az országos átlagtól, mint infrastruktúrájának szintje. Kedvező, hogy az infrastruktúra fejlesztése nem igényel jelentős többletimportot, nem veszélyezteti az ország belső egyensúlyát, munkaerő-felszívó ereje és gazdasági hatékonysága mellett általában kimutatható a társadalmi hatékonyság növekedése is.

A megye szerencsésének is nevezhető, hogy a rendszerváltozás óta az infrastruktúra fejlesztésében a megyehatárokon is túlmutató eredményeket ért el. A megyei szervezetek 1993-ban 14 milliárd forint beruházási értéket teljesítettek, folyó áron 40 százalékkal többet, mint 1992-ben. Az összes beruházó által (ide értve a megyén kívüli cégeket is) teljesített érték már 1992-ben megközelítette a 23 milliárd forintot. 1993-ban az összes beruházás értéke meghaladta a 28 milliárd forintot. Az egy főre jutó beruházások aránya

meglehetősen állandó, értéke Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1990-ben, 1991-ben és 1992-ben is csak kétharmada volt az országos átlagnak. Az 1990 és 1993 között teljesített megyei beruházások értéke a lakásépítésekkel (4 év alatt 8596 új lakás) együtt meghaladta a 100 milliárd forintot. A beruházások lendületét az is jelzi, hogy 1993 végén a folyamatban lévő, 50 millió forintos költség-előirányzatot meghaladó beruházások (számuk 69) összege 23 milliárd forintot tett ki.

A megyei beruházások sajátos helyzetét jól szemlélteti az a tény, hogy a beruházók között a helyi költségvetési szervek aránya itt a legmagasabb az országban. A tiszteletre méltó beruházási eredmények mögött tehát az önkormányzatok erőn felüli kötelezettségvállalása húzódik meg (számottevő részük eladósodott), ami együtt jár a megyében élő lakosság tartalékainak teljes felemésztésével. A céltámogatások meghatározott rendszere miatt a helyi önkormányzatok szinte kényszerpályán vannak. A felkínált állami támogatásról nem szívesen mondanak le, amivel viszont a lakosságot nagy (sok helyen túl nagy) anyagi áldozatvállalására kényszerítik. A pénzhiány várhatóan korlátozza majd a megtakarításokat és a vállalkozások fellendülését, tehát féltő, hogy a megyének a jövő gazdaságának fejlesztési lehetőségeiről, a felzárkózás esélyéről kell majd lemondania.

Természetesen nem hagyható figyelmen kívül, hogy a megyének juttatott igen jelentős támogatások a helyi költségvetési szervek beruházásaiként jelennek meg. Például: a hátrányos helyzetű önkormányzatok 1991–1992. évi kiegészítő támogatásának 13,8 százalékát, ezen belül a fejlesztési célú támogatások 11,2 százalékát Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kapta, és e támogatások egy lakosra számított összege az országos átlagnak több mint kétszerese.

A helyi költségvetési szervek beruházásai 1993-ban meghaladták a 10 milliárd forintot. Az 1990 és 1993 közötti 4 évben 21 középiskolai, 214 általános iskolai tanterem, számos tornaterem, 280 kilométer vízvezeték, 200 kilométer szennyvíz- és csapadékcsonna, 448 kilométer fővonalis gázvezeték, 462 kilométer egyéb gázvezeték, 1015 kilométer telefonkábel-hálózat, 31 400 távbeszélőállomás-kapacitás és megfigyelésünk szerint mintegy 424 kilométer hosszú közút épült meg.

Az évtized második felére az előrejelzések a gazdaság lassú (olykor kisebb visszaesésekkel is megszakított, hullámzó) fejlődését tartják legvalószínűbbnek. E jövőkép szerint gazdaságunk teljesítménye az ezredfordulóig még annyit sem javulhat, mint amennyit az elmúlt 3–4 évben romlott. E túl optimistának aligha nevezhető prognózis ellenére a megyei szakemberek egy része úgy véli, hogy az infrastruktúra fejlesztésében elért eredményekre támaszkodva, a kedvező külgazdasági, külpolitikai helyzetet (például ukrán-magyar alapszerződés) kihasználva a megye minden bizonnyal soha nem látott gazdasági fellendülés előtt áll. A fellendülés azonban csak úgy következhet be, ha a megyében élők erőfeszítései a nemzetközi szervezetek segítsége (a PHARE és az UNIDO), valamint a kormány további megkülönböztetett figyelme egyirányú mozgásokat idéz elő.

A szervezeti rendszer változásai

A gazdasági átalakulás kísérőjelensége, illetve feltétele a szervezetek számában bekövetkező nagymértékű változás. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1993 végén 2566 jogi személyiségű, 3780 jogi személyiség nélküli gazdálkodó szervezetet és 25764 egyéni vállalkozót tartottak nyilván. (Lásd az 1. táblát.)

1. tábla

A gazdasági szervezetek év végi száma

Megnevezés	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben			
Jogi személyiségű gazdasági szervezetek				
Vállalat	73	74	55	39
Társaság	477	1 201	1 690	2 144
Ebből:				
korlátolt felelősségű társaság	443	1 159	1 639	2 082
részvénytársaság	15	23	36	46
Szövetkezet	265	277	313	356
Egyéb szerv és szervezet	31	26	20	27
Jogi szervezet összesen	846	1 578	2 078	2 566
Jogi személyiség nélküli gazdasági szervezetek				
Közkereseti társaság	17	16	28	43
Betéti társaság	57	555	1 160	2 041
Gazdasági munkaközösség	488	540	471	437
Szakcsoport, polgári jogi társaság	33	25	13	33
Ügyvédi, alkotói munkaközösség	16	19	18	19
Egyéb	64	80	175	207
Nem jogi szervezet összesen	675	1 235	1 865	2 780
Vállalkozás, szervezet				
Egyéni vállalkozás	.	20 834	22 103	25 764
Költségvetési és társadalombiztosítási szerv	.	682	668	682
Egyéb nem nyereségérdekeltségű szervek	1 098	1 251	1 452	1 611

Az alapítások, a kiválások, a szétválások, az átalakulások, valamint a megszűnések egyenlegeként a jogi személyiségű szervezetek száma négy év alatt ötszörösére, az utolsó három évben több mint háromszorosára nőtt, melyen belül leggyorsabban a korlátolt felelősségű társaságok száma emelkedett. A szervezeti, tulajdonosi struktúra folyamatos mozgását legjobban a betéti társaságok rohamos elterjedése szemlélteti. Három év alatt a megyében a betéti társaságok száma 36-szorosára nőtt, ami a vállalkozó kedv itteni színvonalának is jó fokmérője. A jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekre a kis létszám jellemző, túlnyomórészt a legkisebb létszám-kategóriába tartoznak. Tevékenységi körüket tekintve főként kereskedelemmel, javítással (38%), illetve ingatlanügyekkel, egyéb szolgáltatásokkal (22%) foglalkoznak, 14 százalékuk feldolgozóipari tevékenységet végez.

Változatlan a vállalkozási kedv az egyéni vállalkozók körében is. Számuk az utolsó egy évben 17 százalékkal nőtt. Az egyéni vállalkozók 41 százaléka kiskereskedő, 40 százaléka kisiparos, 17 százaléka szellemi szabadfoglalkozású; önálló mezőgazdasági tevékenységet 412-en folytatnak. Legtöbben kereskedelmi, javítási munkákkal foglalkoznak, vagy ingatlanügyleteket, egyéb szolgáltatásokat végeznek. Emellett számottevő a szállítás, a feldolgozóipar és az építőipar területén is a vállalkozók száma.

A piacgazdaságok törvényszerű velejárói a csődök és a felszámolások. 1992 és 1993 folyamán összesen 166 Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei cég jelentett csődöt: 31 százalé-

kuk feldolgozóipari besorolású, 26 százalékuk mezőgazdasági, erdőgazdálkodási, 25 százalékuk kereskedelmi-javítási tevékenységet végzett.

2. tábla

A gazdasági szervezetek és a népesség száma, 1993. december 31.

Terület	Jogi	Nem jogi	Egyéni	Piaci	Lakónépesség (ezer fő)*
	személyiségű gazdasági szervezetek száma		vállalkozások száma	szeleplők összesen	
Baranya	2 914	3 814	31 431	38 159	416
Bács-Kiskun	3 613	4 237	32 919	40 769	539
Békés	1 894	1 953	22 049	25 896	401
Borsod-Abaúj-Zemplén	3 410	4 858	31 706	39 974	744
Csongrád	2 924	5 843	32 293	41 060	437
Fejér	2 456	3 754	26 520	32 730	422
Győr-Moson-Sopron	3 057	3 030	27 774	33 861	427
Hajdú-Bihar	2 738	3 850	27 541	34 129	549
Heves	1 355	1 263	18 176	20 794	328
Jász-Nagykun-Szolnok	1 868	2 108	22 355	26 331	419
Komárom-Esztergom	2 260	2 771	19 773	24 804	312
Nógrád	1 113	1 263	9 362	11 738	221
Pest	6 932	7 247	58 515	72 694	966
Somogy	2 066	2 720	35 477	40 263	338
Szabolcs-Szatmár-Bereg	2 566	2 780	25 764	31 110	561
Tolna	1 353	1 486	15 251	18 090	250
Vas	1 478	1 280	15 495	18 253	273
Veszprém	2 272	2 377	30 232	34 881	378
Zala	1 714	2 520	23 043	27 277	301
Vidék összesen	47 982	59 154	505 676	612 812	10 082
Budapest	37 655	38 882	183 100	259 637	1 996
<i>Összesen</i>	<i>85 637</i>	<i>98 036</i>	<i>688 843**</i>	<i>872 516**</i>	<i>10 278</i>

* Előzetes adat.

** Ebből 67 külföldi.

A vállalkozások elterjedtségét akkor tudjuk igazán minősíteni, ha azt a lakosságszámhoz viszonyítjuk és az ország más megyéihez hasonlítjuk. A 2. tábla adataiból egyértelműen kitűnik, hogy Budapest mind az ezer lakosra jutó szervezetek számában, mind az ezer gazdaságilag aktív népességre jutó szervezetszámban, de az ezer foglalkoztatottra jutók számában is számottevően kiemelkedik. E megállapítás egyaránt érvényes a jogi személyiségű, a jogi személyiség nélküli szervezetekre és az egyéni vállalkozókra is. Fontos azonban megjegyezni, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye e téren egyetlen megyesorban sem utolsó, jóllehet azon megyék közé tartozik, amelyeknél a vállalkozások intenzitása az átlagosnál kisebb. Mindenki előtt ismert, hogy a munkaerő drágulása miatt a nyolcvanas évek végétől egyre nyilvánvalóbbá váló válság elsősorban a munkaigényes ágazatokat és az ilyen ágazatok túlsúlyával rendelkező területeket érintette. Minden bizonnyal ezzel is magyarázható, hogy a megyében az ún. kényszervállalkozások (sokszor eleve kudarcra ítéltetett) száma valószínűleg nagyobb, mint az ország más területein.

Emellett szerepe lehet a PRIMON Vállalkozásélénkítő Alapítvány jótékony hatásának is, amely évek óta gerjesztően hat a kis- és közepes vállalkozásokra.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területéhez, lakosságához és szervezetszámához viszonyítva egyaránt a legkevésbé vonzó térségek közé tartozik a külföldi befektetők szemében, akikről megállapítható, hogy érdeklődésük továbbra is a fővárosra koncentrálnak, ugyanis az új cégek több mint fele ott alakult meg. Emellett említésre méltó Pest, Csongrád, Bács-Kiskun és Győr-Moson-Sopron megye kedvező megítélése.

1992 végén 220 vegyesvállalat működött a megyében, 1993-ban 58 ilyen cég jött létre, mégpedig az átlagosnál lényegesen kisebb alapítói vagyonnal, illetve külföldi tőkerésszel. Az elmúlt évben alakult vegyesvállalatok átlagosan mindössze 4,1 millió forintos törzstőkével, illetve 2,3 millió forintos devizatőkerésszel rendelkeztek. Így az egy év alatt alakult vegyesvállalatokba vitt külföldi tőke nagysága mindössze 100 millió forint volt. Az igen alacsony külföldi tőkebefektetést mutatja, hogy az összesből csak minden 462. dollár került Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei befektetéseibe.

Közismert, hogy az innováció térbeli terjedési sebessége meglehetősen lassú. Az 1970-es évek közepén a tsz-melléküzemágak, az 1980-as évek elején a gazdasági munkaközösségek és a vállalati gazdasági munkaközösségek, az 1990-es évek elején a korlátozott felelősségű társaságok és a vegyes vállalatok Északkelet-Magyarországon Budapesthez és Nyugat-Dunántúlhoz viszonyítva 2-3 éves késéssel váltak jellemzővé. Ma már ez az idő túl hosszú, ezért mindent meg kell tenni az új módszerek, jogszabályok, pénzügyi-számviteli változások stb. minél gyorsabb megismertetéséért a megyében. A vállalkozásélénkítésben, a külföldi tőke megyébe hozatalában, sőt a csúcstechnológia meghonosításában mind a megye, mind az ország szakembereinek, az országgyűlési képviselőknek nagyobb szerepet kell vállalniuk. A cégek vezetőinek, az érdekképviselőknek (Magyar Gazdasági Kamara, Ipartestületek Országos Szövetsége, Vállalkozók Országos Szövetsége, Mezőgazdasági Szövetkezetek Szövetsége stb.) keresniük kell az átalakulás, a privatizáció utáni helyzethez való alkalmazkodás legjobb lehetőségeit.

A privatizáció és a csökkenő ipari teljesítmények

Az előbbiekkal összefüggésben az sem meglepő, ha kijelentjük: a privatizáció terén Szabolcs-Szatmár-Bereg megye nem tartozik az ország legsikeresebb területei közé. Az önprivatizáció keretében 18 vállalatot hirdettek meg, amelyből 7-et sikerült eladni: Agrogép (Nyírtelek); Hírex (Nyíregyháza); Kelet-Magyarországi Faipari Vállalat (Nyíregyháza); Mátészalkai Szerelvénygyár (Mátészalka); Nyírségi Nyomda (Nyíregyháza); Szabolcs Építő és Szolgáltató Vállalat (Nyíregyháza); Divatruházati Vállalat (Nyíregyháza). További 6 vállalat eladására is sor került, de ezek elszámolása 1994 áprilisában még nem fejeződött be: Nyírkémia (Nyíregyháza); Nyírségi Patyolat (Nyíregyháza); Nyírterv (Nyíregyháza); Vagép (Nyíregyháza); Élelmiszeripari Vállalatok (Demecser); Sütőipari Vállalat (Nyíregyháza). A 18 vállalatból 4 felszámolás alatt van: Modul Elektrotechnikai Vállalat (Nyíregyháza); Mezőgép (Nyíregyháza); Ferromasch Gépipari Vállalat (Tiszaszalka); Universil (Nyíregyháza). Nem tudták értékesíteni az önprivatizáció keretében a Vulkán Öntödei Vállalatot Kisvárdán. Az Állami Vagyonyügynökség értékelése szerint a legjobban sikerült privatizáció 1993-ban Magyarországon a Dohányfermentáló RT. (Nyíregyháza) magánosítása volt, melynek keretében a rész-

vénytársaság többségi tulajdonát az Universal Leaf Tobacco szerezte meg. Sikeresen privatizálták a Renomé Kereskedelmi és Szolgáltató Rt.-t is, ahol a győztes a Szabolcs Holding Vagyonkezelő Kft. lett. A megye legnagyobb tőkeerejű cégének (Alkaloida Vegyészeti Gyár Rt. Tiszavasvári) reménytelenek tűnő privatizációja meghiúsult, mivel a kaliforniai Pharmaceuticals Inc. és az Állami Vagyonügynökség 1994. március 31-ével felbontották az előszerződést. Sikeresen privatizálták a Nyírbau Útépitő Kft.-t is Nyíregyházán, amely osztrák tőkeérdekeltségűvé vált. Számos társaság a pályáztatás stádiumában van és több szervezet privatizációja folyik a Munkavállalói Résztulajdonosi Program (MRP) és a vezetői kivásárlás keretében.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye iparának hosszú idősoros adataiból megállapítható, hogy a termelés volumene 1987-ben volt a legmagasabb, amit előbb egy lassú, majd egy gyorsabb ütemű csökkenés váltott fel. Igen jelentős mértékű (több mint 20 százalékot meghaladó) az ipar visszaesése 1992-ben. Ez a piaczgazdasági változások mellett nyilvánvalóan összefügg a Szovjetunió szétesésével, aminek következtében a megyében gyártott ipari termékek elvesztették piacukat. Az országos trenddel ellentétben (1993-ban Magyarországon már mérsékelt ipari növekedés volt regisztrálható) a megye ipari termelésének csökkenése az elmúlt évben még mindig mintegy 15 százalék volt. A bekövetkezett változások hatására 1993-ban a megye ipari termelésének volumene kevesebb mint fele az 1987. évinek, és mintegy 60 százaléka az 1990. évinek. (Lásd a 3. és a 4. táblát.) E változás természetesen kedvezőtlenül befolyásolta a foglalkoztatottságot, ugyanis az ipari szervezeteknél történt munkaerő-elbocsátások jelentős mértékben növelték a munkanélküliek számát.

3. tábla

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye iparának fontosabb adatai

Év	A termelés*		A foglalkoztatottak száma			Az egy foglalkoztatottra jutó termelés az előző év százalékában
	az előző év	az 1980. év	fő	az előző év	az 1980. év	
	százalékában			százalékában		
1980	103,0	100,0	56 046	100,2	100,0	102,8
1981	106,0	106,0	56 583	100,6	100,6	105,4
1982	103,7	109,9	56 163	99,3	99,9	104,4
1983	100,3	110,3	55 979	100,0	99,9	100,3
1984	102,5	113,0	56 531	101,0	100,9	101,5
1985	101,8	115,0	55 941	98,1	99,0	103,8
1986	102,1	117,5	55 888	99,9	98,9	102,2
1987	104,1	122,3	55 548	99,4	98,3	104,7
1988	97,2	118,9	53 267	95,9	94,3	101,4
1989	94,0	111,7	53 697	100,8	95,1	93,3
1990	90,8	101,4	50 215	93,5	88,8	97,1
1991	88,0	89,3	45 890	90,9	80,8	96,8
1992	77,8	69,5	37 259	76,6	61,9	97,5
1993**	84,2	58,5	28 966	82,4	51,0	.

* 1992-től a bruttó termelés alapján számított, székhely szerinti adat.

** Évközi (előzetes) adatok alapján számolva.

4. tábla

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei ipari adatok az országos százalékában

Megnevezés	1980.	1985.	1990.	1992.	1993.
	évben				
A foglalkoztatottak száma	3,5	3,7	3,9	3,7	3,6
Az állóeszközök bruttó értéke	2,4	2,2	2,3	2,9	..
Az ipari szervezetek beruházásai*	1,6	2,2	3,1	3,7	5,9

* Az önkormányzatok ipari ágban történő beruházásaival együtt.

A helyzet kialakulásához nagy mértékben hozzájárult a gyáregységi struktúra. A más megyei központokból irányított telepek ugyanis csak végrehajtói feladatokat látnak el, a döntéseket a központban hozzák (legtöbbször a telepek kárára). A megyei székhelyű ipari vállalatok és szövetkezetek felszereltsége sajnos még a más megyei székhelyű ipartelepeknél is rosszabb.

A termelés-csökkenésben szerepe van mind a belföldi piac szűkülésének, mind pedig az export visszaesésének. Különösen nagy mértékű volt az élelmiszerek gyártásának csökkenése.

A mezőgazdaság válsága¹

A magyar mezőgazdaság 1989 és 1993 közötti összeomlása a gazdasági nehézségekre, a KGST felbomlásával összefüggő regionális válságra, a belső piac beszűkülésére, az agráröllő gyors nyílására és az időközben felerősödött világgazdasági recesszióra vezethető vissza. A rendszerváltás után a gazdasági–piaci problémákra ráakódtak az árrendszer változásából és a megkezdődött privatizációs folyamatból adódó kedvezőtlen jelenségek is. A tulajdoni viszonyok átrendezése átmeneti bizonytalanságot teremtett az alapanyag-termelő és a feldolgozó üzemekben egyaránt.

A mezőgazdaság átalakulására jelentős mértékben hatottak a következők:

1. csökkentették a mező- és erdőgazdaság állami támogatását. (1992-ben és 1993-ban már csak 8 százalék állami dotációval működött az ágazat); a piaci helyzethez még jobban igazodó ösztönzőket, illetve támogatásokat vezettek be (ilyenek például a fellépő hiány esetén az egyes növények vetését ösztönző hektáronként fizetett vagy túltermelés esetén az állatlevágás után fizetett meghatározott összeg: 1992-ben például 10 000 forintot adtak egy tehén levágása után; 1993-ban az aszálykár csökkentésére hektáronként 1000–2500 forint támogatást adtak; az öntözési és erdősítési célú beruházásokhoz pályázat útján jelentős mértékű vissza nem térítendő támogatást lehet elnyerni stb.);

2. a külkereskedelem liberalizálásával eltörölték a mennyiség- és értékkontingenseket;

3. megszűnt a garantált állami felvásárlás, ami különösen a kistermelőket sújtja, akik csekély piacismerettel és kis eszközállománnyal rendelkeznek (a felvásárlási árak növekedése az utóbbi 4 évben átlagosan mintegy 75 százalékos volt, kisebb az inflációs rátánál, a termeléshez felhasznált iparcikkek ár-növekedése viszont átlagosan meghaladta a 250 százalékot);

4. a mezőgazdaságban is megkezdődött a privatizáció, amely sajátos formát ölt: egyrészt a termelőszövetkezeti földeket is nevesítik (a telekkönyvben, kimérés után bejegyzik a tagok tulajdonát), másrészt a termelőszövetkezeti földekből kárpótlás formájában elégítik ki a volt kisbirtokosok (illetve örökösök) földigényét;

¹ E fejezet megírásakor – többek között – felhasználtam *Antal Zoltán* kézirat tanulmányának főbb megállapításait.

5. a volt KGST-piacok nagy részének elvesztését a megnövekedett nyugati kereskedelem sem tudja ellensúlyozni – a korábbi években az éves magyar mezőgazdasági és élelmiszer-ipari export 2,4–2,6 milliárd dollárt ért el, amely 1993-ban mintegy 1,6 milliárd dollárra csökkent –, a belső élelmiszer-fogyasztás is az utóbbi négy évben mintegy 30–35 százalékkal esett vissza.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a mezőgazdaság egyrészt a belső piac ellátására, másrészt a szovjetunióbeli piacra termelt. A szállítási költség az utóbbi esetben az exportörököt jóformán nem terhelte. A komparatív előnyököt tartalmazó árucseré keretében a nagy volumenű termelés és az állami szubvenciók a megye azon területeinek művelésben tartását is lehetővé tették, amelyek a mai feltételek mellett már nem hasznosíthatók gazdaságosan.

A keleti piacok elvesztésének negatív hatása ebben a megyében az átlagosnál is nagyobb. A nyugat-európai piacra relatíve kis mértékben kerültek innen mezőgazdasági és élelmiszer-ipari termékek, s a gyenge piaci kapcsolatok 1989 után nehezítették is a Nyugat-Európába irányuló export növelését.

5. tábla

A növénytermelés alakulása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

Növényfajta	1980.	1985.	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben					
	Vetésterület (hektár)					
Búza	63 478	63 472	53 627	47 215	32 883	31 560
Rozs	24 928	29 090	28 579	27 040	14 625	15 690
Őszi árpa	6 300	5 900	5 935	6 604	6 280	4 837
Tavaszi árpa	5 898	3 062	2 887	4 639	6 751	6 096
Kukorica	77 524	68 758	86 220	86 049	82 919	82 962
Cukorrépa	4 141	3 861	5 417	6 739	3 853	4 200
Napraforgó	14 837	7 137	13 757	18 749	18 246	19 945
Dohány	7 076	6 040	6 200	7 409	6 161	6 438
	Termésmennyiség (tonna)					
Búza	201 977	205 238	282 483	221 807	111 263	84 804
Rozs	49 563	55 105	84 598	71 708	29 319	23 795
Őszi árpa	19 777	13 915	30 239	26 112	18 272	10 770
Tavaszi árpa	13 877	7 398	12 050	15 600	19 060	12 076
Kukorica	242 653	335 766	352 456	443 191	223 539	212 953
Cukorrépa	102 589	143 379	191 059	240 718	104 031	108 297
Napraforgó	11 341	8 758	29 472	36 023	30 158	32 424
Dohány	6 346	10 540	8 456	11 093	5 931	4 965
	Termésátlag (kilogramm/hektár)					
Búza	3 182	3 234	5 268	4 698	3 566	2 687
Rozs	1 988	1 894	2 960	2 652	2 005	1 517
Őszi árpa	3 139	2 358	5 095	3 954	2 910	2 227
Tavaszi árpa	2 352	2 416	4 174	3 363	2 823	1 981
Kukorica	3 130	4 883	4 088	5 150	2 696	2 567
Cukorrépa	24 774	37 653	35 270	35 720	27 000	25 785
Napraforgó	764	1 227	2 142	1 921	1 653	1 626
Dohány	897	1 745	1 364	1 497	963	771

A gyümölcsexport gazdaságossága a nyolcvanas évek második felében, az agrárrolló szétnyílásával jelentősen csökkent. A termelők ezt jobban fizető, keresettebb alma-, meggy- és szilvafajták telepítésével igyekeztek ellensúlyozni. A nagyüzemekben az idősebb telepítéseket kivágták, azonban helyükbe újakat nem ültettek. A nagyüzemi gyümölcsösök területe már 1986 és 1990 között lényegesen csökkent. Ugyanakkor a háztáji kisgazdaságokban, hobbikertekben a termelés nőtt, úgyhogy a megyében az alma és a szilva termelése 1990-ig változatlan maradt, a meggyé pedig 1992-ig emelkedett.

A hazai és a keleti piacok beszűkülésével a csődbe jutott gyümölcs- és zöldségfeldolgozó üzemek magukkal rántották a részükre termelő nagy- és kisüzemeket. A hektáronkénti nagyobb jövedelmet biztosító, a gyenge földminőséget ellensúlyozó gyümölcs- és zöldségtermesztés visszaesése az utóbbi 3–4 évben az első fontos tényező volt a gazdálkodók jövedelemkiesésében, a mezőgazdasági gépek és berendezések kihasználatlanságában.

6. tábla

Az állatállomány alakulása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében
(ezer darab)

Állatfajta	1980.	1985.	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben					
	Gazdasági szervezetek					
Szarvasmarha	88,2	92,4	74,2	62,1	37,2	24,5
Ebből tehén	31,9	29,8	27,1	22,1	15,1	10,5
Sertés	158,4	183,6	172,3	122,5	82,6	71,7
Ebből anyakoca	10,4	11,1	10,8	9,7	6,9	6,3
Juh	272,2	227,6	169,4	126,8	74,3	33,5
	Kistermelők					
Szarvasmarha	55,4	47,4	.	31,4	.	24,4
Ebből tehén	26,7	25,4	.	15,6	.	13,3
Sertés	222,8	210,6	.	178,5	.	147,9
Ebből anyakoca	15,0	16,3	.	13,3	.	9,9
Juh	39,3	45,3	.	148,0	.	187,2
	Megye összesen					
Szarvasmarha	143,7	139,8	.	93,5	.	48,9
Ebből tehén	58,6	55,2	.	37,7	.	23,8
Sertés	381,2	394,2	.	301,0	.	219,6
Ebből anyakoca	25,4	27,4	.	23,0	.	16,1
Juh	311,5	272,9	.	274,7	.	220,8

A második tényező a megye agrárválságában a gabonatermelés visszaesése. (Lásd az 5. táblát.) 1993-ban a megyében 70 ezer hektárra emelkedett a szántóföldi parlagföldek területe, melyek túlnyomó része a gabonafélék helyén található. Ez nyilvánvalóan a támogatások megvonásának a következménye. 1990 és 1993 között az agrárrolló is nyílt, a gabonafélék felvásárlási árának növekedése elmaradt a ráfordítási költségek növekedésétől, bár a csökkenő termés hatására a felvásárlási árak 1992–1993-ban jelentősen emelkedtek.

A gabonafélék vetésterületének csökkenése a piacgazdálkodás körülményei között tartósan tekinthető, ezért újabb földhasznosítási módok kidolgozása szükséges. Valószínűsíthető, hogy a szántóföldi termelésből kiesett területek hasznosításának egyik módja továbbra is az erdősítés lesz.

A harmadik tényező a megye agrárválságában az állattenyésztés visszaesése. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a hetvenes–nyolcvanas években az állatállományt tekintve a második helyen állt a megyék rangsorában. A nagy- és kisgazdaságokban mintegy 140 ezer darab szarvasmarha (ebből 50–55 ezer tehén), 380 ezer darab sertés (ebből 28 ezer anyakoca), 270 ezer juh és 4–4,4 millió baromfi volt. Az állattenyésztés zuhanásszerű visszaesése 1989-ben kezdődött és jelenleg is tart. Az export és a belső piacok gyors szűkülése, a nyugat-európai országok protekcionista agrárpolitikája és igen magas agrártámogatási rendszere, összefonódva a helyi körülményekkel, rövid idő alatt túltermelési válsághoz, illetve az állatállomány gyors csökkenéséhez vezettek. Piacok nélkül a húsipari üzemek forgótöke hiányában nem tudtak felvásárolni, a garantált állami felvásárlás viszont megszűnt. A piacvesztésben az arab háborúk, a volt Jugoszlávia területén folyó háborúk, az Európai Közösség esetenkénti adminisztratív intézkedései is szerepet játszanak.

E folyamatok eredményeként a megyében a szarvasmarha-állomány 1993-ra 49 ezer darabra (ebből 24 ezer tehén), a sertésállomány 220 ezer darabra (ebből anyakoca 16 ezer) esett vissza. A nagy- és kisüzemek állattartó épületei részben üresen állnak. Az állatlétszám csökkenése a nagyüzemekben volt jelentős mértékű, a kisgazdaságokban 1989 óta 10 százalékos. (Lásd a 6. táblát.)

A negyedik tényező a megye agrárválságában az iparinövény-termesztés visszaesése. Csökkent a cukorrépa, a dohány és a napraforgó felvásárlása, illetve termelése.

A válság ötödik tényezője a mezőgazdasági üzemek ipari tevékenységének csaknem teljes felszámolása. Ezt döntő részben országos, megyén kívüli tényezők, többek között az ipari termelés 40–50 százalékos visszaesése idézte elő. A hetvenes évek eleje óta a mezőgazdasági üzemek növekvő mértékben végeztek a nagyipar részére bedolgozó, háttérpári tevékenységet. A nyolcvanas évek második felében a magyar ipar termeléséből a mezőgazdasági üzemek 5–6 százalékkal részesedtek. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye fokozottan hátrányos helyzetéhez hozzájárul, hogy a nagyobb ipari központoktól távol fekszik, infrastrukturálisan elmaradott. A melléküzemági tevékenység más megyékhez viszonyítva 1–2 éves késéssel indult, de ugyanennyivel korábban kezdődött a visszafejlődés. Az ipari nagyvállalatok a kooperációs tevékenységet először a nagyobb szállítási költségű telephelyeiken szüntették meg. Mindezek együtt okozzák, hogy jelenleg a megye mezőgazdasági dolgozóinak 50 százaléka munkanélküli.

A kereskedelmi forgalom és a feketepiac

A nyolcvanas évek első felében a kiskereskedelem egyre kisebb mértékben tudta növelni forgalmát. Átmeneti élénkülést hozott az 1987-es esztendő, amikor a lakosság a felerősödött inflációs várakozások hatására előrehozta vásárlásait, s pozitívan befolyásolta a kereslet alakulását az idegenforgalom is. Az eladott áruk mennyisége 1988 óta folyamatosan csökken. Részben az említett vásárlások, részben a fizetőképes kereslet mérséklődése miatt 1988-ban már csökkent a forgalom volumene. E szerényebb eladási színvona-

lat 1989-ben még sikerült valamelyest megőrizni, 1990 óta azonban a visszaesés mértéke több évben is kétszámjegyű volt.

A megyei kiskereskedelmi forgalom időbeli változása követi az országot, a visszaesés mértéke viszont számottevőbb, ami a gyengébb vásárlóerővel, a terjedő feketepiaccal és a mérsékeltebb valódi idegenforgalommal függ össze. A megyei kiskereskedelem üzlethálózatában eladott áruk mennyisége 1990-ben 7 százalékkal, 1991-ben 14 százalékkal, 1992-ben 13 százalékkal, és még 1993-ban is mintegy 2 százalékkal maradt el az előző évitől.

7. tábla

A kiskereskedelem összehasonlító áron számított eladási forgalmának alakulása

Megnevezés	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben az előző év százalékában			
Bolti kiskereskedelem	92,0	83,0	89,5	99,5
Vendéglátás	104,8	105,7	75,5	88,5
<i>Kereskedelem összesen</i>	93,5	85,6	87,3	98,1

A központi tervgazdálkodásból a piacgazdaságra való átmenet időszakában nagy jelentőségük van a megbízható és reális nemzetgazdasági és ágazati információknak. A kereskedelem tényleges teljesítménye nehezen számszerűsíthető. A nagy számban átalakult vegyes vagy magántulajdonban lévő cégek eltírtolt jövedelméről csupán sokszor egymásnak is ellentmondó becslések vannak. Az viszont tény, hogy a kis boltok, butikok gombamódra szaporodnak, míg a nagyobb üzletek, áruházak az utóbbi időben csak a veszteség mértékében „versengenek”.

A megye kereskedelmi forgalmában nem elhanyagolható az ún. „KGST-piacok” szerepe, amelyeken keveredik a legális, a féllegális és az illegális kereskedelem. Kívánatos volna, hogy a megye határmentiségéből adódó kereskedelmi jellemzői az európai és nem a balkáni mintát követnék. Mindent egybevetve a lakossági vásárlások mennyisége a vizsgált években valószínűleg jóval kisebb ütemben csökkent, mint azt a hivatalos statisztikai adatok mutatják.

*

Közismert, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az ún. Kárpátok Eurorégió egyik tagja. A politikai szándéknyilatkozat azonban – különböző okok miatt – még nem alakult át konkrét együttműködési megállapodássá. A politikai keretek megteremtése természetesen ösztönözheti a társadalmi és gazdasági lehetőségek feltárását, de könnyen megrekedhet az állami és a területi szervek szintjén. A gazdasági, a kereskedelmi kapcsolatok, a regionális együttműködés akkor szilárdulhatnak meg, ha kiterjednek a vállalkozókra és azok szövetségeire, iskolákra, egyetemekre, kutatóintézetekre, szerkesztőségekre és tv-állomásokra, politikai pártokra és társadalmi szervezetekre egyaránt.

Az együttműködés még gyermekcipőben jár. Ha a régió mint rendszer jól funkcionál, akkor képes lehet olyan kérdések megoldására is, amelyek rendezése a kormányok

szintjén eddig nem sikerült. A Kárpátok Eurorégió létrejötte remélhetően fontos szerepet játszik majd a gazdasági kapcsolatokon túl a kölcsönös bizalom erősítésében és az emberek közötti viszonyok javításában is.

TÁRGYSZÓ: Gazdaságstatisztika. Területi statisztika.

SUMMARY

County of Szabolcs-Szatmár-Bereg is situated in the Eastern part of Hungary, along the Slovakian, Ukrainian and Roumanian borders it is considered to be one of the most underdeveloped regions in Hungary.

The author describes this sort of socio-economic situation emphasizing the consequences of the change of the regime in 1990.

A BŰNÖZÉSI GYAKORISÁG TERÜLETI KÜLÖNBSÉGEI

DR. VAVRÓ ISTVÁN

A deviáns magatartások kutatásával és elemzésével, így a bűnözéssel foglalkozók előtt ismert, hogy a negatív magatartások gyakorisága társadalmi rétegenként és területenként különböző. A területi különbségekben természetesen elsősorban a társadalmi és a gazdasági szerkezet különbségeinek lehet meghatározó szerepük, amit a gyakorisági mutatók eltérései közvetve jeleznek.

A bűnözés szerkezete és tendenciája

A bűnözésnél igen összetett helyzetről van szó. A kérdést leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy cselekményi oldalról a bűnözés négy nagy csoportra osztható. A főbb csoportok (melyek között természetesen átfedés van):

- a vagyon elleni bűncselekmények,
- a közlekedési bűncselekmények,
- a konfliktus-bűncselekmények,
- az egyéb, az előző csoportokhoz nem tartozó bűncselekmények.

A vagyon elleni bűncselekményeknél lényeges elem, hogy azok területi eloszlását jelentősen befolyásolja a sérthető értékek elhelyezkedése és védettsége is.

A közlekedési bűncselekmények körét nyilvánvalóan elsősorban a forgalom területi megoszlásának különbségei és – különös tekintettel az ittas járművezetés alapesetére – a közúti ellenőrzés gyakorisága határozza meg. A konfliktus-bűncselekményeknél és más bűncselekményeknél a társadalmi rétegek közötti különbözőség meghatározó lehet.

Mindebből látható, hogy a bűnözés területi megoszlásánál a jelenség bizonyos mértékű megosztottsága figyelhető meg. Ez vezet a kriminálstatisztika azon jellegzetességéhez, mely lényegesen megkülönbözteti a társadalomstatisztika többi ágának meghatározó vonásaitól. A kriminálstatisztika ugyanis két alapelemnek mint statisztikai sokaságnak a regisztrálására épül. Az egyik a bűncselekmény mint emberi magatartás, a másik az e magatartást tanúsító ember mint természetes személy. Mint ismeretes, a kriminálstatisztika a jogrendszer fogalmaival dolgozik. Ebből az is következik, hogy a jog fogalomrendszerének megváltozása érinti a statisztikai rendszer által leírható jelenségek

körét. A kriminálstatisztikában ezért nem kézenfekvők az olyan értelemben tartalmilag homogén idősorok, mint a társadalomstatisztika más ágaiban. A kriminálstatisztika azonban nem valamiféle elvont morálstatisztika, mely a társadalom erkölcsi állapotát tükrözi, hanem az egyén és a jogrendszer aktuális viszonyáról ad tájékoztatást.

A két alapelem, a tárgyi és az alanyi oldal különválasztása már csak azért is szükséges, mert egyrészt nem minden bűncselekmény elkövetője válik ismertté, másrészt az ismertté vált elkövetők nem mindegyike vonható felelősségre. Ezért az alanyi oldalon is eltérő adatokat kapunk aszerint, hogy az eljárás mely szakaszát vesszük vizsgálat alá. A kriminálstatisztika adatsorai tehát a bűnözés alanyi és tárgyi oldalon mérhetővé vált jellemzőit tükrözik. A két oldal arányát meghatározza egyrészt a felderítés eredményessége, másrészt a halmazati bünelkövetés relatív gyakorisága.

A felsoroltakon kívül szükséges még azt is leszögezni, hogy a bűnözéssel foglalkozó statisztikai rendszer több részrendszerre tagozódik. Ilyenek:

- az egységes rendőrségi–ügyészségi statisztikai rendszer,
- a bírósági statisztika és
- a büntetés-végrehajtási statisztika.

Ezek a rendszerek a büntetőeljárás különböző szakaszaiban tükrözik a jelenséget, ami azzal a következménnyel jár, hogy a róla alkotott képünk az eljárás időtartamának alakulásától és a jogi megítélésnek az eljárás tartama alatti változásától függően különböző lehet. Mindezek nem jelentik azt, hogy a bűnözés jellemzői terjedelmét és tartalmát tekintve történelmileg rövidnek tekinthető időszakon belül alapvetően módosulnának, de a részletek elemzésénél mindezek a körülmények nem hagyhatók figyelmen kívül.

Minél későbbi időszakban vizsgáljuk a jelenséget - az eljárás időtartamának alakulása következtében - időben annál távolabb kerülünk annak elkövetéskori állapotától. Az elkövetéskori helyzetet tehát a megismerhetőség keretein belül leginkább az egységes rendőrségi–ügyészségi statisztika adatai tükrözik. A későbbi szakaszok megbízhatósági szintje ezzel egyenértékű ugyan, de az eljárás időtartama következtében az időbeni eloszlást tekintve lényegesen nagyobb szóródást mutat. Ha a bűnözés megismerésénél a jelenség keletkezése utáni, illetve ahhoz időben legközelebbi állapotát kívánjuk vizsgálat alá venni, akkor az egységes rendőrségi–ügyészségi statisztika adatait kell elemeznünk. A területi különbségeket ezért a továbbiakban ennek adatai alapján vizsgáljuk.

A bűnözés alakulása 1965 és 1993 között

A különbségek elemzése előtt célszerű rövid áttekintést adni a bűnözés alakulásának átlagos arányairól. Az egységes rendőrségi–ügyészségi statisztikai rendszer 1963-ban történt kialakítását követően 1964. január 1-jétől regisztrálja az ismertté vált közvadas bűncselekmények számát. Az első évet azonban ma már inkább kísérleti esztendőnek tekintik, ezért a bűncselekmények és az elkövetők számát 1965-től tekintjük folyamatosnak, azonos elvek szerint rendezettnek és feldolgozottak; 1965-ben egyébként 121 961 bűncselekmény vált ismertté. Az eredményesen felderített elkövetők száma 90 713 volt. Ebben az évben a százezer lakosra jutó ismertté vált bűncselekmények száma 1203, a felderített elkövetők száma 895 volt. (Lásd az 1. táblát.)

1. tábla

Az ismertté vált közvadás bűncselekmények és bűnelkövetők

Év	A bűncselekmények		A bűncselekményt elkövetők (fő)	
	száma	százezer lakosra számítva	száma	százezer lakosra számítva
1965	121 961	1 203	90 713	895
1966	121 020	1 191	90 674	892
1967	119 872	1 178	87 894	862
1968	118 254	1 155	82 340	804
1969	110 622	1 077	81 785	796
1970	122 289	1 185	84 863	822
1971	123 147	1 193	88 126	851
1972*	116 373	1 121	90 520	872
1973*	119 290	1 146	83 531	802
1974	111 825	1 073	76 308	730
1975	120 889	1 150	81 045	771
1976	129 424	1 224	83 655	791
1977	123 623	1 163	82 608	777
1978	126 907	1 189	83 645	784
1979	125 267	1 171	78 217	731
1980	130 470	1 219	77 154	721
1981	134 914	1 259	82 354	769
1982	139 795	1 305	82 104	767
1983	151 515	1 416	88 591	828
1984	157 036	1 471	89 043	834
1985	165 816	1 556	91 216	856
1986	182 867	1 719	99 114	932
1987	188 397	1 774	97 645	919
1988	185 344	1 748	87 844	828
1989	225 393	2 129	94 704	894
1990	341 061	3 287	118 046	1 138
1991	440 370	4 253	129 641	1 252
1992	447 215	4 326	140 405	1 358
1993	400 935	3 889	129 805	1 259

* Az önkiszolgáló bolti lopás vétsége nélkül.

Az ismertté vált bűncselekmények száma 1980-ig – némi ingadozással ugyan, de – enyhén emelkedő tendenciát mutat. A növekedés trendjének mértéke azonban nem volt számottevő. A ma már lélektaninak tekintett 130 000-es határt 1980-ban haladta meg a bűncselekmények száma, mely ezután szinte drámai gyorsasággal emelkedett, majd az emelkedés üteme csökkent, és 1993-ban mérséklődött a bűncselekmények száma is:

1983	151 505
1986	182 867
1989	225 393
1990	341 061
1991	440 370
1992	447 215
1993	400 935

A bűncselekmények százezer lakosra jutó száma 1981-ben 1259 volt, 1985-ben 1556, 1989-ben 2129, 1990-ben 3287, 1992-ben 4326. Ez az eddigi maximum, mely 1993-ban 3889-re csökkent, ez azonban még mindig magasabb, mint az 1990. évi érték.

A bűnözés növekedésével együtt nőtt az eredménytelen felderítések aránya is. Az eredményes felderítések abszolút száma emelkedett ugyan, de az eredményes nyomozás és az összes ismert cselekmény száma közötti különbség nőtt. Ezzel, valamint a halmazati bűnelkövetés gyakoribbá válásával magyarázható, hogy a bűncselekményt elkövetők száma nem emelkedett olyan mértékben, mint a bűncselekményeké.

A bűnözés növekedésében a vagyon elleni bűncselekmények számának és arányának a 2. táblában bemutatott emelkedése játszott meghatározó szerepet.

2. tábla

Az ismertté vált vagyon elleni bűncselekmények

Év	A bűncselekmények		
	száma	aránya (százalék)	Index: 1965. év = 100,00
1965	78 003	64,0	100,00
1966	75 463	62,4	96,74
1967	73 599	61,4	94,35
1968	71 499	60,5	91,66
1969	61 146	55,3	78,39
1970	68 298	55,8	87,56
1971	68 728	55,8	88,11
1972*	68 084	58,5	87,28
1973*	68 162	57,1	87,38
1974	62 591	56,0	82,24
1975	69 385	57,4	88,95
1976	73 965	57,1	94,82
1977	67 846	54,9	86,98
1978	71 396	56,3	91,53
1979	69 846	55,8	89,54
1980	78 643	60,3	100,82
1981	80 364	59,6	103,03
1982	83 626	59,8	107,21
1983	90 260	59,6	115,71
1984	95 061	60,5	121,87
1985	101 778	61,4	130,48
1986	109 848	60,1	140,83
1987	116 326	61,7	149,13
1988	122 963	66,3	157,64
1989	160 644	71,3	205,95
1990	265 937	78,0	340,93
1991	356 671	81,0	457,25
1992	350 582	78,4	449,45
1993	307 396	76,7	394,08

* Az önkiszolgáló bolti lopás vétsége nélkül.

Míg a korábbi években a bűncselekmények valamivel több mint fele, esetenként kétharmada volt vagyon elleni bűncselekmény, addig 1990-ben már 78 százaléka, s azóta is

átlagosan a cselekményeknek mintegy négyötödét teszi ki. A vagyon elleni bűncselekményeknél a felderítési arány az átlagosnál rosszabb, a halmazati bűnelkövetés pedig gyakoribb, mint más bűncselekmények körében. Ez is szerepet játszik tehát abban, hogy a bűncselekmények és a bűnelkövetők száma a bázisidőszakhoz képest eltérően alakult. A vagyon elleni bűncselekmények számának növekedése mellett természetesen nőtt az e bűncselekményekkel okozott kár összege is. Ennek érzékeltetésére elegendő csupán arra utalni, hogy ez az összeg 1965-ben 233, 1990-ben 10 106, 1993-ban 35 905 millió forint volt. Az okozott kár összegének ilyen mértékű növekedése még akkor is különös figyelmet érdemel, ha az ár- és bérindex változását is ismerjük.

Az 1989–1993 közötti területi adatok

A bűnözés területi adatainak vizsgálatánál terjedelmi okokból el kell tekintenünk a három évtizedes idősor ismertetésétől, csupán öt év adatairól adunk áttekintést.

3. tábla

Az ismertté vált közvadás bűncselekmények száma

Terület	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben				
Baranya	8 446	12 317	13 972	15 252	10 496
Bács-Kiskun	11 482	16 198	20 501	21 199	16 622
Békés	6 218	8 793	12 666	13 389	13 600
Borsod-Abaúj-Zemplén	15 165	22 531	30 131	26 488	22 325
Csongrád	7 308	9 369	14 832	16 378	13 356
Fejér	9 905	13 478	20 450	17 022	14 463
Győr-Moson-Sopron	9 276	11 853	13 941	13 984	12 120
Hajdú-Bihar	11 908	18 463	23 228	30 029	19 066
Heves	5 068	7 631	10 130	9 952	9 585
Jász-Nagykun-Szolnok	6 431	10 139	12 669	13 844	12 183
Komárom-Esztergom	5 767	9 449	12 396	12 349	11 997
Nógrád	3 296	4 932	6 576	6 764	5 649
Pest	21 438	32 862	40 325	44 589	37 754
Somogy	8 648	12 648	15 174	16 031	13 887
Szabolcs-Szatmár-Bereg	9 806	15 762	22 078	19 805	17 240
Tolna	4 158	5 796	7 747	8 151	7 960
Vas	4 192	5 670	7 465	7 399	5 883
Veszprém	7 470	10 305	13 163	13 189	13 326
Zala	4 750	6 685	8 171	8 029	9 055
Megyék összesen	160 732	234 881	305 615	313 843	266 567
Budapest	64 211	105 720	134 395	132 855	133 978
<i>Összesen*</i>	<i>225 393</i>	<i>341 061</i>	<i>440 370</i>	<i>447 215</i>	<i>400 935</i>

* Itt és a továbbiakban a külföldön elkövetett, de Magyarországon kivizsgált esetekkel együtt.

A bűnözési gyakoriság területi különbségeit, vagy általános kifejezéssel a bűnügyi fertőzöttségnek nevezett jelenséget az ismertté vált közvadás bűncselekmények tízezer

vagy százezer lakosra jutó gyakorisága alapján értékelik. (A rendőrségi–ügyészségi statisztikai rendszerben általában a tízezer lakosra jutó gyakoriságot számítják.)

4. tábla

A bűnelkövetők száma összesen

Terület	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben				
Baranya	3 961	4 846	5 244	5 171	4 589
Bács-Kiskun	4 957	5 652	6 461	6 790	5 919
Békés	2 976	3 661	4 101	4 573	4 340
Borsod-Abaúj-Zemplén	8 057	9 892	12 026	12 122	10 366
Csongrád	3 557	3 781	4 529	5 069	4 145
Fejér	3 038	3 816	4 620	5 013	4 943
Győr-Moson-Sopron	2 958	3 322	3 829	3 992	3 961
Hajdú-Bihar	4 513	6 710	6 566	8 122	6 376
Heves	2 760	3 286	3 467	4 604	3 990
Jász-Nagykun-Szolnok	3 291	4 311	4 595	5 409	4 795
Komárom-Esztergom	2 385	2 750	3 395	4 028	3 586
Nógrád	1 929	2 234	2 603	2 715	2 541
Pest	8 109	10 350	10 467	12 028	12 090
Somogy	2 989	3 541	4 016	4 791	3 981
Szabolcs-Szatmár-Bereg	4 872	6 266	7 466	8 342	7 006
Tolna	2 040	2 539	3 118	2 892	2 841
Vas	1 821	2 056	2 474	2 511	2 175
Veszprém	3 013	3 450	4 339	4 265	3 993
Zala	2 185	2 993	3 217	3 241	3 397
Megyék összesen	69 411	85 456	96 513	105 678	95 034
Budapest	15 194	21 534	21 230	21 601	22 355
<i>Összesen</i>	<i>88 932</i>	<i>112 254</i>	<i>122 835</i>	<i>132 644</i>	<i>122 621</i>

Az elmúlt öt év adatai alapján megállapítható, hogy a bűncselekmények és a bűnelkövetők száma (lásd a 3–6. táblákat) egyes területeken nagy stabilitást, míg más területeken ingadozást mutat.

A *bűnözési gyakoriság területi adatai* alapján készült rangsorok rendkívül nagy stabilitást mutatnak. Ezt egyértelműen bizonyítja az a körülmény, hogy a rangsort sávokra osztva a gyakorisági sorrend 1–6. helyein az ország húsz területi egységéből mindössze kilenc (a főváros és nyolc megye) szerepel. A rangsor első helyét minden esetben Budapest foglalja el. A felsorolt 1–6. helyek egyikén (pontosabban a főváros stabil első helye miatt helyesen a 2–6. helyek egyikén) minden évben szerepelt Somogy, Hajdú-Bihar és Pest megye. Háromszor szerepelt e helyek valamelyikén Fejér és Komárom, egy-egy alkalommal pedig Győr-Moson-Sopron, Borsod-Abaúj-Zemplén és Veszprém megye.

A rangsor alakulása néhány olyan körülményre is felhívja a figyelmet, melyeket a bűnözés területi adatait vizsgálva általában nem szoktak eléggé hangsúlyozni. Az egyik, hogy Budapest átlagától eltérően a megyei érték a megye településeinek súlyozott számtani átlagával egyenlő. Míg tehát a fővárost nagysága és a bűnözési fertőzöttség kerületi különbségei ellenére közigazgatásilag egy települési egységként kezeljük, addig

ez a megyék tekintetében sajátos általánosítás. A megyék bűnözési gyakoriságát ugyanis alapvetően a legnagyobb létszámú és általában minden egyéb szempont alapján is dominánsnak tekintett településeik bűnözési gyakorisága határozza meg. Ezzel magyarázható például az a körülmény, hogy a közvéleményben általában erős bűnözési fertőzöttségűnek tekintett Borsod-Abaúj-Zemplén megye a vizsgált öt évből csak egy alkalommal, 1991-ben szerepelt a rangsor 6. helyén (1989-ben és 1990-ben 8., 1992-ben 10., 1993-ban pedig 14. volt). A Borsod-Abaúj-Zemplén megyéről kialakult véleményt nyilvánvalóan lényegesen befolyásolja a megye kiemelkedően legnagyobb településének, Miskolcnak közismerten erős bűnügyi fertőzöttsége.

5. tábla

A vagyon elleni bűncselekmények száma

Terület	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben				
Baranya	5 610	8 985	10 593	11 825	7 367
Bács-Kiskun	7 924	11 808	15 779	15 855	12 047
Békés	3 975	6 399	8 913	9 899	10 736
Borsod-Abaúj-Zemplén	9 885	16 478	23 540	20 047	16 691
Csongrád	4 556	6 477	11 326	12 524	10 229
Fejér	7 346	10 879	17 241	13 465	10 744
Győr-Moson-Sopron	5 686	8 091	9 543	9 464	7 854
Hajdú-Bihar	8 934	14 252	19 032	24 971	14 566
Heves	3 357	5 832	8 181	7 438	7 458
Jász-Nagykun- Szolnok	4 223	7 497	9 720	10 659	9 024
Komárom-Esztergom	3 940	7 483	10 216	9 626	9 316
Nógrád	1 872	3 308	4 818	4 934	3 914
Pest	15 806	25 741	32 630	34 436	29 259
Somogy	6 522	10 198	12 604	13 001	11 355
Szabolcs-Szatmár-Bereg	6 588	12 230	17 527	14 378	12 116
Tolna	2 797	4 372	6 009	6 361	6 276
Vas	2 213	3 721	5 067	5 054	4 058
Veszprém	5 051	7 646	9 948	9 654	9 914
Zala	2 952	4 604	5 795	5 836	6 679
Megyék összesen	109 237	176 001	238 482	239 427	199 603
Budapest	51 327	89 750	117 977	110 915	107 599
<i>Összesen</i>	<i>160 644</i>	<i>265 937</i>	<i>356 671</i>	<i>350 582</i>	<i>307 396</i>

A bűnügyi fertőzöttség kimutatható stabilitásának általános jellemzőitől lényegesen eltér Győr-Moson-Sopron megye helyzete, mely 1989-ben a rangsor 4., 1990-ben 10., 1991-ben 13., 1992-ben 14., 1993-ban pedig 17. helyén állt. Csak érdekességként jegyezzük meg, hogy ez a helyezési rangsorban elfoglalt kedvezőbb hely korántsem a bűnözési gyakoriság csökkenésének a következménye, mert a tízezer lakosra jutó bűncselekmények száma 1990-ben 279,3, 1993-ban 283,9 volt, vagyis 1,7 százalékkal emelkedett. A kedvezőbb helyezés oka, hogy a hasonló módon számított gyakorisági mutató értéke a megyét megelőző területi egységeknél még előnytelenebbül változott. Így például a rangsor első helyén álló Budapesten 524,2-ről 667,0-re, az 1989-ben és 1993-

ban egyaránt 2. helyen álló Somogy megyében 366,9-ről 408,4-re, míg a 3. helyet 1989-ben Fejér megye foglalta el 320,4-del, 1993-ban pedig Pest megye 394,1-del. (Fejér megye esetében sem kell azonban a bűnözési gyakoriság visszaesésével számolni, a gyakorisági mutató értéke ugyanis 1993-ig 342,3-re nőtt.)

6. tábla

A vagyon elleni bűncselekmények bűnelkövetőinek száma

Terület	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.
	évben				
Baranya	1 787	2 457	2 795	2 708	2 411
Bács-Kiskun	2 375	2 766	3 322	3 334	3 103
Békés	1 256	1 738	1 913	2 169	2 305
Borsod-Abaúj-Zemplén	3 703	4 995	6 467	6 556	5 806
Csongrád	1 528	1 701	2 193	2 473	1 996
Fejér	1 345	1 913	2 330	2 503	2 390
Győr-Moson-Sopron	1 486	1 576	1 818	1 821	1 755
Hajdú-Bihar	2 086	3 483	3 632	4 307	3 356
Heves	1 210	1 519	1 707	2 321	2 032
Jász-Nagykun-Szolnok	1 458	2 071	2 252	2 933	2 572
Komárom-Esztergom	1 141	1 435	1 814	2 041	1 943
Nógrád	798	1 000	1 307	1 290	1 256
Pest	3 446	5 025	4 994	5 214	5 502
Somogy	1 413	1 730	2 022	2 487	2 172
Szabolcs-Szatmár-Bereg	2 260	3 519	4 273	4 852	3 988
Tolna	917	1 284	1 633	1 430	1 555
Vas	851	940	1 272	1 232	1 083
Veszprém	1 238	1 495	2 094	2 001	1 786
Zala	978	1 393	1 558	1 489	1 621
Megyék összesen	31 276	42 036	49 396	53 161	48 632
Budapest	6 480	10 673	10 613	9 821	10 339
<i>Összesen</i>	<i>38 008</i>	<i>53 359</i>	<i>60 928</i>	<i>63 867</i>	<i>60 212</i>

Bár feltételezhető, hogy a megyék átlaga a települések statisztikai átlaga, viszont Budapest megyékhez viszonyított első helye a városok tekintetében már nem áll fenn. Ezt bizonyítja, hogy például a korábbi években, 1980-ban 95 város közül a 9., 1981-ben a 18., 1982-ben a 17., 1985-ben 108 város közül a 8. volt.

A városok száma, mint közismert, a közigazgatás korszerűsítése során fokozatosan emelkedett és ez megnehezítette az összehasonlítást. Bizonyos városok megtartották ugyan „előkelő helyüket”, a kisebb lélekszámú települések esetében azonban a bűncselekmények számának viszonylag csekély változása is a gyakorisági mutató és ezzel a rangsor megváltozását eredményezte. A rangorszámítások elvégzése ezért egyre kevésbé adott olyan értékeket, melyek informatív használhatósága több vonatkozásban is kedvezőnek mondható.

A bűnözés területi adatait vizsgálva meg kell még emlékeznünk azokról a területi egységekről, amelyek magas bűnözési gyakoriságukat nemcsak egyes településeknek, hanem az azoknál megfigyelhető szezonális ingadozásnak is „köszönhetik”.

7. tábla

Terület	A megyék tízezer lakosra jutó összes és vagyon elleni bűncselekmények száma szerinti rangsora										tízezer lakosra 1993-ban
	Az összes bűncselekmények száma					A vagyon elleni bűncselekmények száma					
	1989	1990	1991	1992	1993	1989	1990	1991	1992	1993	
Baranya	9	9	12	9	19	9	9	12	9	18	176,6
Bács-Kiskun	7	7	9	7	10	6	7	9	7	13	222,8
Békés	19	18	14	13	8	17	16	17	15	5	265,7
Borsod-Abaúj-Zemplén	8	8	6	10	14	10	8	7	10	12	222,8
Csongrád	13	19	11	8	12	14	18	11	8	10	233,8
Fejér	3	5	2	5	7	3	5	2	5	8	254,3
Győr-Moson-Sopron	4	10	13	14	17	7	12	16	17	17	184,0
Hajdú-Bihar	5	4	5	2	6	4	4	4	2	6	265,0
Heves	18	15	16	18	15	15	14	13	16	11	225,8
Jász-Nagykun-Szolnok	17	13	17	15	16	16	13	15	14	16	214,4
Komárom-Esztergom	11	6	7	6	4	11	6	6	6	4	297,7
Nógrád	20	17	18	17	18	19	19	18	18	19	175,7
Pest	6	3	4	4	3	5	3	5	4	3	305,4
Somogy	2	2	3	3	2	2	2	3	3	2	334,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	12	11	8	11	11	12	10	8	12	15	215,0
Tolna	14	14	15	16	9	13	15	14	13	9	250,0
Vas	16	20	19	19	20	20	20	20	20	20	148,2
Veszprém	10	12	10	12	5	8	11	10	11	7	262,1
Zala	15	16	20	20	13	18	17	19	19	14	220,7
Megyek összesen											
Budapest	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	240,4
Országos összesen											298,1

Megjegyzés: Az összes bűncselekmények megyei adatai a 3., a vagyon elleni bűncselekmények megyei adatai az 5. táblában találhatóak.

8. tábla

A megyék tízezer lakosa jutó összes és vagyon elleni bűncselekmények bünelkövetőinek száma szerinti rangsora

Térség	Az összes bünelkövetők száma					tízezer lakosra 1993-ban	A vagyon elleni bűncselekmények bünelkövetőinek száma					tízezer lakosra 1993-ban
	szerinti rangsor						szerinti rangsor					
	1989	1990	1991	1992	1993		1989	1990	1991	1992	1993	
Baranya	2	3	3	10	14	110,0	3	4	3	8	9	57,8
Bács-Kiskun	3	7	6	9	15	109,5	2	7	6	9	11	57,4
Békés	15	16	18	16	16	107,4	20	16	18	15	12	57,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	1	1	1	1	1	138,4	1	1	1	1	1	77,5
Csongrád	11	18	17	13	18	94,7	14	18	17	13	18	45,6
Fejér	17	14	11	12	6	117,0	17	13	10	10	13	56,6
Győr-Moson-Sopron	19	19	19	19	19	92,8	12	19	20	20	19	41,1
Hajdú-Bihar	8	2	5	2	7	116,0	6	2	4	3	8	61,0
Heves	7	12	16	5	4	120,8	7	14	15	5	6	61,5
Jász-Nagykun-Szolnok	13	9	12	7	10	113,9	13	10	12	6	7	61,1
Komárom-Esztergom	14	17	13	6	8	114,6	8	12	9	7	4	62,1
Nógrád	6	11	8	11	9	114,1	9	15	8	11	14	56,4
Pest	9	5	10	8	2	126,2	11	6	14	14	10	57,4
Somogy	5	8	7	4	5	117,1	4	9	7	4	3	63,9
Szabolcs-Szatmár-Bereg	4	4	2	3	3	124,3	5	3	2	2	2	70,8
Tolna	12	10	4	14	11	113,2	10	8	5	12	5	61,9
Vas	20	20	20	20	20	79,4	18	20	19	19	20	39,5
Veszprém	10	15	9	15	17	105,6	15	17	11	16	17	47,2
Zala	18	13	14	18	12	112,3	16	11	16	17	15	53,6
Megyek összesen						114,5						58,6
Budapest	16	6	15	17	13	111,3	19	5	13	18	16	51,5
Országos összesen						118,9						58,4

Megjegyzés. Az összes bünelkövetők megyei adatai a 4., a vagyon elleni bűncselekmények bünelkövetőinek megyei adatai a 6. táblában találhatóak.

Ilyen területek elsősorban a Balaton partján leginkább frekventáltak tekinthető Somogy megye egyes települései, élükön Siófokkal, valamint az északi part legnagyobb települései. A bűnözési gyakoriság szezonális ingadozásaival kapcsolatban meg kell még említenünk a vagyon elleni bűncselekményeknél például a vikendházfeltörések, valamint a lakásbetörések szezonális ingadozásait. A közlekedési bűncselekményeknél elsősorban a jelentősebb átmenő forgalommal rendelkező területi egységek települései veszélyeztetettek e kategória közlekedési balesettel összefüggő megjelenési formáinál, míg az ittas járművezetés alapesetének területi különbségeit nemcsak a forgalom, hanem a közlekedési ellenőrzések gyakoriságának területi különbségei is befolyásolják.

A területi gyakorisági különbségeket elemezve nemcsak a legmagasabb értékekről kell számot adni, hanem azokról a területekről is, melyeknél a bűnözési gyakoriság tartósan az országos átlag alatt maradt. A területi egységeket a már említett felosztásban vizsgálva azt kell megállapítanunk, hogy egyes területi egységek tartósan a legalacsonyabb gyakoriságú területek között, a rangsor 15-20. helyén találhatók. Ilyen területi egység Vas és Nógrád megye, melyek mind az öt évben itt szerepelnek, Jász-Nagykun-Szolnok megye, mely a vizsgált öt évből négyszer, és Zala megye, mely ugyancsak négyszer található e helyek valamelyikén. Győr-Moson-Sopron megye már jelzett rangsorbeli változásával éppen ellentétes irányú tendencia figyelhető meg Békés megyében, mely 1989-ben a 19. helyen szerepelt 150,6, tízezer lakosra jutó gyakorisági mutatóval, 1990-ben a 18. volt (a mutató 213,5), 1991-ben a 14. (309,5), 1992-ben a 13. (329,1) és 1993-ban a 8. (336,6). A bűnözési gyakorisági mutató értéke tehát öt év alatt több mint kétszeresére emelkedett, ami önmagában is figyelemre méltó, és az országos átlagot lényegesen meghaladja.

A *vagyon elleni bűncselekményeknek* az intenzitási mutató alakulására gyakorolt hatását bizonyítja, hogy az össz-bűnözésre és a vagyon elleni bűnözésre számított területi rangsor csaknem megegyező (a rangkorrelációs együttható értéke 0,9504).

A cselekményi oldal adataitól némiképp eltérő értéket mutat a bűnelkövetők száma alapján képzett gyakorisági rangsor. (Lásd a 8 táblát.) Az eltérés oka a felderítési arány és a halmazati bűnelkövetés területi arányának különbözősége.

A felderítési arálynak a halmazati elkövetés adatokra gyakorolt hatását bizonyítja, hogy a bűncselekmények és a bűnelkövetők gyakorisági rangsorait összehasonlító együttható értéke 0,2888. Ez utóbbi ugyan lényeges kapcsolatban áll elsősorban a vagyon elleni bűncselekmények területi különbségeivel, azonban a felderítési arány egyrészt a vagyon elleni bűnözésnél is különböző, másrészt a halmazati bűnelkövetés relatív gyakorisága is eltérő. Ezzel magyarázható a cselekményi és a személyi gyakoriság alapján számított mutatók és a sorrend ezzel összefüggő különbözősége.

*

A bűnözés területi mutatóinak eltéréseit vizsgálva emlékeztetnünk kell a népesség-struktúra területi különbségeire, mely szoros összefüggésben áll a bűnözési gyakorisággal. Az eltérések ilyen részletességű vizsgálatára vonatkozó adatok ismertetésétől terjedelmi okokból itt el kell tekintenünk. Arra azonban mindenképpen fel kell hívnunk a figyelmet, hogy a társadalmi különbségek területi mutatóinak növekvő különbsége minden valószínűség szerint a bűnözési struktúra és a bűnözési gyakoriság növekvő területi kü-

lönbségeit eredményezi. Ezeket a mutatókat felfoghatjuk úgy is, mint a társadalmi el-
lentmondások, feszültségek jelzőit, és a kriminálstatisztika feladata felhívni a figyelmet
ezekre.

TÁRGYSZÓ: Bűnözés. Területi elemzés.

SUMMARY

One can have a picture of delinquency according to the number of public crime prosecutions and of the criminals having been recorded. This fact can primarily be followed by the data from the side of the criminal offences, for not all criminals can be explored. It's well known that the frequency of delinquency in Hungary shows significant regional differences. The study analyses the differences in the frequency of delinquency on the basis of the crime per 10,000 inhabitants, of the crimes being known and of criminals being recorded.

In view of the quantitative increase in property crimes and their increasing part within total delinquency, the author analyses the correlations of the regional differences in crimes against property of the frequency of delinquency.

A HALÁLOS BALESETEK OKOK SZERINTI KONCENTRÁLTSÁGA*

DR. IZSÁK JÁNOS

A lakosság egészségi állapota hazánkban aggasztóan romlik. A romlás összetevői nagyrészt ismeretesek, és az okokat nagyobb részt feltárták. A téma aktualitása azonban a morbiditási és mortalitási struktúra további vizsgálatára sarkall. A vizsgálatok egyik ága e struktúra egyik fontos skalárjellemzőjével, a betegségi kategóriák szerinti megoszlás koncentráltóságával foglalkozik. Régi megfigyelés például, hogy a halállok koncentráltóság nagyon magas.[8] Meglepő módon keveset foglalkoztak viszont e kérdés valóban kvantitatív elemzésével. Ami az ilyen természetű elemzések gyakorlati hasznosíthatóságát illeti, számos lehetőségre gondolhatunk. Feltehető, hogy a morbiditási koncentráltóság valamilyen módon érinti a gyógyító apparátus terhelését, az egészségügyi ellátás gazdasági oldalát. Mint arról korábban beszámoltunk [3], több szerző vizsgálatai szerint a fajlagos kórházi költség kapcsolatban van a koncentrációs mutatószámokkal. Tanulságos elemzés tárgya lehetne számos társadalompszichológiai vonatkozás. Érdekes volna tudni, hogy jelent-e pszichológiai terhet a halállok koncentráltóság növekedése. A halállok koncentráltóság életkori változásai és nemi eltérései a humánbiológia körébe is utalhatók. Egyelőre azonban az epidemiológiai koncentráltóságra vonatkozó vizsgálatok javarészt az adatgyűjtés, tényleírás stádiumában vannak.

Korábbi elemzéseink során megállapítottuk a morbiditási és halállok koncentráltóság jellegzetes életkori alakulását, szekuláris változásait és nemi eltéréseit.([6], [1] és [4]) A vizsgálatokat részben a Betegségek Nemzetközi Osztályozásának (BNO) főcsoportjait elkülönítve, részben a főcsoport határokat feloldva végeztük. Eltekintettünk viszont a baleseti halállok vizsgálatától. Ezek humánbiológiai vonatkozásai ugyanis még a többi halálloknál is áttételesebbek. A megkülönböztetés bizonyára helyénvaló, ám relatív. Ha például a környezeti ártalmak szemszögéből tekintünk bizonyos kategóriákat, akkor párhuzamba állíthatók egyes baleseti halállok és egyéb halállok (keringési, daganatos betegségek egy része stb.). Hasonló mondható el az ismeretek esetleges egészségügyi felhasználásáról: a baleseti főcsoportra vonatkozó eredmények a többi főcsoporttól valóban elkülöníthetők, ugyanakkor az átfogó elemzésekből nem hagyhatók ki. Ezért korábbi vizsgálataink bővítéseképpen baleseti halállokokra is végeztünk koncentráltóság-vizsgálatot.

* A tanulmány az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) 5266 sz. témája keretében készült.

Előrebocsátjuk, hogy vizsgálatainkat nem magyar, hanem egyesült államokbeli és angliai statisztikai adatokon végeztük el. Ilyen módon e közlemény hazai viszonylatban módszertani jellegűnek tekinthető. Megfigyeléseinket összevetjük más főcsoportokra vonatkozó vizsgálataink eredményeivel. Ezekben azonban nem a koncentrálttságról, hanem a vele ellentétes diverzitásról esett szó. Ezért a továbbiakban a diverzitás alakulását tárgyaljuk, szem előtt tartva, hogy nagyobb diverzitás kisebb koncentrálttságot jelent és viszont.

A vizsgálati anyag és módszer

Vizsgálatainkat az Egyesült Államok 1975-ös és 1988-as, fehér „rasszra” vonatkozó statisztikái, valamint az 1991-es nagy-britanniai statisztika adatai alapján végeztük¹ (továbbiakban amerikai és angol statisztikák). Ezekben az esetszámok 5 éves korcsoportra és nemek szerinti bontásban szerepelnek. Az amerikai adatok a BNO 8., illetve 9. revízió szerinti *E*-listájának kategóriáira vonatkoznak. Az angol statisztika az esetszámokat a 9. revízió szerinti *E*-lista szerint is és a többi főcsoporthoz csatolt XVII. főcsoportra (korábbi revíziók *N*-listája) szerint is közli. Az egyszerűség kedvéért ezt a listát a 9. revízió esetében is *N*-listaként fogjuk említeni. Ismeretes, hogy az *N*-lista a baleset természete szerinti osztályozást, az *E*-lista pedig a külső ok szerinti osztályozást tartalmazza. Az *N*-lista szerinti osztályozás az egészségügyi ellátás számára, az *E*-lista szerinti osztályozás például a balesetmegelőzés és a speciális társadalomstatisztikák céljára informatívabb. Ez utóbbi lista szerinti besorolás hatósági kérdés, míg az *N*-lista orvosi diagnózison alapul. A gyógyítás, ellátás szempontjából természetesen az *N*-lista a fontosabb. Humánbiológiai szempontból azonban az *E*-lista informatívabb lehet. Például egy súlyos autóbaleset után aligha van humánbiológiai jelentősége annak, hogy melyik sérülés tekinthető a halál közvetlen okának. Az viszont, hogy egyes férfi korcsoportokban különösen sok a gyorsajtásból adódó baleset, feltétlenül visszavezethető részben szociálbiológiai okokra. A példával természetesen csak a helyzet illusztrálására törekszünk. Mindenesetre az *E*- és az *N*-lista kategóriáinak kialakításában sokkal nagyobb szerepet játszanak a praxis szempontjai, mint a többi BNO-főcsoport esetében. Minthogy a balesetek oka és természete között is létezik összefüggés, nem csodálkozhatunk azon, hogy bizonyos tekintetben a kétféle lista hasonló statisztikai következtetésekre vezethet.

Módszertani probléma, hogy az eredeti BNO-kategóriák nagy része a statisztikákban összevonva szerepel.

A statisztikákban ily módon előálló, néha teljesen heterogén, összevont kategóriákat az elemzés során korábbi vizsgálatainkhoz hasonlóan elhagytuk. E kényszerű lépés kétségkívül bizonyos torzításhoz vezet. Hatása azonban korábbi tapasztalataink alapján csekélynek tekinthető, mert a koncentrálttságra, illetve a diverzitás használatos mérőszámai döntően az össze nem vont, nagy gyakoriságú kategóriák arányának függvényei.[2] A vizsgálatba bevont háromjegyű BNO-kategóriák kódjait a táblában közöljük. Az ezen

¹ Vital statistics of the U. S. , 1975. Vol. 2. Mortality. U. S. Department of Health, Education and Welfare. Public Health Service. Hyattsville. 1979. 1-186--1-251. old.; Vital statistics of the U. S. , 1988. Vol. 2. Mortality. U. S. Department of Health Education and Welfare. Public Health Service. Hyattsville. 1991. 1-246--2-305. old.; Mortality statistics, Cause. Review of the Registrar General on deaths by cause, sex and age in England and Wales, 1991. HMSO. London. 97 old.

kategóriák együtteséhez tartozó összesetszám a teljes főcsoporti összesetszámnak mintegy nyolcvan százaléka, akárcsak korábbi vizsgálataink során a többi főcsoport esetében. Figyelemre méltó viszont, hogy a főcsoporton belüli koncentrálttság itt sokkal kisebb. Ennek illusztrálására említjük meg, hogy a figyelembe vett kategóriák körében a két nemre összevont esetszámok közül a három legnagyobbak az összege csak mintegy harmada az összesetszámnak. Ez lényegesen kisebb, mint a főcsoportokon belül általában megfigyelhető arány.

A vizsgálatba bevont kategóriák kódjai

Egyesült Államok, E-lista			Anglia, N-lista	
Sorszám	1975	1988	Sorszám	1991
1.	800-807	800-807	1.	800-804
2.	810	810	2.	805-809
3.	812	811-812	3.	810-819
4.	814	814	4.	820-829
5.	811, 813, 815	813, 815	5.	830-839
6.	816-818	816-818	6.	840-848
7.	820-823	820-825	7.	850-854
8.	825-827	-	8.	860-869
9.	830-838	830-838	9.	870-879
10.	840-845	840-845	10.	880-887
11.	850-859	850-858	11.	890-897
12.	860-869	860-869	12.	900-904
13.	870-877	870-879	13.	905-909
14.	880-884	880-884	14.	910-919
15.	885-886	885-886	15.	920-924
16.	890-899	890-899	16.	925-929
17.	910	910	17.	930-939
18.	911-912	911-912	18.	940-949
19.	922	922	19.	950-957
20.	920	-	20.	960-979
21.	923	923	21.	980-989
22.	924,926	924,926	22.	990-995
23.	925	925	23.	996-999
24.	930-936	930-949		
25.	950	950		
26.	951-952	951-952		
27.	953	953		
28.	955	955.0-955.4		
29.	954, 956-959	954, 955.5-959		
30.	965	965.0-965.4		
31.	966	966		
32.	970-977	970-977		

Megjegyzés. Az 1991-es angol E-lista vizsgált kategóriái a következőkben térnek el az 1988-as amerikai listától: 13. tétel: 870-876 és 878-879; 29. tétel: 954; 32. tétel: 970-979.

A 8. és a 9. revízió szerinti kategóriák között vannak bizonyos eltérések. A vizsgálatba bevont kategóriák eltérései a tábla alapján nyomon követhetők. A különbségek

viszonylag csekélyek, különösen akkor, ha tekintettel vagyunk az eltérések által érintett kis esetszámokra.

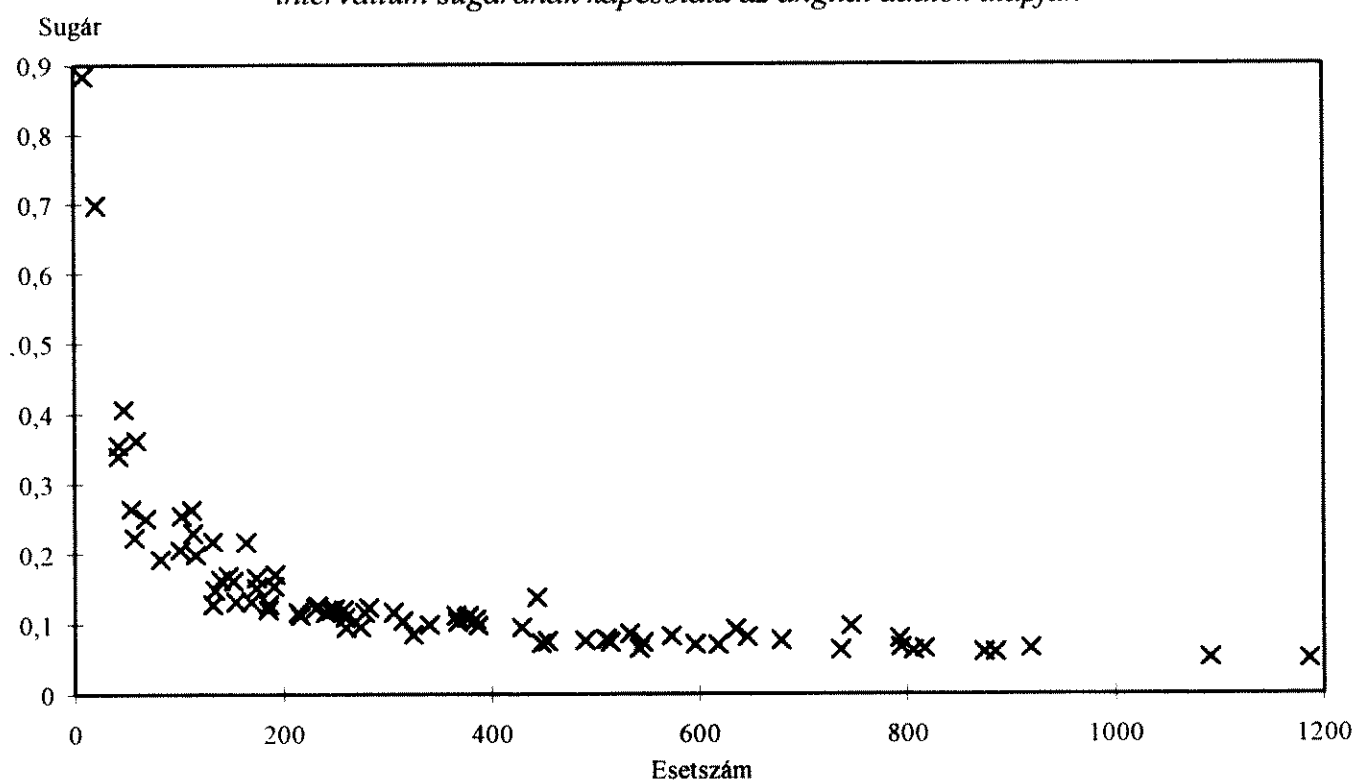
A koncentrálttság, illetve közvetlenül a diverzitás mérésére a közismert Shannon–Wiener-index ún. jackknife-becslését használtuk. Az indexnek és eredeti becslésének képlete:

$$H' = -\sum p_i \ln p_i; \quad H^{\wedge} = -\sum (n_i/n) \ln(n_i/n),$$

ahol p_i és n_i az i -edik kategóriához tartozó elméleti valószínűség, illetve esetszám, n pedig az n_i -k összege. Ez az index a kisebb gyakoriságú kategóriák elhagyására kevésbé érzékeny. A jackknife-becslés alkalmazását diverzitási indexekre korábban leírtuk.[5]

Minden korcsoportra kiszámítottuk a $J(H^{\wedge})$ jackknife-becslést és megszerkesztettük az életkor-diverzitás grafikonokat. Következtetéseink az amerikai adatokhoz tartozó négy grafikonon (két naptári év, férfiak, nők) és négy angol grafikonon (E - és N -lista, férfiak, nők) alapulnak. A nagyszámú grafikon lehetővé teszi többek között a szekuláris változások, az országok közti, valamint nemek közti eltérések vizsgálatát. További célkitűzés a baleseti grafikonoknak a többi BNO-főcsoport diverzitási grafikonjaival való összevetése.

1. ábra. Az összesetszámok és a jackknife-becslés ötszázalékos konfidencia-intervallum sugarának kapcsolata az angliai adatok alapján

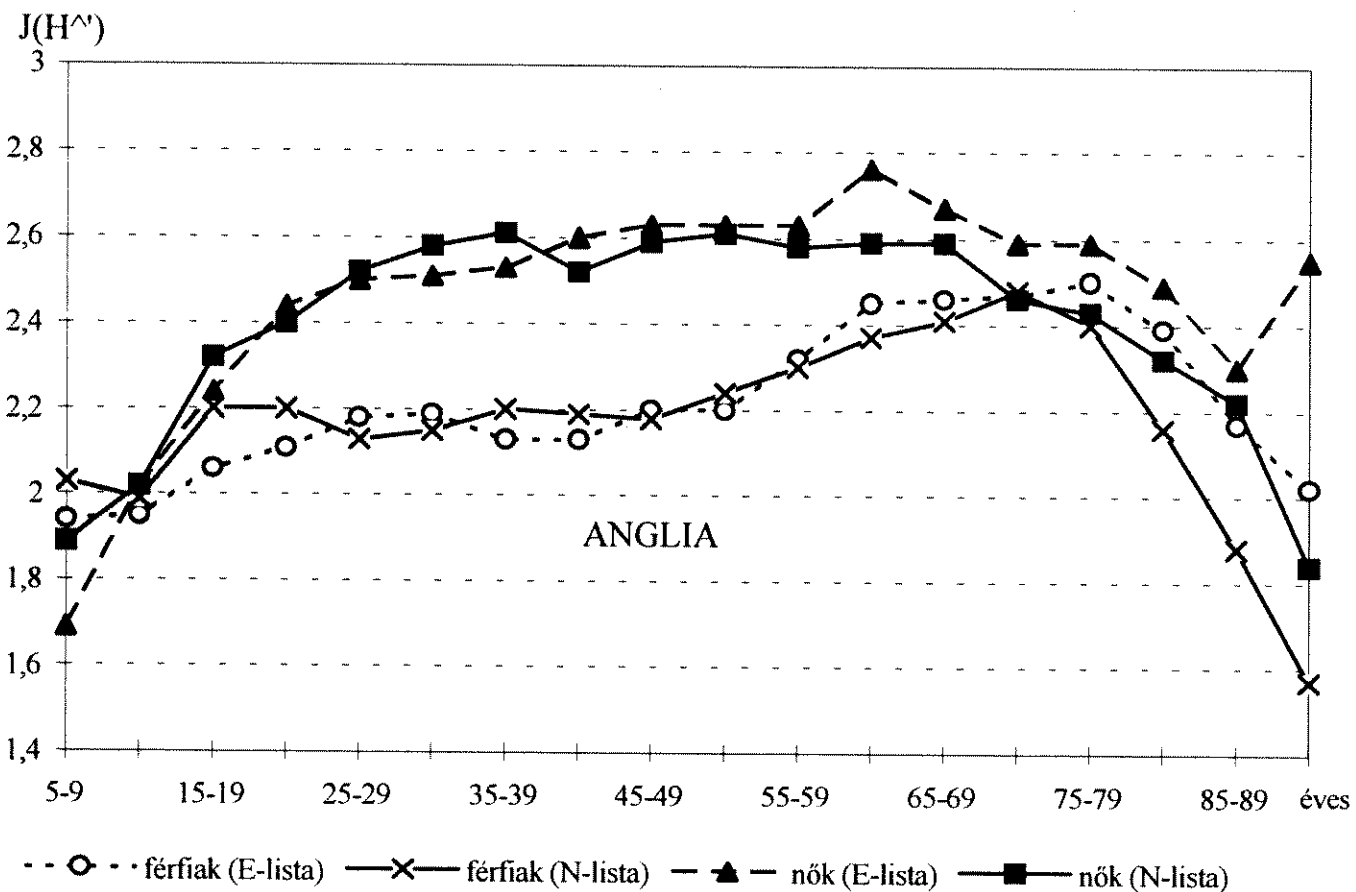
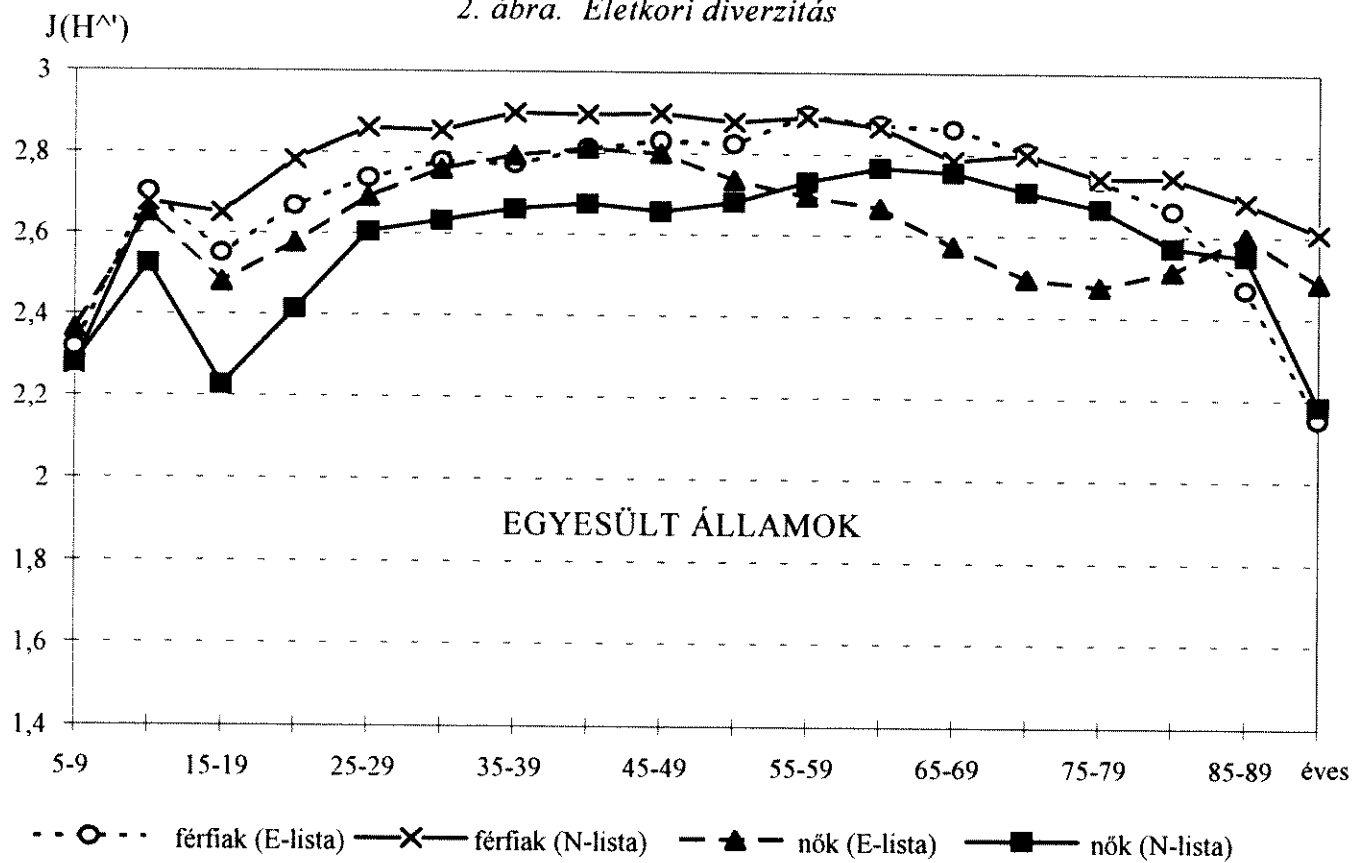

Annak érdekében, hogy benyomást nyerhessünk a diverzitási értékek megbízhatóságáról, pontdiagramban adjuk meg a korcsoport mintaelemszámok és a H' -becslés 5 százalékos konfidencia-intervallum sugarának egymáshoz tartozó értékeit. (Lásd az 1. ábrát.) A konfidencia-intervallumokat a jackknife-módszer segítségével határoztuk meg [5] Gyakorlati szempontból nagyon tanulságos lehet, hogy a konfidencia-intervallum szélessége mintegy 200-as összesetszámig jelentősen, utána alig csökken, majd 400-as összesetszám körül 0,1-es érték (5 százalékos relatív érték) körül stabilizálódik. Ezeket az esetszámhatárokat egészen más természetű statisztikákon korábban is megfigyeltük.

Eredmények

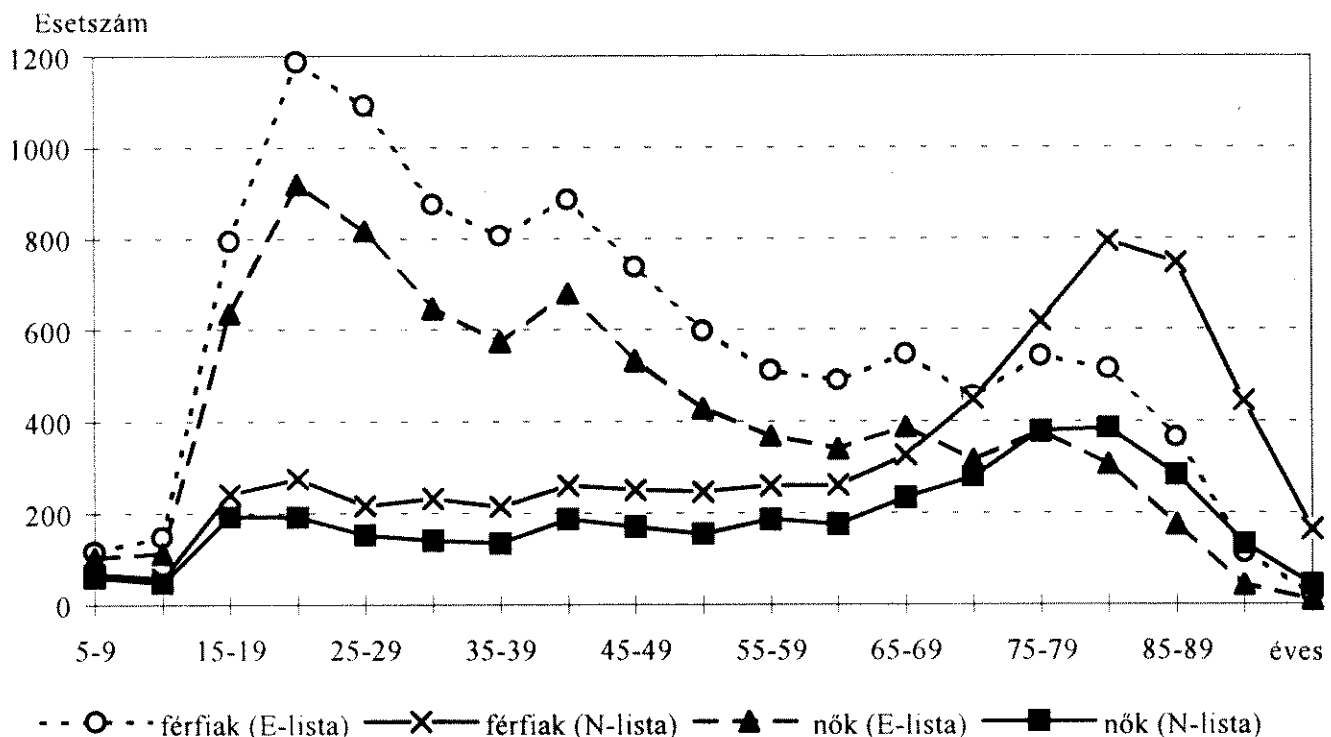
A tárgyalás alapjául az életkori diverzitás-grafikonok szolgálnak. A 2. ábra görbéinek tanúsága szerint, kisebb-nagyobb eltérésektől eltekintve, a baleseti diverzitás egy bizonyos életkorig növekszik, a felső korcsoportokban pedig fokozatosan csökken (növekszik a koncentrálttság).

2. ábra. Életkori diverzitás

Mindez a korcsoporti összesetszámtól független, mint azt a 3. ábra életkor–esetszám grafikonjaival összevetve megállapíthatjuk. A következőkben a grafikonok konkrét megnevezésére a rövidség kedvéért zárójeles formát vezetünk be. Így például az amerikai adatok alapján szerkesztett grafikonok együttesét [Egyesült Államok] grafikonokként említjük, vagy például a férfiakra vonatkozó 1975-ös amerikai adatok alapján szerkesztett grafikon jelölése [Egyesült Államok, 1975, férfiak].

3. ábra. Az egyes kategóriákhoz tartozó összesetszám életkori alakulása (Anglia)

A négy [Egyesült Államok] grafikon mindegyikénél megfigyelhető, hogy a diverzitás növekedését megszakítja a 10–14 évesek csoportjánál mutatkozó átmeneti diverzitáscsökkenés (a baleseti koncentráció növekedése). A [Egyesült Államok, 1988, férfiak] grafikon alakja a másik három [Egyesült Államok] grafikonétól eltér. Itt ugyanis a 40–44 évesek korcsoportjánál kezdődően a diverzitás gyorsabban csökken, majd a fokozott ütemű csökkenést (a koncentráltóság növekedését) kiváltó ok megszűntével a diverzitás a 70–74 évesek csoportjától kezdve újra várható szintre emelkedik. Az említett ok döntően a lőfegyverrel elkövetett öngyilkosságoknak (E, 955) a figyelembe vett kategóriák összesetszámára vonatkozó aránynövekedésben keresendő. Például a 70–74 éves férfi korcsoportnál ez az arány 1975 és 1988 között 22,5-ről 33,3 százalékra nőtt, pedig az 1988-as esetszámok a robbanóanyaggal elkövetett öngyilkosságokat nem is tartalmazzák. (Lásd a táblát.) (A másik nagyon gyakori haláloknak, a motoros jármű közlekedési baleseteknek az aránynövekedése csekély.) Ennek következtében az 1975-ös amerikai adatokra érvényes általános férfi diverzitási túlsúly 1988-ban csak a 45–49 éves csoportig jellemző, a felsőbb korcsoportokban női diverzitási túlsúly alakul ki. A [Egyesült Államok, 1988, férfiak] grafikon a megfelelő 1975-ös grafikonnál amúgy is kisebb diverzitást mutat. A fent említett hatás ehhez hozzáadódik. Ezért az 50–54 éves csoporttól kezdődően az amerikai statisztika tanúsága szerint a férfiak baleseti diverzitása 1975-ről 1989-re lényegesen csökkent. A [Egyesült Államok, 1975, nők] és a [Egyesült Államok, 1988, nők] grafikonok sokkal inkább hasonlóak de – akárcsak a férfiaknál – az 1988-as diverzitási értékek itt is lényegesen kisebbek. A leírtak alapján

úgy ítéljük meg, hogy a mindkét nembeli eltérések nagyjából az epidemiológiai viszonyok szekuláris változásain múlnak; a 8. és a 9. BNO-revíziók eltéréseinek kisebb a szerepe.

A [angol, *E*] grafikonok nagyban hasonlítanak amerikai megfelelőikre. Vannak azonban eltérések is. Egyértelmű férfi diverzitási túlsúlyról a 35–39 évesek csoportjától kezdve beszélhetünk. A nemek szerinti eltérés csekélyebb az egymásnak megfelelő [angol] grafikonok esetében, mint a [Egyesült Államok] grafikonok esetében. Figyelemre méltó, hogy a [Egyesült Államok] grafikonoknál egyöntetűen megfigyelhető a 10–14 éves csoportbeli átmeneti diverzitáscsökkenés, ami a négy [angol] grafikon egyikénél sem jelenik meg. Vessük most össze a [angol, *E*] és [angol, *N*] grafikonpárokat. Először is ne veszítsük szem elől, hogy az *E*- és az *N*-lista figyelembe vett része mögött eltérő részpopulációk állnak. A [*N*] grafikonok a legtöbb korcsoportban kisebb baleseti diverzitásról tanúskodnak. Ennek oka lehet, hogy a *H'*-index a megoszlás egyenletessége mellett a kategóriák számára is érzékeny. Márpedig az *E*-lista esetében 30, az *N*-lista esetében pedig csak 23 kategóriát vehettünk figyelembe. További eltérés a [angol, *E*] és a [angol, *N*] grafikonok között, hogy utóbbiaknál a diverzitási maximum később alakul ki. Vagyis a sérülések természetének diverzitása lényegesen felsőbb korcsoportokban kulminál, mint a baleseti okoké.

Mint említettük, mind a nyolc grafikonnak hasonló a „lefutása”. Arra utalnak, hogy fiatal felnőtt kortól kezdve a baleset okának, illetve a baleset természetének diverzitása növekszik, majd a maximum elérése után a diverzitás a felsőbb korcsoportokban gyorsan csökken, és a gyermekkorinál is alacsonyabb szintet érhet el (vagyis megnő a baleseti halálok koncentrációja).

Áttekintve az 1975-ös amerikai statisztikai adatok alapján a többi BNO-főcsoportra korábban megszerkesztett diverzitási grafikonokat, többségükben azok is maximum görbének tekinthetők.[6] A maximum azonban ez utóbbiaknál többnyire már a 30–34 éves korcsoport táján megjelenik. Hasonló a helyzet a morbiditási diverzitás életkori grafikonjainak esetében.[7] További eltérés, hogy a többi BNO-főcsoportoz tartozó grafikonnál gyakran kialakul a maximum után egy gyors diverzitás-csökkenésből adódó beöblösödő szakasz, ahol tehát a halálok koncentrációja időlegesen megnövekszik. A baleseti statisztikák esetében ez a vonás is hiányzik.

*

Baleseti halálok statisztikákon végzett koncentrációs elemzéseink kiegészítik a többi BNO-főcsoportoz vonatkozó halálok és morbiditási vizsgálatainkat. Ezek során korcsoportonként kiszámoltuk a BNO-kategóriákon belüli megoszláshoz tartozó *H'* Shannon–Wiener diverzitási index értékeit. Az index ellentettje vagy reciproka koncentrációs mérőszámnak tekinthető. A *H*-értékek alapján életkori diverzitás-grafikonokat szerkesztettünk. A tárgyalás során ezen grafikonok alaki elemzését és összehasonlítását helyeztük előtérbe. A nyolc grafikon alkalmas ad a baleseti diverzitás életkori alakulásának nemek, naptári évek és országok közti összevetésére. Tárgyaljuk továbbá a baleset oka és a sérülés természete (*E*-lista és *N*-lista) szerinti eltéréseket is. Mindezen szempontok szerint szisztematikus eltérések állapíthatók meg a diverzitási grafikonok lefutásában. Közös vonás viszont, hogy a baleseti diverzitás minden esetben lényegesen kisebb (a

koncentrálttság nagyobb) gyermekkorban és idős korban, mint a középső korcsoportokban. A balesetek számának életkori alakulásával ez nem állítható párhuzamba. Lehetséges viszont, hogy az életvitellel kapcsolatban a környezeti faktorok diverzitásának életkori eltérései valóban érvényesülhetnek a baleseti diverzitás életkori változásaiban.

A jövőben magyar baleseti statisztikán is tervezünk hasonló vizsgálatot. Meg kell továbbá fontolni, hogy miképpen lehetne a gyakorlatban hasznosítani a baleseti koncentrálttságra vonatkozó vizsgálatok eredményeit.

IRODALOM

- [1] *Izsák, J.*: Secular changes of the concentration of neoplasm death causes in the population of some countries. *Genus*. 1988. évi 3–4. sz. 119–130. old.
- [2] *Izsák, J.*: Numerical experimentation on diversity curves applied in epidemiology. *Biométrie - Praximétrie*. 1989. évi 3. sz. 97–113. old.
- [3] *Izsák János*: Koncentrálttsági mutatók a kórházi költség-elemzésekben. *Statisztikai Szemle*. 1992. évi 6. sz. 526–531. old.
- [4] *Izsák, J.*: Comparative analysis of death cause diversity curves in various countries. *Genus*. 1993. évi 1–2. sz. 66–77. old.
- [5] *Izsák, J.*: Applying the jackknife method to significance tests of diagnostic diversity. *Methods of Information in Medicine*. 1994. évi 2. sz. 214–219. old.
- [6] *Izsák, J. - Juhász-Nagy, P.*: Diversity studies on mortality data. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestensis, Sectio Biologica*. Budapest. 1984. 29–46. old.
- [7] *Izsák János - Srajber Benedek - Balogh János*: A betegségi koncentráció életkori változásai a 2 %-es országos reprezentatív morbiditási vizsgálat adatai alapján. *Népegészségügy*. 1986. évi 2. sz. 70–73. old.
- [8] *Dr. Józán Péter*: Epidemiológiai válság Magyarországon a kilencvenes években. (II.) *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 2. sz. 101–113. old.

TÁRGYSZÓ: Baleseti statisztika.

SUMMARY

The study completes the cause-specific mortality and morbidity analyses as to other major ICD groups with the analysis of concentration carried out on cause-specific statistics of accidents. The author computed, within age groups, the values of H' Shannon-Wiener diversity index for distributions within ICD categories. The reciprocal of the index can be taken as the measure of concentration. Using H' values the author constructed diversity charts by age to compare the diversity of accidents classified by age on the basis of sex calendar year and county.

Further on the study analyses the differences by the cause of accident and by the type of injury (list *E* and list *N*). According to these aspects systematic deviations can be pointed out in the form of graphs. However, their common characteristics is that the diversity of accidents is always considerably less (the concentration is greater) in childhood and in old age than in the middle-age groups. The author stated that you can not compare the latter with the change of the number of accidents by age. It is possible that the differences by age in the diversity of environmental factors being associated with lifeline actually may effect the changes of the diversity of accidents by age.

BUDAPEST NÉPESSÉGFEJLŐDÉSÉNEK VÁZLATA (1840–1941)*

DR. FARAGÓ TAMÁS

Ha a Budapest történetével foglalkozó legfontosabb irodalmat szemügyre vesszük abból a célból, hogy mit tartalmaz a főváros XIX–XX. századi népességéről, akkor megállapíthatjuk, hogy ez a téma eddig nem kapott igazán kiemelt figyelmet. A szerzők nem annyira a demográfiai folyamatok–szerkezetek elemzését végezték el, mint inkább *Thirring Gusztáv* és *Thirring Lajos* hosszabb időszakot átfogó, de nem kifejezetten történeti feldolgozásokként készített elemzéseinek eredményeit összegezték.¹ Tény, hogy a korábbi statisztikusok munkássága sok tekintetben máig iránymutató, és jelen írás készítése során is nagymértékben ugyanazokra a szerzőkre: *Kőrösy Józsefre*, *Thirring Gusztávra*, *Thirring Lajosra* és *Szél Tivadarra* kellett támaszkodnom, mint a XX. század eleji demográfusoknak és a későbbi várostörténészeknek. Feldolgozásait igyekeztem azonban a lehető legteljesebb mértékben áttekinteni és néhány ponton újragondolni adataikat, valamint a belőlük levonható következtetéseket. Erre a következő problémák sarkalltak.

– A századforduló statisztikusai a kelleténél mostohábban kezelték az 1850-es évekre vonatkozó „osztrák” felvételek adatait, és túlzottan építettek *Fényes Elek* munkásságára mint kiindulóponttra. Utóbbi szerző adatainak megbízhatósága azonban az újabb kutatások szerint gyakran problematikusnak tűnik.

– A hivatásos statisztikusok elemzései elkészítésük időpontjából következően főként az 1880 és 1930 közötti időszakot ölelték fel. Ezzel szemben Budapest népességfejlődésének íve – véleményem szerint – akkor rajzolható meg igazán, ha az 1840–1940-es évek közötti száz évet egészében át tudjuk fogni. Egyrészt a meghatározó demográfiai változások már jóval 1880 előtt megkezdődtek, másrészt az első világháború utáni évtized sok tekintetben rendhagyó megtorpanást hozott magával, s így torzíthatja a változások fő vonalainak alakulását.

– A statisztikusok munkái – kivéve egy-két céltudatos elemzést – rendszerint kevesebb figyelmet fordítottak a Budapest környéki települések (agglomeráció) és a főváros népességfejlődésének kapcsolatára, összehasonlítására, hanem elemzéseik során inkább a jogi–közigazgatási keretekhez ragaszkodtak. Ez bizonyos szempontból természetes, mivel elemzéseik nem annyira társadalomtörténeti, illetve történeti

* A Habsburg Monarchia nagyvárosai: urbanizáció, önkormányzati politika, helyi társadalmi konfliktusok, 1870–1918 című a Közép-Európai Egyetemen, Budapesten, 1993. december 6–7-én tartott konferencián elhangzott előadás kissé átdolgozott változata.

¹ Elsősorban *Thirring Gusztáv* [42] és *Thirring Lajos* [45] műveit emelném ki, ugyanis a Fővárosi Statisztikai Hivatal eredeti, 1857 és 1900 közötti, igen részletes népszámlálási feldolgozásait, illetve az időszaki lakásösszeírásokat, valamint a sok-sok érdekes elemzést és adatközlést tartalmazó Fővárosi Statisztikai Havi Füzetek több tucatnyi évfolyamát már jóval kevesebben vették kézbe.

demográfiai feldolgozásokként, mint a napi szükségleteket kielégítő hivatali munkaként készültek. Ha viszont a főváros társadalmának és népességének fejlődését a történettudomány igényeinek megfelelően kívánjuk rekonstruálni, akkor túl kell lépünk az éppen aktuális hivatali szempontokon.

Először vizsgáljuk meg, hogy hol tart jelenleg Budapest népességtörténetének kutatása, melyek a főváros 1840 és 1941 közötti népességfejlődéséről tett legfontosabb megállapítások. Az első összefoglalás-kísérlet röviddel a második világháború után jelent meg *Bakács Tibor* [3] tollából, ez azonban – azon túlmenően, hogy a demográfiai adatokat általában az 1940-es évek közepéig továbbvitte, politikai felhangjait leszámítva – tartalmilag nem sok újat hozott. A legátfogóbb és legfigyelemreméltóbb megállapításokat a Budapest története című összegző mű negyedik és ötödik kötetében találhatjuk meg.

A negyedik kötetben *Vörös Károly* [49] az alábbi jellemzőket emeli ki a főváros XIX. század közepe és első világháború közötti népességtörténetéről:

- a XIX. század első negyedétől (az ún. reformkortól) kezdődően felgyorsult a főváros népességfejlődése; az 1850-es években volt egy átmeneti megtorpanás, majd ettől kezdve lényegében a századfordulóig folyamatos a népesség növekedése, amikor is a folyamat lelassult;
- Budapest már viszonylag korán hatott a környező települések népességfejlődésére is, a város körüli gyűrű azonban az 1880-as évekig mérsékelten fejlődött: hosszú ideig mindössze Újpest, Rákospalota és Soroksár tudott komolyabb népességnövekedést felmutatni, a fejlődés súlypontja csak az 1890-es évektől tevődött át az elővárosokra, illetőleg a budapesti agglomerációra;
- a főváros 1848 és 1914 közötti népességnövekedése döntő mértékben a vándorlási többletre, a Budapestre folyamatosan és nagy ütemben tartó bevándorlásra épült.

A főváros két világháború közötti népességfejlődésének legfontosabb jellemzői az ötödik kötet szerzője, *Lackó Miklós* [26] szerint a következők:

- a peremterületek fejlődése a belterületekhez képest elsősorban a bevándorlás, kisebb részben pedig a belterületekről meginduló kitelepedés (kertvárosba, zöldövezetbe költözés) hatására gyorsult fel;
- a bevándorlás az első világháború előtti korszakhoz viszonyítva tovább növekedett, az új lakosokat kibocsátó területek viszont megváltoztak: a Dunántúl korábbi túlsúlya az 1920–1930-as években a Duna-Tisza közére, Heves és Nógrád megyére, illetve a Tiszántúlra tevődött át;
- a belterületek népessége fokozatosan elöregeedett, emelkedett a nők, az egyedül álló személyek, illetve az egyszemélyes háztartások aránya.

Figyelemre méltó megállapításokat tartalmaz *Katus László* [19] közelmúltban megjelent tanulmánya, mely főként a Központi Statisztikai Hivatalnak (KSH) anyakönyvekre alapozott népmozgalmi adatközlésén végzett másodlagos elemzések eredményeit foglalja össze. A szerző szerint a főváros XIX. századi népességnövekedése két egymást követő logisztikus görbével írható le, és a kettőt elválasztó mélypont 1857 körül volt. Az első szakaszban a népességnövekedés kizárólag a bevándorlásból keletkezett, a másodikban pedig már viszonylag nagy a szerepe Budapest természetes szaporulatának is. Míg az 1870-es évekig a fővárosban megfigyelhető a hagyományos népesedési modell minden ismérve, addig a század utolsó negyedében számottevően javult a halandóság, és az első világháború előtt megkezdődött a születések számának visszafordíthatatlan csökkenése. E tanulmány, valamint *Szél Tivadar* történeti visszatekintéseket tartalmazó demográfiai elemzései ([35] – [38]) egyúttal felmentenek azon feladat alól, hogy a népmozgalom részletes elemzését újra elvégezzem.

A felsorolt megállapítások sok tekintetben egybecsengnek, nem igényelnek további összefoglalásokat, hanem inkább csak tematikus, illetve egy-egy kérdésre vonatkozó demográfiai részletelemzések („mélyfúrások”) szükségességét vetik fel. Mégis jelen tanulmányom megírására az készítetett, hogy a Budapest család-, háztartás- és lakáshelyzetének elemzéséhez ([9],[11]) összeállított népességtörténeti adatbázisból nyert eredmények – meglepetésemre – nem minden ponton egyeztek meg az említett szerzők és összefoglaló művek végkövetkeztetéseivel. Ezeket Budapest és az agglomeráció népességfejlődése, a népességszaporodás változása, valamint a vándormozgalmak főbb jellemzői tekintetében szeretném bemutatni.

Budapest népességfejlődésének folyamata és szakaszai

Ha saját adatgyűjtésemet szembesítem a történetírás által megállapított, korábbiakban vázolt tendenciákkal, akkor a kettő nagyjából egybeesik. Budapest népességének az 1. táblában és a Függelék második táblájában bemutatott száma a XVIII. század végi 50 ezer főről az 1910-es évek elejére közel 900 ezer főre ugrott – a háború alatt átmenetileg az 1 milliót is megközelítette –, vagyis a magyar főváros népességnövekedése európai méretekben is páratlan volt. A XVIII. század végétől a XIX. század közepéig három és félszeresére, a XIX. század közepétől a századfordulóig pedig ötszörösére (a második világháború előestéjére közel hétszeresére) növekedett.

I. tábla

Budapest népessége a népszámlálások és népesség-összeírások szerint

Év	A rendes polgári	Az összes jelenlevő	A rendes	A jelenlevő	
	népesség száma (fő)		polgári	polgári	polgári és katonai
	népesség az előző összeíráskori százalékában				
1785	47 363	.	100	30	.
1813	70 219	.	148	45	.
1826	94 140	.	199	60	.
1840	106 900	.	226	68	.
1851	126 847	.	268	.	.
1851	156 506	169 058	.	100	100
1857	186 945	.	.	119	.
1869	215 380	280 349	.	138	166
1880	355 682	370 767	.	227	219
1890	486 671	506 384	.	311	300
1900	703 448	733 358	.	449	434
1910	.	880 371	.	.	521
1920	.	928 996	.	.	550
1930	.	1 006 184	.	.	595
1941	.	1 164 963	.	.	689

Megjegyzés. Az adatok forrását és az adatokkal kapcsolatos magyarázatokat lásd a Függelék első táblájánál.

A főváros népességfejlődését mutató idősor, illetőleg az évi átlagos növekedés 2. táblában közölt, újraszámított arányszámait azonban ismereteinktől némileg eltérő szá-

kaszolást sejtetnek. Eszerint Budapest újkori története öt nagyobb népességnövekedési periódusra bontható. Az első a XVII–XVIII. század fordulóján következett be a török háborúk utáni újratelepedéssel. A második körülbelül az 1780 és 1820 közötti évtizedekben zajlott le. A harmadik, a leghosszabb az 1840-es évektől egészen az első világháború előestéjéig tartott. A negyedik növekedési hullám az 1930-as évek végén, az ország háborúba sodrását megelőzően kezdődött. Az utolsó szakasz az 1950–1960-as években az erőltetett iparosodással és a „szocialista Nagy-Budapest” mesterséges kialakításával függött össze.

2. tábla

A jelenlevő népesség szaporodása

Évek átlaga	A tényleges	Az évi átlagos	Természetes szaporulat	Nettó vándorlási többlet	A vándorlás aránya a népességnövekedésben (százalék)
	növekedés				
	fő	százalék			
1785–1813	22 856	1,72	.	.	.
1813–1826	23 921	2,62	.	.	.
1826–1840	12 760	0,97	.	.	.
1840–1851	19 947	1,87	.	.	.
1851–1857	17 887	1,76	.	.	.
1857–1869	83 531	3,44	.	.	.
1869–1880	90 418	2,93	.	.	.
1877–1880	61 559	3,98	2 359	59 020	95,9
1880–1890	135 617	3,66	17 227	118 390	87,3
1890–1900	226 874	4,48	68 596	158 678	69,9
1900–1910	147 013	2,00	65 553	81 460	55,4
1910–1920	48 625	0,55	17 731	30 894	63,5
1920–1930	77 188	0,83	2 704	74 484	96,5
1930–1935	54 247	1,08	-4 856	59 103	109,0
1935–1939	55 151	1,30	-3 410	58 561	106,2
1939–1941	49 381	3,66	-845	50 226	101,7
1941–1944	70 957	1,78	5 714	65 243	92,0
1944–1945	-403 120	.	-24 401	-378 719	-94,0

Megjegyzés.

– A nettó vándorlási többlet a természetes szaporulattal csökkentett tényleges népszaporulat. Az el- és kivándorlók adatait nem tartalmazza, csak a vándormozgalom egyenlegét.

– Az 1785–1813., az 1813–1826., az 1826–1840. és az 1840–1851. évi adatok a jogi népesség alapján számítva.

– Az 1851–1857. és az 1857–1869. évi adatok a jelenlevő polgári népesség alapján.

– Az 1877–1880. és az 1880–1890. évi természetes szaporulat *Katus László* által közölt [19] anyakönyvezés alapján számított adatai az 1900 előtti időszakra nézve eltérők.

– A nettó vándorlási többlet 1880–1890. évi adatához megjegyezzük, hogy *Thirring Gusztáv* becslése szerint a tényleges bevándorlás 211 ezer fő volt, de körülbelül 26 ezren elvándoroltak, igen sokan pedig a következő népszámlálás időpontja előtt elhaláloztak. [50]

– A nettó vándorlási többlet 1930–1935. évi adatáról megjegyezzük, hogy a számított tényleges bevándorlás 226 ezer fő, az elvándorlás 169 ezer fő. [50]

– Az 1941–1944. évi adat az 1944. június 30-i eszmei időpont alapján számítva.

– Az 1944–1945. évi adat az 1944. június 30. és 1945. május 31. közötti időszakot fogja át.

Forrás: lásd a Függelék második táblájánál.

Az öt időszak közül a századfordulós növekedési hullám mind méretében, mind abszolút értékében a legnagyobb és egyúttal a leggyorsabban lezajló, így tulajdonképpen

érthető, hogy igazán csak ez kaphatott megfelelő hangsúlyt Budapest történetének elemzésében. Az adatok nem kielégítő feldolgozottsága miatt a szerzők többsége a napóleoni háborúk időszakára, illetőleg az újratelepülési korszakra demográfiai szempontból alig tért ki, a két utolsó növekedési periódusról szinte tudomást sem vett, az 1850-es éveket pedig hanyatlásként, illetve megtorpanásként értékelte.² Nagy Lajos [28] még a II. József-féle népszámlálás és *Fényes Elek* adatai alapján a Budapest története harmadik kötetében az 1787 és 1846 közötti időszakot egyetlen, egységesen dinamikus korszaknak tekintette, *Vörös Károly* [49] pedig az 1860-as évekre tette a nagy-budapesti népességnövekedés kezdetét. *Katus László* [19] elemzésében a népességfejlődés mélypontját szintén az 1850-es évekre teszi. Azonban Pest-Buda népességnövekedésének új hulláma – véleményem szerint – az 1830–1840-es évek fordulóján kezdődött, és egészen a második világháborúig lényegében egységes folyamatnak tekinthető. Ezen az sem változtatott, hogy a népességnövekedés üteme egyrészt az 1850-es, másrészt az 1870-es években – minden valószínűség szerint a járványokkal és katasztrófákkal összefüggésben – átmenetileg visszaesett.

A másik eltérés a főváros és környezete népességnövekedésének értelmezésében mutatkozik meg. A várostörténetben ma már közhelynek számít, hogy nem szerencsés egy nagyváros történetét környezetétől elszigetelve tárgyalni. Ha tehát együtt nézzük az agglomerációt³ és a fővárost, illetve utóbbin belül megkülönböztetjük a bel- és külterületek 3. táblában bemutatott adatait, akkor ismét csak a hagyományos Budapest-történettől némileg eltérő képet kapunk. A népességmegoszlás, valamint az évi átlagos növekedési ütem ugyanis bizonyos lépcsőzetességre, fokozatos hangsúlyeltolódásra enged következtetni. Az 1880-as évekig a főváros belterülete a népességfejlődés súlypontja, majd ezt követően a külterületek veszik át a vezetést. Az első világháború után azonban a népességfejlődés dinamizmusa sokak állításával ellentétben nem kizárólag az elővárosokra (a későbbi Nagy-Budapest peremkerületeire) helyeződik át, hanem magában foglalja egyrészt a mai agglomeráció nagyobb részét alkotó összes környékbeli falut és kisvárost, másrészt a közigazgatásilag már korábban is Budapesthez tartozó külterületeket is. Ezzel szemben a tulajdonképpeni belterület népessége 1910 és 1914 között már alig növekedett. A népességnövekedés súlypontja olyannyira a külvárosokra és a peremkerületekre tevődött át, hogy a főváros belterületének lakossága, mely a XIX. század közepén még az agglomerációba tartozó terület népességének háromnegyedét foglalta magában, a második világháború előestéjén már alig haladta meg annak 40 százalékát.

A kerületek között is voltak azonban számottevő súlypont-áthelyeződések. Lényegében a XIX. század végéig a pesti oldalon – azon belül is a nagykörúton belüli területen – nőtt igazán dinamikusán a népesség száma. Az első világháború után a népességnövekedésben viszont a budai kerületek, illetve Kőbánya, vagyis Pest legkijebb eső része

² A szerzők többnyire nem tudtak eligazodni az 1850–1869. évi népszámlálások – ellentmondásoktól nem mindig mentes – adatközléseiben. Pest, Buda és Óbuda általunk rekonstruált fontosabb népszámlálási adatait ezért a Függelék első táblájában részletesebben is megadjuk. Természetesen az a szemlélet sem zárható ki, hogy néhány szerző a szabadságharc katonai és politikai vereségét követő politikai passzivitás korszakát automatikusan kiterjesztette a népesség- és a városfejlődés tendenciáira is.

³ Az agglomeráció (Budapest környék) fogalmi körülhatárolása eltérő. A nem történész társadalomkutatók és statisztikusok gyakorta az 1005/1971. sz. minisztertanácsi határozatban rögzített 43 települést veszik alapul. *Katus László* [19] a Nagy-Budapest mai területéhez tartozó 21 település adatait használja Budapest környékeként, *Thirring Lajos* [45] pedig az 1937-ben a Fővárosi Közmunkák Tanácsa alá rendelt településekre érti. A korabeli város-, és népességfejlődési tendenciák figyelembevételével utóbbit tartom a legmegfelelőbbnek, ezért vizsgálatomban ezt alkalmaztam.

ragadta magához a vezetést részben az ipari fejlődés Budapesten belüli területi eltolódása, részben a kertvárosokba település folyamatának megindulása következtében. [26]

3. tábla

A népesség megoszlása és növekedése a budapesti agglomerációban

Terület	1851.	1880.	1910.	1941.
	évben			
	Megoszlás (százalék)			
Budapest				
belterülete	(76,1)	78,3	59,6	43,0
külterülete	2,4	4,2	15,1	20,8
összesen	78,4	82,5	74,7	63,8
Budapest környéke*	21,6	17,5	25,3	36,2
<i>Agglomeráció</i>				
<i>összesen</i>	100,0	100,0	100,0	100,0
N (fő)	215 587	449 568	1 178 985	1 826 102
	A növekedés indexe (1880. év = 100)			
Budapest				
belterülete	47	100	199	223
külterülete	27	100	958	2042
összesen	46	100	237	314
Budapest környéke*	59	100	379	839
<i>Agglomeráció</i>				
<i>összesen</i>	48	100	262	406
	Az évi átlagos növekedés az előző népszámlálás óta			
Budapest				
belterülete	.	3,8	3,3	0,4
külterülete	.	9,1**	28,6**	3,8
összesen	.	4,0	4,6	1,0
Budapest környéke*	.	2,4	9,3	3,9
<i>Agglomeráció</i>				
<i>összesen</i>	.	3,6	5,4	1,8

* Budapest környék alatt az 1937. évben a Fővárosi Közmunkák Tanácsa hatáskörébe utalt településeket értem [42], ez a kör (46 település) szűkebb annál, mint amit a második világháború utáni fejlődésnek megfelelően a KSH budapesti agglomerációként számba vett, lényegesen tágabb azonban *Katus Lászlónak* a főváros mai területéhez tartozó, 21 helységet felölelő adat-összeállításánál. [19]

** A külterületi népesség az 1880-as évekig jelentéktelen számú, így a magas évi átlagos növekedés bizonyos mértékig megtévesztő lehet.

Forrás: [7], [41], [42]

Egyes kutatók – hasonlóan a korabeli politikai vitáirodalomhoz – túlzottnak és torznak tartották a külvárosok és az agglomeráció ilyen ütemű növekedését. E vélemények annyiban létjogosultak, hogy természetes ösztönzők mellett – olcsóbb ingatlanárak és lakbérek, alacsonyabb megélhetési költségek, a vidékről származottak számára otthonosabb környezet – mesterséges tényezők – lakásszűke, a főváros területén való letelepedés építkezési szabályokkal és előírásokkal történő adminisztratív megnehezítése [30] – is a

közigazgatási határon kívülre szorította a főváros szegényebb népességének egy részét, illetőleg részben már Budapest előtt megállították a fővárosba vándorlók mind népesebb csapatát.

Ugyanakkor azonban az is joggal állítható: nem biztos, hogy Budapest vált túlfejletté, hanem lehetséges, hogy inkább a vidéki város- és iparfejlődés kullogott messze az európai szint mögött, s nem tudott elegendő vonzerőt kifejteni a faluról, a mezőgazdaságból eláramló népesség számára.

A népességszaporodás fő összetevői

Budapest népességnövekedésének forrásai igen sajátosak. Bár döntő mértékben más nagyvárosokhoz hasonlóan a fő forrás mindig is a bevándorlás volt, a szakirodalom (*Katus László* kivételével) nem hangsúlyozta eléggé azt a sajátos jelenséget, hogy az 1890-es évek és az első világháború közötti időszakban a fővárosnak viszonylag számottevő mértékű természetes szaporulata is volt. (Lásd a 2. táblát.)

A főváros 1900 és 1910 közötti népességnövekedésének 45 százaléka a természetes szaporulatból adódott, ami a modern európai városfejlődésben nem gyakori jelenség.⁴ Ez főként két tényezőnek: a halandóság gyors és a termékenység lassú csökkenésének volt köszönhető. A magyarországi demográfiai átmenet során a halandóság gyors ütemű javulásával (a nyers halálozási arányszám a századfordulóra felére történő csökkenésével) a budapesti születések száma közel két évtizedig még elég jelentős mértékben meghaladta a halálozásokét. (Lásd a 4. táblát.) Utóbbiban vélhetőleg jelentős szerepe volt a fiatalabb szülőképes korosztályok bevándorlók közötti nagyobb arányának [36] is.

4. tábla

A népmozgalom jellemzői

Mutatók	1874–1875.	1886–1890.	1901–1905.	1921–1925.	1940–1943.
	években				
Nyers élveszületési arányszám (ezer főre)					
összesen	44,2	35,2	29,3	18,9	.
idegenek nélkül *	.	33,1	28,8	16,2	13,1
Ezer 15-49 éves nőre jutó élveszületés	.	.	101,0	62,7	43,2
Nyers halálozási arányszám (ezer fő)					
összesen	41,3	30,9	19,8	19,2	15,7
idegenek nélkül*	39,7	29,4	17,8	15,8	12,5
Csecsemőhalálozás (ezer élveszületésre)	286**	237	149***	155	75

* Nem budapesti illetőségűek (az újonnan bevándoroltak, valamint a környékről a fővárosi egészségügyi intézményekbe szülni jövők) nélkül.

** Az 1876–1880. évek átlaga.

*** *Kőrösy József* megállapítása szerint ez az érték a valóságosnál alacsonyabb, mivel a századforduló környékén az összes születés közel harmadát kitevő törvénytelenül született csecsemők jelentős részét a fővároson kívülre dajkaságba adták, így viszonylag magas halandóságukat a budapesti statisztika már nem foglalta magában.

Forrás: [38], [43], [4], valamint Budapest Székesfőváros Statisztikai évkönyve, 1944.

⁴ *Lackó Miklós* azon állítása ([26] 420. old.), miszerint az első világháború előtt a főváros népességnövekedése 95 százalékban a bevándorlásból eredt, valószínűleg a későbbi tendenciák visszavetítéséből származik.

A budapesti termékenység csökkenése ugyan egyes foglalkozási és etnokulturális csoportokban már korábban észlelhető volt, de számottevővé csak egy generációval később, főként az első világháború után vált. Ekkorra tűnt el véglegesen a főváros természetes szaporulata, majd ezt követően a második világháború időszakának első néhány éve kivételével – mely alighanem ismét összefügg egy újabb bevándorlási hullámmal – Budapest népességét a továbbiakban már a természetes fogyás jellemezte.

A fővárosi népesség természetes fogyásában, úgy tűnik, ismét több tényező hatása összegződött. Egyik oka valószínűleg abban rejlett, hogy a csecsemőhalandóság csökkenése egészen az 1930-as évek végéig viszonylag lassú volt. Vélhetőleg jelentős mértékben hozzájárult az a jelenség is, hogy a főváros lakosságának legurbánusabb rétegét és az összlakosságnak közel negyedét kitevő zsidóság termékenysége olyan mértékben csökkent, hogy a harmincas években már évente közel másfélezer fős halálozási többletük (természetes fogyásuk) volt.⁵

A természetes szaporulat, illetve fogyás tekintetében a külvárosok és az agglomeráció falvai a főváros belterületének kiegészítői. A XIX. század közepéig – amikor Pest-Buda belterületére az áldatlan halandósági viszonyok közepette bekövetkező természetes népességfogyás (a hagyományos társadalomban gyakorta előforduló városi temető jelenség) a jellemző, és a népességnövekedés szinte kizárólag a bevándorlókból állt – a külterületek dinamikus természetes szaporulattal rendelkeztek. A század második felében viszont – amikor a belterületek természetes szaporulata nőni kezdett – a külvárosok népességszaporulata tolódott el egyre inkább a bevándorlók felé.

A vándormozgalom főbb jellemzői

A vándormozgalom kérdéskörében adat-összeállításom nem hozott meglepően új eredményeket. A nagyarányú bevándorlás következtében Budapesten a helybeli születésű lakosság 5. táblában bemutatott aránya mindvégig alacsony volt, két népszámlálás (az 1880. és az 1920. évi) kivételével mindig 40 százalék alatt maradt, sőt az 1930-as évek végén már a 30 százalék felé közeledett. A frissen bevándoroltak viszonylag állandó aránya mögött azonban a vizsgált évszázad folyamán jelentős összetétel-változás húzódott meg. Míg ugyanis az 1850-es években a nem Budapesten születettek közel negyede külföldről (Ausztria, Csehország, Németország), további jelentős hányada pedig a Dunántúlról és az észak-nyugati Felvidékről származott addig a XX. század közepére megoszlásuk jelentős mértékben átrendeződött. A külföldiek aránya a két világháború között már a nem budapestiek 10 százaléka (az össznépesség 4 százaléka) alá csökkent, és az 1920-as évek elejének menekülthulláma után minimálisra esett vissza a Trianon után elcsatolt területekről Budapestre költöztek részesedése.⁶ A vándorlókat kibocsátó belső területek is megváltoztak, ugyanis a századfordulótól kezdődően a dunántúliakkal szemben megnőtt a mezőgazdasági jellegű alföldi megyékből Budapestre költözők aránya. ([44],[45].)

⁵ A nem zsidó népesség természetes szaporulata kismértékű volt, így a főváros népességszáma elsősorban a zsidóság természetes fogyása következtében kezdett csökkenni.

⁶ Lásd [40]. Bár *Granasztói Pál* [13] Budapest és az agglomeráció népességnövekedésében az első világháború utáni menekülteknek is kiemelkedő szerepet tulajdonít, ezt azonban *Thirring Gusztáv* [42] adatai nem igazolják. Az első világháború után mind a főváros vándorlási többlete, mind a trianoni határokon kívüli területekről származók aránya csökkent, ugyanis a menekültek számottevő része alighanem vidéken telepedett le.

5. tábla

A népesség megoszlása születési hely szerint

Év	A helybeli	Az egyéb magyarországi	Az elcsatolt területi	A külföldi	Összes
	lakosok aránya (százalék)				
1857	86,9	-	-	13,1	100,0
1869	36,7	48,2	-	15,1	100,0
1880	42,7	46,3	-	11,0	100,0
1890	39,3	52,1	-	8,6	100,0
1900	36,7	56,1	-	7,2	100,0
1910	35,3	59,0	-	5,7	100,0
1920	41,0	32,5	21,6	4,9	100,0
1930	37,7	41,5	16,8	4,0	100,0
1935	32,9	43,9	23,2		100,0

Megjegyzés:

– 1857-ben és 1869-ben csak Pest város adatai.

– Az 1880., 1890. és 1900. évben, mivel Buda és Óbuda helybeli származású lakossága lényegesen nagyobb, Budapest együttes adatában utóbbiak aránya megemelkedett Pest korábbi számaihoz képest.

– Az 1890. és az 1900. évi adat a rendes polgári népesség.

– Az 1920., 1930. és 1935. évi adat a tényleges népesség.

Forrás: [23] 193. old.; [21] 331. old.; [41] 127–135. old.; [44] 848. old.; [6].

6. tábla

A családfők földrajzi mobilitása, 1930.

(a családfők megoszlása, százalék)

Időtartam (év)	Munkás	Altiszt	Önálló iparos	Kereskedő	Magán-	Köz-
					tisztviselő	
A Budapesten lakás időtartama szerint						
0 – 5	15,1	17,3	7,6	6,2	9,9	12,0
5 – 10	10,3	20,8	5,9	5,7	9,0	15,0
10 – 15	9,2	11,6	7,3	7,4	8,0	12,8
15 – 20	12,5	15,1	11,9	12,2	11,1	10,8
20 és több	51,9	34,4	66,2	67,3	61,2	48,7
Egyéb *	1,0	0,8	1,1	1,2	0,8	0,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
Az összeírt lakásban lakás időtartama szerint						
1-nél kevesebb	20,0	17,0	14,2	13,9	16,9	14,9
1 – 5	31,7	40,9	28,2	31,5	35,9	39,8
5 – 10	12,0	15,5	11,1	12,9	12,4	15,2
10 és több	36,0	26,3	45,7	41,0	24,1	29,5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>N (fő)</i>	<i>80 149</i>	<i>13 926</i>	<i>13 948</i>	<i>9 653</i>	<i>27 583</i>	<i>20 283</i>

*-Ismeretlen és távollevő.

Forrás: [18] 176–183. old.

Érdeemes megjegyezni viszont azt, hogy a vándorló népesség a helyben élő társadalom szerkezetétől eltérő összetételű volt. A XIX. század második felében és a huszadik

században is megfigyelhető különbség egyrészt abból adódott, hogy bizonyos rétegek sokkal nagyobb hajlandóságot mutattak a lakóhely-változtatásra, másrészt összefüggött a bevándoroltak mobilitási lehetőségeivel is. Adataink szerint a két világháború között a legmobilabbaknak az „altiszt” kategóriába tartozók, másodsorban a munkások és a köztisztviselők mutatkoztak: az előbbieket esetében mindössze harmaduk, utóbbiak esetében 1930-ban a kategóriába tartozó személyek közel fele élt 20 évnél rövidebb ideje a fővárosban, míg az iparosok, kereskedők, magántisztviselők esetében ez az arány ennek éppen a fordítottja volt, a kétharmad körül járt. Az önálló lét általában ingatlan birtoklásához (ház műhellyel vagy üzlettel) is kapcsolódott, melynek megszerzésére – csakúgy, mint a tisztviseléshez szükséges magasabb képzettség elérésére – a régebben itt lakóknak nagyobb esélyük volt (illetőleg sokkal hosszabb idő állt rendelkezésükre), mint a bevándoroltaknak. A városba vándorlás rétegenkénti arányaihoz hasonló volt a városon belüli költözések trendje is: a munkások, altisztek és tisztviselők esetében mindössze 30 százalék körüli azoknak az aránya, akik az 1930. évi összeíráskor legalább 10 éve ugyanabban a lakásban laktak. (Lásd a 6. táblát.)

A főváros lakosságának nemzetiségi és felekezeti arányok szerinti átalakulása az asszimiláció mellett arra is utal, hogy a XIX. századi bevándorlók etnokulturális összetétele jelentős mértékben eltért a XVII–XVIII. században ideérkezett, jórészt katolikus vallású német telepesekből álló régi pest-budai polgárságtól ([41], [17]), ennek vizsgálata azonban meghaladja e tanulmány kereteit.

7. tábla

Lakásváltoztatások

Év	A bejelentett lakásváltoztatások		A háztartási alkalmazottak ki- és bejelentkezései	
	ezer fő	egy lakosra vetítve (fő)	ezer fő	egy háztartási alkalmazottra vetítve (fő)
1890	855	1,69	.	.
1900	1387	1,89	.	.
1910	1933	2,20	.	.
1920	1800	1,94	.	.
1930	1541*	1,53	262	4,14
1940	1187*	1,02	226	3,73

* A be- és kijelentkezések.

Forrás: [40]; Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve, 1941.

A főváros népessége – a 7. táblában közölt számítási eredményeim szerint – általában igen mobillá vált a XX. század elejére. A századforduló körül évi átlagban minden lakosra évi két költözés jutott, mely csak az 1929–1933-as gazdasági világválság után esett vissza a felére. A cselédek helyváltóztatási gyakorisága⁷ ennél még sokkal magasabb, az 1930-as években évi négy lakás- és munkaadóváltás körül mozgott.

Szembetűnő, hogy a modernizálódás hatására a XX. században a lakosság helyváltóztatási hajlandósága általában is erősödött. A közlekedési statisztikák alapján közvetett

⁷ Lásd erről Gyáni Gábor részletesebb elemzését. ([14] 131–133. old.)

módon megállapítható, hogy a XIX. század végéig a lakosság jelentős részének munkahelye vagy otthon, vagy az otthona közelében volt. A kialakulóban levő tömegközlekedés igénybevétele ugyanis csak az első világháború előtt vált számottevővé, következésképp a munkahelyeknek a munkavállalók lakásaitól gyalog elérhető távolságra kellett elhelyezkednie.⁸

8. tábla

A helyi személyforgalom Budapesten és környékén

Közlekedési eszköz, átkelőhely	1850.	1880.	1900.	1920.	1940.
	évi egy főre jutó utazás				
	Közúti forgalom				
Omnibusz és lóvasút	.	34,2	4,9	56,0	56,0
Villamos	-	-	92,8	362,0	313,0
Helyiérdekű vasút (HÉV)	-	-	5,9	56,0	30,0
Autóbusz	-	-	.	.	47,0
Együtt	.	34,2	(109,3)	.	390,0
	Átkelő forgalom*				
Hajón	(3-4)	10,9	-	7,2	0,4
Hídon	35,1	24,1	-	21,2	.
Együtt	.	35,0	-	28,4	.

* Valószínű, hogy a tömegközlekedéssel átkelők adata hiányos. 1918 novembere, a hídvámok eltörlése óta nincs személyforgalmi adat.

Forrás: [4], [40], [46], [12], továbbá Budapest Székesfőváros statisztikai évkönyvei.

9. tábla

Az inga-vándorforgalom Budapesten és környékén

Év (évek átlaga)	Bejáró	Kijáró	Együtt	A HÉV utasforgalma (ezer fő)
	fő			
1896–1900	.	.	.	4 158*
1905	17 000	.	.	10 681
1913	.	.	.	21 917
1920	.	.	.	21 949
1930**	78 253	7 864	86 117***	26 561
1940	.	.	.	39 339

* Évi átlag.

** Csak iparforgalmi (az iparban, kereskedelemben és közlekedésben dolgozó) ingavándorok.

*** A vonatkozó foglalkozási csoportba tartozók kerekén 17 százaléka.

Forrás: lásd a 8. táblánál.

A századforduló körül még viszonylag alacsony volt a város határain kívüli területekkel kapcsolatos inga-vándormozgalom is. A két háború közötti időszakban – a

⁸ Az 1880-ban egy főre jutó évi 34 utazás és 35-40 dunai átkelés arra enged következtetni, hogy a lakosságnak ekkor még töredéke használta a tömegközlekedést. A többség valószínűleg csak nagyobb vásárlások, szabadidő-eltöltés, illetve egyéni és családi események alkalmával utazott.

statisztikák és a társadalomtörténeti feldolgozások szerint – egyre inkább a modern társadalom életmódjára utaló mobilitási tendenciák jellemezték Budapestet. 1930-ban körülbelül 80 ezer főnyi népesség ingázott be, és körülbelül 8 ezer fő ment kifelé naponta munkavégzés céljából – ez a budapesti illetőségű keresők 25, illetve 2,5 százalékának felel meg –, vagyis a fővárost az agglomerációval összekötő forgalom a XIX. század végének többszörösére növekedett. Az ingázók száma 1905 és 1930 között közel ötszörösére emelkedett, a helyi érdekű vasútak utasforgalma pedig az 1890-es évek vége és 1940 között közel megtízszereződött. (Lásd a 8. és a 9. táblát.)

A főváros és környéke népességének mind erőteljesebb inga-vándorforgalma nemcsak az agglomeráció növekedését, a főváros környékre gyakorolt vonzásának erősödését bizonyította, hanem alapvető életforma-változásokra (a lakóhelyek és a munkahelyek tömeges különválására) is utalt.⁹

Mindebből következett, hogy fokozatosan megnőtt a különbség a népszámlálások által összeírt ún. lakónépesség – vagy *Áfra Nagy Jánost* idézve: az „éjszakai népesség” – és a „nappali, talpon lévő népesség” között. Egyre gyarapodott azon mobil személyek száma és aránya, akik ugyan kisebb-nagyobb rendszerességgel a fővároshoz kötődtek (elsősorban munkavégzés, másodsorban a szolgáltatások igénybevétele és a szabadidő-eltöltés céljából rendszeresen ide jártak), de a hagyományos, épületekre–lakásokra–háztartásokra mint felmérési egységekre épülő statisztikai adatfelvételekből többnyire kimaradtak.

*

Vázlatos elemzésem összegezéseként mindössze három, nem elhanyagolható következtetést emelek ki.

1. Budapest XVIII–XX. századi népességfejlődése adat-összeállításom szerint egyértelműen több szakaszra osztható. Ezek egyike sem esik egybe közvetlen módon politikaikorszak-határokkal, és a gazdaságikonjunktúra-hullámok is csak áttételesen befolyásolják kezdetüket, illetve végüket.

2. A főváros népességfejlődését nem célszerű sem a hagyományos jogi–adminisztratív „Kis-Budapest”, sem az 1950-es évek óta érvényes „Nagy-Budapest” keretei között tárgyalni, hanem a fővárost a környező településekkel együttes agglomerációnak kell tekinteni, háttérben az ennél is tágabb piackörzettel. [2]. A főváros és környéke demográfiai adatai idősorainak együttes elemzése még rejthet magában meglepő eredményeket.

3. A Budapest történetét összefoglaló kötetek ([49], [30]), valamint *Gyáni Gábor* ([14], [15]), *Katus László* [19] és saját elemzési kísérleteimnek ([9], [10]) eredményei és hiányosságai egyértelműen mutatják azt, hogy Budapest népesség- és társadalomtörténetében további előrelépést csak a közvetlen, elsődleges forrásokhoz való

⁹ Ha 300 munkanapra napi kétszeri utazást számítunk (munkába menet és jövet), akkor az 1930. évi 86 ezer ingázónak közel 52 millió utazást kellett volna megtennie, amennyiben tömegközlekedési eszközt használ. Ezzel szemben a helyi érdekű vasutak utasforgalma ugyanebben az évben mindössze 26,6 millió személy, a MÁV jegyforgalma pedig – mely a hosszú távú utazásokat is tartalmazta – 7,3 millió volt, vagyis feltételezhetjük, hogy tekintetbe véve a helyi érdekű vasutak nem ingázókra (bevásárlókra, kirándulókra) jutó forgalmát, be-, illetve eljáróknak legalább fele gyalog ingázott. (A számításokhoz felhasznált adatok forrása: Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. 1931. 339–342. old.)

visszanyúlás, illetőleg egy-egy társadalmi rétegre, városrészre vagy lakóközre vonatkozó „mélyfúrások” jelenthetnek. Az 1800 és 1870 közötti időszak ilyen jellegű vizsgálata különösen szükséges volna, ugyanis ezen évtizedek hivatalos statisztikai adatai szórványosabbak és bizonytalanabbak, mint az 1880 és 1930 közöttiek.

FÜGGELÉK

Pest, Buda és Óbuda népessége az 1851-1869. évi népszámlálások szerint

A népesség típusa	Pest	Buda	Óbuda	Összesen
	1851-ben			
Rendes (jogi)	83 828 ^{a)}	32 118	10 901	126 847
Ebből távollevő	442	410	139	991
Jelenlevő idegen	22 993	6 245	1 412	30 650
Ténylegesen jelenlevő	106 379 ^{b)}	37 953	12 174	156 506
Katonaság	9 056	3 487	9	12 552
Összes jelenlevő	115 435	41 440	12 183	169 058
	1857 (október 31.)			
Rendes (jogi)	81 483	c)	c)	125 463
Ebből távollevő	4 861	c)	c)	6 374
Jelenlevő idegen	55 083	c)	c)	67 856
Ténylegesen jelenlevő	131 705 ^{d)}	42 685	12 555	186 945 ^{e)}
Katonaság
Összes jelenlevő
	1869 (december 31.)			
Rendes (jogi)	157 312	42 998	15 070	215 380
Ebből távollevő	1 817 ^{f)}	443 ^{g)}	210	2 470
Jelenlevő idegen	44 981	11 443	1 142	57 566
Ténylegesen jelenlevő	200 476	53 998	16 002	270 476 ^{h)}
Katonaság	.	.	.	9 873 ⁱ⁾
Összes jelenlevő	.	.	.	280 349

a) *Tormay Károly* szerint 93 828

b) *Haeufler* szerint 105 561. [17]

c) Csak Buda és Óbuda együttes adatai ismeretesek (jogi népesség 43 980 fő, ebből távollevő 1 513 fő, jelenlevő idegen 121 773 fő).

d) Az eredeti összeírólapok *Kőrösy József* által szervezett újrafeldolgozása során az összeget 132 651 főre helyesbítették.

e) *Dányi Dezső* [8] az 1863. évi helységnévtár alapján ettől eltérő számokat közöl népszámlálási adatként. *Katus László* (1991) szerint 193 347 fő, az eltérés okát nem sikerült kiderítenem.

f) *Kőrösy József* [22] (1873) szerint 1 426 fő, vagyis a jelenlevő népesség 200 867 fő.

g) *Kőrösy József* [23] (1873) szerint 363 fő, vagyis a jelenlevő népesség 54 078 fő.

h) Későbbi népszámlálási kötetek 270 685 főt adnak meg. Az eltérés oka nem világos.

i) *Thirring Gusztáv* adata [42].

Megjegyzés:

A Budapest története IV. kötetének 1851-1869. évi népszámlálásra vonatkozó népességi adatai [50] elsősorban Buda esetében nagyjából tévesek, illetve pontatlanok, de egyenkénti helyesbítésüktől eltekintettem. Pontatlanok azonban saját korábbi közléseim 1851., illetve 1857. évi össznépességi adatai is. [10],[12]

Dányi Dezső [8] az 1856. évi kormánylap alapján az 1851. évre más jelenlevő népességi adatot közöl.

Katus László [19] a katonaságra *Palugyay* csendőrség nélküli 12 524 fős adatát közli 1851-re vonatkozóan.

Palugyay Imre [30] 1851. évi összes jelenlevő népességi adata. Szerinte a népszámlálásból kimaradt a fővárosokban ideiglenesen ott tartózkodó tanulók 17 438 főnyi száma is (Pest 12 500, Buda 4 938 fő), ezeket nem adtam hozzá a végösszeghez, mivel a népszámlálás által összeírt jelenlevő idegenek részletes foglalkozás szerinti megoszlását nem ismerjük.

Forrás: [8], [30], [23], [22].

*Buda, Óbuda és Pest, illetve Budapest főváros népessége
a népszámlálások és népesség-összeírások szerint 1785-től 1946-ig*

Év	Rendes polgári	Ideiglenesen		Tényleges polgári	Katonai	Összes jelenlevő
		távollevő helybeli	jelenlevő idegen			
népesség						
1785	47 363	667	3 731	50 427	.	.
1813	70 219
1826	94 140
1840	106 900
1851	126 847	991	30 650	156 506	12 552	169 058
1857	125 463	6 374	67 856	186 945	.	.
1870	215 380	2 470	57 566	270 476	9 873	280 349
1877	.	.	.	295 254	13 954	309 208
1881	355 682	1 674	6 543	360 551	10 216	370 767
1886	428 225	22 578	6 270	411 917	10 640	422 557
1891	486 671	4 159	9 725	492 237	14 147	506 384
1896	.	.	.	601 636	16 305	617 941
1901	703 448	5 440	18 866	716 874	16 484	733 358
1906	.	.	.	774 564	17 184	791 748
1910	.	.	.	863 735	16 636	880 371
1915	970 650
1917	991 725
1920	.	.	.	912 150	16 846	928 996
1925	.	.	.	954 771	6 224	960 995
1930	1 006 184
1935	1 060 431
1939	1 115 582
1941	1 164 963
1944	1 379 562
1945	832 800
1946	1 053 787

Megjegyzés:

– Az országos népszámlálások által nem alkalmazott rendes polgári népesség fogalmat *Kőrösy József* vezette be, 1869. és 1900. között használták. Jelentése: a jelenlevő és az ideiglenesen távollevő helybeli népesség összege, ez nagyjából megfelelt a korábbi népességösszeírások (kevésbé pontosan meghatározott) „jogi népesség” fogalmának. A Fővárosi Statisztikai Hivatal azokat a személyeket értette ezen, akik legalább két hónap óta Budapesten laktak, illetve két hónapnál rövidebb ideje voltak távol.

– Az ideiglenesen távollevő helybeli népességen túl 1880-1900 között megkülönböztettek huzamosan távollevőket is, számuk azonban egyik népszámlálás alkalmával sem haladta meg a 2000 főt.

– A tényleges polgári népesség a jelenlevő polgári népesség a jelenlevő idegenekkel együtt.

– Az összes jelenlevő népesség a polgári, az idegen és a katonai népesség együtt.

– Az 1813. évi adat egyházi névtár adata, valószínű, hogy tartalmilag a jogi népességnek felel meg, de nem tudni, hogy a távollevők adatait tartalmazza-e.

– Az 1826. évi adat *Nagy Lajos* adata, pontos időbeli eredete nem ismert (a szerzők általában 1825-1828 közötti választott évre vonatkoztatják). Valószínű, hogy tartalmilag a jogi népességnek felel meg. *Katus László* [19] szerint 94 113 fő. Az eltérés okát nem sikerült kiderítenem.

– Az 1870., 1881., 1891. és 1901. évi adatok a Fővárosi Statisztikai Hivatal szerint január elsejei adatok. A Központi Statisztikai Hivatal ugyanezeket a népszámlálási adatokat az előző év december 31-re vonatkoztatva közölte, így az irodalomban mint 1869., 1880. stb. évi népszámlálások szerepelnek. Az 1870. évi tényleges polgári népességnek a későbbi népszámlálási kötetek 270 685 főt adnak meg, az eltérés okát nem sikerült kiderítenem. 1901-ben pedig összes jelenlevő népesség gyanánt *Thirring Lajos* szerint a KSH későbbi átszámításai 732 322 főt adnak meg.

Az 1877. évi adat népösszeírás 1876. december 31-i eszmei időponttal.

1886-ban az ideiglenesen távollevő helybeli népesség összeírása július 1-jei eszmei időponttal történt, a nagy szám a nyaraláson levőket is tartalmazza.

Az 1986. évi adat népszámlálási adat, november 15-i eszmei időponttal. Egyes adatközlések 85 fővel kevesebbet adnak meg az általunk közölnél, a különbség a csendőrök száma, melyet nem minden szerző vett figyelembe.

Az 1906. évi adatsor épület- és lakásösszeírás május 12-i eszmei időponttal.

Az 1910. évi adatsor népszámlálás december 31-i eszmei időponttal, ahol az összes jelenlevő népesség száma a Csepeltől és Budakeszitől 1930-ban átcsatolt területek lakosságával együtt 880 880 fő.

Az 1915. évi, illetve az 1917. évi összes jelenlevő népesség adatának forrása: népszámlálás február 28-i, illetve népszámlálás április 30-i eszmei időponttal.

Az 1920. évi csökkenés a háború miatti átmeneti népesség (katonaság, hadiipar által foglalkoztatottak, hadifoglyok) távozása, valamint a spanyol nátha járvány okozta halálozások miatt következett be.

Az 1925. évi adatok épület- és lakásösszeírásból származnak december 24-i eszmei időponttal.

Az 1935. évi adatok ugyancsak, azonban az eszmei időpontot nem sikerült megállapítanunk.

Az 1939. évi összes jelenlevő népességi adat népszámlálás november 18-i eszmei időponttal.

Az 1941. évi összes jelenlevő népességi adat népszámlálás január 31-i eszmei időponttal.

1944-ben a természetes szaporulat, valamint a rendőri ki- és bejelentkezések alapján 1944. március 31-i eszmei időpontra számított adat.

Az 1945. évi adat népszámlálás 1945 március 25-i időponttal. A közel 550 ezer fős csökkenésből körülbelül 25-35 ezer főnyi halálozás a bombázások, valamint az 1944-45-ös ostrom számlájára írható, 100 ezer fő körüli az elhurcolt és vissza nem tért zsidó lakosság száma (ennek kb. 80 százaléka elpusztult, ötödrésze külföldön maradt). Az ideiglenesen elmenekültek száma – akik 1945 folyamán visszatértek – 150-200 ezer fő közöttire becsülhető. Hiányzik még egy 200-260 ezer fő közötti csoport, mely elsősorban a nyugatra emigráltakat és az 1944-45 telén hadifogságba, illetve kényszermunkára hurcoltakat tartalmazza, bár elképzelhető, hogy csekélyebb számú ostrom elől menekült vidéken maradt, illetve csak 1946-ban tért vissza a fővárosba. Pontosabb adatok illetőleg a csökkenés belső arányai jelenleg az ide vonatkozó kutatások hiányában nem állapíthatók meg. [48], [31], [27], [33], [34], [32])

A 1946. évi adat népszámlálás 1946. december 31-i eszmei időponttal. A vidékre menekültek, illetve a hadifoglyok kisebb része (elsősorban Nyugatról) visszatért.

Forrás: [8], [10], [20], [21], [22], [23], [24], [25], [26], [39], [41], [44], Budapest statisztikai évkönyvei, 1913–1920., 1940–1946.

IRODALOM

[1] *Áfra Nagy János*: Szociológiai megfigyelések Budapest nagyvárosi életéből. *Társadalomtudomány*. 1940. évi 516–527. old.

[2] *Bácskai Vera – Nagy Lajos*: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1984. 402 old.

[3] *Bakács Tibor*: Budapest közegészségügyének száz éve, 1848–1948. Székesfőváros Irodalmi Intézete. Budapest. 1948. 161 old.

[4] *Bárczy István–Harrer Ferenc*: Tanulmány a szomszédos községeknek Budapesthez való kapcsolatáról. Budapest. Háziinyomda. 1908. 22 old.

[5] *Buziássy Károly*: Idegen elemek Budapest népességében. Statisztikai Közlemények. 65/4. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. 1932. 242 old.

[6] *Dányi Dezső*: Az 1850. és 1857. évi népszámlálás. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 223 old.

[7] *Dányi Dezső*: Magyarország községeinek és városainak népessége az 1850., 1857. és 1870. években. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1989. 379 old.

[8] Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). Szerk.: *Dányi Dezső – Dávid Zoltán* Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára – Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya. Statisztikai Kiadó. Budapest. 1960. 389 old.

[9] *Faragó Tamás*: Családok és háztartások Budapesten (1850-1944). Megjelent: *Közelítések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára.* (Szerk.: *Mohay Tamás*) Debrecen. 199–214. old.

[10] *Faragó Tamás*: Katasztrófa és társadalom. Az 1838. évi árvíz történetének vázlatja. Megjelent: *Pest–budai árvíz, 1838.* Szerk.: *Faragó Tamás.* Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Budapest. 1988. 7–82. old.

[11] *Faragó Tamás*: Lakások és háztartások Budapesten, 1850-1944. *Statisztikai Szemle*. 1992. évi 2. sz. 3. sz. 138-147.; 256-269. old.

[12] A főváros tömegközlekedésének másfél évszázada. 3. köt. 1987.

[13] *Granasztói Pál*: Budapest arculatai. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 1980. 187 old.

[14] *Gyáni Gábor*: Bérkaszánya és nyomortelep. A budapesti munkáslakás múltja. Magvető Kiadó. Budapest. 1992. 213 old.

[15] *Gyáni Gábor*: Család, háztartás és a városi cselédség. Magvető Kiadó. Budapest. 1983. 251 old.

[16] *Haeufler, J. V.*: Buda–Pest, historisch–topographische Skizzen von Ofen und Pest und deren Umgebungen. Emich. Pest. 1854. 131, 82, 322 old. 4 t. 4 térk.

[17] *Hanák Péter*: Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon a XIX. században. *Történelmi Szemle*. 1974. évi 4. sz. 513-536. old.

[18] Az 1930. évi népszámlálás eredményei Budapesten. 2. köt. (Szerk.: *Illyefalvi I. Lajos*.) Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. 1932.

[19] *Katus László*: Budapest népességnövekedésének forrásai a 19. században. Megjelent: *Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára.* (Szerk.: *Somogyi Éva*.) MTA Történettudományi Intézet. Budapest. 1991. 20–33. old.

- [20] *Kőrösi József*: Az 1886. évi július hó 1-jén tartott népszámlálás eredményei. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei, 21. Grill Károly. Budapest. 1887. 48 old.
- [21] *Kőrösi József*: Budapest főváros az 1870-diki népszámlálás eredménye szerint. Megjelent: Pestvárosi Statisztikai Évkönyv 1873. (1) XI-XVI. old.
- [22] *Kőrösi József*: Budapest fővárosa az 1881-ik évben. A népleírás és népszámlálás eredményei. 1-3. füzet. Budapest Főváros Statisztikai Hivatalának Közleményei, 15. Ráth Mór. Pesti Könyvnyomda. Budapest. 1881-1883.
- [23] *Kőrösi József*: Pest szabad királyi város az 1870-dik évben. A népszámlálás és népleírás eredményei. Sz. k. Pest városa statisztikai hivatalának Közleményei, 4. 1871. 344 old.
- [24] *Kőrösi József – Thirring Gusztáv*: Budapest fővárosa az 1891-ik évben. A népleírás és népszámlálás eredményei. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei, 25. Budapest. 1894–1898. 1-3 köt. Grill. Pesti Könyvnyomda.
- [25] *Kőrösi József – Thirring Gusztáv*: Budapest fővárosa az 1901-ik évben. A népszámlálás és népleírás eredményei. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei, 33. 1-2. köt. Grill. Budapest. Székesfőváros Házinyomda. 1903-1905.
- [26] *Lackó Miklós*: Budapest társadalma a két világháború között. Megjelent: Budapest története, 5. köt. Budapest története a forradalmak korától a felszabadulásig. (Szerk.: *Horváth Miklós*.) Akadémiai Kiadó. Budapest. 1980. 415-464. old.
- [27] A magyar zsidóság veszteségei. Megjelent: Zsidó Világkongresszus Magyarországi Képviselete és az American Joint Distribution Committee Statisztikai Osztályának Közleményei. 1947. 1. sz. 1-2. old.
- [28] *Nagy Lajos – Bónis György*: Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig. Megjelent: Budapest története, 3. köt. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1975. 585 old.
- [29] *Palugyay Imre*: Magyarország történeti, földirati és állami legújabb leírása. Buda – Pest sz. kir. városok leírása. Heckenast. Pest. 1852. 549 old.
- [30] *Preisich Gábor*: Budapest és környékének helyrajza, műszaki fejlődése és építészete a két világháború között. Megjelent: Budapest története, 5. köt. Budapest története a forradalmak korától a felszabadulásig. (Szerk.: *Horváth Miklós*.) Akadémiai Kiadó. Budapest. 1980. 123-173. old.
- [31] *Snyder Árpád*: Becslés Magyarországnak a második világháború következtében elszenvedett emberveszteségeiről. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1946. évi 1-6. sz. 1-4. old.
- [32] *Stark Tamás*: Magyarország második világháborús embervesztesége. MTA Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 3. Történettudományi Intézet. Budapest. 1989. 89 old.
- [33] *Szabó A. Ferenc*: Az apokalipszis mérlege. Magyarország második világháborús embervesztesége. *Valóság*. 1989. évi 7. sz. 62-77. old.
- [34] *Szabó A. Ferenc*: Pusztulás és újjászületés. A zsidó származású lakosság helyzete a felszabadulás után. *Valóság*. 1988. évi 11. sz. 62-77. old.
- [35] *Szél Tivadar*: A budapesti házasságok. Statisztikai Közlemények, 86/4. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. 1933. 428 old.
- [36] *Szél Tivadar*: A házasságok termékenysége Budapesten. Statisztikai Közlemények, 60/2. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. 1930. 325 old.
- [37] *Szél Tivadar*: Nagy-Budapest népmozgalma. Statisztikai Közlemények, 91/2. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. 1934. 98 old.
- [38] *Szél Tivadar*: A születések alakulása Budapesten és az európai nagyvárosokban. Statisztikai Közlemények, 58/3. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. 1929. 281 old.
- [39] *Thirring Gusztáv*: Az 1906. évi népszámlálás eredményei. Statisztikai Közlemények, 43. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. 1914. 150, 288 old.
- [40] Budapest félszázados fejlődése, 1873-1923. Statisztikai Közlemények, 53. Szerk.: *Thirring Gusztáv*. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. 1925. 270, 200 old.
- [41] *Thirring Gusztáv*: Budapest főváros demográfiai és társadalmi tagozódásának fejlődése az utolsó 50 évben. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Statisztikai Közlemények, 70/2-3. Budapest. 1935.
- [42] *Thirring Lajos*: A lélekszám alakulása a főváros környékén. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1942. évi 7. sz. 381-402. old.
- [43] A magyar városok statisztikai évkönyve I. évf. (Szerk.: *Thirring Gusztáv*) Székesfőváros Házinyomda. Budapest. 1912. XII, 686 old.
- [44] *Thirring Lajos*: Nagy-Budapest népessége. Statisztikai Közlemények 78/1. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest. 1935. 112 old.
- [45] *Thirring Lajos*: A népesség születési hely és életkor szerint. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1935. évi 10. sz. 835-853. old.
- [46] *Thirring Lajos*: Tájékoztató adatok az iparforgalmi keresőnépesség ingavándorlásairól. *Magyar Statisztikai Szemle*. 1935. évi 1. sz. 12-22. old.
- [47] *Tormay, K.*: Medizinische Topographie der Königlich Freistadt Pest. Pest. 1854. 132 old.
- [48] *Török István*: Budapest népességének vándormozgalma a háború alatt és az ostrom után. *Városi Szemle*. 1945. évi 2. sz. 136-147. old.
- [49] Budapest története, 4. köt. Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig. (Szerk.: *Vörös Károly*.) Akadémiai Kiadó. Budapest. 1978. 809 old.
- [50] *Zoltai Gyula*: Adalékok a budapesti vándormozgalom nagyságának a kérdéséhez. *Statisztikai Értesítő*. 1943. évi 10. sz. 217-229. old.

TÁRGYSZÓ: Népesedés.

SUMMARY

The author intends to show the growth in the number and development of Budapest's population during 100 years (1840-1941). His data draw much on the results of notable statisticians, demographers and town-historians of the first half of the 20th century, while highlighting his new points of view.

From the new points of view the emphasize is given to the selection of the time period of the analysis (from 1840 on), the extended use of Austrian statistics, and the influence of the settlements in the surroundings (agglomeration) of the capital.

A PÉNZINTÉZETI ÉS POSTAI SZOLGÁLTATÁSOK SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYÉBEN

A lakosság megtakarítási hajlandósága, illetve eladósodottsága fontos jellemzője az egyes települések (térségek) helyzetének. A postai szolgáltatások adatai jól tükrözik az egyes települések külső kapcsolatrendszerét, a lakosság, a közületek, a különböző vállalkozások külvilággal való kommunikációját.

A következőkben a pénzügyi szolgáltatások és a postai szolgáltatások főbb jellemzőit tekintjük át Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében.

Pénzügyi szolgáltatások. A megtakarítási és hitelfelvételi lehetőségek annyira sokszínűek, hogy teljes körű felmérésük, áttekintésük szinte megvalósíthatatlan. A kétszintű bankrendszer létrejötte óta folyamatosan bővül a pénzügyi intézetek köre. Közülük egyre többen rendelkeznek a lakossági ügyletek lebonyolításának jogkörével, így emelkedett az ez irányú szolgáltatóhelyek száma. Megjegyzendő, hogy az adott településen működő pénzügyi intézetek nem jellemzik egyértelműen a településen élők megtakarítását és hitelfelvételét, ugyanis a vizsgált szolgáltatások más településeken is igénybevehetők.

A lakossági megtakarítási formák szaporodása, az értékpapírpiac élénkülése, a betétbiztosítási rendszer átalakítása miatt a megtakarítások névvel és lakóhellyel való azonosítása teljeskörűen nem lehetséges. A törvényi szabályozás (pénzügyi törvény, személyes adatok védelme) is megnehezíti az adatok elérhetőségét.

A lakosság vállalkozási tevékenységéhez kapcsolódó felhalmozás egy része társaságokban (üzletrészben, részvényben stb.) fekszik, más része – az egyéni vállalkozóké – a személyes célú megtakarításoktól sem elkülöníthető módon jelenik meg. E területen valamelyest kedvező változást az egységes banki információrendszer kialakítása, illetve a gazdasági szervezetek, vállalkozások számának mérséklődése, a gazdasági szféra stabilizálódása jelentene. A lakosság pénzügyi helyzetéről településszintű adatok nem állnak teljeskörűen rendelkezésre, ezért az intézményhálózat feltérképezését kíséreltük meg.

A pénzügyi rendszer magán viseli az elmúlt évtizedek örökségét, az egyszintű bankrendszerben ugyanis a gazdasági szféra hitelezése, pénzügyi ellátása a Magyar Nemzeti Bank (MNB) monopóliuma volt, a lakossági ügyleteket pedig az Országos Takarékpénztár (OTP) és a takarékszövetkezetek bonyolították le.

A bankrendszer kétszintűvé válása (1987) óta létrejött kereskedelmibank-hálózat szintén elsősorban a megyeszékhelyekre (és néhány nagyobb városra) koncentrálódik, így a községek többségében jelenleg nem vehető igénybe pénzügyi szolgáltatások. A lakosság (és a vállalkozók egy része) csak utazással tudja elérni ezeket az intézményeket. A vidéki bankhálózat kiépítése, amely például a mezőgazdaság finanszírozását is felvállalhatná, még megoldandó feladat. A postahivatalokon keresztül a Postabank és az OTP a betétgyűjtést a legtöbb településen megszervezte, így ez a szolgáltatás a megye lakossága részére – 11 község kivételével – helyben elérhető.

A szolgáltatások szélesebb skáláját is nyújtó pénzügyi intézetek 62 településen, a települések alig több mint negyedében találhatók meg. A legkisebb településeken egyáltalán nincsenek jelen, majd arányuk a népességnagysággal együtt nő. Változatlanul a takarékszövetkezetek képezik a vidéki bankhálózat gerincét. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 19 takarékszövetkezetének 58 településen működik kirendeltsége, a 3000 főnél kevesebb lakosú településeken kizárólag takarékszövetkezetek vannak jelen.

Az OTP Bank 16 településen, főként a városokban működtet fiókokat. A kereskedelmi bankok közül a nagyobbak a megye néhány vidéki városában is megtalálhatók, jórészt úgy, hogy a bankrendszer kétszintűvé válásakor az MNB vidéki fiókjai alakultak át kereskedelmibank-fiókká. Az azóta alapított országos nagyban-

kok (OTP, Magyar Hitelbank, Kereskedelmi Bank, Budapest Bank, Postabank, CIB, Inter-Európa Bank, Mezőbank, Agrobank, Reálbank, Dunabank, Konzumbank, Iparbankház, Ibuszbank) főként csak a megyeszékhelyen működnek, ahol a pénzüintézetek száma a takarékszövetkezetek kirendeltségeivel együtt már 20 körüli.

A pénzüintézetek eloszlása Szabolcs-Szatmár-Bereg megye települései között, 1993

Népességekategória (fő)	Települések száma	Pénzüintézetekkel	Ebből:			
			takarékszövetkezeti		OTP-fiókkal	egyéb pénzüintézetekkel
			székhellyel	kirendeltséggel		
rendelkező települések száma						
– 499	36	-	-	-	-	-
500 – 999	63	6	1	5	-	-
1 000 – 1 999	64	8	2	6	-	-
2 000 – 2 999	30	17	3	14	-	-
3 000 – 4 999	18	14	6	7	4	1
5 000 – 9 999	10	10	5	4	5	2
10 000 – 19 999	6	6	2	4	6	3
100 000 –	1	1	-	1	1	1
<i>Összesen</i>	228	62	19	41	16	7
Ebből:						
községek	216	50	16	36	4	-
városok	12	12	3	9	12	7
városok Nyíregyháza nélkül	11	11	3	8	11	6

Postai szolgáltatások. A postahivatal léte az egyes településeken ma már nemcsak a postai szolgáltatások igénybevehetőségét jelenti, hanem a lakossági banki szolgáltatások meghatározott területét is, ugyanis a Postabank és az OTP a postahivatalokon keresztül is végez betétgyűjtést. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 228 települése közül 1993-ban 217-ben működött postahivatal vagy annak fiókja.

A postaforgalom alakulása Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a települések népességekategóriája szerint, 1993

Népességekategória (fő)	Száz lakosra jutó			
	levélpostai küldemények	csomagok	totó-lottó szelvények	értékcikkeldadás, (ezer forint)
	száma (darab)			
1 – 499	1 652	98	3 089	36
500 – 999	2 002	94	2 678	46
1 000 – 1 999	1 675	50	2 508	38
2 000 – 2 999	1 501	40	2 615	39
3 000 – 4 999	2 170	41	3 023	64
5 000 – 9 999	2 854	45	3 452	113
10 000 – 19 999	3 757	71	3 483	140
100 000 –	10 122	69	2 004	198
<i>Összesen</i>	3 930	59	2 770	99
Ebből:				
községek	1 747	51	2 690	44
városok	6 938	68	2 881	176
városok Nyíregyháza nélkül	3 920	68	3 712	154

A postai forgalom településtípusonként és szolgáltatásfajtánként is eltérő. Összességében megállapítható, hogy a városok – közülük is Budapest, illetve a többi nagyváros – lakosságszámukhoz képest számottevően nagyobb postai forgalmat bonyolítanak le, mint a községek. Ebben a szolgáltatások különbözőségei mellett vélhetően szerepet játszik az idegenforgalom, az ügyintézés, valamint az, hogy a gazdálkodó szervezetek túlnyomó többsége városi (főként budapesti, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében nyíregyházi) székhelyű vagy telephelyű.

1993-ban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében – a totó-lottó szelvények nélkül – 22 millió postai küldeményt és 330 ezer csomagot adtak fel. A postai küldemények több mint felét Nyíregyházán adták fel, a feladott csomagok megoszlása néhány százalékpont eltéréssel igazodott a települések népességkategóriájához. Relatíve legtöbb levélküldemény Nyíregyházáról került ki, a csomagfeladás viszont gyakoribb volt a kistélepelepeken.

Egy év alatt 408 ezer táviratot adtak fel, és ennél másfélszer többet (622 ezret) kézbesítettek ki. A kézbesítés valamennyi népességkategóriában meghaladta a feladott mennyiséget, ami a megyéből elvándoroltak nagy számával magyarázható.

Az értékcsikkelladás 560 millió forintot tett ki, ezek negytedét a megyeszékhelyen, harmadát pedig a megye többi városában vásárolták. Különösen szembetűnő a városok nagyobb értékcsikkforgalma.

A totó-lottó értékesítés (összesen 15,6 millió hetente 300 ezer darab), mind a községekben, mind a nagyobb városokban átlagos, bár a megyeszékhelyhez képest a többi városban arányaiban több fogyott e szerencsejáték-szelvényekből.

A településtípusok között nincs szignifikáns különbség a csekk be- és kifizetésekben. Ebből arra következtethetünk, hogy a családokat terhelő havi befizetések (különböző törlesztések, lakásköltségek, rezsikiadások, óvodai, iskolai ellátás, biztosítások stb.) hasonlóak: az 5,5 millió darab csekk havi 460 ezernek felel meg, az 1990. évi népszámlálási adatok alapján egy háztartásra havi 2,4 darab jut. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy az 1,7 millió postautalvány közel kétharmadát a megyeszékhelyen adták fel, míg a községekben elenyésző az ilyen típusú forgalom.

B. I.-né – F.-né dr. N. É.

A BUDAPESTI SZERVEZETEKNEÉL FOGLALKOZTATOTTAK KERESETE

1990 és 1993 között a *nemzetgazdaságban* foglalkoztatottak nominális keresete minden évben jelentősen, de évről évre mérséklődő ütemben növekedett. A keresetek átlagos bruttó összege 1991-ben 30, 1993-ban viszont „csak” 22 százalékkal haladta meg az előző évit. A bruttó nominális keresetek emelkedése csekély eltéréssel követte a fogyasztói árak változását. A keresetek reálértékét azonban mégsem sikerült megőrizni, három év alatt 12 százalékos, ezen belül 1993-ban 4 százalékos csökkenés következett be. 1994 első félévében a keresetek növekedési üteme ismét gyorsult. Figyelmet érdemel továbbá, hogy ezúttal a nettó keresetek a bruttónál és a fogyasztói áraknál is nagyobb mértékben emelkedtek.

Az aktív keresők foglalkoztatásában meghatározó szerepet játszó – közel 40 százalékos súlyt képviselő – budapesti székhelyű szervezeteknél foglalkoztatottak keresete az 1990 óta eltelt időszakban az országoshoz hasonlóan alakult. A gazdaság egészében, illetve a budapesti szervezeteknél foglalkoztatottak kereseti színvonalára közötti különbség – amelyben többek között a dolgozók iskolai végzettségében, szakképzettségében, besztásában, az ágazati, illetve állománycsoportok szerinti összetételében meglévő eltérések jutnak kifejezésre – nem változott, a fővárosi szervezetek megőrizték kereseti előnyüket.

1993-ban a *budapesti székhelyű gazdasági szervezeteknél teljes munkaidőben foglalkoztatottak bruttó átlagkeresete* – a 20 főnél többet foglalkoztató vállalkozói szférában és a költségvetési intézményeknél – 21,9 százalékkal volt magasabb az előző évinél, és havi átlagban 33 150 forintot tett ki. A növekedés mértéke *ágazatonként* igen különböző volt. Az iparban, a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátásban foglalkoztatottak bruttó keresete 28–29 százalékkal nőtt, ezzel szemben az oktatás, a közigazgatás, a kötelező társadalombiztosítás területén dolgozóké csupán 6, illetve 14 százalékkal. Az eltérő arányú változásoknak megfelelően az ágazatok kereseti színvonala közötti különbségek kisebb-nagyobb mértékben módosultak, az ágazatok keresetnagyság szerinti sorrendjében azonban nem következett be lényeges változás. A kereseti rangsorban az első helyen – havi 54 500 forintos átlaggal – változatlanul a pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai ág állt, a következő két helyet pedig ennél jóval alacsonyabb – 36 000 forint körüli –

átlagos keresettel 1993-ban is az ingatlanügyletek, a bérbeadás és a gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás, valamint a közigazgatás, a kötelező társadalombiztosítás ág foglalta el. A legkevesebbet – a főváros gazdaságában elenyésző súlyt képviselő mezőgazdaság, erdőgazdálkodás ágazatot nem számítva – az építőiparban dolgozók keresték, havi átlagban 27 100 forintot, de a fővárosi székhelyű szervezetek összességét jellemző összegnél jóval – 4150–5450 forinttal – kevesebbet kaptak az egészségügyi és szociális ellátás, a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás, valamint az oktatás területén dolgozók is.

A fővárosi szervezeteknél dolgozók kereseti színvonala 1993-ban 22 százalékkal, a korábbiakhoz hasonló arányban múlta felül az országos átlagot, az ágazati különbség mértéke 3 százalék (pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai) és 26 százalék (kereskedelem, javítás) között mozgott. A fővárosi szervezetek javára fennálló kereseti eltérés a fizikaiak és a szellemiek esetében egyaránt 17 százalék volt.

A fizikai dolgozók átlagkeresete több éven keresztül lassabban, 1993-ban viszont lényegében ugyanolyan mértékben nőtt, mint a szellemi foglalkozásúaké. Nem volt számottevő különbség továbbá a férfiak és a nők keresete növekedésének mértéke között sem.

A *fizikai* munkakörben foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresete 1993-ban 24 500 forint volt. A fizikai dolgozók legtöbbit (32 800 forintot) a pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatásai, legkevesebbet (18 800 forintot) az oktatás ágazatban kerestek, létszámuk azonban ezeken a területeken nem különösen számottevő.

A *szellemi* foglalkozásúak havi bruttó átlagkeresete valamivel meghaladta a 43 000 forintot. A keresetek nagyság szerinti rangsorában a szellemi foglalkozásúak esetében is az előbbi két ágazat foglalta el az első és az utolsó helyet 55 900, illetve 32 000 forintos átlaggal. A szellemiek átlagkeresete összességében 76 százalékkal volt magasabb, mint a fizikai foglalkozásúaké, ezen belül a *férfiak* kétszer, a *nők* 1,8-szer kerestek többet fizikai foglalkozású társaiknál.

A bruttó keresetek *gazdálkodási formánként* igen eltérő mértékben emelkedtek. A jogi személyiségű szervezeteknél, ahol a budapesti székhelyű szervezetek létszámának több mint kétharmada koncentrálódik, 24,6 százalékos, a közel egyharmados arányt képviselő költségvetési szervezeteknél 14,9 százalékos volt a növekedés. Differenciáltan alakultak a keresetek a két gazdálkodási szférán belül is. A jogi személyiségű gazdasági szervezetek körében – a súlyukban nem jelentős egyesüléseket és közös vállalatokat figyelmen kívül hagyva – a korlátolt felelősségű társaságoknál elért 25, illetve a részvénytársaságoknál kialakult 13 százalékos keresetnövekedés jelentette a két szélsőértéket. A jogi személyiségű gazdasági szervezetek közül azonban továbbra is a részvénytársaságoknál foglalkoztatottak kerestek a legjobban: 1993. évi bruttó átlagkeresetük közel 60 százalékkal múlta felül a kereseti rangsorban utolsó helyen álló szövetkezeti dolgozókéét, akik – a fizikai és a szellemi foglalkozásúak egyaránt – a legrosszabbul keresők közé tartoztak.

A költségvetési szférában a központi költségvetési intézményeknél 16, a helyi szerveknél 11 százalékkal nőttek az átlagkeresetek az elmúlt évben. A helyi költségvetési szerveknek a többi területtel szemben fennálló kereseti hátránya erősödött, az itt dolgozók bruttó átlagkeresete 1993-ban 17 százalékkal, ezen belül a fizikaiaké 16, a szellemi foglalkozásúaké 29 százalékkal volt alacsonyabb a budapesti székhelyű szervezeteknél kialakult átlagnál. Figyelmet érdemel az is, hogy a költségvetési szerveknél foglalkoztatott szellemiek keresete jelentősen elmarad a kft.-knél, illetve a részvénytársaságoknál dolgozókéétól. 1993-ban a szellemiek a költségvetés központi szerveinél havi átlagban 41 872 forintot, helyi szerveinél pedig 30 595 forintot kerestek, 14, illetve 37 százalékkal kevesebbet, mint a kft.-knél és a részvénytársaságoknál átlagosan.

1994 I. félévében a nominális keresetek növekedési üteme nőtt. A *nemzetgazdaságban* foglalkoztatottak bruttó keresete – a 20 főnél nagyobb létszámú vállalkozásokat és a költségvetési intézményeket magában foglaló szervezeti körben – 25,4 százalékkal nőtt az 1993. I. félévihez mérten, 3,3 százalékponttal nagyobb mértékben, mint egy évvel azelőtt. A nettó keresetek – a személyi jövedelemadó-kulcsok, az adószávok, az adóalap, a munkavállalói (szolidaritási) járulék és egyéb más változással összefüggésben – a bruttó kereseteket meghaladó mértékben, átlagosan 27,7 százalékkal növekedtek. Ez – a fogyasztóiár-színvonal 17,5 százalékos emelkedését figyelembe véve – 8–9 százalékos reálkereset-növekedést jelent. (1994 I. félévében a nettó keresetek havi átlagos összege 4700 forinttal volt nagyobb az egy évvel korábbinál, az emelkedésnek egynegyede a szabályozók változásának volt az eredménye.)

A *budapesti szervezeteknél* – az 50 főnél nagyobb létszámú vállalkozói körben és a költségvetési intézményeknél – átlagosan 24,2 százalékkal nőttek a nominális bruttó keresetek az 1993. I. félévihez képest. Az emelkedés mértéke ágazatonként 18 és 33 százalék között szóródott, s a gazdasági ágak többségében jóval nagyobb volt az előző évinél. A létszám és a keresetek alakulása közötti szoros kapcsolatra utal, hogy átlagosnál nagyobb (27–33 %) növekedést az erősen csökkenő létszámú iparban, építőiparban, valamint az ingatlanügy-

letek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatásban értek el, az átlagosnál kisebb (18–21 %) emelkedés pedig a gyarapodó létszámú pénzügyi tevékenység, a közigazgatás, továbbá az egészségügyi és szociális ellátás területén következett be.

A budapesti székhelyű szervezeteknél foglalkoztatottak 1994 I. félévében havi átlagban 38 400 forintot kerestek. Az ágazatok kereseti színvonala közötti különbségek általában mérséklődtek, néhány terület – például az egészségügyi és szociális ellátás, a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás – átlaghoz mért lemaradása viszont erősödött. Legnagyobb (havi átlagban közel 59 ezer forint) a pénzügyi tevékenység területén foglalkoztatottak kereste, a legalacsonyabb (29–32 ezer forintos) havi kereset pedig a mezőgazdaság, a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás, valamint az egészségügyi és szociális ellátás területén alakult ki. Az ágazatok keresetnagyság szerinti rangsorában az építőipar 33,5 ezer forintos átlagos havi keresettel az utolsó előtti, tizenegyedik helyről a nyolcadikra lépett előre. Az oktatásban foglalkoztatottak relatív helyzete némileg romlott, 33,4 ezer forintos átlagos havi keresetükkel a nyolcadik helyről a kilencedikre estek vissza.

A *fizikai és szellemi* foglalkozásúak havi bruttó átlagkeresete lényegében azonos mértékben növekedett az 1993. I. félévihez mérten, és 28 200, illetve 48 500 forintot tett ki. A gazdasági ágak többségében a szellemi foglalkozásúak keresete jobban nőtt, mint a fizikaiaké. Ez alól a pénzügyi tevékenység és a közigazgatás területe képez kivételt, ahol a fizikai dolgozók esetében volt számottevőbb a növekedés. A nagyobb létszámú ágazatokat tekintve a fizikai dolgozók 1994 I. félévében az iparban, a szállítás, raktározás, posta és távközlés ágazatban kerestek legjobban, havi átlagos bruttó keresetük 29–30 ezer forint között mozgott. Ugyanakkor a kereskedelem, javítás ágazatban a fizikai állományúak havi átlagos bruttó keresete a 24 ezer forintot sem érte el, az építőiparban pedig – az átlagosnál nagyobb arányú növekedés ellenére – 26 ezer forint alatt maradt. A szellemi foglalkozásúak havi bruttó átlagkeresete a pénzügyi tevékenység ágazatban volt a legmagasabb, megközelítette a 60 ezer forintot, 11,4 ezer forinttal volt több az átlagnál. A jobban keresők közé tartoztak az iparban és az építőiparban foglalkoztatott szellemiek is, részükre havonta átlagosan 56–57 forintot számfejtettek. Legkevesebbet az egészségügyi és szociális ellátás, az oktatás, a posta és távközlés, valamint a közigazgatás területén kerestek a szellemi foglalkozásúak, havi átlagos bruttó keresetük 11–11 ezer forinttal, 8,7 ezer forinttal, illetve 2,5 ezer forinttal volt kisebb a budapesti székhelyű szervezeteknél kialakult átlagnál.

A bruttó nominális keresetek a *jogi személyiségű gazdasági szervezeteknél* 1994-ben is sokkal jobban nőttek, mint a költségvetési szerveknél, 20 százalékkal szemben 27 százalékkal. A különbség a fizikai foglalkozásúaknál jelentkezett, a szellemi munkakörben dolgozók keresetnövekedésének mértéke a két területen közel azonos, 22 százalék körüli volt. A költségvetési szerveknél foglalkoztatott szellemiek forintban mért kereseti hátránya azonban tovább nőtt, 1994. I. félévi (42,8 ezer forintos) havi bruttó keresetük az egy évvel korábbi 8,7 ezer forinttal szemben már 10,6 ezer forinttal maradt el a vállalkozói körben foglalkoztatottakétól.

B. K.

A BUDAPESTI NYUGDÍJASOK

Budapesten él az ország nyugellátásban részesülő lakosainak 21 százaléka. A fővárosban a népesség fogyása mellett a nyugdíjasok és járadékosok száma kismértékben tovább nőtt. 1994 márciusában – az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság adatai szerint – Budapesten 543,8 ezren, az egy évvel korábbinál 0,8 ezerrel többen kaptak nyugdíjat, illetve járadékot. Ezer lakosra vetített számuk – az év eleji népességszám alapján számítva – 272 volt.

A nyugdíjasok arányában meglevő jelentős kerületi különbségek továbbra is fennállnak, sőt némileg erősödtek is. Az ezer lakosra jutó nyugdíjjellegű ellátásban részesülők száma ez év márciusában kerületenként 198 és 389 között mozgott, míg egy évvel korábban 195, illetve 380 volt a két szélső érték. A lakónépesség számához mérten a nyugdíjasok száma jelenleg is az I. és az V. kerületben a legmagasabb, 43, illetve 40 százalékkal nagyobb a budapesti átlagnál. A III., IV., X., XVII. és XXI. kerületekben ugyanakkor ezer lakosra 15–27 százalékkal kevesebb nyugdíjas jut, mint a fővárosban általában.

A nyugdíjasok és járadékosok többsége öregségi nyugdíjas. Arányuk a fővárosban lényegesen magasabb (70 %), mint az ország más területein általában (59 %). A rokkantsági (24 %) és az özvegyi (5 %) ellátásban részesülők aránya pedig alacsonyabb a vidékre jellemzőnél (27, illetve 10 százalék).

Tovább folytatódó – országosan is érvényesülő – tendencia, hogy a rokkantsági nyugdíjasok száma és aránya jobban nő, mint az öregségi nyugdíjasoké. Az év folyamán saját jogon nyugdíjazottak között azonban

letek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatásban értek el, az átlagosnál kisebb (18–21 %) emelkedés pedig a gyarapodó létszámú pénzügyi tevékenység, a közigazgatás, továbbá az egészségügyi és szociális ellátás területén következett be.

A budapesti székhelyű szervezeteknél foglalkoztatottak 1994 I. félévében havi átlagban 38 400 forintot kerestek. Az ágazatok kereseti színvonala közötti különbségek általában mérséklődtek, néhány terület – például az egészségügyi és szociális ellátás, a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás – átlaghoz mért lemaradása viszont erősödött. Legnagyobb (havi átlagban közel 59 ezer forint) a pénzügyi tevékenység területén foglalkoztatottak kereste, a legalacsonyabb (29–32 ezer forintos) havi kereset pedig a mezőgazdaság, a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás, valamint az egészségügyi és szociális ellátás területén alakult ki. Az ágazatok keresetnagyság szerinti rangsorában az építőipar 33,5 ezer forintos átlagos havi keresettel az utolsó előtti, tizenegyedik helyről a nyolcadikra lépett előre. Az oktatásban foglalkoztatottak relatív helyzete némileg romlott, 33,4 ezer forintos átlagos havi keresetükkel a nyolcadik helyről a kilencedikre estek vissza.

A *fizikai és szellemi* foglalkozásúak havi bruttó átlagkeresete lényegében azonos mértékben növekedett az 1993. I. félévihez mérten, és 28 200, illetve 48 500 forintot tett ki. A gazdasági ágak többségében a szellemi foglalkozásúak keresete jobban nőtt, mint a fizikaiaké. Ez alól a pénzügyi tevékenység és a közigazgatás területe képez kivételt, ahol a fizikai dolgozók esetében volt számottevőbb a növekedés. A nagyobb létszámú ágazatokat tekintve a fizikai dolgozók 1994 I. félévében az iparban, a szállítás, raktározás, posta és távközlés ágazatban kerestek legjobban, havi átlagos bruttó keresetük 29–30 ezer forint között mozgott. Ugyanakkor a kereskedelem, javítás ágazatban a fizikai állományúak havi átlagos bruttó keresete a 24 ezer forintot sem érte el, az építőiparban pedig – az átlagosnál nagyobb arányú növekedés ellenére – 26 ezer forint alatt maradt. A szellemi foglalkozásúak havi bruttó átlagkeresete a pénzügyi tevékenység ágazatban volt a legmagasabb, megközelítette a 60 ezer forintot, 11,4 ezer forinttal volt több az átlagnál. A jobban keresők közé tartoztak az iparban és az építőiparban foglalkoztatott szellemiek is, részükre havonta átlagosan 56–57 forintot számfejtettek. Legkevesebbet az egészségügyi és szociális ellátás, az oktatás, a posta és távközlés, valamint a közigazgatás területén kerestek a szellemi foglalkozásúak, havi átlagos bruttó keresetük 11–11 ezer forinttal, 8,7 ezer forinttal, illetve 2,5 ezer forinttal volt kisebb a budapesti székhelyű szervezeteknél kialakult átlagnál.

A bruttó nominális keresetek a *jogi személyiségű gazdasági szervezeteknél* 1994-ben is sokkal jobban nőttek, mint a költségvetési szerveknél, 20 százalékkal szemben 27 százalékkal. A különbség a fizikai foglalkozásúaknál jelentkezett, a szellemi munkakörben dolgozók keresetnövekedésének mértéke a két területen közel azonos, 22 százalék körüli volt. A költségvetési szerveknél foglalkoztatott szellemiek forintban mért kereseti hátránya azonban tovább nőtt, 1994. I. félévi (42,8 ezer forintos) havi bruttó keresetük az egy évvel korábbi 8,7 ezer forinttal szemben már 10,6 ezer forinttal maradt el a vállalkozói körben foglalkoztatottakétól.

B. K.

A BUDAPESTI NYUGDÍJASOK

Budapesten él az ország nyugellátásban részesülő lakosainak 21 százaléka. A fővárosban a népesség fogyása mellett a nyugdíjasok és járadékosok száma kismértékben tovább nőtt. 1994 márciusában – az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság adatai szerint – Budapesten 543,8 ezren, az egy évvel korábbinál 0,8 ezerrel többen kaptak nyugdíjat, illetve járadékot. Ezer lakosra vetített számuk – az év eleji népességszám alapján számítva – 272 volt.

A nyugdíjasok arányában meglevő jelentős kerületi különbségek továbbra is fennállnak, sőt némileg erősödtek is. Az ezer lakosra jutó nyugdíjjellegű ellátásban részesülők száma ez év márciusában kerületenként 198 és 389 között mozgott, míg egy évvel korábban 195, illetve 380 volt a két szélső érték. A lakónépesség számához mérten a nyugdíjasok száma jelenleg is az I. és az V. kerületben a legmagasabb, 43, illetve 40 százalékkal nagyobb a budapesti átlagnál. A III., IV., X., XVII. és XXI. kerületekben ugyanakkor ezer lakosra 15–27 százalékkal kevesebb nyugdíjas jut, mint a fővárosban általában.

A nyugdíjasok és járadékosok többsége öregségi nyugdíjas. Arányuk a fővárosban lényegesen magasabb (70 %), mint az ország más területein általában (59 %). A rokkantsági (24 %) és az özvegyi (5 %) ellátásban részesülők aránya pedig alacsonyabb a vidékre jellemzőnél (27, illetve 10 százalék).

Tovább folytatódó – országosan is érvényesülő – tendencia, hogy a rokkantsági nyugdíjasok száma és aránya jobban nő, mint az öregségi nyugdíjasoké. Az év folyamán saját jogon nyugdíjazottak között azonban

1993-ban is az öregségi nyugdíjasok játszották a meghatározó szerepet, a saját jogon újonnan nyugdíjba vonulók 67,8 százalékát képviselték.

A nyugdíjasok és járadékosok körében a nők vannak többségben, arányuk a fővárosban (63 %) magasabb, mint vidéken (58,9 %). A nyugellátásban részesülőkön belül a rokkantsági nyugdíjasok között az átlagosnál lényegesen kisebb a nők aránya (Budapesten 52, vidéken 42 százalék), az özvegyi nyugdíjasoknak viszont csaknem mindegyike nő (97, illetve 98 százalék).

1993. március óta három alkalommal emelték a nyugdíjakat és járadékokat. 1993 szeptemberében és 1994 januárjában hó eleji hatállyal átlagosan 4-4, 1994 márciusában pedig január 1-jei hatállyal átlagosan 10 százalékos emelésre került sor. Az elmúlt év őszén az 1993. január 1-je, idén pedig az 1994. január 1-je előtti időponttól megállapított nyugellátásokra vonatkozott az emelés. Ezenkívül 1993 novemberében az október havi ellátmány 4 százalékának kilencszeresét folyósították egyszeri kiegészítésként azoknak a nyugdíjasoknak és járadékosoknak, akiknek ellátmányát 1993. január 1-je előtt állapították meg.

1994 márciusában a fővárosban kifizetett nyugdíjak és járadékok havi átlagos összege 14 781 forint volt, 20,2 százalékkal több, mint egy évvel korábban. A budapesti nyugellátások havi átlagos nagysága 19 százalékkal haladta meg a vidékre jellemzőt (12 418 forint), ugyanolyan mértékben, mint az előző év azonos időszakában.

A nyugdíjban és járadékban részesültek havi átlagos alapellátmánya Budapesten és vidéken, 1994. márciusában

A nyugdíj, a járadék típusa	A havi alapellátás összege				
	Budapesten			vidéken	
	forintban	az átlag	az 1993. márciusi	forintban	az átlag százalékában
		százalékában			
Öregségi	15 537	105,1	120,4	13 093	105,4
Rokkantsági	13 741	93,0	119,3	12 404	99,9
Saját jogú nyugdíj összesen	15 072	102,0	120,1	12 875	103,7
Özvegyi ellátás	10 624	71,9	118,9	9 622	77,5
Egyéb járadék	6 059	41,0	117,1	8 796	70,8
<i>Összesen</i>	<i>14 781</i>	<i>100,0</i>	<i>120,2</i>	<i>12 418</i>	<i>100,0</i>

A különböző jogon szerzett nyugdíjak és járadékok havi átlagösszegében erőteljes differenciáltság figyelhető meg, ami a fővárosban erőteljesebben jelentkezik, mint vidéken. Budapesten és vidéken is – természetesen – az öregségi nyugdíjasok ellátmánya a legmagasabb (15 537, illetve 13 093 forint). Ettől a rokkantsági nyugdíjak átlaga a fővárosban 11,6 százalékkal, vidéken 5,3 százalékkal, az özvegyi jogú ellátásoké pedig 31,6, illetve 26,5 százalékkal maradt el.

A havi alapellátás átlagos nagysága nemcsak jogcímenként, de nemeként és korcsoportonként is számottevő különbséget takar.

A férfiak átlagnyugdíja, főként az öregségi nyugdíjasok esetében jelentősen felülmúlja a nőkéét. Ez többek között abból adódik, hogy a férfiak átlagkeresete magasabb, munkaviszonyban töltött ideje pedig hosszabb, mint a nőké. 1994 márciusában az öregségi jogon nyugdíjas férfiak ellátmányának havi átlaga Budapesten 37, vidéken viszont csak 27 százalékkal haladta meg a nőkéét. A rokkantsági nyugdíjasok esetében a nemek közti relatív különbség gyakorlatilag azonos, a férfiak ellátmánya a fővárosban és vidéken is körülbelül egynegyeddel magasabb, mint a nőké.

Az átlagnyugdíjak összegében korcsoportonként is különbségek mutatkoznak, ezek azonban a kor előrehaladtával csökkennek. 1994 márciusában a fővárosban a nyugdíjkorhatárnál fiatalabb öregségi nyugdíjban részesülő férfiak havi átlagos ellátmánya 1,5-szerese, a 85 éveseké és idősebbeké már csak 1,2-szerese volt a nőkének. Vidéken a férfiak relatív előnye korcsoportok szerint ennél sokkal nagyobb szóródást mutat; míg a nyugdíjkorhatár alatt a férfiak átlagos öregségi nyugdíja 65,1 százalékkal haladta meg a nőkéét, 85 évesek és idősebbek körében csupán néhány százalék (+2,5 %) az eltérés.

Az öregségi nyugdíjasok átlagnyugdíja nemenként, 1994. március

Korcsoport	A férfiak	A nők	A férfiak	A nők	A férfiak átlagnyugdíja a nők átlagnyugdíjának százalékában	
	átlagnyugdíja (forint)					
	Budapesten		vidéken		Budapesten	vidéken
Nyugdíjkorhatárnál fiatalabb	22 862	15 115	19 317	11 703	151,3	1 65,1
Nyugdíjkorhatárnál idősebb	18 685	13 760	14 762	11 755	135,8	125,6
<i>Összesen</i>	<i>18 840</i>	<i>13 768</i>	<i>14 957</i>	<i>11 754</i>	<i>136,8</i>	<i>127,3</i>

Megjegyzés: a nyugdíjkorhatár a férfiaknál 60, a nőknél 55 év.

A fővárosi és a vidéki átlagnyugdíj között meglevő jelentős eltérés következtében Budapesten számottevően kisebb az alacsony nyugdíjjal rendelkezők aránya, mint az ország más területein általában. 1994 márciusában a fővárosban élő öregségi nyugdíjasoknak mintegy tizede kapott kézhez 10 500 forintnál (a minimálbérnél) kisebb összeget, a vidéken lakóknak ugyanakkor több mint egynegyede. Az ennél magasabb, 20 000 forintot elérő, illetve azt meghaladó öregségi nyugdíjban részesülők pedig Budapesten több mint két és félszer akkora hányadot képviseltek, mint vidéken.

A fővárosi nyugellátások reálértéke – a korábbiaktól eltérően – valamelyest emelkedett. 1993. és 1994. március között az átlagnyugdíjak nagysága 20,2 a fogyasztóiár-színvonal viszont „csak” 17,3 százalékkal nőtt. A nyugdíjak vásárlóértékének szinten tartására utal az is, hogy a városokban lakó, egyedül álló nyugdíjasokra számított létminimumértéknél alacsonyabb összegű ellátmánnyal rendelkezők aránya nem emelkedett tovább, sőt némileg csökkent. 1994 márciusában Budapesten az előző évinél kevesebb, 245 ezer fő, az összes nyugdíjas és járadékos 45 százaléka kapott 13 000 forintnál, azaz lényegében a létminimumnál kisebb összeget kézhez, míg egy évvel korábban a nyugellátásban részesülőknek mintegy felénél (276 ezer fő esetében) nem érte el a nyugdíj összege az akkori létminimumot.

Az átlagkeresetek és az átlagnyugdíjak közti relatív különbség valamelyest növekedett. 1994. I. negyedévében a budapesti székhelyű, 50 főnél nagyobb létszámú szervezeteknél és költségvetési szerveknél foglalkoztatottak havi nettó átlagkeresete – a KSH számításai szerint – 24 700 forint volt, 26–27 százalékkal több, mint az előző év azonos időszakában. Az öregségi nyugdíjak átlagos összege ugyanakkor egy év alatt 20 százalékkal nőtt, s 1994 márciusában 15 537 forint volt. Az öregségi nyugdíjak havi átlagos összege az idén 37, egy évvel korábban 34 százalékkal maradt el a nettó átlagkeresetektől. Éves szinten – amennyiben a keresetek az első negyedévre jellemzőhöz hasonló mértékben nőnek, a nyugdíjak tervezett további emelése pedig megvalósul – a keresetek és a nyugellátások közti relatív különbség feltehetően némileg mérséklődik.

Budapest kerületei között – a nyugellátások havi átlagos nagysága tekintetében – hasonló különbségek mutatkoztak, mint egy évvel korábban. 1994 márciusában a nyugdíjak és járadékok átlagos összege kerületenként 13 700 és 16 700 forint között szóródott. A legmagasabb, a fővárosi átlagnál 12, illetve 13 százalékkal nagyobb összegű nyugdíjjal továbbra is a II. és a XII. kerületiek rendelkeznek. A legalacsonyabb az alapellátmány havi átlaga a XVII., XVIII., XX. és XXI. kerületben lakó nyugdíjasok és járadékosok körében, 6–8 százalékkal marad el a főváros egészére jellemzőtől. Ez utóbbi kerületekben a nyugdíjasok több mint felének még a városi egyszemélyes nyugdíjas háztartásokra számított létminimumértéknél (13 100 forint) is kisebb összeget folyósítottak. 50 százalék körüli továbbá a 13 000 forint alatti ellátásban részesülők aránya a IV., VII–IX., X., XV., XVI., XIX. és XXII. kerületekben is. A II. és a XII. kerületben lakó nyugdíjasok közel egynegyede viszonylag magas összeget, legalább 20 000 forintot kapott kézhez 1994 márciusában, s közülük minden második ellátmánya elérte vagy meghaladta a 25 000 forintot is. A VII., valamint a XVII–XXI. kerületekben ugyanakkor 20 000 forintnál több nyugdíjat 100 nyugdíjas közül mindössze 8–9 főnek folyósítottak.

F. L.-né M.I.

AZ IARIW 23. KONFERENCIÁJA

A Nemzetközi Jövedelem- és Vagyonkutatási Társaság (International Association for Research in Income and Wealth - IARIW) 1994. augusztus 21. és 26. között a kanadai St. Andrewsban tartotta 23. általános konferenciáját.¹ Ez volt az amerikai földrészen megtartott első és egyben a Társaság történetének legnépesebb összejövetele, amennyiben közel kétszáz résztvevő jelent meg, és mintegy száz dolgozatot nyújtottak be. A program – az előző konferenciához hasonlóan – tizenkét témát tartalmazott, ezek közül négyet plenáris ülés, nyolcat pedig két-két párhuzamos ülés vitatott meg.

1. Kormányzati statisztika (*Stewart Wells*, Statistics Canada)

2A. A nemzeti számlák (SNA) felülvizsgálatának elvei (*Carol Carson*, Bureau of Economic Analysis, Egyesült Államok)

2B. Háztartások vagyona: térbeni és időbeni változások (*F. Thomas Juster*, Institute for Social Research, Egyesült Államok USA).

3. A munkaerő elszámolása (*Anne Harrison*, OECD)

4A. Nemzeti számlák változatlan áron (*Soren Brodersen*, Danmarks Statistik)

4B. A háztartási jövedelmek összetétele (*Ann Harding*, National Centre for Social and Economic Modelling, Australia)

5. Kapcsolat a szatellit számlák és egyéb adatrendszer között (*Jean-Etienne Chapron*, INSEE)

6A. A gazdaságelmélet és a nemzeti számlák (*Thomas K. Rymes*, Carleton University)

6B. A társadalmi gazdasági változások hatása a jövedelemeloszlásra (*Stephen Jenkins*, University of Swansea)

7. Kiadások, jövedelmek, termelés és termelékenység nemzetközi összehasonlítása (*Alan Heston*, University of Pennsylvania)

8A. Az átalakuló országok gazdasági növekedésének újraértékelése (*Paul Marer*, Indiana University)²

¹ A Társaságról átfogó ismereteket ad az előző konferenciáról szóló beszámolójában *Árva János* a *Statisztikai Szemle* 1993. évi 2. számában (171-175. old.)

² A 8A. szekció programjában szerepelt *Árva János* „Alternatív növekedésbecslés Kelet- és Közép-Európa néhány országára”, valamint *Árva János* és *Vértes András* „A rejtett gazdaság hatása a növekedés mértékére Magyarországon” című tanulmánya. *Szilágyi György* felkért hozzászóló volt a 7. és a 8A. szekcióban.

8B. Egyéb előadások (*Edward N. Wolff*, New York University)

A felsorolásban a párhuzamosan tárgyalt témákat a sorszám mellett *A* és *B* betű jelzi, az egyes szekciók szervezőinek nevét zárójelben adjuk meg:

Hagyományosan a vendéglátó ország joga kiválasztani az 1. plenáris szekció témáját. Kanada a *kormányzati statisztikát* választotta. A választás mindenképpen elgondolkodtató abból a szempontból, hogy a világ elismerten egyik legjobb statisztikai rendszerével rendelkező országa éppen az államháztartással kapcsolatos statisztikákat tartja aktuális és egyben tudományos szempontból a leginkább nyitott témának.

A szekcióban elhangzott hét előadás közül különösen kettőt érdemes kiemelni. Az egyiket a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund – IMF) szakértője, *A. Premchand* tartotta „A tőketételek kormányzati elszámolása” címen. Meg kell azonban jegyezni, hogy a nemzeti számlákban használatos tőketételeknél szélesebb értelemben használja a „capital budgeting” (tőkekiadások) fogalmát, ide sorolva minden olyan ráfordítást, amelyről hosszú távon társadalmi hozam várható. Ilyen kiadásoknak tekinthetjük például a K+F ráfordításokat, az oktatási kiadásokat vagy akár a vállalkozások hatékonyságának növelését célzó támogatásokat. Gazdaságpolitikai szempontból rendkívül fontos kérdés az államháztartási elszámolásokban a tőke- és a folyó tételek elhatárolása, mivel az óvatos gazdaságpolitika kizárólag a tőkekiadások finanszírozására vesz fel hitelt, a folyó kiadásokat a folyó – általában adó- – bevételeknek kell fedezniük. Az előadás értékelte a különböző országok költségvetési gyakorlatát abból a szempontból, hogy mennyire következetesen választják szét a folyó és a tőketételeket és ez utóbbiakat mennyire részletes funkcionális osztályozásban mutatják be.

Statisztikusi körökben mint szélsőséges példa közismert, hogy az Egyesült Államok makrogazda-

sági statisztikája egészen a közelmúltig igen sok tekintetben nem követte a nemzetközi szabványokat. Az amerikai nemzeti számlák teljes körű felülvizsgálata és átalakítása jelenleg van folyamatban, az ennek keretében folyó kormányzati elszámolások helyzetéről tartott időközi beszámolót az Egyesült Államok Jegybankjának és Gazdaságstatisztikai Hivatalának négy munkatársa. A következőkben néhány kiragadott problémát sorolunk fel:

– hol kell meghúzni a határt a kormányzati intézmények és az erősen támogatott közösségi vállalatok, például államvasutak, közszolgáltató vállalatok között?

– hogyan kell elszámolni a kormányzati intézmények piaci termelését, amelynek értéke az Egyesült Államokban eléri a kormányzati szolgáltatások hét százalékát, és emelkedő tendenciát mutat?

– a fegyver- és haditechnikai beszerzések közül melyeket lehet beruházásnak tekinteni, ezáltal mérsékelve a közösségi fogyasztás kimutatott dinamikáját?

– a kormányzat vagyonmérlegének összeállítása számos specifikus kérdést vet fel, mivel lehetetlen piaci alapon értékelni a köztulajdonban lévő eszközöket, például műemlékeket, közterületeket stb., ezek hogyan illeszthetők a rendszerbe?

Külön szekció (2A.) foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy milyen *elvi megfontolásokat* követnek az egyes országok hivatalos statisztikai szervezetei a *nemzeti számlák felülvizsgálata során*. A kérdés aktualitását az adta, hogy a ENSZ Statisztikai Bizottsága 1993-ban fogadta el a nemzeti számlarendszer új nemzetközi ajánlását, amely ösztönzést jelent minden ország számára, hogy programot dolgozzon ki ezen irányelvek adaptálására.

Azokban az országokban, ahol eddig is igen fejlett volt az elszámolási rendszer, tehát részletes nemzeti számlákat állítanak össze, a felülvizsgálat sajátos kérdéseket vet fel. *David Wroe* az Egyesült Királyság statisztikai hivatalából a nemzeti számlák készítőinek és felhasználóinak érdekei közötti elentmondást hangsúlyozta. Míg a felhasználók a minél korszerűbb és nemzetközi szinten összehasonlítható tartalmú adatokat kérik, addig a számlák készítői elsősorban azért érznek felelősséget, hogy megőrizték az elszámolási rendszer egyensúlyát. A felülvizsgálat során lényegében azzal a kérdéssel kell szembenézni, hogy meddig érdemes újabb és jobb becslésekre várni a nemzeti számla összeállítása során, mekkora erőfeszítések árán, milyen mértékben lehet a számlák minőségét javítani. A francia előadás ugyanezt a kérdést az adatforrások oldaláról közelítette meg. Közismert, hogy a francia statisztika igen részletes, a gazdaság szinte valamennyi területére kiterjedő adatforrásokra alapozva állítja össze a nemzeti számlákat. Ebből következően viszont számlarendszerük összeállítása igen költséges,

az 1993-as SNA alkalmazása pedig még további adatigényeket támaszt. Mivel az új SNA (pontosabban ennek az Európai Közösségek által alkalmazott változata (az European System of Account - ESA) keretében állnak elő azok a legfontosabb adatok, amelyek meghatározzák a közösség fenntartásához szükséges tagsági hozzájárulás mértékét, illetve az Európai Monetáris Unió létrejötte után az államháztartási hiány és az államadósság nagyságát, az ESA adaptálása a jövőben nem csupán statisztikai, hanem elsősorban politikai kérdésként merül majd fel.

Statisztikai körökben régóta tartó szakmai vita, vajon a nemzeti számlákat elsősorban elemzési vagy inkább leíró statisztikai eszköznek tekintjük-e? Az ENSZ Statisztikai főosztályán kidolgozott személyi számítógépekre írt szoftver példáját szolgáltatja annak a szemléletnek, amely elemzési eszközként, a nemzetgazdaságot leíró modellként értelmezi a nemzeti számlákat. Ebben a megközelítésben a rendszer összes azonossági összefüggése – például az, hogy a nemzetgazdaság egészére a termelés egyenlő a felhasználással, vagy hogy a jövedelem újraelosztása során megegyeznek az adott és a kapott jövedelmek – automatikusan teljesül, nincs helye a különböző adatforrások között szinte szükségképpen fennálló inkonzisztenciáknak. A statisztikai szemlélet szerint ezzel szemben az eltérések mértéke önmagában is fontos információt szolgáltat a megfigyelt gazdasági folyamatok természetéről.

Az „*A nemzeti számlák változatlan áron*” elnevezésű (4A.) szekció a statisztika egyik örökzöld témájával foglalkozott, néhány új gondolat felvetésével. A dolgozatok elsősorban azzal foglalkoztak, hogy a SNA ajánlásai milyen elméleti és gyakorlati problémákat vetnek fel.

Magyar szemmel nézve a legérdekesebb *Esben Dalgaard* „Az új SNA megvalósítása – ár- és volumenmérési ajánlások” című tanulmánya volt, amely az 1993-as SNA volumenméréssel kapcsolatos új ajánlásainak következményeit elemzi dán adatok alapján. Az SNA egyik módszertani újítása, hogy javasolja a láncindexeknek a fix bázisú indexekkel párhuzamos használatát, aminek következtében természetesen felmerülnek a szakirodalomból jól ismert indexelméleti problémák. E problémák bár jól ismertek³ számszerű hatásuk a gyakorlati alkalmazás során újból és újból problémaként jelentkezik. Az „additivitás” problémáját az új SNA úgy próbál-

³ A magyar nyelvű szakirodalomban lásd például: *Köves Pál*: Statisztikai indexek (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1956.); *Köves Pál*: Indexelmélet és közgazdasági valóság (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981).

ja meg áthidalni, hogy a fix bázisú és a változó bázisú láncindexek használatát párhuzamosan ajánlja.

Az új SNA elsősorban a Fisher-formulát favorizálja, de nem zárkózik el a Laspeyres-típusú volumen- és a Paasche-típusú árindexektől sem. A dán statisztikai hivatal munkatársai az 1966 és 1990 közötti évekre készítettek változó bázisú számlákat, amelyekhez felhasználtak egy rendkívül részletes, az 1966-1990. évek adatait tartalmazó adatbázist. A szerzők szerint a dán gyakorlat, illetve a dán adatok alapján végzett számítások azt bizonyítják, hogy az 1993-as SNA mindkét ajánlása megvalósítható ugyanazon forrás adatainak felhasználásával. Számításaik azt mutatják, hogy a valóságot leginkább közelítő Fisher-láncindexek értékeitől a Laspeyres-láncindexek alig térnek el, míg a fix bázisú indexek bizonyos területeken relatíve eltérést mutatnak. A vita során többen is felvetették, hogy a bázis- vagy láncindex használata inkább teoretikus problémát jelent, a gyakorlatban a különbség nagyon kicsi. Ennél sokkal nagyobb horderejű megoldatlan kérdések jelennek meg az SNA gyakorlati alkalmazása során. Az egyik hozzászóló szerint például az adók vagy a kereskedelmi, illetve szállítási árak deflálása a gyakorlatban olyan jelentős megoldatlan probléma, amely sokkal nagyobb hatást gyakorol az összehasonlító áras nemzeti számlák adataira, mint az indexformula típusa.

M. Salem, N. Miller és Y. M. Siddigi közös tanulmányukban a „real GDP” mérésekor alkalmazott kettős deflálás módszerével kapcsolatban az elmúlt évtizedek során felmerült kritikai észrevételeket és a kanadai gyakorlatot tekintették át. Hasonló gyakorlati mérési probléma összefoglaló áttekintését adta két francia szerző, akik a francia villamosenergia-szektor esettanulmánya alapján érzékeltették az elméleti ár- és volumenmérési megoldások gyakorlati nehézségeit.

A szekcióban a nemzetgazdaság részterületeire vonatkozó volumenmérési tanulmányok is igen érdekesek és színvonalasak voltak. Ken Mansell, az angol statisztikai hivatal munkatársa például a szolgáltatások teljesítményértékének összehasonlító áras mérésével foglalkozott. A vita során érdekes probléma merült fel, így például, hogy a technikai fejlődés volumenváltozást jelent-e a szolgáltatások esetében. Nugent Miller a számítástechnikai eszközök kibocsátásának I/O-beli változatlan áras mérésével foglalkozott. Steven Keuning (Holland Statisztikai Hivatal) a társadalmi elszámolási mátrix (Social Account Matrix – SAM) változatlan áras számításának problémáit elemezte nemcsak elméleti oldalról közelítve a kérdést, hanem a módszert Indonézia adatain ki is próbálva.

A legnagyobb számú dolgozatot a „Kiadások, jövedelmek, termelés és termelékenység nemzetközi összehasonlítása” című szekció (7.) vonultatta fel, melynek szervezését Alan Heston, a Pennsylvania Egyetem professzora vállalta magára. A dolgozatok jelentős része a hetvenes évek eleje óta folyó Nemzetközi Összehasonlítási Program (ICP) módszereivel vagy a program eredményeként kapott adatok további felhasználásával foglalkozott. A módszertani munkák közül kiemelkedik Yuri Dikhanovnak, a Világbank munkatársának „A becslések érzékenysége az aggregációs eljárások megválasztására” című tanulmánya, amely újragondolja és újrafogalmazza az ICP-ben használt aggregációs módszerek – az ún. Geary-Khamis módszer, az EKS stb.⁴ – különböző változatait. A ma már nagyszámú „sokoldalú” – azaz több országot konzisztens rendszerbe foglaló – indexformula közötti választás jórészt attól függ, hogy az eljárások kedvező tulajdonságai közül melyeket tartunk a legfontosabbnak, illetve, hogy a kedvezőtlenek közül melyeket tartunk kevésbé zavarónak. Az ICP jelenlegi európai programja például azért választotta 1990 óta az ún. EKS-módszert⁵, mert ez mentes attól a torzítástól, amely abból adódik, hogy a nagyobb ország súlyarányai erősebben befolyásolják az eredményeket, mint a kis országoké (Gerschenkron-effektus). Az EKS-módszer azonban nem additív, azaz a különböző aggregátumok reálértékei nem állíthatók össze a részaggregátumok reálértékeinek összegeként. Dikhanov ráirányítja a figyelmet az 1972-ben publikált, ám mindeddig kevés figyelemre méltott Iklé-módszere⁶, amely – legalábbis bizonyos feltételek között és bizonyos tartományban – additív konzisztenciát biztosít, a Gerschenkron-effektus jelentős mérséklése mellett. Dikhanov az indexekkel szemben támasztott követelményeket inkább formai vagy logikai megfontolások alapján állítja fel.

Dikhanov dolgozatának felkért hozzászólója, Erwin Diewert szerint e követelmények között helye van „a gazdaságelmélettel való konzisztenciának” is. A felszólalók között néhányan felvetették, hogy

⁴ Ezekről számos cikk jelent meg a *Statisztikai Szemle* hasábjain, például Drechsler László: Az indexek súlyozásának kérdései a nemzetközi összehasonlításoknál (1973. évi 5. sz. 454-472. old.); Szilágyi György: Megjegyzések a nemzetközi összehasonlítások sokoldalú indexrendszeréhez (1975. évi 5. sz. 516-530. old.). A téma legteljesebb áttekintése Köves Pál könyvében (Indexelmélet és közgazdasági valóság, Akadémiai Kiadó) található.

⁵ Erről részletesen: A bruttó hazai termék európai összehasonlítása, 1990. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1994, 64 old.

⁶ Doris Iklé: A new approach to the index number problem, *Quarterly Journal of Economics*, 1972.

melyik gazdaságelmélettel kívánatos ez az összhang. Mindenesetre ebbe az irányzatba illik bele *I. L. Collier* „A reálfogyasztás Konyusz–Rothbart-indexe sokoldalú összehasonlításához” című munkája, amely a hasznossági függvények követelményeit is beépíti az indexek megkívánt tulajdonságai közé.

A nemzetközi összehasonlítások másik, egyre terebélyesedő iránya a groningeri egyetemen kifejlesztett termelés- és termelékenység-összehasonlítás, az ún. ICOP (International Comparison of Output and Productivity), amely mintegy „ellentétele” az ICP-nek, amennyiben *a)* az ICP a végső felhasználás (kiadások) tételeiből, az ICOP a termelésből indul ki, *b)* az ICP konkrét javak és szolgáltatások, ún. reprezentánsok áraiból számított árcoefficiensek segítségével jut el a vásárlóerő-paritáshoz, az ICOP viszont áru- és szolgáltatáscsoportok átlagáraiból számít paritásokat.⁷

Az ICOP-iskola feltűnően nagy számú dolgozattal jelentkezett. *Angus Maddison*, *Dirk Pilat* és *Bert van Ark* „Az ICOP-tapasztalatok tanulságai” címen áttekintést adtak a téma fejlődéséről és a fontosabb összehasonlításokról. Ezen kívül *van Ark* összehasonlította a volt Német Demokratikus Köztársaság (NDK) és a volt Csehszlovákia feldolgozóipari termelését és termelékenységét a Német Szövetségi Köztársaságéval 1987-re, illetve 1989-re. Az NDK termelékenységi színvonalát a nyugat-németországi 30 százalékaival, Csehszlovákiáét 25 százalékaival találta egyenlőnek. A módszert sokan vitatták, többek közt a dolgozat felkért hozzászólója (jelen beszámoló egyik szerzője), valamint a cseh *Jaroslav Kux* is. Az eljárás egyik sebezhető pontja a hozzáadott érték összehasonlítása. Az előbb említett átlagárak ugyanis csak termékre vagy termékalmazra, tehát a kibocsátásra (output) értelmezhetők, a hozzáadott értékre nem. A hozzáadott értéket a szerző ugyanazzal a paritással számítja át egységes valutára, amit a kibocsátásra kapott, és nem sok figyelmet fordít az ezen eljárás mögött meghúzódó implikációkra.

Az ICOP-család egy másik sarja „A szolgáltatások összehasonlításának új perspektívája” című dolgozat, amelynek szerzője, *Nanno Mulder* szintén a groningeri egyetem munkatársa. A címben szereplő szolgáltatásokon itt a közlekedést, a hírközlést és a kereskedelmet kell érteni. A célkitűzések közül a közlekedés összehasonlítása sikerült jobban; a kereskedelem továbbra is az „összehasonlítás-rezisz-

tens szolgáltatások” közé tartozik.⁸ *Mulder* a közlekedés teljesítményét kilenc szállítási (négy személy- és öt áruszállítási) módra bontja fel, és mindegyikben további megkülönböztetést tesz „mozgó” és ún. „terminál” szolgáltatások között (utóbbiak közé tartozik például a rakodás). A mozgó szolgáltatásokat tonna-, illetve utaskilométerekben, a terminál szolgáltatásokat a szállított súly nagyságával, illetve az utasok számával méri. Így kellően részletes és mégsem túl bonyolult osztályozási rendszerhez jut, amelynek tételeihez teljesítmény- és átlagáradatokat rendel. A mozgó és a terminál szolgáltatások megkülönböztetésének nemzetközi összehasonlításban különösen nagy a jelentősége, hiszen a szállítási távolság országonként és szállítási módonként nagyon különböző lehet. Ez a különbség élesen kifejezésre jut *Mulder* számszerű példájában, amely az Egyesült Államok és Franciaország közlekedését állítja egymással szembe. A vasúti utazások átlagos hossza Amerikában például ötszöröse a franciaországinak, viszont a franciák hosszabb utakat tesznek meg autóbusszon, mint az amerikaiak. Az összehasonlítás egyik végső eredménye, hogy a közlekedési és hírközlési ágazat termelékenysége (az egy munkóra jutó hozzáadott érték) tíz százalékkal alacsonyabb Franciaországban, mint az Egyesült Államokban.

Nagy érdeklődés kísérte „Az átalakuló országok gazdasági növekedésének újraértékelése” című (8A.) szekciót, melyet *Paul Marer*, az Indiana Egyetem tanára szervezett. Az utóbbi években sokan foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy mekkora is volt a volt szocialista országok tényleges gazdasági növekedése a második világháború vége és az átalakulás kezdete között. Általános egyetértés van a tekintetben, hogy a hivatalos statisztikák túlértékelik a növekedést, és abban is, hogy e túlértékelés mértéke országonként és periódusonként jelentősen különböző. (Magyarország esetében például a szerzők nem, vagy alig találnak eltérést saját becsléseik és a hivatalos indexek között.) A tényleges növekedés (vagy éppenséggel a túlértékelés) nagysága tekintetében azonban nincs egyetértés a különböző számítások hívei között, és ezt az egyetértést a konferencia vitái sem hozták meg. A szekció inkább a közéleti módok és elvek konfrontációjában, a nézetek tisztázásában hozott eredményt, semmint a számszerűsítésben.

Ebben a vitában két nézet állt egymással szemben. Az egyik *Árva János* „Alternatív növeke-

⁷ Az ICOP-ról lásd részletesen: *Szilágyi György*: A feldolgozóipari termelés és termelékenység nemzetközi összehasonlítása. *Statisztikai Szemle*. 1989. évi 12. sz. 1061-1070. old.

⁸ Lásd erről: *Szilágyi György*: Comparison resistant services. A nemzetközi összehasonlítások bellaggioi konferenciájára benyújtott dolgozat. (Kézirat.)

désbecslés Kelet- és Közép-Európa néhány országára” című dolgozatában, a másik *Angus Maddison* „Kelet-Európa és a Szovjetunió gazdasági teljesítményének mérése” című tanulmányában jutott kifejezésre a legérzékletesebben. Maddison kizárólag nyugati szerzők számításaira támaszkodik, Árvay viszont úgy véli, hogy ezeket a számításokat a szóban forgó országok szakértőire kell – ha nem is kizárólagosan – bízni, hiszen ezeknek ma már nem kell politikai nyomástól tartaniuk, ezzel szemben birtokában vannak a korábbi számítások részleteire vonatkozó ismereteknek, amelyek bizonyára közelebb állnak a valósághoz, mint a nyugati szerzők feltételezései és elképzelései. A vita másik ütközéspontja már inkább módszertani jellegű. Maddison és néhány más szerző is kizárólag fizikai mennyiségek növekedési viszonyszámainak átlagolására alapozza a számítást, amiről Árvay kimutatja, hogy a módszer a modern gazdaság körülményei között túlságosan durva, és nemcsak a volt szocialista országok, hanem bármely más klasszikus piacgazdaság növekedését is aláértékeli a hivatalos indexekhez képest. (Maddison és Árvay eredményei a kifejezés mód, a mutatószám, a bázis stb. különbözőségei miatt nehezen vethetők egybe. Csupán illusztrációképpen egyetlen, találmányra kiválasztott értékpár: Csehszlovákia éves átlagos növekedési üteme 1970 és 1980 között Árvay szerint – nettó anyagi termék – 3,9 százalék, szemben a hivatalos 4,6 százalékkal és Maddison – bruttó hazai termék – 2,8 százalékkal.)

Ez a szekció foglalkozott *Árvay János* és *Vértes András* „A rejtett gazdaság hatása a növekedés mértékére Magyarországon” című tanulmányával, amelynek ismertetésére nem térünk ki, egy változata nemrég jelent meg a *Statistikai Szemlében*.⁹

Az IARIW-konferenciák változatos programjaihoz képest is sok újat hozott a „*A gazdaságelmélet és a nemzeti számlák*” című szekció (6A.) A téma napirendre tűzését úgy is tekinthetjük, mint „engedmény a csábításnak”. Ezt a csábítást az új (1993-as) SNA jelenti, amely elődeinél jóval teljesebben juttatja kifejezésre az elszámolási elvek és eljárások mögött meghúzódó közgazdasági hátteret.¹⁰

⁹ Dr. Árvay János - Dr. Vértes András: A magánszektor és a rejtett gazdaság súlya Magyarországon. 1994. évi 3. sz. 517-529. old.

¹⁰ Erről bővebben lásd: Szilágyi György: A nemzeti számlák közgazdasági világa. *Statistikai Szemle*. 1992. évi 8-9. sz. 675-693.; Hüttl Antónia: A magyar nemzeti számlák új adatforrásai és módszerei. *Statistikai Szemle*. 1994. évi 6. sz. 469-480. old.; Bevezetés a nemzeti számlákba. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1993.

Néhány dolgozattal a szekció tematikájából:

- Gazdaságelmélet, indexszámok és a nemzeti számlák
- Standard nemzetiszám-fogalmak, gazdaságelmélet és adatösszeállítás
- Értékelmélet és nemzeti számlák – különös viszony
- Nemzeti számlák mint gazdaságpolitikai eszköz – gyenge elmélet, helyes gyakorlat.

Emeljük ki ezek közül *Utz-Peter Reich* (Fachhochschule, Mainz) értékelméleti tanulmányát, amely szembeállítja a mikroökonómia értékfelfogását az SNA-ban megnyilvánuló (vagy abból kiolvasható) értelmezéssel. Reich szerint már az is lényeges különbség, hogy a mikroökonómiai tankönyvekben a javak és szolgáltatások tárgyalása megelőzi a termelését, szemben az SNA-val, amelynek éppen fordított a logikája. A mikroökonómiában a hasznosság és a szűkösség a javak és szolgáltatások definíciójának vezérelve, a nemzeti számlákban viszont a nyereséghezó tevékenység a termelés meghatározó kritériuma, a javak és szolgáltatások pedig e tevékenység eredményei. A mikroökonómiában a mennyiség (q) a primer változó, amelyhez árat (p) – még hozzá a mennyiség függvényeként meghatározott árat – hozzárendelve származtatjuk az értéket (v). A nemzeti számlákban az értékben kifejezett művelet az elsődleges, amelyből a mennyiség egy árindex segítségével származtatható. A mennyiség a mikroökonómiában homogén jószág (szolgáltatás), a nemzeti számlákban heterogén jószágalmaz, ezért nem is igazán illik rá a „mennyiség” kifejezés, helyesebb „reálértékről” beszélni. Reich főként azért tartja jobbnak a nemzeti számlák értékfelfogását a mikroökonómiai értékfogalomnál, mert ez utóbbi figyelmen kívül hagyja a pénz értékének változását. Ezt a nemzeti számlákban a „tisztá” árváltozás mutatja, szemben az értékváltozás azon tényezőjével, amely az áru értékének – mennyiségének és minőségének – változását fejezi ki.

Reich fejtegetését főként azért vitatták, mert a két felfogás közti különbségtétel finomságához képest, meglepő módon nem differenciál az elméleti háttér és a gyakorlati, a megfigyelés nehézségeiből adódó megoldások között. Azt a körülményt például, hogy az árváltozás mérésére reprezentáns javak megfigyelése szolgál, úgy értelmezi, hogy az így regisztrált árváltozás azonos az árváltozás elméleti mértékével, még akkor is, ha a kiválasztott minta nem méri a teljes árváltozást.

*

Az IARIW következő, 24. konferenciáját 1996. augusztus 18. és 24. között Norvégiában

Lillehammerben tartják. A konferencia plenáris üléseinek témái:

1. A nemzeti számlák és a gazdaságpolitika
2. A jövedelem- és vagyonomelosztás mérésének nemzetközi standardjai
3. Mikro-makro integráció: elméleti keretek és az adatok
4. Tőkeszámlák

A szekcióülések témái:

- 1A. A jövedelemelosztás dinamikája
- 1B. Időmérleg
- 2A. SNA az átmeneti gazdaságokban
- 2B. A jólét megosztása a háztartásokon belül és a háztartások között
- 3A. Az ipari koncentráció trendjei

3B. A termelés határai a GDP mérésekor

4A. A demográfiai változások hatása a társadalmi-gazdasági helyzetre

Az IARIW kétévenkénti általános konferenciái alkalmat adnak a Társaság életében végbemenő szervezeti és személyi változásokra, így a tisztújításra is. Ilyenkor kicserélődik a tizenkét tagú vezetőség (Council) fele, és ilyenkor iktatják be az új elnököt. A Társaság élén a most lelépő amerikai *Richard Rugglest* a brit *Derek Blades*, az OECD Statisztikai Igazgatósága Nemzeti Számlák főosztályának vezetője váltotta fel, *Szilágyi György* pedig tagja lett a Councilnak.

Hüttl Antónia – Pozsonyi Pál – Szilágyi György

EGY REFORMKÖZGAZDÁSZ EMLÉKÉRE

A budapesti Kossuth-klubban 1992. április 24-én tudományos ülészakon¹ emlékeztek meg tisztelői *Péter Györgyről*, a jeles statisztikusról és közgazdászról, a Központi Statisztikai Hivatal hajdani elnökéről. Az ülészakon elhangzottak az elmúlt évben önálló kötetben láttak napvilágot,² és ez alkalmat ad arra, hogy az ülészakra e dolgozatban visszatérjünk.

Az ülészak szervezői – a kötet szerkesztői előszava szerint – „... arra törekedtek, hogy a tudományos ülészak előadói és felkért hozzászólói³ teljes

mértékben öleljék fel Péter György életének mindhárom, egyformán fontos és jelentős tevékenységi területét; nevezetesen politikai, reformközgazdász és statisztikai munkásságát. Olyan előadókat és hozzászólókat kértek fel elsősorban, akik a Péter Györggyel kialakított közvetlen személyes kapcsolatuk és élményük alapján adhatnak ismertetést és értékelést Péter György pályafutásának fontos állomásairól, emberi, vezetői és tudományos kutatói erényeiről és hibáiról.” (7–8. old.)

Noha a Kornai János és Hegedűs B. András által kezdeményezett ülészak megrendezése nem volt akadálymentes, és jónéhányan, akikre a szervezők számítottak, távol maradtak, az ülészakon elhangzottak mégis jogosan tarthatnak igényt az olvasók figyelmére. Hegedűs B. András „Péter György pályafutása” című előadásából idézve: „Péter György meghatározó tényezője – és itt szándékosan nem használom a múlt időt – a Központi Statisztikai Hivatalnak, ennek a *Keleti Károly* óta fontos magyar állami intézménynek, amelynek működését vezetői ténykedése ma is meghatározza, amely hivatal vezetőinek és munkatársainak nagy része nemcsak beosztottja volt, hanem többé-kevésbé tanítványa is.” (15. old.) Az ülészakon – tudományos jellegéből adódóan – nem csak történetileg bizonyított tények hangzottak el. Egyes kérdésekben az előadók csupán kétélyeiket, feltevéseiket, avagy ismereteik határait tudták jelezni, míg más kérdésekben élénk, helyenként éles vita bontakozott ki.⁴

¹ Az ülészak tudományos programjának összeállítását és megrendezését szervezőbizottság végezte, melynek tagjai *Andorka Rudolf* egyetemi tanár, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem rektora, *Árva János* c. egyetemi tanár (a tudományos ülészak titkára), *Erdős Tibor* egyetemi tanár, a Magyar Közgazdasági Társaság elnöke, *Hegedűs B. András* egyetemi docens, *Kende Péter* egyetemi tanár, *Kornai János* egyetemi tanár (a tudományos ülészak elnöke), *Kupcsik József* egyetemi tanár, a Magyar Statisztikai Társaság elnöke, *Mód Aladárné*, a KSH ny. főosztályvezetője, *Nyers Rezső* c. egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, *Pető Iván* gazdaságtörténész, országgyűlési képviselő és *Tardos Márton* c. egyetemi tanár, országgyűlési képviselő voltak. Az ülészokról a *Statisztikai Szemle* 1992. évi 7. számában (636. old.) hírt adott.

² Egy reformközgazdász emlékére. Péter György, 1903–1969. Szerk.: *Árva János* és *Hegedűs B. András*. Cse-répfalvi-T-TWINS. Budapest. 1994. 158 old.

³ Az előadók *Andorka Rudolf*, *Borsányi György*, *Gelegonya Judit*, *Hegedűs B. András*, *Kornai János*, *Köves Pál*, *Mód Aladárné*, *Nyíri Sándor*, *Péteri György*, *Szamuely László*, *Vigh Mikle Szabolcs*; a hozzászólók *Balázs Sándor*, *Fazekas Béla*, *Friss Péter*, *Györffy Sándor*, *Hegedűs B. András*, *Kende Péter*, *Kornai János*, *Köves Pál*, *Kupcsik József*, *Laurenszky Ernő*, *Nyers Rezső*, *Nyíri Sándor*, *Péteri György*, *Révész Gábor*, *Szamuely László* és *Zolnai Antal*; az ülés elnökei *Kupcsik József* és *Nyers Rezső* voltak. A zárszót *Kende Péter* mondta.

⁴ A vitában közgazdászként statisztikus meggyőződésem, illetve magánemberként érzelmeimben több kérdésben érintve éreztem magam. Érzelmeimet e dolgozatban a lehetőségek határáig igyekeztem félretenni.

Lillehammerben tartják. A konferencia plenáris üléseinek témái:

1. A nemzeti számlák és a gazdaságpolitika
2. A jövedelem- és vagyonomelosztás mérésének nemzetközi standardjai
3. Mikro-makro integráció: elméleti keretek és az adatok
4. Tőkeszámlák

A szekcióülések témái:

- 1A. A jövedelemelosztás dinamikája
- 1B. Időmérleg
- 2A. SNA az átmeneti gazdaságokban
- 2B. A jólét megosztása a háztartásokon belül és a háztartások között
- 3A. Az ipari koncentráció trendjei

3B. A termelés határai a GDP mérésekor

4A. A demográfiai változások hatása a társadalmi-gazdasági helyzetre

Az IARIW kétévenkénti általános konferenciái alkalmat adnak a Társaság életében végbemenő szervezeti és személyi változásokra, így a tisztújításra is. Ilyenkor kicserélődik a tizenkét tagú vezetőség (Council) fele, és ilyenkor iktatják be az új elnököt. A Társaság élén a most lelépő amerikai *Richard Rugglest* a brit *Derek Blades*, az OECD Statisztikai Igazgatósága Nemzeti Számlák főosztályának vezetője váltotta fel, *Szilágyi György* pedig tagja lett a Councilnak.

Hüttl Antónia – Pozsonyi Pál – Szilágyi György

EGY REFORMKÖZGAZDÁSZ EMLÉKÉRE

A budapesti Kossuth-klubban 1992. április 24-én tudományos ülészakon¹ emlékeztek meg tisztelői *Péter Györgyről*, a jeles statisztikusról és közgazdászról, a Központi Statisztikai Hivatal hajdani elnökéről. Az ülészakon elhangzottak az elmúlt évben önálló kötetben láttak napvilágot,² és ez alkalmat ad arra, hogy az ülészakra e dolgozatban visszatérjünk.

Az ülészak szervezői – a kötet szerkesztői előszava szerint – „... arra törekedtek, hogy a tudományos ülészak előadói és felkért hozzászólói³ teljes

¹ Az ülészak tudományos programjának összeállítását és megrendezését szervezőbizottság végezte, melynek tagjai *Andorka Rudolf* egyetemi tanár, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem rektora, *Árva János* c. egyetemi tanár (a tudományos ülészak titkára), *Erdős Tibor* egyetemi tanár, a Magyar Közgazdasági Társaság elnöke, *Hegedűs B. András* egyetemi docens, *Kende Péter* egyetemi tanár, *Kornai János* egyetemi tanár (a tudományos ülészak elnöke), *Kupcsik József* egyetemi tanár, a Magyar Statisztikai Társaság elnöke, *Mód Aladárné*, a KSH ny. főosztályvezetője, *Nyers Rezső* c. egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, *Pető Iván* gazdaságtörténész, országgyűlési képviselő és *Tardos Márton* c. egyetemi tanár, országgyűlési képviselő voltak. Az ülészokról a *Statisztikai Szemle* 1992. évi 7. számában (636. old.) hírt adott.

² Egy reformközgazdász emlékére. Péter György, 1903-1969. Szerk.: *Árva János* és *Hegedűs B. András*. Csepel-TWINS. Budapest. 1994. 158 old.

³ Az előadók *Andorka Rudolf*, *Borsányi György*, *Gelegonya Judit*, *Hegedűs B. András*, *Kornai János*, *Köves Pál*, *Mód Aladárné*, *Nyíri Sándor*, *Péteri György*, *Szamuely László*, *Vigh Mikle Szabolcs*; a hozzászólók *Balázs Sándor*, *Fazekas Béla*, *Friss Péter*, *Györffy Sándor*, *Hegedűs B. András*, *Kende Péter*, *Kornai János*, *Köves Pál*, *Kupcsik József*, *Laurenszky Ernő*, *Nyers Rezső*, *Nyíri Sándor*, *Péteri György*, *Révész Gábor*, *Szamuely László* és *Zolnai Antal*; az ülés elnökei *Kupcsik József* és *Nyers Rezső* voltak. A zárszót *Kende Péter* mondta.

mértékben öleljék fel Péter György életének mindhárom, egyformán fontos és jelentős tevékenységi területét; nevezetesen politikai, reformközgazdász és statisztikai munkásságát. Olyan előadókat és hozzászólókat kértek fel elsősorban, akik a Péter Györggyel kialakított közvetlen személyes kapcsolatuk és élményük alapján adhatnak ismertetést és értékelést Péter György pályafutásának fontos állomásairól, emberi, vezetői és tudományos kutatói erényeiről és hibáiról.” (7–8. old.)

Noha a Kornai János és Hegedűs B. András által kezdeményezett ülészak megrendezése nem volt akadálymentes, és jónéhányan, akikre a szervezők számítottak, távol maradtak, az ülészakon elhangzottak mégis jogosan tarthatnak igényt az olvasók figyelmére. Hegedűs B. András „Péter György pályafutása” című előadásából idézve: „Péter György meghatározó tényezője – és itt szándékosan nem használom a múlt időt – a Központi Statisztikai Hivatalnak, ennek a *Keleti Károly* óta fontos magyar állami intézménynek, amelynek működését vezetői ténykedése ma is meghatározza, amely hivatal vezetőinek és munkatársainak nagy része nemcsak beosztottja volt, hanem többé-kevésbé tanítványa is.” (15. old.) Az ülészakon – tudományos jellegéből adódóan – nem csak történetileg bizonyított tények hangzottak el. Egyes kérdésekben az előadók csupán kételyeiket, feltevéseiket, avagy ismereteik határait tudták jelezni, míg más kérdésekben élénk, helyenként éles vita bontakozott ki.⁴

⁴ A vitában közgazdászként statisztikus meggyőződésem, illetve magánemberként érzelmeimben több kérdésben érintve éreztem magam. Érzelmeimet e dolgozatban a lehetőségek határáig igyekeztem félretenni.

Az előadások és a vita első része Péter György pályájával foglalkozott. Ebben a részben hangzott el – Nyers Rezső elnöki megnyitója után – *Hegedűs B. András* „Péter György pályafutása”, *Borsányi György* „Péter György az illegális kommunista mozgalomban” és *Nyíri Sándor* „A Péter György elleni büntető eljárás” című előadása.

Mindenekelőtt néhány szót röviden Péter György életéről és haláláról, az előadások alapján.

1903. március 30-án született Budapesten. Apja *Pikler J. Gyula* statisztikus, orvos és közgazdasági szakíró, az egykori Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala aligazgatója, tudós közíró, a Fővárosi Telekérték-nyilvántartó Hivatal vezetője, demográfus, aki a kettős és többes halálokok vizsgálatában világviszonylatban is jelentős munkát végzett. Fia követte példáját, noha világnézetileg korán szembefordult vele. Tizenhétéves korában, néhány héttel Horthy kormányzóvá választása után, a Tanácsköztársaság kikiáltásának első évfordulóján szekfüvel a gomblyukában jelent meg a gimnáziumában, ahonnan emiatt kicsapták. Ifjú éveinek feltárása majdnem lehetetlennek tűnik. A zsidókat sújtó hazai „*numerus clausus*” törvény miatt egyetemi tanulmányait Németországban végezte, és 1926-ban fejezte be. Németországból, immáron feleségével *Pikler Emmivel*, a jóhírű orvosnővel (a későbbiek során az egyik legismertebb hazai gyermekgyógyásszal) oldalán, 1932-ben került haza. Közvetlenül hazatérése után belép az illegális kommunista pártba. Fő pártmegbízatása a párt életében kulcsfontosságú „nyomda” (valójában egy sokszorosító gép) üzemeltetésének irányítása. 1935-ben bekerül a párt négytagú hazai legfelső vezetésébe, ami a Komintern alatt ténylegesen az irányítás harmadik lépcsőfoka. 1936 januárjában letartóztatják, 1937 márciusában tízévi majd másodfokon tizenöt évi fegyházra ítélik. Ez a kor mércéjével mérve is példátlanul súlyos büntetés. 1944 őszén – a szovjet hadsereg közeledtével – a szegedi fegyházat kiűritik, a rabokat gyalogmenetben hajtják Németország felé, de útközben megszökik. (Akik nem vállalták a szökést, kivétel nélkül meghaltak.) Szovjet fogságba, onnan jugoszláv partizánok fogságába kerül, de innen is megszökik. A felszabadult Szegeden rövidesen főispáni titkár (más források szerint alispán vagy alpolgármester) lesz. Kommunista elítéltként *Rákosi Mátyás* és *Vas Zoltán* után ő ült a leghosszabb ideig a Horthy-rendszer börtönében. Jutalma ehhez képest 1945-ben csekély, ami azt mutatja, hogy nem tartozott Rákosi szűkebb köréhez. Majd Budapestre kerül, az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) vezérigazgatója lesz. Ez biztosítási-matematikusi

szakmája alapján logikus, de mozgalmi múltját tekintve inkább alacsony vagy középbeosztás. 1948-ban nevezik ki a Központi Statisztikai Hivatal elnökévé, 1950-től a Közgazdaságtudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanáraként is működik.

Tevékenységét mindkét intézménynél sztálini típusú tisztogatással, a polgári (vagy annak vélt) szakemberek eltávolításával kezdi. Ez igen nagy mértékben visszavetette az intézmények szakmai munkájának színvonalát, és számos kiváló statisztikus, köztük például *Theiss Ede*, *Elekes Dezső*, *Laky Dezső* pályáját törte meg. Mindez nem rí ki ennek az időszaknak az általános gyakorlatából, annál inkább azonban mindaz, ami később következik. Péter György néhány év alatt racionálisan és módszeresen megváltoztatja gondolkodásmódját, és ezzel együtt vezetői, emberi magatartását is. Szembefordulása a kor dogmaival, valamint a gazdasági és következtetésképpen a politikai vezetéssel 1952 tájára tehető. *Hegedűs András*, akkori miniszter, későbbi miniszterelnök visszaemlékezése szerint *Gerő Ernő* már 1952-ben nem akarta elfogadni a Központi Statisztikai Hivatal adatait az életszínvonal csökkenéséről. Egyes kéziratokból kiderül, hogy Péter György gazdasági nézeteiben már ekkor megjelentek azok az elemek, amelyek későbbi tevékenységét jellemezték, és amelyeket haláláig képviselt. 1954-ben pedig a *Közgazdasági Szemlében* is nyilvánosságra hozta eretnek gondolatait a gazdasági reformról.⁵

Mindezek ellenére Péter Györgynek a Nagy Imre-féle kormányprogram meghirdetése után fokozatosan kibontakozó pártellenzéki mozgalommal nem volt érdemleges kapcsolata. Rákosi mellett ezután sem tette le a garast, de *Nagy Imrével* sem találkozott össze. Hasonlóképpen, 1956-os tevékenységéről sincs mit szólni, mivel a forradalom napjaiban szerencséjére-szerencsétlenségére hivatalos úton Moszkvában tartózkodott. Távollétében – egyes adatok szerint – a Hivatalban megalakult forradalmi szervek leváltották elnöki funkciójából.⁶ 1956 novemberében tért haza, és – ellentétben megannyi hatalomba visszatért kollégájával – nem kezdeményezett hivatali tisztogatást. Ellenkezőleg, 1957-ben felvette a KSH Könyvtárába *Laky Dezsőt*, alkalmazta *Hegedűs B. Andrást*, majd *Kemény Istvánt*, *Andorka Rudolfot*, *Bibó Istvánt*, *Theiss Edét* és másokat.

Hitelt érdemlő visszaemlékezések szerint a belügyi szervek már ekkor is figyelték Péter tevékeny-

⁵ Lásd: *Péter György: A gazdaságosság jelentőségéről és szerepéről a népgazdaság tervszerű irányításában. Közgazdasági Szemle. 1954. évi 3. sz. 300–324. old.*

⁶ *Fazekas Béla*, aki akkor a KSH első elnökhelyettese volt, az ülésen visszaemlékezésében cáfolta ezt az információt, bár megerősítette, hogy történt ilyen kísérlet.

ségét. Az ellentétek 1957-ben még a politikai vita síkján jelennek meg. Ekkor alakul ki az ún. revizionizmus-vita, amelynek során koncentrált akció indult minden reformgondolat ellen. Végül is októberben, a vita lezárásakor kompromisszum született: Péter Györgyöt élesen kritizálták, de felmentették a kriminalizálható vádak alól. Gelegonya Judit „Vélemények, viták az ötvenes években Péter György reform-elképzeléseiről” című előadása (95–104. old.) szerint azonban már ekkor megkezdődött ellene az a hosszú pártvizsgálat, amely csak 1958 augusztusában, a Politikai Bizottság határozatával zárult le. 1958-ban, az ötvenhatosok elleni megtorlások csúcán a Politikai Bizottság megállapította, hogy a Központi Statisztikai Hivatal vezető kommunistái részéről következetlenség, ingadozás és bizalmatlanság tapasztalható a párt politikájával és vezetőivel szemben. A KSH-ban tisztogatást rendelnek el, a hivatali MSZMP szervezet kvázi önállóságát felfüggesztik, és az éppen csak elkezdődött adatközléseket korlátozzák. A hatvanas években azonban Péter ismét az új reformbizottság(ok)ban dolgozott és szálka lett minden retrográd, a sztalinista visszarendeződést szolgáló erő szemében.

1968-ban ügyét büntetőjogi mederbe terelték. Állítólagos vám-, illetve devizabüntett ügyében nyomozást indítottak Péter ellen, amelyet halála miatt soha nem zártak le. Nem lehet megnyugtató választ adni arra a kérdésre, hogy követett-e el (az akkori devizajogszabályok szerinti) bűncselekményt. A bűnügy többi résztvevőjére a bíróság néhány hónap felfüggesztett börtönbüntetést szabott ki, Péter György azonban az életével fizetett. A haláláról kiadott közleményhez hasonlóan az 1989 végén folytatott ügyészi felülvizsgálat is arra a következtetésre jutott, hogy öngyilkos lett.

Péter György ügye, a tudatosan keltett látszat ellenére, nem büntetőügy volt. Az ellene folytatott eljárás az 1945 utáni időszak koncepcióos pereinek ismert elemeit tartalmazta, időzítésében nagy valószínűséggel szerepük volt nemzetközi tényezőknek, többek között a szovjet pártvezetés megmerevedésének.

Az előadások másik csoportja a reformközgazdász tudományos és vezetői gyakorlati tevékenységét elemzi. *Mód Aladárné* „Péter György – egy ember mint vezető c. előadásában (51–59. old) idézte *Pető Iván* és *Szakács Sándor* könyvét⁷, mely szerint Péter György azzal vált a tervgazdaság reformirodalmának úttörőjévé, hogy nem a részkorrekció

látszatára törekedett, hanem leplezetlenül a gazdaságirányítás alapjait vette célba. A huszas évek szovjetunióbeli vitái után valamennyi tervgazdasági rendszerű ország közgazdászai közül is elsőként vetette fel a gazdaságirányítási rendszer módosításának lehetőségét. Hatása és jelentősége – *Kornai János* „Péter György, a reformközgazdász” című előadása (75–89. old.) szerint – azért volt nagy, mert eretnek volt. Ugyan ki figyelt oda az ötvenes évek Magyarországon a szocializmus nyílt ellenségeire, *Misesre* vagy *Hayekre*? Péter György más volt. Neki hitele volt az akkori közgazdászok körében, éppen mert kommunista volt, és börtönt is szenvedett ezért. Ezenkívül – ahogy a középkori eretnekek – jártas volt a teológiában, és a korabeli liturgia nyelvén fejezte ki magát.

Kornai előadásának magja (egyben az ülészakalán legvitatottabb kérdése) annak felvetése volt, hogy Péter György gondolatai mennyire váltak be, és mennyiben vallottak kudarcot. Kornai tézise az, hogy a piaci szocializmus ellentmondásos premiszákra épült, és épp ezért szükségszerűen bukott meg. Szerinte Péter György eredeti elképzelései kevés kivételtől eltekintve bekerültek az MSZMP Központi Bizottságának a gazdasági mechanizmus reformjáról szóló határozataiba. (Kivéve például Péter Györgynek azt a javaslatát, hogy a gazdaság szereplői között legyen valóságos verseny, és az árak teremtsenek egyensúlyt a kereslet és a kínálat között.) Ugyanakkor mind Péter György elképzelésének, mind a határozatoknak közös jellemzője, korlátja volt, hogy fenn kívánták tartani a beruházások és a külkereskedelem központi irányítását, és nem vetődött fel bennük az állami tulajdon privatizálásának a gondolata. Ugyancsak nem vetődött fel a politikai struktúra megváltoztatása, a kommunista párt politikai monopóliumának megszüntetése.

A Központi Bizottság határozatai lényegében megvalósultak, de csak részlegesen segítettek a gazdaság problémáin, egyes területeken pedig még rontottak is. Fennmaradt a „kézi vezérlés”, a sem terv, sem piac állapota, felgyorsult a makrogazdasági egyensúly felbomlása, az eladósodás és az infláció. A piaci szocializmus végül is átmeneti szakasznak bizonyult.

Kornai Jánossal, aki maga is a reform korai kezdeményezői közé tartozott, a hajdani reformviták szereplői közül *Révész Gábor* és *Balázs Sándor*, majd a zárszóban *Kende Péter* vitatkozott. Révész vitatta, hogy a reformjavaslatok megvalósultak volna, és arra hívta fel a figyelmet, hogy a külső politikai helyzet a reformban implicite benne levő tendenciákat, az érthetően nem nagyon éles formában hangoztatott szándékok kibontakoztatását akadá-

⁷ *Pető Iván* – *Szakács Sándor*: A hazai gazdaság négy évtizedének története, 1945–1985. *Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Budapest. 1985.

lyozta meg. Balázs ezt konkrét kérdés, a köztulajdon szerepének értékelése kapcsán erősítette meg, elmondva, hogy itt fokozatosan, több lépésben kívántak előrelépni. Kende Péter arra hívta fel a figyelmet, hogy egy rendszert ellentmondásossága még nem ítéli szükségképpen kudarcra, hiszen minden emberi intézményben vannak belső ellentmondások. Annak, hogy Közép-Európában ez a rendszer ilyen rosszul működött, nyilvánvalóan a szovjet elvárásoknak Gorbacsovig tartó merevsége volt az oka. Kornai János Révész Gábornak adott viszontválasza – úgy gondolom – e vita egészére is vonatkoztatható: ez a rendkívüli horderejű kérdés nem tisztázható pár perces szellemi párbajjal.

Péter György KSH-beli és tanszéki *szakmai irányító* tevékenységével több referátum és felszólaló is foglalkozott, mégis úgy látom, hogy e kérdés további feltáró munkát követel. Azt hiszem, a Hivatal számára is fontos lenne saját közelmúltjának részletes és tárgyilagos értékelése. E kérdéskörrel *Mód Aladárné* „Péter György – egy ember, mint vezető” (51–59. old.), *Péteri György* „A Központi Statisztikai Hivatal és a gazdasági reform”⁸ (111–120. old.), *Andorka Rudolf* „A Központi Statisztikai Hivatal szerepe a demográfiai, szociológiai és közgazdaságtani tudományban Péter György elnöksége idején” (1121–126. old.) és *Köves Pál* „Péter György mint tanszékvezető egyetemi tanár” (127–131 old.) című felszólalásai foglalkoztak.

A kezdeti évek kártétele után a Hivatalban a szakmai kérdésekben is gyors fejlődés vette kezdetét. Ez nem csak a szorosan vett statisztikai, módszertani, adatgyűjtési és adatközlési tevékenységekben volt tapasztalható, a Hivatal jelentős közgazdaság-tudományi, demográfiai és szociológiai alkotóműhely is lett. Mi több: miután e tudományok érdemi művelését a személyi kultusz kezdeti éveiben országszerte lehetetlenné tették, azok éppen a KSH-ban születtek újjá.

Ahogy Köves Pál fogalmazta: „Az ún. szocialista statisztika dogmái előírták, hogy a volumenindex csak a bázisidőszak áraival számítható, az árindex pedig kizárólag a tárgyidőszak mennyiségével.” Gyanítható, hogy ennek háttérében az állt, hogy így a valóságos változáshoz képest magasabb volumenindexre és alacsonyabb árindexre lehet számítani. „... Péter György szenvedélyesen belevetette magát az ... indexvitákba, aminek eredményeképpen 'eretnek' nézetek diadalmaskodtak, és Magyarországon bevezették a Fisher-féle formula alkalmazását. Ezzel tulajdonképpen a Nyugatot is lepipáltuk, ott

⁸ Lásd a *Statisztikai Szemle* 1992. évi 10. számában is (834–839. old.).

ugyanis nem olyan „olcsó” a statisztikai adat, mint a bürokratikus tervgazdálkodásban⁹, márpedig a Fisher-indexhez több adat kell, mint az egyszerűbb indexek kiszámításához.” (129–130. old.)

A KSH először 1957-re vonatkozóan végezte el az ágazati kapcsolatok mérlegének összeállítását, ezzel az akkor legkorszerűbb gazdasági elemzési módszerek egyikét vette át. Más példa: annak idején a szocialista tábor valamennyi országában a Szovjetunió népgazdaságimérleg-rendszerét alkalmazták, mert, az úgymond, a marxista elméleten alapult. A marxizmust itt az jelentette, hogy csak az anyagi termelőmunka volt értékalkotónak tekinthető, a szolgáltatások nem. Péter György 1964-ben a párt akkori Közgazdasági Elméleti Munkaközössége elé terjesztette jóváhagyásra az új mérlegkonceptiót, amely a szolgáltatásokat is felölelte, és az ENSZ ajánlások fontosabb követelményeinek is megfelelt. E módszert alkalmazni is kezdték, de a rendszer fogalmait sokáig nem lehetett igazi nevükön nevezni.

Péter György nagy érdeklődést tanúsított a népesedési kérdések iránt is. Ellenezte a születésszabályozásnak a Ratkó-féle törvényen alapuló brutális eszközeit, és jelentős szerepet játszott az abortuszintézkedések fokozatos fellazításában, jóllehet akkor nem volt veszélytelen az egyén szabadságát, személyiségi jogait képviselni. A demográfiai kérdések még kényesebb témává váltak, amikor az adatok az ötvenes évek közepén a népesedési helyzet romlását kezdték jelezni. Ennek ellenére 1958-ban a KSH-ban létrehozták a Demográfia című folyóiratot, amely néhány év alatt világszínvonalra emelkedett. A demográfiai helyzet romlásának részletes közlése és elemzése – mutatott rá Andorka Rudolf (123. old.) – „... elég látványos és éles ellentétben állt néhány más szocialista ország statisztikai gyakorlatával, amelyekben ugyanis egyszerűen beszüntették az adatok részletes közlését, amikor a halandóság romlani kezdett”.

Péteri György idézte előadásában, hogy az ötvenes évek elején „... tudományos munkát főleg Marx, Engels, még inkább Lenin és Sztálin idézetésével és ez idézetek kifejtésével és magyarázatával helyettesítették. Dívatba jött emellett és tudományként tetszelgett a párt és a kormány intézkedéseinek, határozatainak utólagos, tudományos nyelvezetet használó alátámasztása ...” (112. old.)¹⁰ Péteri előadásában megállapította, hogy a Magyar Tudományos Aka-

⁹ Attól tartok, hogy a kérdésben *Köves Pálnak* nincs teljesen igaza, és a KSH-nak nem állt számolatlanul rendelkezésére a pénz.

¹⁰ A Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének évkönyve I. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1957. 7–8. old.

démia Közgazdaságtudományi Intézetének 1954 végi megalapításáig a Központi Statisztikai Hivatal volt az országban az egyetlen hely, ahol empirikus, tényfeltárássra törekvő közgazdasági kutatások folytak. A helyzet ilyen – kedvező – alakulásában a hatalom információszükségletének is szerepe volt. A Hivatal jelentései 1956 előtt legtöbbször titkos minősítéssel jelentek meg. Mégis itt van a kezdőpontja azoknak a pályáknak, amelyek a hatvanas évek végére nemzetközileg is ismertté vált műveket hoztak létre. A KSH 1952–1955. évi tematikus és átfogó jelentései ugyanis a statisztikai feldolgozások félreérthetetlenül kritikus és analitikus igénnyel készült elemzésein alapultak. A statisztikai adatok titkossága azonban nemcsak a közgazdászszakma újjáéledését akadályozta, hanem a Központi Statisztikai Hivatal mint kutatóhely tevékenységének színvonalát is veszélyeztette, lehetetlenné téve a független szakmai szempontok szerinti megmértetést. Péter György és munkatársai ezért megértéssel és rokonszenvvel viseltettek az 1954–1955. években éledező akadémiai közgazdaságtan követeléseire a nyilvános statisztikai adatok körének erőteljes kiterjesztése, a közgazdász kutatók adatokkal való ellátása iránt.

1956 szeptemberében – mint azt Mőd Aladárné idézett előadásában elmondta – mindenesetre megjelent az 1949–1955. évek viszonyait bemutató Statisztikai zsebkönyv, majd 1957 januárjában „Adatok és adalékok a népgazdaság fejlődésének tanulmányozásához, 1949–1955” címmel nyilvános könyvári forgalomban mindenki számára hozzáférhetővé tettek 130 korábbi titkos jelentést.

Andorka Rudolf beszámolt arról, hogy a magyar szociológia szintén a KSH-ban született újjá az 1960-as évek elején. Nemcsak a következő években, évtizedekben a KSH-ban dolgozó, hanem az 1960-as években létrehozott kutatóintézetekhez, majd az egyetemekhez kirajzó szociológusok jelentős része

is a Központi Statisztikai Hivatalban kezdte kutatómunkáját. Csupán néhány olyan témát említve, amelyekben a KSH munkatársai értékes eredményeket értek el:

– az 1963. évi rétegződésvizsgálat, majd az ötévenként végzett háztartásijövedelem-felvételek kimutatták, milyen – meglehetősen nagy – egyenlőtlenségek voltak a magyar társadalomban, megcáfolva ezzel a „szocialista egyenlőségről” szóló ideológiát;

– a társadalmi mobilitásra vonatkozó adatfelvételek alapján ki lehetett mutatni, hogy az erőteljes mobilitást a strukturális változások, nem pedig a mobilitási esélyek valamiféle feltételezett egyenlősége okozta;

– az idős emberek életkörülményeire vonatkozó vizsgálatok kimutatták, milyen súlyos nehézségekkel kellett annak szembenéznie, aki megöregedett.

Mindezen a tudományos és gyakorlati eredményeknek az elérésében is, de még inkább az elérésükhöz szükséges feltételek és légkör megteremtésében, nem utolsó sorban pedig az ezeket az eredményeket elérő statisztikus „közvitéztek” megvédésében Péter Györgynek kulcsszerepe volt. Péter György halálakor nem olyanok voltak a viszonyok, hogy nyilvánosan meg lehetett volna őt gyászolni, és még ennél is kevésbé lehetett munkásságának eredményeiről megemlékezni, hibáit, tévedéseit tárgyilagosan elemezni.

Születésének 80. évfordulója alkalmából azonban a Központi Statisztikai Hivatalban ünnepi ülésen emlékeztek meg róla, és síremléket is állítottak hamvai fölé. És mégis van igazsága Kornai Jánosnak, aki szerint Péter György a temetetlen holtak közé tartozik, aki – noha 1969-ben halt meg – nem kapta meg az intellektuális és erkölcsi végtisztességet. A tudományos ülésszak és az annak anyagát összegyűjtő könyv ezt a hiányt kívánta enyhíteni.

Friss Péter

GAZDASÁG–TÁRSADALOM–TERÜLETISÉG

A Magyar Statisztikai Társaság „Gazdaság–társadalom–területiség” címmel rendezte meg 1994. évi tudományos konferenciáját szeptember 29–30-án, Balatonkenesén. *Dr. Kupcsik Józsefnek*, a Társaság elnökének megnyitója után *dr. Huszár Pál*, a Veszprém megyei Közgyűlés alelnöke és *Kuti Csaba*, Balatonkenese polgármestere üdvözölte a konferencia résztvevőit.

A plenáris ülés nyitó előadását „Merre tart a magyar statisztika” címmel *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke tartotta. Beve-

zetésként felvázolta azt az alapvető társadalmi–gazdasági átalakulást, amely új feltételeket teremtett a statisztikai munka számára, és új követelményeket határozott meg a statisztikai szolgálat tevékenységében. Kiemelte, hogy a gazdálkodó szervezetek gyors polarizációja a gazdaságstatisztikát olyan feladatok megoldására kényszerítette, amelyeknek alapos előkészítésére sem ideje, sem módja nem volt. A gazdasági élet olyan területein kényszerült a statisztika reprezentatív felvételeket bevezetni, ahol erre vonatkozóan korábbi tapasztala-

démia Közgazdaságtudományi Intézetének 1954 végi megalapításáig a Központi Statisztikai Hivatal volt az országban az egyetlen hely, ahol empirikus, tényfeltárássra törekvő közgazdasági kutatások folytak. A helyzet ilyen – kedvező – alakulásában a hatalom információszükségletének is szerepe volt. A Hivatal jelentései 1956 előtt legtöbbször titkos minősítéssel jelentek meg. Mégis itt van a kezdőpontja azoknak a pályáknak, amelyek a hatvanas évek végére nemzetközileg is ismertté vált műveket hoztak létre. A KSH 1952–1955. évi tematikus és átfogó jelentései ugyanis a statisztikai feldolgozások félreérthetetlenül kritikus és analitikus igénnyel készült elemzésein alapultak. A statisztikai adatok titkossága azonban nemcsak a közgazdászszakma újjáéledését akadályozta, hanem a Központi Statisztikai Hivatal mint kutatóhely tevékenységének színvonalát is veszélyeztette, lehetetlenné téve a független szakmai szempontok szerinti megmértetést. Péter György és munkatársai ezért megértéssel és rokonszenvvel viseltettek az 1954–1955. években éledező akadémiai közgazdaságtan követeléseire a nyilvános statisztikai adatok körének erőteljes kiterjesztése, a közgazdász kutatók adatokkal való ellátása iránt.

1956 szeptemberében – mint azt Mőd Aladárné idézett előadásában elmondta – mindenesetre megjelent az 1949–1955. évek viszonyait bemutató Statisztikai zsebkönyv, majd 1957 januárjában „Adatok és adalékok a népgazdaság fejlődésének tanulmányozásához, 1949–1955” címmel nyilvános könyvári forgalomban mindenki számára hozzáférhetővé tettek 130 korábbi titkos jelentést.

Andorka Rudolf beszámolt arról, hogy a magyar szociológia szintén a KSH-ban született újjá az 1960-as évek elején. Nemcsak a következő években, évtizedekben a KSH-ban dolgozó, hanem az 1960-as években létrehozott kutatóintézetekhez, majd az egyetemekhez kirajzó szociológusok jelentős része

is a Központi Statisztikai Hivatalban kezdte kutatómunkáját. Csupán néhány olyan témát említve, amelyekben a KSH munkatársai értékes eredményeket értek el:

– az 1963. évi rétegződésvizsgálat, majd az ötévenként végzett háztartásijövedelem-felvételek kimutatták, milyen – meglehetősen nagy – egyenlőtlenségek voltak a magyar társadalomban, megcáfolva ezzel a „szocialista egyenlőségről” szóló ideológiát;

– a társadalmi mobilitásra vonatkozó adatfelvételek alapján ki lehetett mutatni, hogy az erőteljes mobilitást a strukturális változások, nem pedig a mobilitási esélyek valamiféle feltételezett egyenlősége okozta;

– az idős emberek életkörülményeire vonatkozó vizsgálatok kimutatták, milyen súlyos nehézségekkel kellett annak szembenéznie, aki megöregedett.

Mindezen a tudományos és gyakorlati eredményeknek az elérésében is, de még inkább az elérésükhöz szükséges feltételek és légkör megteremtésében, nem utolsó sorban pedig az ezeket az eredményeket elérő statisztikus „közvitéztek” megvédésében Péter Györgynek kulcsszerepe volt. Péter György halálakor nem olyanok voltak a viszonyok, hogy nyilvánosan meg lehetett volna őt gyászolni, és még ennél is kevésbé lehetett munkásságának eredményeiről megemlékezni, hibáit, tévedéseit tárgyilagosan elemezni.

Születésének 80. évfordulója alkalmából azonban a Központi Statisztikai Hivatalban ünnepi ülésen emlékeztek meg róla, és síremléket is állítottak hamvai fölé. És mégis van igazsága Kornai Jánosnak, aki szerint Péter György a temetetlen holtak közé tartozik, aki – noha 1969-ben halt meg – nem kapta meg az intellektuális és erkölcsi végtisztességet. A tudományos ülésszak és az annak anyagát összegyűjtő könyv ezt a hiányt kívánta enyhíteni.

Friss Péter

GAZDASÁG–TÁRSADALOM–TERÜLETISÉG

A Magyar Statisztikai Társaság „Gazdaság–társadalom–területiség” címmel rendezte meg 1994. évi tudományos konferenciáját szeptember 29–30-án, Balatonkenesén. *Dr. Kupcsik Józsefnek*, a Társaság elnökének megnyitója után *dr. Huszár Pál*, a Veszprém megyei Közgyűlés alelnöke és *Kuti Csaba*, Balatonkenese polgármestere üdvözölte a konferencia résztvevőit.

A plenáris ülés nyitó előadását „Merre tart a magyar statisztika” címmel *dr. Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke tartotta. Beve-

zetésként felvázolta azt az alapvető társadalmi–gazdasági átalakulást, amely új feltételeket teremtett a statisztikai munka számára, és új követelményeket határozott meg a statisztikai szolgálat tevékenységében. Kiemelte, hogy a gazdálkodó szervezetek gyors polarizációja a gazdaságstatisztikát olyan feladatok megoldására kényszerítette, amelyeknek alapos előkészítésére sem ideje, sem módja nem volt. A gazdasági élet olyan területein kényszerült a statisztika reprezentatív felvételeket bevezetni, ahol erre vonatkozóan korábbi tapasztala-

tok nem álltak rendelkezésre, és további nehézséget okozott, hogy a gombamódra szaporodó kisszervezetek adatszolgáltatási hajlandósága a kritikus szint alá süllyedt. Megállapította, hogy a kilencvenes évek első harmada az átállás megszervezésével, a kihívásokra adandó válaszok kutatásával és egyre inkább a szisztematikus, döntően az Európai Unió normáin alapuló módszertani fejlesztéssel telt el. Részletesen foglalkozott a Hivatal középtávú stratégiájával, mindazokkal a feladatokkal, amelyeket meg kell oldani a statisztikai munka modernizálása, az Európai Unió követelményrendszerével való összhang megteremtése érdekében a teljes jogú taggá válás folyamatában. Nagy hangsúllyal szólt a rétegérdekektől mentes, objektív, egyidejű és nyilvános tájékoztatási rendszer fontosságáról, külön is kiemelve a területi tájékoztatási rendszer fejlesztésének szükségességét.

Dr. Enyedi György akadémikus előadása az új regionális folyamatok (ipari válságrégiók megjelenése, a munkanélküliség nagy földrajzi különbségei stb.) megindulásáról szólt. A nagyvállalati rendszer lebomlása, a magángazdaság kiterjedése, a fejlett ipari országok térfolyamatainak megjelenése új helyzetet teremt. Ebben a folyamatban a termelési rendszer átalakul, egyre kevesebb értelme van az ágazati megkülönböztetésnek, helyesebb a tevékenységek – gyártás, elosztás, forgalmazás, szabályozás – szerinti megfigyelés. A termelés telepítési tényezői fokozatosan elvesztik jelentőségüket, a gazdaság bárhova települhet, ahol van kommunikációs lehetőség; a döntési-szabályozási tevékenység azonban a nagyvárosokban összpontosul. Ily módon a korábbi termelési kapcsolatokra épülő körzetek helyett a városi központokra épülő hálózatok lesznek a területi fejlődést meghatározó, elsőrendű fontosságú tényezők.

Dr. Szaló Péter előadásában a területfejlesztés növekvő jelentőségét hangsúlyozva részletesen kifejtette, hogy ennek kormányzati céljait és programját a készülő törvényi szabályozás, az Országgyűlés idevágó határozatai, illetve az Európai Unióhoz való csatlakozás feltételei határozzák meg. Kiemelte, hogy a hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatása mellett megjelentek az innovatív területi politika elemei, a fejlesztési pólusokra alapozott közvetlen kormányzati szerepvállalás.

Az előadó rámutatott arra, hogy az Európához való csatlakozás a területfejlesztés terén jelentős forrásokat teremthet (az elmaradott régiók támogatását célzó európai alapokból), ehhez azonban ki kell alakítani ennek decentralizált intézményi rendszerét (a megyei területfejlesztési tanácsok, illetve a Regionális Tanács létrehozásával),

valamint a programozás és az információszolgáltatás területi statisztikai egységeinek a rendszerét.

*Horváth László*¹ előadásában az önkormányzatok és a területfejlesztés kérdéskörének néhány szabályozási problémájával és fogalmi tisztázatlanságával foglalkozott. Számot adott a települési és a megyei önkormányzatok körében szerzett tapasztalatról, végül a tanulságok birtokában felvázolt egy lehetséges intézményi-szervezeti alternatívát.

A plenáris ülést követően a konferencia két szekcióban folytatta munkáját.

A gazdaságstatisztikai szekcióban – amelynek elnöke *dr. Rácz Albert* volt – 9 előadás hangzott el, melyek közül két előadás statisztikai-módszertani fejlesztési kérdésekkel foglalkozott.

Dr. Pukli Péter kiemelte, hogy a gazdaságban bekövetkezett változások legérzékenyebben a gazdaságstatisztika által érintett sokaság változásában nyilvánultak meg. Nem csupán a sokaság nagysága nőtt meg (6 900-ról 187 000-re), hanem annak minőségi jegyei is jelentősen változtak: stabilitása csökkent, mozgása megélnékült, összetétele alapvetően megváltozott stb. Ezért változtatni kellett az alkalmazott módszereken is (mintavételes eljárások térnyerése, hiányzó adatok pótlása, a meg nem figyelt legkisebb méretű szervezetek adatainak államigazgatási nyilvántartásokon alapuló becslése). Ezek sikeres alkalmazása megváltozott és költségigényesebb területi munkát kíván, ugyanakkor szűkül a területi ismérv szerint részletezhető adatok köre is.

Németh Ferenc bevezetőjében arról a fontos szerepről beszélt, amelyet a mezőgazdaság játszik a települések, a vidéki térségek társadalmi-gazdasági fejlődésében, és elemezte ennek differenciált hatásait az elmúlt három évtizedben. Ezt követően részletesen szólt arról, hogy a mezőgazdasági statisztika – amely mindig alapfeladatának tekintette a lehető legrészletesebb területi adatok szolgáltatását – milyen információkkal segíti a területi kérdésekkel foglalkozók munkáját. Előadásának harmadik részében ismertette az 1995. évtől megújuló mezőgazdasági statisztika fő vonásait és módszertani alapjait, amelyek az eddiginél hatékonyabban szolgálhatják az agrárpolitikai és területfejlesztési döntéseket.

Schwertner János a munkanélküliségről szólva, annak négy alapvető regionális jelenségével foglalkozott: a nyugati és a keleti országrészek között állandósult különbséggel, a jelenség területi stabilitásával, a településtípusok közötti eltérésekkel (a falvakban, a kistelepüléseken másfélszer akkora a

¹ Az előadás teljes szövegét „Az önkormányzatok és a területfejlesztés” címmel a *Comitatus* 1995. évi 2. száma közölte (22-30. old.).

munkanélküliség, mint a városokban), végül pedig a munkanélküliséget diffúziós jelenségként értelmezve *Hagerstrand* modellje alapján mutatta be a keletnyugati irányú elterjedés mértékét és intenzitását.

Horváth Csabáné előadásában az egyéni vállalkozások és az egyéni vállalkozók jellemzőit foglalta össze.²

Szabóné Grábics Ágnes a vállalkozások létrehozásának és működésének feltételeit vizsgálta Tolna megyében, különös tekintettel az infrastruktúra állapotára, a közlekedési helyzetre, a városoktól való távolságra és a pénzügyi szolgáltatások elérhetőségére.³

Dr. Illés Iván a pénzügyi szektor súlyának széles körű nemzetközi és hazai történeti áttekintése után a magyar pénzügyi rendszer regionális struktúráját vizsgálta, sokoldalúan bemutatva ennek összefüggését – nem csupán az intézmények területi elhelyezkedésére, hanem tevékenységük jellegére is utalva – a regionális fejlődéssel.

Dr. Perczel György a természeti erőforrások allokációjával, hasznosításával, ennek környezeti és területfejlesztési összefüggéseivel foglalkozott előadásában.⁴

Horváth Eszter előadásában abból indult ki, hogy az Európai Unióval való társulási szerződés értelmében Magyarország területfejlesztési politikájának illeszkednie kell az EU regionális politikájához. Az Európai Regionális Fejlesztési Alap (mely az Unió pénzeszközei 30 százalékának felhasználásáról dönt) feladata a legjelentősebb regionális egyenlőtlenségek csökkentése. A regionális tervezés, valamint a támogatásra szoruló régiók besorolása céljára az Unió az EUROSTAT által kidolgozott és elfogadott területi statisztikai egységek: *Nomenclature des Unites Territoriales Statistiques* (NUTS) meghatározott szintjeit, illetve az ezen szintekre számított statisztikai mutatókat (egy főre jutó GDP, munkanélküliségi ráta stb.) használja.

Az előadás bemutatta az Európai Unió tagországaiban kialakított NUTS-szinteket (I–II–III makro-, mezo- és mikroregionális), beszámolt a NUTS-rendszer magyarországi alkalmazásával kapcsolatos munkáról, és számba vette azokat a statisztikai feladatokat, amelyek a társulási szerződésekből adódóan a magyar területi statisztika előtt állnak.

² Az előadás teljes szövegét a *Statisztikai Szemle* 1995. évi 2. száma közölte (121–138. old.).

³ Az előadás teljes szövegét a *Gazdaság és Statisztika* 1995.-ben közli.

⁴ Az előadás teljes szövegét a *Statisztikai Szemle* 1995. évi 3. száma közölte (228–241. old.).

Dr. Radics István a Balatonnak az ország turizmusában betöltött szerepét mutatta be előadásában.⁵

A társadalomstatisztikai szekcióban *Kovács Tibor* elnöklétével ugyancsak 9 előadás megvitatására került sor. Az első öt előadás egy tematikus blokkot képezett, és több szempontból tekintette át a népességi helyzet területi jellemzőit és különbségeit.

Kamarás Ferenc a termékenység és a reprodukció témakörével foglalkozva kiemelte, hogy miközben a legalacsonyabb és a legmagasabb termékenységi megyék közötti különbség lényegében nem változott 1980 óta, a városok és a községek közötti eltérések mérsékelten nőttek. Jelenleg nincs az országnak olyan területi egysége, ahol a népesség egyszerű reprodukciója biztosítva lenne. A területi különbségek jelentősek, a főváros közel egyharmados reprodukciós elégtelenségétől kezdve a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei alig néhány százalékos hiányig. A női nettó reprodukciós különbségeket döntő mértékben a termékenység területi eltérései okozzák, és csak elenyésző szerepe van ebben a propagatív körű halandóság területi eltéréseinek.

Dr. Józsan Péter a halandóság és a várható élettartam adatainak széles körű nemzetközi összehasonlítására alapozva fejtette ki álláspontját arról, hogy az egyre romló hazai tendenciák már epidemiológiai válságként értékelhetők, ami az okok mélyreható feltárását és intézkedésrendszer kidolgozását követeli meg.⁶

Hablicsek László a korösszetétel területi különbségeit és ennek 2020-ig várható alakulására vonatkozó számításainak eredményét mutatta be, felvázolva az egyes településcsoportokra prognosztizálható hatásokat. A számítások szerint a népességcsökkenés tartós jelenséggé válik nemcsak a községekben, hanem a nem kiemelt városokban és Budapesten is. A népmozgalmi folyamatoknak az elmúlt évtizedekben tapasztalt alakulása oda vezetett, hogy mind a városokban, mind pedig a községekben további erőteljes öregedési folyamat bontakozik ki.

Mészáros Árpád több évtizedet átfogó előadásában a belső vándorlás által okozott területi népességátrendeződés és a nagyobb településekben bekövetkezett népességkoncentráció folyamatát ismertette. A megyehatárt átlépő migráció fő iránya tartósan Budapest és annak agglomerációja volt, a másik

⁵ Az előadás teljes szövegét a *Gazdaság és Statisztika* 1995. évi 2. száma közli.

⁶ Az előadás alapjául szolgáló tanulmányt "Epidemiológiai válság Magyarországon a kilencvenes években" címmel a *Statisztikai Szemle* 1994. évi 1. és 2. száma közölte.

jellemző irány pedig a Dunántúl fejlettebb megyéi felé mutatott. A településközi vándorlások a kisközségekből a városokba és a nagyobb lélekszámú, fejlődőképes községekbe irányultak.

A témához kapcsolódott *Illés Sándor* előadása is, aki a népesség térbeli mozgásának ötféle megnyilvánulását (állandó és ideiglenes vándorlás, visszavándorlás, településen belüli költözés és napi ingázás) együttes vizsgálat tárgyává tette, és bemutatta a területi mobilitás csökkenésének tendenciáját.

A szekció további négy előadása egyes társadalmi jelenségek területi megközelítésű elemzését adta.

Harcza István a megélhetési viszonyokban mutató területi különbségeket tekintette át, részletesen vizsgálva a megtakarításra képes háztartások arányát, a fogyasztói magatartás eltéréseit, a háztartások, felszereltségét és a lakásépítés lehetőségeit, melyekből megállapítható a különbségek utóbbi évekre jellemző növekedése.

Kiss Tamás az életkörülmények alakulásában jelentős szerepet játszó ellátásfejlesztés terén a kormányzati és az önkormányzati szerep megosztását és a fejlesztés eredményeit mutatta be előadásában.

Dr. Vavró István a bűnözési gyakoriság területi különbségeit vizsgálta. Adatsorai alapján megállapította, hogy a társadalmi különbségek területi mutatóinak növekvő eltérése minden valószínűség szerint a bűnözési struktúra és gyakoriság növekvő területi különbségeit eredményezi; emellett e tekintetben figyelemmel kell lenni a bűnözés sajátos terü-

leti koncentrációira (például Budapest, nagyvárosok, Balaton-part stb.) is. (Az előadás teljes anyagát a *Statisztikai Szemle* jelen száma közli.)

Filepné dr. Nagy Éva (*Dajka Jánossal* és *Malakucziné Póka Máriával* közösen készített) előadása a deviáns magatartási formák térségi jellemzőit foglalta össze. A mentális zavarokat, az alkoholizmust, az öngyilkosságok gyakoriságát vizsgálva jellegzetes területi különbségeket tárt fel, amelyek e vonatkozásokban más folyamatoktól eltérő földrajzi eloszlásban jelennek meg.

*

A konferencia záró plenáris ülésén a szekciók elnökei adtak összefoglaló értékelést az előadások és a viták tanulságairól, kiemelve azt, hogy a kétnapos tudományos munka újabb adalékokkal és bizonyítékokkal igazolta az egyes gazdasági és társadalmi folyamatok területi megközelítésű elemzésének fontosságát és nélkülözhetetlenségét. A konferencia – amelynek zavartalan lebonyolításáért köszönet illeti meg a KSH Veszprém megyei Igazgatósága vezetőit és munkatársait, valamint *Túri Mihály* ezredest, a balatonkenesei Honvéd Üdülő igazgatóját és munkatársait, akik figyelmes és gondos munkával biztosították a Társaság 1994. évi tudományos konferenciájának kitűnő munkafeltételeit – *dr. Kupcsik József* elnöki zárszavával ért véget.

Kovács Tibor

SZEMÉLYI HÍREK

Elnöki dicséret. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Baracza Lajosné*, a KSH Informatikai főosztálya osztályvezetőjét a Hivatal statisztikai információs rendszere alapelveinek kidolgozásáért, az adatbázisrendszer alapvető koncepciójának kialakításáért, valamint a migrációs feladatok összehangolásáért végzett kiemelkedő teljesítményéért, *Fazekas Imréné*, a KSH Budapesti és Pest megyei Igazgatósága főelőadóját a KSH szolgálatában eltöltött 36 éves eredményes szakmai munkája elismeréseként, *Irtzl Károlyné*, a KSH Informatikai főosztálya osztályvezetőjét az adatfeldolgozási feladatok folyamatos és zökkenőmentes lebonyolításáért, a feldolgozási terv kialakításáért, a megrendelések összehan-

golásáért és egyeztetéséért, valamint a migrációs feladatok koordinálásáért végzett munkájáért és *Kómár Antalt*, a KSH Informatikai főosztálya osztályvezetőjét az új számítógépes rendszer zökkenőmentes üzembe állításáért, az installálásáért felelős projekt vezetéséért, a területi rendszerek megújításáért *elnöki dicséretben* részesítette.

Felmentések. *Dr. Lendvai János*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese *Fazekasné Kovács Katalinnak*, a Nemzetgazdaság-statisztikai főosztály főosztályvezető-helyettesének közszolgálati jogviszonyát 1995. január 15-ei hatállyal közös megegyezéssel megszüntette.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

Dr. Gyulay Ferenc (1918–1995). 1995. április 6-án, életének 77. évében elhunyt *dr. Gyulay Ferenc*, a Központi Statisztikai Hivatal ny. főosztályvezető-helyettese.

Dr. Gyulay Ferenc egyetemi tanulmányait Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán, 1941 áprilisában, fejezte be. 1940 áprilisában a Központi Statisztikai Hivatalban kezdett dolgozni, és 1978. október 31-ig – katonai szolgálatban és hadifogságban töltött 5 évtől eltekintve – a Hivatal dolgozója volt.

A Statisztikai Szemlével már munkásságának elején mint az Elnöki osztály dolgozója kapcsolatba került. Később, 1951-től a Statisztikai Kiadó Vállalat lektorátusának vezetőjeként, majd mint a Hivatal csoport-, illetve osztályvezetője irányította a folyóirat szerkesztőségét. 1967-ben a Statisztikai Szemle felelős szerkesztője, 1974-ben pedig főszerkesztője lett, és ezt a feladatot nyugdíjba vonulása után is 1990-ig ellátta. Kiváló szerkesztői munkájáért 1972-ben kormánykitüntetésben részesült, és 1987-ben Fényes Elek Emlékéremmel tüntették ki.

Gyulay Ferenc 1960 óta tagja volt a Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályának, ahol 1968-tól ellátta a titkári funkciót. 1963-ban a Statisztikatörténeti Szakcsoport titkára, később elnöke lett. 1965-ben munkásságát Széchenyi István Emlékéremmel ismerték el. 1990. évi újjáalakulása óta a Magyar Statisztikai Társaság örökös tagja.

Jelentős volt szakirodalmi tevékenysége is. Számos könyv, tanulmány fordítása, lektorálása fűződik nevéhez, tanulmányai, ismertetései jelentek meg a Statisztikai Szemlében. Részt vett A tervgazdasági, statisztikai, számviteli bibliográfia, a Statisztikai lexikon szerkesztésében és Az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat kronológiája (1867–1948) című munka összeállításában.

Emlékét barátai és munkatársai kegyelettel őrzik.

Jubileumi konferencia. Tíz év a magyar társadalomban, gazdaságban és politikában címmel 1995. február 16–17-én tudományos konferenciát rendeztek a Társadalomkutatási Informatikai Egye-

sülés (TÁRKI) megalakulása tizedik évfordulója alkalmából.

A rendezvény célja az volt, hogy egyfelől áttekintést adjon a magyar gazdaság, társadalom és politika elmúlt tíz évének fontosabb változásairól, másfelől pedig lehetőséget teremtsen a hazai társadalomtudományi kutatások egyes aktuális módszertani problémáinak megvitatására.

A konferencia plenáris ülésén *Kolosi Tamás* (TÁRKI) bevezetőjét követően

Kornai János (Collegium Budapest és Harvard University): Gradualizmus magyar módra;

Andorka Rudolf (Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem): Politikai rendszerváltás és a társadalom modernizációja;

Stumpf István (Századvég Politikai Iskola): Stabilitás és instabilitás a magyar pártrendszerben

című előadása hangzott el.

Az első szekció ülését *Értékek és attitűdök a magyar társadalomban*, a második szekció ülését pedig a *Társadalmi változások a rendszerváltás időszakában* címmel tartották meg.

A rendezvénysorozat kerekasztal-beszélgetéseinek adat- és információszükséglet az üzletben, az államigazgatásban és a politikában, valamint a telefonon történő közvélemény-kutatást tekintették át.

A konferenciát záró plenáris műhelyvitát *Lehetőségek-e empirikus szegénységkutatás Magyarországon?* címmel tartották meg.

Deák Ferenc-díj. A Magyar Köztársaság Nemzeti Ünnepe alkalmából, március 15-én *dr. Vastagh Pál* igazságügy-miniszter az igazságügyben végzett kimagasló munkájáért *dr. Vavró Istvánt*, az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetőjét, az állam- és jogtudomány doktorát, c. egyetemi tanárt, a Magyar Statisztikai Társaság alelnökét *Deák Ferenc-díjban* részesítette.

A Demográfiai Bizottság ülése. A honfoglalás és az Árpád-kor népessége címmel tartott konferenciát 1995. február 16-án az Eötvös Loránd Tudományegyetemen az MTA Demográfiai Bizottsága és Történelmi Albizottsága. A konferencia védnöke *dr. Gál Zoltán*, az Országgyűlés elnöke volt. Megnyitóbeszédet tartott *dr. Klinger András* c. egyetemi tanár, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, a Bizottság elnöke. Az ülészak elnöki tisztét *dr. Glatz Ferenc* akadémikus töltötte be.

Az ülés előadói és előadásai a következők voltak.

Dr. Benkő Loránd: A helynevek szerepe az Árpád-kori népességtörténeti kutatásokban;

Dr. Kovácsics József: A történelmi demográfia válaszai és nyitott kérdései az Árpád-kori népesség számára vonatkozóan;

Dr. Kristó Gyula: Magyarország lélekszáma az Árpád-korban;

Dr. Györffy György: A honfoglalók száma és az Árpád-kor népessége;

Dr. Székely György: A honfoglaláskori maradványpékek a Kárpát-medencében (román és német elméletek).

Szakszótáryülések. A Magyar Statisztikai Társaság Gazdaságstatisztikai és Nemzetközi Statisztikai Szakszótálya 1995. március 22-én, a Központi Statisztikai Hivatal konferenciatermében Mezőgazdasági statisztikánk – nemzetközi elvárások és tapasztalatok kérdéskörében összevont ülést rendezett.

Az ülés előadója *Laczka Sándorné*, a KSH tanácsosa volt. Az előadást követően a témához kapcsolódva számos kérdés és hozzászólás hangzott el.

*

A Magyar Statisztikai Társaság Nemzetközi Statisztikai Szakszótálya 1995. március 1-jén, a Központi Statisztikai Hivatal nagytermében előadást rendezett, amelynek tárgya Egy kínai gazdasági közösség kibontakozásának körvonalai volt. A téma előadója *dr. Tóth Barna*, a Budapest Bank elnöki tanácsadója volt.

Az MTA Szociológiai Kutatócsoport megalakulásának 30 éves évfordulója alkalmából tanulmánygyűjtemény jelent meg, mely 24 magyar szociológus egy-egy tanulmányát tartalmazza. A kiadványt *Kemény István* és *Gábor László* szerkesztette, a szöveggondozói munkát *Kende László* végezte.

A tanulmányok mellett a kötet tartalmazza a szerzők pályafutásának rövid leírását és válogatott publikációik jegyzékét. Továbbá, minthogy az 1963-ban alakult Kutatócsoportból 1971-ben nőtt ki az MTA Szociológiai Intézet, majd a kettéválás (1991) után az MTA Szociológiai Intézet, illetve az MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja, a kötet zárólapjain ezen intézmények „remélhetőleg teljes és hibátlan névsorát” is közzétették.

(1963-ban alakult meg a Szociológiai Kutatócsoport. Szerk.: *Kemény István* és *Gábor László*. MTA Szociológiai Intézete - MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja. Budapest. 1994. 416 old. Kézirat gyanánt.)

Az 1990. évi népszámlálás kiadványsorozatának újabb kötete jelent meg, mely az aktív keresők ingázási adatait tartalmazza.

A kiadvány „Összefoglaló adatok” című fejezete a legfontosabb adatok tekintetében lehetőséget ad a korábbi népszámlálások eredményeivel való összehasonlításra, és tartalmazza a településként, me-

gyéenként feldolgozott 1990. évi adatok országos, illetve településtípusonkénti összesítéseit is. A „Részletes adatok” című fejezet az 1990. évi adatkombinációkat tartalmazza.

A kiadvány a táblákban szereplő fogalmak magyarázatával zárul.

(1990. évi népszámlálás. Az aktív keresők munkahelye és lakóhelye. Ingázási adatok. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 476 old.)

A magyar társadalom életmódjának változásai az 1976–77., az 1986–87. és az 1993. évi életmód-időmérleg felvételek alapján című sorozat I. kötete A társadalmi idő felhasználása címmel az időfelhasználás fő csoportjainak társadalmunkban lejátszódott változásait mutatja be.

A részletes adattár bevezető értékeléssel és módszertani melléklettel lehetőséget nyújt az olvasónak, hogy tájékozódjék az 18–69 éves korú népesség társadalmi időalapjának szerkezetében, valamint az egyes rétegek időfelhasználásában végbement változások.

A Függelék az 1993. évi életmód-időmérleg felvétel módszereit és a felvétel kérdőíveit közli.

(A magyar társadalom életmódjának változásai az 1976–77., az 1986–87. és az 1993. évi életmód-időmérleg felvételek alapján. I. A társadalmi idő felhasználása. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 319 old. + kérdőívek.)

Ifjúságstatisztikai adattár, 1993. Az 1983., az 1986. évi és az 1990. évit követő jelen kötet betekintést nyújt a társadalmunk átalakulását kísérő jelenségek körébe. A gyűjtemény első ízben tartalmaz munkanélküliségre, valamint vallási, felekezeti hovatartozásra és vallásgyakorlásra vonatkozó adatokat. Emellett a demográfia, a foglalkozás, az oktatás, a háztartás-statisztika, az igazságszolgáltatás, a társadalmi mobilitás, a lakásminőség, az egészségügy, a bölcsődék helyzetéről, az időmérleg-kutatás és a gyermek- és ifjúságvédelem területéről tartalmaz adatokat.

A kiadvány a felhasznált fogalmak forrásjegyzékével zárul.

(Ifjúságstatisztikai adattár, 1993. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 311 old.)

A főváros 120 éve, 1873–1993 című kiadvány áttekinti a város fejlődését, képet ad a várossá alakulás mozzanatairól, körülményeiről, a fővárossá majd világvárossá válás időszakáról, Nagy-Budapest létrejöttéről, végül arról az útról, amely a városeggyüttes a történeti kialakulásától napjainkig vezetett.

Elsősorban a népesedési és az ezzel szorosan összefüggő urbanizációs folyamatokat mutatja be, a történelmi-gazdasági háttérrel csupán közvetlen hatással kapcsolatosan érinti. Az adatok alapvetően a népszámlálások, illetve a rendszeres statisztikai megfigyelések eredményeiből származnak.

A kiadvány sajátos részei a városszerkezettel, beépítettségével, az építéstartomány-korszakokkal foglalkozó fejezetek.

(A főváros 120 éve, 1873–1993. Központi Statisztikai Hivatal Budapesti és Pest megyei Igazgatósága. Budapest. 1995. 160 old.)

Kisgyermekes apák és anyák családi attitűdjei négy európai országban címmel jelent meg a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet kutatási jelentéseit közreadó sorozat 52. száma. A szerzők Magyarországról, Oroszországról, Lengyelországról és Németországról (a volt Kelet- és Nyugat-Németországot külön adatok jellemzik) gyűjtött adatokat feldolgozva nyerték az általános közérzetre, elégedettségre, a gyermekes státusz megítélésére, a dolgozó kisgyermekes anyák helyzetére és a családi értékekre vonatkozó eredményeiket.

(Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit: Kisgyermekes apák és anyák szülői, családi attitűdjei négy európai országban. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. 1994. 97 old.)

Az 1994. évi lakásépítés, lakásmegszűnés és üdülőépítés címmel megjelentek a hazai lakásépítés, illetve, -állomány legfrissebb adatai. A rövid elemzést táblák egészítik ki, melyek a lakásépítési engedélyek, a használatba vett lakások, a folyamatban levő építkezések, továbbá a lakásépítés, lakásmegszűnés és üdülőépítés legfőbb adatait tartalmazzák meggyesoroson.

(Az 1994. évi lakásépítés, lakásmegszűnés és üdülőépítés. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1995. 10 old + 6 tábla.)

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

HOX, J.J. – DE LEEUW, E.D.:

A NEMVÁLASZOLÁS POSTAI, TELEFON- ÉS SZEMÉLYES KIKÉRDEZÉSES ADATGYŰJTÉSEKBEN

(A comparison of nonresponse in mail, telephone, and face-to-face surveys.) – *Quality and Quantity*. 1993. 4. sz. 329–344. p.

A statisztikai adatgyűjtések egyik legfontosabb problémája a nemválaszolás: nem sikerül a minta összes elemétől a kívánt adatokat megszerezni. A nemválaszolásból adódó hibát meg kell különböztetni a „lefedés” hiányosságaitól, azaz attól, hogy a célsokaság valamely egyede a mintavételi keret tökéletlensége miatt nem kerül a mintába vagy hibás, nem létező tételek kerülnek kiválasztásra. Mint Groves és Lyberg megállapítja, az a nemválaszolás, (nonresponse), amikor a minta elemei közül néhány esetben (például a válaszadás megtagadása miatt) megghiúsul az adatgyűjtés.

A válaszolási készség több tényező függvénye, amelyek közül több nem a megkérdezés módszerétől, hanem a felvétel témájától (kényes kérdések), a felvételt végrehajtó szervezettől (kormányzat, piackutatás) vagy a megkeresés gyakoriságától függ. Az adatgyűjtés módszere azonban döntő tényező. A személyes megkérdezések általában sikeresebbek, mint a telefoninterjúk. A postai adatgyűjtéseknél tapasztalható a legkisebb válaszolási arány. A legtöbb nyugati országban csökken a személyes megkérdezéseknél a válaszadási hajlandóság. Általános vélemény, hogy az eredmények pontossága függ a válaszolási aránytól, mivel a megghiúsulások megoszlása nem tekinthető véletlennek. Nem egy esetben kifejezett korreláció mutatható ki a nem válaszolók és az

egyres változók között, ezért fontos, hogy minél nagyobb legyen a válaszolási arány. Számos kutatás, tanulmány foglalkozik azzal, hogy ez miként növelhető. A többszöri felkeresés, bizonyos szerény ösztönzők alkalmazása általában növeli a válaszolási arányt. Hasonló jelenség figyelhető meg a kormányzati intézmények által végzett felvételeknél a piackutatással összehasonlítva.

A tanulmány célja az adatgyűjtési módszer eredményességének összehasonlítása, de foglalkozik azzal is, hogy a vizsgált változók természete, jellegzetességei mennyire befolyásolják a felvétel sikerét.

Az elemzés során – bizonyos mutatókkal – különböző felvételek sikerességét hasonlították össze. Ehhez mindenképp pontosan definiálni kellett a válaszolási arány fogalmát. Ez függ attól, hogy a válaszok számát mihez viszonyítjuk: a teljes kijelölt mintához vagy pedig csak a megfigyelés céljára valóban alkalmas egységek számához. 60 publikációt tanulmányoztak a szerzők, amelyek közül az elemzés céljára (metaanalysis) 45 volt használható, mivel e dolgozatok tartalmaztak többé-kevésbé összehasonlítható mutatószámokat a megghiúsulásról. A 45 tanulmány 99 felvétel végrehajtását, eredményességét ismertette, amelyek közül 38 volt a személyes kikérdezés, 35 a telefoninterjú és 26 a postai adatgyűjtés.

A metaanalysis alap gondolata, hogy publikált eredményeket, az egyes felvételek jellemzőit hasonlítja össze egy erre a célra kidolgozott modell keretei között. Más szóval ez azt jelenti, hogy megkísérlik a különböző tanulmányok adatait egy összefoglaló elemzéssé formálni. Ezt természetesen megnehezíti a valamelyest különböző fogalmi rendsze-

* A *Külföldi Statisztikai Irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikk-ismertetésekre tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

A „Bibliográfiá”-t a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár- és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A könyveket az MSZ 3423/2-84, az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2-82 szabványok szerinti feldolgozásban közöljük.

rek alkalmazása, valamint azt sem könnyű eldönteni, hogy milyen legyen az a modell, amely alkalmas a rendelkezésre álló információk összefoglaló együttes kezelésére. Kérdés az is, hogy a különböző felvételek módszerei (például a mintavételi tervek) homogének-e, azaz egymáshoz hasonlóknak tekinthetők-e. Az összefoglaló metaanalysis kétszintű, hierarchikus regressziós modellel vizsgálta a 99 felvételt. Így mód volt a válaszolási arányokat a különböző egyéb tényezők, változók függvényében áttekinteni. A tanulmány szerzői azt kísérik meg megállapítani, hogy miként lehetséges és milyen eredményeket adhat hasonló tartalmú, de nem pontosan azonos módon vagy nem minden esetben egységesen kiszámított mutatók elemzése. Más szóval és nagyon leegyszerűsítve a CR (Completion Rate) és az RR (Response Rate) összehasonlítását végezték el, jóllehet néhány esetben nem számították ki, illetve nem közölték mindkét mutatót, hanem csak az egyiket. (CR = a sikeres felvételek száma osztva a kijelölt minta elemszámával, RR = a sikeres felvételek száma osztva a mintának a ténylegesen létező, a felvétel végrehajtása szempontjából elérhető elemszámával.)

A vizsgálat célja tehát e két mutató 99 felvételre kiterjedő, többirányú (a témákat, mintavételi módszereket is figyelembe vevő) elemzése volt.

A többlépcsős regressziós modellben, amelynek ismertetésétől itt eltekintünk, (a tanulmány mellékletében a részletes leírása megtalálható), három magyarázó változó volt: a minta típusa, a kérdések és a vizsgálatot végző intézet jellege. A CR és az RR egyszerű számtani átlagainak, valamint a regressziós modell alapján korrigált értékeinek összehasonlítása hasonló jellegzetességet mutat: a CR és az RR korrigált átlagainak eltérése kisebb, mint az egyszerű átlagoké. De van két felismerhető különbség is. Az egyik az, hogy a három módszer között a modell eredményei kisebb eltérést mutatnak. Ugyanakkor az egyes módszerek esetében a CR és az RR közötti különbség nagyobbak mutatkozott,

azaz az egyszerű átlagok alábecsülik a CR és az RR közötti különbséget, viszont felnagyítják az eltéréseket a különböző felvételi módszerek között.

A tanulmányt záró vita ismertetése arra utal, hogy a megállapítások összhangban vannak a témával kapcsolatos korábbi tanulmányok, kutatások megállapításaival. Így az érdekes, kiemelkedően fontos témákkal foglalkozó felvételek esetében viszonylag nagy (az országos véletlen mintáknál alacsonyabb, helyi vagy nem véletlen kiválasztáson alapuló felvételeknél magasabb) a válaszolási készség. Hasonló a helyzet a kormányzati intézmények által végrehajtott felvételek esetében, szemben a piackutató társaságokéval. Ami az eredeti kérdést illeti, jelentős a különbség a kikérdezésen, a telefonon alapuló, illetve a postai úton végzett felvételek esetében. Ugyanakkor az alkalmazott modell együtthatóinak elemzése arra is rámutat, hogy amíg az átlagok az említett tendenciát jelzik, a nagy szórás arra utal, hogy bizonyos témák esetében a postai megkérdezések jobb válaszolási eredményt mutathatnak, mint a személyes úton végzettek. A bevezetésben jelzett csökkenő válaszolási hajlandóság alapvetően igaz, de a különböző eredmények részletes tanulmányozása azt is jelzi, hogy a postai megkérdezések eredményessége javuló tendenciájú.

Végül a tanulmány arra utal, hogy több tényező függetlennek tekinthető a válaszolástól, ami biztató az itt használt modellek eredményességét tekintve. A tanulmány nem foglalkozott azzal, hogy a felvételeket mely országokban hajtották végre. De bizonyos jelek (a véletlennek tekinthető reziduumok) elemzése arra utal, hogy az országok közötti különbségek nem játszanak szerepet. Így a megállapítások éppúgy érvényesek Észak-Amerikában, mint Nyugat-Európában.

A tanulmány melléklete ismerteti a CR- és az RR-arányok elemzésére kidolgozott hierarchikus logit modellt.

(Ism.: *Marton Ádám*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

POLITIKA ÉS INTÉZMÉNYI REFORM A KÖZÉP-EURÓPAI MEZŐGAZDASÁGBAN

(Policy and institutional reform in Central European agriculture.) Szerk.: Swinnen, J. F. M. Ashgate Publ. Com. Avebury. 1994. 236 p.

A könyv az Európai Közösség ACE (Action for Cooperation of Economics) programjának keretében készült és egy sorozat első kötetének tekinthető. A

könyv úttörő vállalkozás, amelyet egy tíztagú szerzői kollektíva írt 6 közép- és kelet-európai országról (Bulgária, Magyarország, Cseh Köztársaság, Szlovénia, Románia és Lengyelország), valamint Közép- és Kelet-Európa térségéről. Ez utóbbi egy kísérlet a szintézisre, amelynek elvégzését a szerkesztő, *J.F.M. Swinnen* vállalta magára.

A kötethez írt előszavában a Londoni Egyetem professzora, *Allan Buckwell* azon véleményének

rek alkalmazása, valamint azt sem könnyű eldönteni, hogy milyen legyen az a modell, amely alkalmas a rendelkezésre álló információk összefoglaló együttes kezelésére. Kérdés az is, hogy a különböző felvételek módszerei (például a mintavételi tervek) homogének-e, azaz egymáshoz hasonlóknak tekinthetők-e. Az összefoglaló metaanalysis kétszintű, hierarchikus regressziós modellel vizsgálta a 99 felvételt. Így mód volt a válaszolási arányokat a különböző egyéb tényezők, változók függvényében áttekinteni. A tanulmány szerzői azt kísérik meg megállapítani, hogy miként lehetséges és milyen eredményeket adhat hasonló tartalmú, de nem pontosan azonos módon vagy nem minden esetben egységesen kiszámított mutatók elemzése. Más szóval és nagyon leegyszerűsítve a CR (Completion Rate) és az RR (Response Rate) összehasonlítását végezték el, jóllehet néhány esetben nem számították ki, illetve nem közölték mindkét mutatót, hanem csak az egyiket. (CR = a sikeres felvételek száma osztva a kijelölt minta elemszámával, RR = a sikeres felvételek száma osztva a mintának a ténylegesen létező, a felvétel végrehajtása szempontjából elérhető elemszámával.)

A vizsgálat célja tehát e két mutató 99 felvételre kiterjedő, többirányú (a témákat, mintavételi módszereket is figyelembe vevő) elemzése volt.

A többlépcsős regressziós modellben, amelynek ismertetésétől itt eltekintünk, (a tanulmány mellékletében a részletes leírása megtalálható), három magyarázó változó volt: a minta típusa, a kérdések és a vizsgálatot végző intézet jellege. A CR és az RR egyszerű számtani átlagainak, valamint a regressziós modell alapján korrigált értékeinek összehasonlítása hasonló jellegzetességet mutat: a CR és az RR korrigált átlagainak eltérése kisebb, mint az egyszerű átlagoké. De van két felismerhető különbség is. Az egyik az, hogy a három módszer között a modell eredményei kisebb eltérést mutatnak. Ugyanakkor az egyes módszerek esetében a CR és az RR közötti különbség nagyobbak mutatkozott,

azaz az egyszerű átlagok alábecsülik a CR és az RR közötti különbséget, viszont felnagyítják az eltéréseket a különböző felvételi módszerek között.

A tanulmányt záró vita ismertetése arra utal, hogy a megállapítások összhangban vannak a témával kapcsolatos korábbi tanulmányok, kutatások megállapításaival. Így az érdekes, kiemelkedően fontos témákkal foglalkozó felvételek esetében viszonylag nagy (az országos véletlen mintáknál alacsonyabb, helyi vagy nem véletlen kiválasztáson alapuló felvételeknél magasabb) a válaszolási készség. Hasonló a helyzet a kormányzati intézmények által végrehajtott felvételek esetében, szemben a piackutató társaságokéval. Ami az eredeti kérdést illeti, jelentős a különbség a kikérdezésen, a telefonon alapuló, illetve a postai úton végzett felvételek esetében. Ugyanakkor az alkalmazott modell együtthatóinak elemzése arra is rámutat, hogy amíg az átlagok az említett tendenciát jelzik, a nagy szórás arra utal, hogy bizonyos témák esetében a postai megkérdezések jobb válaszolási eredményt mutathatnak, mint a személyes úton végzettek. A bevezetésben jelzett csökkenő válaszolási hajlandóság alapvetően igaz, de a különböző eredmények részletes tanulmányozása azt is jelzi, hogy a postai megkérdezések eredményessége javuló tendenciájú.

Végül a tanulmány arra utal, hogy több tényező függetlennek tekinthető a válaszolástól, ami biztató az itt használt modellek eredményességét tekintve. A tanulmány nem foglalkozott azzal, hogy a felvételeket mely országokban hajtották végre. De bizonyos jelek (a véletlennek tekinthető reziduumok) elemzése arra utal, hogy az országok közötti különbségek nem játszanak szerepet. Így a megállapítások éppúgy érvényesek Észak-Amerikában, mint Nyugat-Európában.

A tanulmány melléklete ismerteti a CR- és az RR-arányok elemzésére kidolgozott hierarchikus logit modellt.

(Ism.: *Marton Ádám*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

POLITIKA ÉS INTÉZMÉNYI REFORM A KÖZÉP-EURÓPAI MEZŐGAZDASÁGBAN

(Policy and institutional reform in Central European agriculture.) Szerk.: Swinnen, J. F. M. Ashgate Publ. Com. Avebury. 1994. 236 p.

A könyv az Európai Közösség ACE (Action for Cooperation of Economics) programjának keretében készült és egy sorozat első kötetének tekinthető. A

könyv úttörő vállalkozás, amelyet egy tíztagú szerzői kollektíva írt 6 közép- és kelet-európai országról (Bulgária, Magyarország, Cseh Köztársaság, Szlovénia, Románia és Lengyelország), valamint Közép- és Kelet-Európa térségéről. Ez utóbbi egy kísérlet a szintézisre, amelynek elvégzését a szerkesztő, *J.F.M. Swinnen* vállalta magára.

A kötethez írt előszavában a Londoni Egyetem professzora, *Allan Buckwell* azon véleményének

adott hangot, hogy a nyugati (agrár-) közgazdászok számára két dolog vált nyilvánvalóvá. Az egyik az, hogy a Közép- és Kelet-Európában viharos gyorsasággal lejátszódó változásokat lehetetlen kívülről megfelelően nyomon követni, a másik pedig az, hogy a piacgazdaság bevezetését célul kitűző országok között jelentős különbségek vannak az indulási szinteket és jellemzőket illetően.

Hasznos dolognak tartja a kérdéses országokban az agrárszféra területén megtett reformlépések leírását, összegyűjtését és a reform első két évében tapasztalt hatások összegzését. Azt is megemlíti, hogy a könyvben szereplő országokban a liberalizálási folyamat hamarabb indult el, mint a Szovjetunió volt köztársaságaiban, így ez utóbbiak számára különösen hasznosak lehetnek az eddigi tapasztalatok. Hasznosak ezek a tapasztalatok a könyvben szereplő országok számára is, mivel a közöttük lévő információáramlás késedelmes és hiányos is. Végezetül a könyvben összegyűjtve található információk Nyugat-Európában is igen fontosak azok számára, akik érdeklődnek Közép- és Kelet-Európa sorsa iránt.

A recenzióíró számára talán az a leghelyesebb út, ha elsősorban a szintézisre és a magyar fejezetre hívja fel a figyelmet. Aligha lenne helyes, ha az egyes országokról leírtakat bírálná, esetleg eltérő nézeteit papírra vetné.

A szintetizáló első fejezetben *J.F.M. Swinnen* tesz néhány összehasonlítást az egyes országok között, mégis arra helyezi a hangsúlyt, hogy az átalakulási folyamatban nagyon sok a hasonló vonás. Ilyenek például a privatizáció, a monopóliumok megszüntetése, az árpolitika és a kereskedelem liberalizálása, a piacgazdaság intézményi rendszerének kiépítése, az állami intervenció módszereinek optimális kiválasztása a piacgazdaság felé vezető úton.

A kiinduló helyzet bemutatásakor a szerző néhány dologra kitér. Így például bemutatja az egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás színvonalát kalóriában kifejezve, és jellemzi annak struktúráját is. Egy 1992. évi forrásmunkára hivatkozva az olvasó elé tárja a mezőgazdaságban foglalkoztatottak arányát. (Magyarországra vonatkozóan 20,4 százalék szerepel, ami nehezen hihető, különösen akkor, ha a szöveges elemzés arra hívja fel a figyelmet, hogy a nyugat-európai országok többségében ez az arány 5 százalék alatt van.)

Képet kapunk az egyes országok bruttó termelési szerkezetéről is magán-, kollektív és állami szektor szerinti bontásban. Az 1987-re vonatkozó adatok Magyarországra 13,7–71,4–14,9 százalékos megoszlást mutatnak. Ez nehezen hihető, különösen akkor, ha az 1.6. tábla adatait összevetjük a 7. oldalon mutatottakkal, ahol főbb termékeként,

illetve termékcsoportonként látható a magánszektor aránya. Ezek a számok a bruttó termelésben ágazati szinten 1987-ben inkább az egyharmad feletti arányt sugallják. Ugyanezen az oldalon *Juhász Jánosra* hivatkozik a szerző, és kettős paradoxonról szól a privát gazdálkodás szerepével kapcsolatban. Erről azonban sokkal többet és árnyaltabban lehetett volna írni. Ugyanis a mezőgazdaság adóját döntően a nagyüzemek fizették, a kollektív gazdaságok a háztáji sok esetben pénzügyileg is támogatták, az 1980-as évtizedben Magyarországra az élelmiszer-túlermelés volt sokkal inkább jellemző, mint az élelmiszerhiány, az 1980-as években a magángazdálkodás lehetőségei tágabbra nyíltak, formációi sokrétűbbek lettek, 1988-ban a Németh-kormány eltörölte a háztájira vonatkozó 0,6 hektáros felső limitet stb. Sokkal bonyolultabb „paradoxon” ez, minthogy a „kettős” jelzővel lehessen jellemezni a háztáji gazdaságok reális szerepét az 1990 előtti időszakban. A fejezet időrendi összefoglalásokat ad az árliberalizálás, a földreform folyamatáról. Így nyomon követhetők az egyes országokban hozott új törvények s rendeletek, amelyek részletes kifejtése az egyes országtanulmányokban található.

A szintézis írójának nehéz dolga volt, mivel nincs még kellő rálátásunk a mögöttünk lévő legutolsó évekre és igen nagyok a változások. Úgy tűnik, hogy *Swinnennek* kevés a közvetlen kapcsolata ezen országok mezőgazdaságával, nem tudja belülről látni a viharos változásokat. Ennek is szerepe van abban, hogy csak hiányérzetünk marad a térségre vonatkozó szintézis elolvasása után. Mindenesetre ebben a vonatkozásban a könyv távol marad attól a szinttől, amit az elmúlt évtizedekben *Karl-Engen Wädekin* német professzor a hasonló témakörben írt publikációinál tapasztaltunk.

A könyvben szereplő magyar agrárátalakulást *Mészáros Sándor* írta meg, lényegében 1992-ig bezárólag, de 1993-at is figyelembe véve. Az adott áttekintés korrekt és színvonalas, külön érdeme, hogy a mezőgazdasági átalakulás részletesebb, de tömör tárgyalása mellett kitér az ellátó ágak és a feldolgozás–forgalmazás területén tett reformlépések bemutatására.

A magyar fejezetet *Mészáros* a rendszerváltás előtti helyzet és a főbb jellemzők bemutatásával kezdi. Megismerkedhetünk a mezőgazdaság, illetve az élelmiszer-gazdaság nemzetgazdaságon belüli szerepével, az árpolitika főbb jellemzőivel, a földtulajdon- és -használati viszonyokkal stb. A szerző kitér a három kárpótlási törvényre, az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek átalakulási folyamatának bemutatására. Jelzi, hogy a szövetkezeti átalakulás három formában történhetett meg: a)

részvénytársaságokká való átalakulás; b) a szövetkezeti vagyonszétosztása a tagok között; c) új szövetkezetekké való átalakulás, amelyekben tulajdonosok vannak, nem pedig alkalmazottak. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a szövetkezeti átalakulás után a szövetkezetek száma és az egy szövetkezetre jutó művelt földterület nagysága csökkenni fog. Helyesen utal arra, hogy a mezőgazdasági szövetkezetek továbbra is foglalkozni fognak termelőtevékenységgel.

Az olvasók bizonyára nagy érdeklődéssel fogják olvasni a védővámokkal kapcsolatban írottakat, jóllehet erre a témára a terjedelmi korlátok miatt nem sok hely jutott. A szerző röviden jellemzi a marketing-rendszerben bekövetkezett változásokat, az állami monopóliumok lebontását. A fejezet végén a reform hatásait és következtetéseit foglalja össze.

A könyvben szereplő másik öt közép-kelet-európai ország agrárátalakulásával kapcsolatban igen keveset olvashatunk az átalakulás zavarairól, a keletkezett anomáliákról, a törvények összehangolatlanágáról, számos új törvény módosításának szükségességéről. Az olvasó a könyvből nem tudhatja meg, hogy milyen katasztrofális visszaeséssel járt a mezőgazdasági termelésben a jelenlegi agrárátalakulás.

A másik öt országról szóló fejezetek is hasonló szerkezetűek, mint a magyar, ez nyilvánvalóan az egységes szerkesztési elv érdeme. Az országtanulmányok az érdeklődő olvasó számára igen sok információt tartalmaznak. Ezek értékelésére itt nem vállalkozom, csupán egy kivételt kívánok tenni.

Az egyes országtanulmányok közül a magyar olvasót talán a lengyel mezőgazdaság átalakulása érdekli a legjobban. *Janus Rowinski* írása több vonatkozásban is igen tanulságos számunkra. A 220. oldalon levő táblából jól látható a lengyel agrárstruktúra néhány jellemzője. Így például 1989-ben a 18,7 millió hektár mezőgazdasági területből 3,5 millió hektárt műveltek az állami gazdaságok, 0,7 millió hektárt szövetkezetek és 14,3 millió hektárt a magángazdaságok. Ezek az arányok 1991-ben is érvényesek. A szerző a következtetések levonásakor egy nagyon fontos jellemzőre, illetve előfeltételre hívja fel a figyelmet. Nevezetesen arra, hogy az agrárstruktúra átalakítása, különösen az állami gazdaságok privatizálása, várhatóan igen tökeigényes folyamat lesz. Ez a tény, illetve felismerés, párosulva a lengyel közgazdasági feltételrendszerrel feltehetően sok beruházót visszatart, elriaszt a befektetésektől. *Janus Rowinski* egy másik nagy dilemmára is utal. Nem látja tisztán, milyen irányba halad a jövőben a lengyel agrárpolitika. Szerinte két út lehetséges: vagy tovább folytatja a liberalizálást,

és a protekcionizmust, az állami intervenciókat csak ritkán használja, vagy – a nyugati országokhoz hasonlóan – kiterjedt piacvédelmet épít ki, és gyakran alkalmazza az intervenciók beavatkozásokat. Úgy vélem, hogy ez a dilemma Közép-Kelet-Európa valamennyi országában fennáll.

A könyv egészében véve figyelemre méltó, üttörő vállalkozás, amely azonban szükségszerűen befejezetlen és sok szempontból hiányos.

(Ism.: *Benet Iván*)

*

URL, T.:

OSZTRÁK MAGÁNBIZTOSÍTÓK ÜZLETI FORGALMA, 1992–1993.

(Versicherungswirtschaft weiter im Aufschwung. Die österreichische Privatversicherungswirtschaft 1992/93.) – *WIFO Monatsberichte*. 1994. 6. sz. 354–361. p.

Az osztrák magánbiztosítók növekvő bevételekkel és javuló fedezeti viszonyokkal működtek 1992-ben és 1993-ban, bár a javulás üzletágak szerint eltérő mértékű. Az osztrák bruttó hazai termék 1992. évi értékének 5,67 százaléka (az előző évnek 5,46 százaléka) az összes közvetlen és közvetett díjbevétel, mintegy 115,4 (1994-ben 105,0) milliárd schilling értékben. Az 1992. évi díjösszeg 60,6 százalékát a balesetek és káresemények ügyletei, 27,4 százalékát az élet-, 12,1 százalékát az egészségügyi biztosítások alapján fizették be a biztosítottak. Belföldről és külföldről 1992-ben 9,9 százalékkal nagyobb összegű biztosítási díj folyt be, mint az előző évben, ugyanakkor a biztosítási eseményekre kifizetett összeg 6,2 százalékkal nőtt. A cikk üzletáganként is elemzi a bevételek és kiadások eltérő változásaik okait, perspektivikus hatásait.

Az osztrák életbiztosítási ügyletek idősorai értékelik mind a bruttó, mind a nettó díjak, mind az alvállalkozók nélküli „saját” bonyolítású ügyletek arányának alakulását; ez utóbbi például 1990-ben 90,2, 1991-ben 89,5, 1992-ben 91,4 százalék volt. Az életbiztosítások 1993. évi bruttó díjbevétele – becslések szerint – legalább 30 százalékkal haladja meg az előző évit, elsősorban az egy ügyletre jutó átlagos díjak növekedésének hatására. Az 1993. januárban hatályba lépett adóelőírások ugyanis kedvezményt adnak az ilyen célra tartósan lekötött tőke meghatározott mértékéig. A szerző az 1988 és 1992 közötti időszak értékeit alapján kiemeli, hogy az államilag támogatott lakossági megtakarítások jogcímei közül az életbiztosítás kedvezményezettjeinek összes követelése 5 év alatt 128 milliárd schil-

részvénytársaságokká való átalakulás; b) a szövetkezeti vagyonszétosztása a tagok között; c) új szövetkezetekké való átalakulás, amelyekben tulajdonosok vannak, nem pedig alkalmazottak. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a szövetkezeti átalakulás után a szövetkezetek száma és az egy szövetkezetre jutó művelt földterület nagysága csökkenni fog. Helyesen utal arra, hogy a mezőgazdasági szövetkezetek továbbra is foglalkozni fognak termelőtevékenységgel.

Az olvasók bizonyára nagy érdeklődéssel fogják olvasni a védővámokkal kapcsolatban írottakat, jóllehet erre a témára a terjedelmi korlátok miatt nem sok hely jutott. A szerző röviden jellemzi a marketing-rendszerben bekövetkezett változásokat, az állami monopóliumok lebontását. A fejezet végén a reform hatásait és következtetéseit foglalja össze.

A könyvben szereplő másik öt közép-kelet-európai ország agrárátalakulásával kapcsolatban igen keveset olvashatunk az átalakulás zavarairól, a keletkezett anomáliákról, a törvények összehangolatlanságáról, számos új törvény módosításának szükségességéről. Az olvasó a könyvből nem tudhatja meg, hogy milyen katasztrofális visszaeséssel járt a mezőgazdasági termelésben a jelenlegi agrárátalakulás.

A másik öt országról szóló fejezetek is hasonló szerkezetűek, mint a magyar, ez nyilvánvalóan az egységes szerkesztési elv érdeme. Az országtanulmányok az érdeklődő olvasó számára igen sok információt tartalmaznak. Ezek értékelésére itt nem vállalkozom, csupán egy kivételt kívánok tenni.

Az egyes országtanulmányok közül a magyar olvasót talán a lengyel mezőgazdaság átalakulása érdekli a legjobban. *Janus Rowinski* írása több vonatkozásban is igen tanulságos számunkra. A 220. oldalon levő táblából jól látható a lengyel agrárstruktúra néhány jellemzője. Így például 1989-ben a 18,7 millió hektár mezőgazdasági területből 3,5 millió hektárt műveltek az állami gazdaságok, 0,7 millió hektárt szövetkezetek és 14,3 millió hektárt a magángazdaságok. Ezek az arányok 1991-ben is érvényesek. A szerző a következtetések levonásakor egy nagyon fontos jellemzőre, illetve előfeltételre hívja fel a figyelmet. Nevezetesen arra, hogy az agrárstruktúra átalakítása, különösen az állami gazdaságok privatizálása, várhatóan igen tökeigényes folyamat lesz. Ez a tény, illetve felismerés, párosulva a lengyel közgazdasági feltételrendszerrel feltehetően sok beruházót visszatart, elriaszt a befektetésektől. *Janus Rowinski* egy másik nagy dilemmára is utal. Nem látja tisztán, milyen irányba halad a jövőben a lengyel agrárpolitika. Szerinte két út lehetséges: vagy tovább folytatja a liberalizálást,

és a protekcionizmust, az állami intervenciókat csak ritkán használja, vagy – a nyugati országokhoz hasonlóan – kiterjedt piacvédelmet épít ki, és gyakran alkalmazza az intervenciók beavatkozásokat. Úgy vélem, hogy ez a dilemma Közép-Kelet-Európa valamennyi országában fennáll.

A könyv egészében véve figyelemre méltó, üttörő vállalkozás, amely azonban szükségszerűen befejezetlen és sok szempontból hiányos.

(Ism.: *Benet Iván*)

*

URL, T.:

OSZTRÁK MAGÁNBIZTOSÍTÓK ÜZLETI FORGALMA, 1992–1993.

(Versicherungswirtschaft weiter im Aufschwung. Die österreichische Privatversicherungswirtschaft 1992/93.) – *WIFO Monatsberichte*. 1994. 6. sz. 354–361. p.

Az osztrák magánbiztosítók növekvő bevételekkel és javuló fedezeti viszonyokkal működtek 1992-ben és 1993-ban, bár a javulás üzletágak szerint eltérő mértékű. Az osztrák bruttó hazai termék 1992. évi értékének 5,67 százaléka (az előző évnek 5,46 százaléka) az összes közvetlen és közvetett díjbevétele, mintegy 115,4 (1994-ben 105,0) milliárd schilling értékben. Az 1992. évi díjösszeg 60,6 százalékát a balesetek és káresemények ügyletei, 27,4 százalékát az élet-, 12,1 százalékát az egészségügyi biztosítások alapján fizették be a biztosítottak. Belföldről és külföldről 1992-ben 9,9 százalékkal nagyobb összegű biztosítási díj folyt be, mint az előző évben, ugyanakkor a biztosítási eseményekre kifizetett összeg 6,2 százalékkal nőtt. A cikk üzletáganként is elemzi a bevételek és kiadások eltérő változásaik okait, perspektivikus hatásait.

Az osztrák életbiztosítási ügyletek idősorai értékelik mind a bruttó, mind a nettó díjak, mind az alvállalkozók nélküli „saját” bonyolítású ügyletek arányának alakulását; ez utóbbi például 1990-ben 90,2, 1991-ben 89,5, 1992-ben 91,4 százalék volt. Az életbiztosítások 1993. évi bruttó díjbevétele – becslések szerint – legalább 30 százalékkal haladja meg az előző évit, elsősorban az egy ügyletre jutó átlagos díjak növekedésének hatására. Az 1993. januárban hatályba lépett adóelőírások ugyanis kedvezményt adnak az ilyen célra tartósan lekötött tőke meghatározott mértékéig. A szerző az 1988 és 1992 közötti időszak értékeit alapján kiemeli, hogy az államilag támogatott lakossági megtakarítások jogcímei közül az életbiztosítás kedvezményezettjeinek összes követelése 5 év alatt 128 milliárd schil-

lingről 210 milliárd schillingre, azaz a megfigyelt megtakarítás 46,3 százalékaról 54,8 százalékára nőtt. Ugyanakkor például a telítődés szakaszába jutott építési célú megtakarítások részesedése csökkent, bár az ilyen betétkövetelések összege 1992-ben az előző évit néhány százalékkal meghaladta. A táblázatos értékelés ilyen adókedvezményben részesített megtakarításként említi még a nyugdíj kiegészítését, az értékpapír vásárlását, valamint az életjáradékokat.

Az egészségügyi biztosítás bruttó díjbevételeinek növekvő részét fizetik ki; a hetvenes évek közepétől tartó emelkedő irányzatot jellemzi, hogy a bruttó biztosítási díjnak 1989-ben 78,8 százalékát, 1992-ben már 82,1 százalékát folyósították a kedvezményezettek eseteire. Az egészségügyi biztosítási események 1992. évi bruttó felhasználása (11,4 milliárd schilling) az előző évinél 11,4 százalékkal nagyobb (1991-ben a növekedés 9,0 százalék volt).

Részletes nemzetközi összehasonlítást tartalmaz a cikk (1960. és 1991. évi adatokkal) az összes egészségügyi kiadásnak a GDP-hez viszonyított arányáról. A 21 ország rangsorában az Egyesült Államok kiadásai (5, illetve 14 %) a legnagyobbak, Görögorszáé (3, illetve 5 %) a legkisebbek. Az 1991. évi rangsorban Kanada kiadási arányai megelőzik Franciaorszáé, Finnorszáé, Svédorszáé, valamint Ausztráliáé, Németorszáé és Ausztriáé. Ezt követi például Izrael, Olaszország, Hollandia, Svájc, Belgium, Norvégia, valamennyien 8 százalékos vagy ennél valamivel nagyobb GDP-hányaddal. Az alsó harmadban Új-Zéland aránya megelőzi Írorszáé, Japáné, Spanyolorsáé az Egyesült Királysáé, valamint Dániáé (ezek az országok is a GDP több mint 6 százalékát fordítják egészségügyi kiadásokra).

Az 1991. évi egy főre jutó GDP függvényében is értelmezi a cikk az előbbi egészségügyi kiadási arányokat, az emelkedő regressziós vonalhoz viszonyított szóródás jól jellemzi az azonos gazdasági fejlettség ellenére eltérő (például a brit és az olasz vagy a görög és a portugál) ellátási rendszerek különböző finanszírozási hátterét. Az 1986 és 1993 közötti időszak költségemelkedéseit bemutató osztrák adatokban kiemelten szerepelnek a kórházi ellátás, valamint az orvosi kezelés árváltozásai, az egyesült államokbeli költségek emelkedésével összehasonlítva. Ezek a tartós tendenciák kettős következménnyel járnak: megnő a kereslet a biztosítási ellátás iránt, ugyanakkor a gyors költségemelkedés csökkenti az ezzel elérhető nyereségeket, hiszen csak ésszerű díjnövekedések fogadtathatók el.

Részletesen elemzi a cikk a befizetett díjak és a biztosítók által folyósított összegek eltérő változási

ütemének távlati hatásait, a kötvénytulajdonosok számának és az egy esetre jutó igényeiknek várható változásait. Kiemelten vizsgálja a cikk az átalányösszegekkel, az önrészesedésekkel, a központi és a decentralizált pénzügyi szolgáltatásokkal kapcsolatos OECD-vizsgálatok eredményeit. Több változatot mérlegel a szerző az egészségügyi kiadások ésszerű csökkentésére, a szolgáltatások minőségének javítására, figyelembe véve az osztrák lakosság korösszetételét is.

A balesetek és káresemények biztosítási ügyleteinek 1992. évi „tisztá” bevétele (a viszontbiztosítások nélkül) összesen 11 százalékkal, ezen belül az Ausztriára vonatkozó közvetlen ügyleteké 12,5 százalékkal nőtt az előző évihez képest. A nettó díj a bruttó díjnak négyötöde. Az 1993. évi bevételnövekedés mintegy 6,4 százalékos. A biztosítás káreseményeire kifizetett összegek 1992-ben 4,2 százalékkal haladták meg az előző évit, ez közel áll a nyolcvanas évek közepén kialakult dinamikához.

Az 1988 és 1992 közötti időszak éveire táblázatos összehasonlítást ad a cikk a különböző ügylettípusok díjbevételei terhére folyósított kártérítések arányáról: 5 év alatt a közvetlen biztosítások átlaga 60,3-ról 63,2 százalékra, az összes biztosításoké 62,6-ról 66,7 százalékra nőtt. Az 1992. évi kifizetési arány a gépkocsiban ülők személyi sérülésének ügyleteiben a legkedvezőbb (14,4 %), a legkedvezőtlenebbek a tüzesetek miatti üzemkiesések kára (88,9 %), az ipari tűzkár (80,2 %), a hitelezési veszteség (87,2 %), az üzemeltetők, iparosok, magánszemélyek felelősségi biztosítása (77,0 %), a gépkocsikárok kifizetési (76,3 %). A díjak több mint 50 százalékát fizették például a gépkocsik felelősségbiztosításaira, a betörésekkel, a gépek rongálódásával, a közlekedéssel, a vízvezetékekkel kapcsolatos károokra, a háztartási károokra és a személyes balesetekre. A kedvező kártérítési arányú események közé tartozik az 1992. évi adatok alapján például az üvegkár (43,2 %), a jégeső és a vihar által okozott kár (42,7 %, illetve 30,1 %), valamint a jogvédelemmel kapcsolatos kár (39,5 %).

A cikk bemutatja az osztrák számviteli előírások változásainak hatását a mérlegfőösszegekre, valamint a magánbiztosítók ügyleteinek összetételére. Részletesen tárgyalja a szerző az intézményi befektetések, ezen belül a beépítetlen és épülettel együtt vásárolt ingatlanok, a kölcsönkövetelések, valamint az értékpapírok megszerzésének alakulását. Az ilyen befektetések hozamai bár növelik a társaságok csendes tartalékait, nem számíthatók hozzá a főtevékenységek eredményeihez.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

YOUNG, S. L.:

AZ ÉSZAK-KOREAI GAZDASÁG
ÉS REFORMLEHETŐSÉGEI

(The current status of the North Korean economy and prospects of reform.) – *Osteuropa Wirtschaft*. 1994. 2. sz. 135–146. p.

Bár az utóbbi években a világ megkülönböztetett figyelmet fordít Észak-Koreára, gazdasági helyzetéről alig lehet képet alkotni, mivel a helyi kormányzat minden gazdasági adatot stratégiai információként kezel s nem engedélyezi publikálásukat. E tanulmány tehát joggal tekinthető hézagpótlónak, bár szem előtt kell tartani, hogy készítésekor szerzője csak közvetett (s nem is mindig konzekvens) információkra támaszkodhatott.

Az egy lakosra jutó bruttó nemzeti termék (GNP) értékét az észak-koreai kormányzat a nyolcvanas évek vége felé 3800 dollárban jelölte meg. A szerző véleménye szerint ez esetleg megfelelhet a fővárosi jómódú rétegek életszínvonalának, de túl magas ahhoz, hogy a mezőgazdasági területekre is jellemző legyen. Dél-koreai becslések szerint a mutató értéke csak mintegy 1000 dollárra tehető. (Egy közelmúltban Észak-Koreában járt japán közgazdász megfigyelései szintén a hivatalos északi közléstől eltérő dél-koreai számítás eredményét ítélik reálisabbnak.)

A bruttó nemzeti termék 1990 óta évente növekvő mértékben csökkent, 1992-ben például – a Koreai Bank számításai szerint – már 7,6 százalékkal maradt alatta az előző évi szintnek. A termelés folyamatos csökkenése az importanyagok (főleg a kőolaj) hiányának a következménye, mivel mind a Független Államok Közössége, mind Kína csökkentette támogatásait, és konvertibilis valutát követel az import ellenértékéért.

Más (nem hivatalos) források a termelés még nagyobb arányú visszaesésére következtetnek abból a tényből, hogy a villamosenergia-kibocsátás több mint egynolcadával csökkent 1992-ben, s csupán 40 százalékat fedezte a szükségletnek. Több gyár alig 30–40 százalékat használja ki kapacitásának, főleg a szén- és villamosenergia-hiány következtében. Egy jelentés, amelyet Észak-Koreában tartózkodó nyugati közgazdászok állítottak össze, az ipari és a mezőgazdasági termelés csökkenését egyaránt 10 százalék körülire becsüli. A fontosabb termékek esetében ez a számítás valamivel optimistább a banki jelzéseknél: az 1992. évi termelés-csökkenést a villamos energiánál 9,4, a szénnél 4,1, míg a gabonaféléknél 2 százalékra becsüli.

A külkereskedelmi adatok jóval megbízhatóbbaknak tekinthetők a termelésre vonatkozó számítás-

soknál, mivel itt a külkereskedelmi partnerek adatai már biztosabb támpontot jelentenek. A Koreai Bank – dollárban végzett – számításai szerint Észak-Korea évi 1,01 milliárdos exportjával szemben importja 1,71 milliárdra tehető. (Más források szerint a negatív külkereskedelmi egyenleg ennek többszöröse.) Mindenesetre tény, hogy Észak-Korea külkereskedelmi forgalma a szocialista piac összeomlása folytán nagymértékben csökkent: például a Független Államok Közösségével, illetve Kínával mintegy a felére esett vissza. Külföldi adósságai 1992 végére megközelítették a 10 milliárd dollárt.

A két koreai állam között 1988-ban létrejött kereskedelmi kapcsolat eleinte gyors ütemben fejlődött. Egymás közötti külkereskedelmi forgalmuk 1991-ben már 192 millió dollárt tett ki, (azaz megközelítette Észak-Korea teljes külkereskedelmi forgalmának 20 százalékát), 1992-ben viszont már csak csekély mértékben: 213 millió dollárra nőtt, elsősorban az atomenergia-kérdésben fellépett feszültség következtében. Az 1993 első felében lebonyolított 109 millió dolláros külkereskedelmi forgalmuk már alig felét tette ki az 1992. I. félévinek. Az összeg 90 százalékát a dél-koreai fél vásárlásai képviselték (főleg mezőgazdasági és bányászati termékekből), míg Észak-Korea mintegy 13 millió dollárnyi vásárlásai elsősorban a megbízásos szerződések teljesítéséhez szükséges cikkekre (például textilanyagok, cipzárak) irányultak. Figyelemre méltó, hogy míg a dél-koreai kormányzat a nukleáris ellentét miatt visszafogja üzletembereinek az észak-koreai olcsó munkaerő kihasználására irányuló bér munkamegbízásait, addig Japán és más országok a megbízásos kapcsolatok kiszélesítésére törekcsenek.

Észak-Korea gazdasági nehézségei a költségvetési előirányzatokban is tükröződnek: 1993-ra az államháztartási kiadások 2,9, illetve bevételek 2,3 százalékos növekedését irányozták elő, ami jóval szerényebb ütemet jelent a korábbi évek 6 százalékos körüli emelkedésénél.

Észak-Koreában egyébként már régóta krónikussá váltak az élelmiszer-ellátási problémák. Közismert tény, hogy az élelmiszerhiány miatt az átlagember naponta csak kétszer étkezik. Bár a más délkelet-ázsiai országokból és esetenként az Egyesült Államokból érkező gabonaimport némileg enyhíti a hiányt, a közeljövőben nem lehet a probléma gyökeres megoldására számítani. Elsősorban ugyanis a mezőgazdaságban állandósult súlyos károkat kellene megszüntetni, amelyeket növényi kórokozók, illetve különböző rovarok idéznek elő. Az ehhez szükséges növényvédőszerket azonban belátható időn belül sem hazai termelésből, sem importból nem tudják előteremteni.

A felsorolt gazdasági, de főleg az ellátási problémák egyre inkább megkérdőjelezzik Észak-Korea politikai rendszerének stabilitását is. A szerző a két koreai állam egyesítésének lehetőségeit elemezve, arra hívja fel a figyelmet, hogy Dél-Koreára ezzel kapcsolatosan viszonylag jóval nagyobb terhek nehezednének, mint korábban a Német Szövetségi Köztársaságra. Észak- és Dél-Korea között ugyanis sokkal nagyobbak a jövedelmi különbségek, mint Németország keleti, illetve nyugati része között. Ugyanakkor a 22 millió lakosú Észak-Korea a 43 milliós déli állammal szemben lényegesen nagyobb lakossági arányt képviselne, mint amennyit a keleti országrészek jelentenek az egyesült Németországon belül.

A fokozatos közeledés Dél-Korea részéről nagyobb mértékű támogatást, Észak-Korea részéről pedig határozottabb gazdasági és politikai nyitást követelne meg. Gyors, „kínai stílusú” lépések azonban aligha várhatók a jelenlegi észak-koreai vezetéstől, amely az elkerülhetetlen gazdasági liberalizálás érdekében sem kívánja vezető szerepét veszélyeztetni.

A meghirdetett gazdasági reform keretében elsősorban Dél-Koreával folytattak tárgyalásokat gazdasági társulások létrehozása érdekében. 1992 októberében tették közzé a külföldi befektetésekre, a közös vállalkozásokra, illetve a külföldi vállalatokra vonatkozó új törvényeket, amelyek például a dél-koreai vállalatok számára is lehetővé teszik, hogy Észak-Koreában gazdasági tevékenységet folytassanak. A külföldi befektetőket terhelő adókötelezettségek összességükben alacsonyabbak a Kínában előírtaknál.

Az észak-koreai szabadkereskedelmi övezetekre vonatkozó törvény rendelkezései – egy Hongkong-

ban 1992 novemberben közreadott ismertetés szerint – rugalmasabbak és gazdaságilag nagyobb előnyt biztosítanak a külföldi befektetők számára, mint a hasonló kínai szabályozások. Az eddig engedélyezett szabadkereskedelmi zónák azonban viszonylag csekély kiterjedésűek, emellett gyéren lakott és az ország központjától távol eső területekre korlátozódnak. Előnyük viszont, hogy télen jégmentes kikötőket tesznek hozzáférhetővé, ami máris élénk érdeklődést keltett főleg dél-koreai és japán gazdasági körökben (például a kínai részről korábban javasolt Tumen folyótorkolati fejlesztés alternatívájaként).

Bár a két Korea közötti gazdasági együttműködés gyors fejlődése 1993 eleje óta megtorpant, remélhető, hogy a nukleáris viták rendeződése esetén a folyamat tovább folytatódik. A beruházók érdeklődése eddig főleg a könnyűipari területekre irányult (például textil-, konfekció-, illetve cipőipar, játékgyártás), de a mezőgazdaság és a tengeri halászat, a bányakincsek kitermelése, az idegenforgalom és a közlekedés fejlesztése szintén jó lehetőségeket nyújtana az együttműködésre, amelyben Dél-Korea tőkével, Észak-Korea pedig a munkaerő és a természeti erőforrások rendelkezésre bocsátásával venne részt. Jelenleg azonban még sok bizonytalansági tényező akadályozza a kapcsolatok bővítését, mint például a politikai helyzet kérdőjelei, a külkereskedelmi tranzakciók hitelezési korlátai, a befektetett tőke kivonási lehetőségeinek elégtelen garanciái, a bürokratikus rendszer merevsége és az infrastruktúra fejletlensége. A két-, illetve többoldalú gazdasági együttműködés következetes fejlesztése azonban reális esélyt nyújthat e jelenlegi akadályok mielőbbi felszámolására.

(Ism: *Tűű Lászlóné*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

MÜLLER, W.:

EGÉSZSÉGÜGYI KIADÁSOK 1992-BEN

(Ausgaben für Gesundheit, 1992.) – *Wirtschaft und Statistik*. 1994. 10. sz. 823–830. p.

A cikkben foglalt 1992. évi egészségügyi kiadások alakulásának, összetételének elemzése általában az egyesített Németország teljes területére vonatkozik. A visszatekintésnél azonban – adatok hiánya miatt – helyenként meg kellett elégedni a régi szövetségi területre vonatkozó információkkal.

A tanulmány az egészségügyi kiadásokat elsősorban a finanszírozott szolgáltatások szerinti össze-

tételben vizsgálja. A lakosság egészségének megőrzésére és helyreállítására, továbbá a betegségek következményeinek enyhítésére 1992-ben összesen 429,1 milliárd márkát fordítottak. Ennek az összegnek 14 százaléka jutott az új szövetségi államokra és Kelet-Berlinre, 3 százalékponttal több, mint az előző évben.

Az egészségügyi kiadások túlnyomó részét, közel 60 százalékát közvetlenül a betegek kezelésére használták fel, ide értve a kórházakban, klinikákon és egyéb fekvőbetegeket ellátó intézményekben, valamint az ambulanciákon folytatott gyógyító munkát, továbbá a gyógyszerek, a gyógyászati segédeszközök és a fogpótlás költségeit. A második

A felsorolt gazdasági, de főleg az ellátási problémák egyre inkább megkérdőjelezzik Észak-Korea politikai rendszerének stabilitását is. A szerző a két koreai állam egyesítésének lehetőségeit elemezve, arra hívja fel a figyelmet, hogy Dél-Koreára ezzel kapcsolatosan viszonylag jóval nagyobb terhek nehezednének, mint korábban a Német Szövetségi Köztársaságra. Észak- és Dél-Korea között ugyanis sokkal nagyobbak a jövedelmi különbségek, mint Németország keleti, illetve nyugati része között. Ugyanakkor a 22 millió lakosú Észak-Korea a 43 milliós déli állammal szemben lényegesen nagyobb lakossági arányt képviselne, mint amennyit a keleti országrészek jelentenek az egyesült Németországon belül.

A fokozatos közeledés Dél-Korea részéről nagyobb mértékű támogatást, Észak-Korea részéről pedig határozottabb gazdasági és politikai nyitást követelne meg. Gyors, „kínai stílusú” lépések azonban aligha várhatók a jelenlegi észak-koreai vezetéstől, amely az elkerülhetetlen gazdasági liberalizálás érdekében sem kívánja vezető szerepét veszélyeztetni.

A meghirdetett gazdasági reform keretében elsősorban Dél-Koreával folytattak tárgyalásokat gazdasági társulások létrehozása érdekében. 1992 októberében tették közzé a külföldi befektetésekre, a közös vállalkozásokra, illetve a külföldi vállalatokra vonatkozó új törvényeket, amelyek például a dél-koreai vállalatok számára is lehetővé teszik, hogy Észak-Koreában gazdasági tevékenységet folytassanak. A külföldi befektetőket terhelő adókötelezettségek összességükben alacsonyabbak a Kínában előírtaknál.

Az észak-koreai szabadkereskedelmi övezetekre vonatkozó törvény rendelkezései – egy Hongkong-

ban 1992 novemberben közreadott ismertetés szerint – rugalmasabbak és gazdaságilag nagyobb előnyt biztosítanak a külföldi befektetők számára, mint a hasonló kínai szabályozások. Az eddig engedélyezett szabadkereskedelmi zónák azonban viszonylag csekély kiterjedésűek, emellett gyéren lakott és az ország központjától távol eső területekre korlátozódnak. Előnyük viszont, hogy télen jégmentes kikötőket tesznek hozzáférhetővé, ami máris élénk érdeklődést keltett főleg dél-koreai és japán gazdasági körökben (például a kínai részről korábban javasolt Tumen folyótorkolati fejlesztés alternatívájaként).

Bár a két Korea közötti gazdasági együttműködés gyors fejlődése 1993 eleje óta megtorpant, remélhető, hogy a nukleáris viták rendeződése esetén a folyamat tovább folytatódik. A beruházók érdeklődése eddig főleg a könnyűipari területekre irányult (például textil-, konfekció-, illetve cipőipar, játékgyártás), de a mezőgazdaság és a tengeri halászat, a bányakincsek kitermelése, az idegenforgalom és a közlekedés fejlesztése szintén jó lehetőségeket nyújtana az együttműködésre, amelyben Dél-Korea tőkével, Észak-Korea pedig a munkaerő és a természeti erőforrások rendelkezésre bocsátásával venne részt. Jelenleg azonban még sok bizonytalansági tényező akadályozza a kapcsolatok bővítését, mint például a politikai helyzet kérdőjelei, a külkereskedelmi tranzakciók hitelezési korlátai, a befektetett tőke kivonási lehetőségeinek elégtelen garanciái, a bürokratikus rendszer merevsége és az infrastruktúra fejletlensége. A két-, illetve többoldalú gazdasági együttműködés következetes fejlesztése azonban reális esélyt nyújthat e jelenlegi akadályok mielőbbi felszámolására.

(Ism: *Tűű Lászlóné*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

MÜLLER, W.:

EGÉSZSÉGÜGYI KIADÁSOK 1992-BEN

(Ausgaben für Gesundheit, 1992.) – *Wirtschaft und Statistik*. 1994. 10. sz. 823–830. p.

A cikkben foglalt 1992. évi egészségügyi kiadások alakulásának, összetételének elemzése általában az egyesített Németország teljes területére vonatkozik. A visszatekintésnél azonban – adatok hiánya miatt – helyenként meg kellett elégedni a régi szövetségi területre vonatkozó információkkal.

A tanulmány az egészségügyi kiadásokat elsősorban a finanszírozott szolgáltatások szerinti össze-

tételben vizsgálja. A lakosság egészségének megőrzésére és helyreállítására, továbbá a betegségek következményeinek enyhítésére 1992-ben összesen 429,1 milliárd márkát fordítottak. Ennek az összegnek 14 százaléka jutott az új szövetségi államokra és Kelet-Berlinre, 3 százalékponttal több, mint az előző évben.

Az egészségügyi kiadások túlnyomó részét, közel 60 százalékát közvetlenül a betegek kezelésére használták fel, ide értve a kórházakban, klinikákon és egyéb fekvőbetegeket ellátó intézményekben, valamint az ambulanciákon folytatott gyógyító munkát, továbbá a gyógyszerek, a gyógyászati segédeszközök és a fogpótlás költségeit. A második

legjelentősebb költségtényezőt (27%) a betegség következtében jelentkező anyagi veszteségek enyhítését célzó ráfordítások jelentették. Ebbe a körbe sorolhatók a betegek és a rokkantak anyagi életfeltételeit biztosító juttatások (táppénz, rokkantsági járadék), az anyasági segély, a foglalkozási és társadalmi rehabilitáció költségei. Az egészségügyi kiadások 7 százalékát a betegségek megelőzésével és a gondozóhálózat fenntartásával kapcsolatos feladatok finanszírozására fordították. A fennmaradó rész az egészségügyi személyzet (orvosok, fogorvosok, gyógyszerészek, ápolónők stb.) képzésére, tudományos kutatásokra, továbbá igazgatási és beruházási célokra szolgált.

Az egészségügyi szolgáltatásokat különböző anyagi erőforrásokból fedezték. Ezek között a hivatalos betegbiztosítás volt a legjelentősebb, mely a kiadásoknak közel felét (48 százalékát) viselte. A munkáltatókra hárult az egészségügyi ellátás fenntartásával kapcsolatos terhek 16 százaléka. A kiadások további hányada nagyrészt különböző intézmények és biztosítási formák között oszlott meg. A magánháztartások közvetlenül az egészségügyi szolgáltatások ellenértékének csak 7,5 százalékát fizették.

Az előző évhez képest az egészségügyi kiadások 13,2 százalékkal nőttek. E viszonylag jelentős arányú növekedésben szerepet játszott az a körülmény, hogy az új országrészekre lényegesen nagyobb összegeket fordítottak, mint 1991-ben. (A régi szövetségi területen a kiadások csak 9,6 százalékkal haladták meg az 1991. évi szintet.) Az egészségügyi szolgáltatások fajtái közül a legnagyobb növekedési ráta a betegségmegelőzés és a beteggondozás területén jelentkezett, főleg az ápolási tevékenység drágulása folytán. Az átlagosnál valamivel erőteljesebb emelkedést lehetett tapasztalni a gyógykezelési költségek terén is. Ez utóbbiak körén belül a fogorvosi munkák ugrásszerű felértékelődése érdemel figyelmet. A betegségek következményeinek enyhítését célzó ráfordítások kevéssé módosultak, kivéve a

rehabilitációra biztosított összegeket. Az egészségügyi oktatásra és a kutatásokra rendelkezésre álló keretek növekedése szerény mértékű volt.

Az egészségügyi költségek viselői közül viszonylag jelentős arányban növekedtek a kisebb súlyt képviselő szervezetek kiadásai. Némileg mérsékeltebbnek bizonyult a legfontosabb forrásként szereplő hivatalos társadalombiztosítás révén fedezett kiadások emelkedése. A munkaadók hozzájárulása csak minimális mértékben növekedett. A magánháztartások részesedése érdemben nem módosult.

Az egészségügyi ágazat gazdasági jelentőségét kiadásainak a GDP egészéhez viszonyított aránya jellemzi. Ez az arány 1992-ben 10,7 százalékot tett ki, ami 0,7 százalékponttal haladta meg az előző évi szintet. A régi szövetségi területen az egészségügy a GDP-nek némileg kisebb hányadát jelentette, de a korábbiakban fokozatosan növekvő tendenciát mutatott.

Az egészségügyi kiadások alakulásának hosszabb távú – egészen 1970-ig visszamenő – vizsgálata a régi szövetségi terület adatai alapján arra vall, hogy a kiadások emelkedése főleg a fogyasztói árak változásával függ össze. Megállapítható azonban, hogy az egészségügyi ellátás reálértéke is jelentősen emelkedett. E több mint két évtizedes időszakra visszatekintve, számottevő differenciák észlelhetők az egészségügyi kiadások és egyes gazdasági mutatók növekedésének mértéke között. 1970–1992 között ugyanis az egészségügyi kiadások 430, a GDP 314, a bruttó bérek pedig 300 százalékkal emelkedtek. Az egészségügy pozíciója tehát relatíve javult.

Az 1993-ban életbe lépett korlátozó intézkedések egyes egészségügyi szolgáltatások visszafogását eredményezték. Az 1994 I. félévére vonatkozó, előzetes adatok azonban ismét növekvő tendenciát jeleznek, ami – az 1991–1992 közötti folyamatokhoz hasonlóan – az új országrészekben jut erőteljesebben kifejezésre.

(Ism.: Fóti János)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAL statistical abstract Central Statistical Office. Kuwait CSO 1994. XXXVIII, 436 p.
Kuvait statisztikai évkönyve, 1993.

I-128-B-0001/1993

The *ANNUAL* statistical bulletin of the Ministry of Social Affairs & Labour. - [Damascus] Min. of Soc. Aff. and Labour, 1993. - 118, [2] p.

Szíria Munkaügyi Minisztériumának statisztikai évkönyve, 1992.

I-098-B-0005/1992

legjelentősebb költségtényezőt (27%) a betegség következtében jelentkező anyagi veszteségek enyhítését célzó ráfordítások jelentették. Ebbe a körbe sorolhatók a betegek és a rokkantak anyagi életfeltételeit biztosító juttatások (táppénz, rokkantsági járadék), az anyasági segély, a foglalkozási és társadalmi rehabilitáció költségei. Az egészségügyi kiadások 7 százalékát a betegségek megelőzésével és a gondozóhálózat fenntartásával kapcsolatos feladatok finanszírozására fordították. A fennmaradó rész az egészségügyi személyzet (orvosok, fogorvosok, gyógyszerészek, ápolónők stb.) képzésére, tudományos kutatásokra, továbbá igazgatási és beruházási célokra szolgált.

Az egészségügyi szolgáltatásokat különböző anyagi erőforrásokból fedezték. Ezek között a hivatalos betegbiztosítás volt a legjelentősebb, mely a kiadásoknak közel felét (48 százalékát) viselte. A munkáltatókra hárult az egészségügyi ellátás fenntartásával kapcsolatos terhek 16 százaléka. A kiadások további hányada nagyrészt különböző intézmények és biztosítási formák között oszlott meg. A magánháztartások közvetlenül az egészségügyi szolgáltatások ellenértékének csak 7,5 százalékát fizették.

Az előző évhez képest az egészségügyi kiadások 13,2 százalékkal nőttek. E viszonylag jelentős arányú növekedésben szerepet játszott az a körülmény, hogy az új országrészekre lényegesen nagyobb összegeket fordítottak, mint 1991-ben. (A régi szövetségi területen a kiadások csak 9,6 százalékkal haladták meg az 1991. évi szintet.) Az egészségügyi szolgáltatások fajtái közül a legnagyobb növekedési ráta a betegségmegelőzés és a beteggondozás területén jelentkezett, főleg az ápolási tevékenység drágulása folytán. Az átlagosnál valamivel erőteljesebb emelkedést lehetett tapasztalni a gyógykezelési költségek terén is. Ez utóbbiak körén belül a fogorvosi munkák ugrásszerű felértékelődése érdemel figyelmet. A betegségek következményeinek enyhítését célzó ráfordítások kevéssé módosultak, kivéve a

rehabilitációra biztosított összegeket. Az egészségügyi oktatásra és a kutatásokra rendelkezésre álló keretek növekedése szerény mértékű volt.

Az egészségügyi költségek viselői közül viszonylag jelentős arányban növekedtek a kisebb súlyt képviselő szervezetek kiadásai. Némileg mérsékeltebbnek bizonyult a legfontosabb forrásként szereplő hivatalos társadalombiztosítás révén fedezett kiadások emelkedése. A munkaadók hozzájárulása csak minimális mértékben növekedett. A magánháztartások részesedése érdemben nem módosult.

Az egészségügyi ágazat gazdasági jelentőségét kiadásainak a GDP egészéhez viszonyított aránya jellemzi. Ez az arány 1992-ben 10,7 százalékot tett ki, ami 0,7 százalékponttal haladta meg az előző évi szintet. A régi szövetségi területen az egészségügy a GDP-nek némileg kisebb hányadát jelentette, de a korábbiakban fokozatosan növekvő tendenciát mutatott.

Az egészségügyi kiadások alakulásának hosszabb távú – egészen 1970-ig visszamenő – vizsgálata a régi szövetségi terület adatai alapján arra vall, hogy a kiadások emelkedése főleg a fogyasztói árak változásával függ össze. Megállapítható azonban, hogy az egészségügyi ellátás reálértéke is jelentősen emelkedett. E több mint két évtizedes időszakra visszatekintve, számottevő differenciák észlelhetők az egészségügyi kiadások és egyes gazdasági mutatók növekedésének mértéke között. 1970–1992 között ugyanis az egészségügyi kiadások 430, a GDP 314, a bruttó bérek pedig 300 százalékkal emelkedtek. Az egészségügy pozíciója tehát relatíve javult.

Az 1993-ban életbe lépett korlátozó intézkedések egyes egészségügyi szolgáltatások visszafogását eredményezték. Az 1994 I. félévére vonatkozó, előzetes adatok azonban ismét növekvő tendenciát jeleznek, ami – az 1991–1992 közötti folyamatokhoz hasonlóan – az új országrészekben jut erőteljesebben kifejezésre.

(Ism.: Fóti János)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAL statistical abstract Central Statistical Office.
Kuwait CSO 1994. XXXVIII, 436 p.
Kuvait statisztikai évkönyve, 1993.

I-128-B-0001/1993

The *ANNUAL* statistical bulletin of the Ministry of Social Affairs & Labour. - [Damascus] Min. of Soc. Aff. and Labour, 1993. - 118, [2] p.

Szíria Munkaügyi Minisztériumának statisztikai évkönyve, 1992.

I-098-B-0005/1992

ANUARIO estadístico de la Republica Argentina Instituto Nacional de Estadística y Censos. - Buenos Aires : INDEC, 1993. - [20], 419 p.

Argentína statisztikai évkönyve, 1993.

I-080-B-0050/1993

ANUÁRIO estatístico : Continente, Açores e Madeira = Annuaire statistique / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, 1993. - 358 p.

Portugália statisztikai évkönyve, 1993.

I-035-B-0001/1993

ASIA-PACIFIC in figures / Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. - New York : UN, 1993. - 50 p.

Ázsia és a Csendes-óceáni térség számokban, 1993.

I-072-B-0603/1993

MERCOSUL: sinopse estatística = MERCOSUL: sinopsis estadística / Fundação Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística. - Rio de Janeiro: IBGE, 1993. - 314 p.

Argentína, Brazília, Paraguay és Uruguay, 1993.

I-080-B-0100/1993

NARODNE gospodarstvo Ukrajinih u ... rocih : Statisticheskij shhorihchnik / Ministerstvo statistiki Ukrajini. - Kijiv : Tekhnihka, 1993. - 463 p.

Ukrajna népgazdasága. Statisztikai évkönyv, 1992.

I-042-C-0152/1992

NEW YORK state statistical yearbook / the Nelson A. Rockefeller Institute of Government State University of New York; Albany, N.Y. : State Univ. of New York, 1994. - IX, 580 p.

New York állam statisztikai évkönyve, 1994.

I-072-B-0286/1994

Rocznik statystyki miedzynarodowej / Główny Urząd Statystyczny. - Warszawa : GUS, 1994. - XXXVIII, 482, p.

Lengyelország nemzetközi statisztikai évkönyve, 1994.

I-022-C-0010/1994

STATISTICAL yearbook of Jamaica / the Statistical Institute of Jamaica. - Kingston : Statin, 1991. - 413 p.

Jamaika statisztikai évkönyve, 1991.

I-087-C-0008/1991

STATISTICAL yearbook: Thailand / National Statistical Office. - Bangkok : NSO, [1994]. - [22], 443 p.

Thaiföld statisztikai évkönyve, 1993.

I-058-B-0001/1993

STATISTICKI godisnjak Jugoslavije = Statistical yearbook of Yugoslavia / Savezni zavod za statistiku. - Beograd : SZS, 1994. - 473 p.

Jugoszlávia statisztikai évkönyve, 1994.

I-046-B-0016/1994

STATISTIKÉ epetérís tés Ellados = Statistical yearbook of Greece / Ethniké Statistiké Ypéresia tés Ellados. - Athena : ESYE, 1994. - 567 p., [8] t.

Görögország statisztikai évkönyve, 1990-1991.

I-049-B-0050/1990-1991

STATISTISCHES Jahrbuch 1994 für die Bundesrepublik Deutschland / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1994. - 792 p.

A Német Szövetségi Köztársaság statisztikai évkönyve, 1994.

I-004-C-0002/1994

SUOMEN tilastollinen vuosikirja = Statistisk årsbok för Finland = Statistical yearbook of Finland / Tilastokeskus. - Helsinki : Tilastokeskus, 1994. - 648 p.

Finnország statisztikai évkönyve, 1994.

I-043-C-0001/1994

YEARBOOK of Nordic statistics = Nordisk statistisk årsbok. - Stockholm : Nordic Council : Nordic Stat. Secretariat, 1994. - 431 p.

A skandináv országok statisztikai évkönyve, 1994.

I-041-C-0204/1994

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

AUSSENHANDEL. Warenverzeichnis. SITC, Revision 3 : Confidential settings. = External trade. Nomenclature of goods = Commerce extérieur. Nomenclature des marchandises. - Luxembourg : EUROSTAT, 1991. - 53 p.

Az Európai Közösségek országainak külkereskedelmi terméknomenklatúrái, 1990.

I-030-B-0218/1990/[2]

AUSSENHANDEL. Warenverzeichnis. Gegenüberstellungen KN : Jährliche Evolution KN = External trade. Nomenclature of goods = Commerce extérieur. Nomenclature des marchandises. - Luxembourg : EUROSTAT, 1991. - XI, 214 p.

Az Európai Közösségek országainak külkereskedelmi terméknomenklatúrái, 1991.

I-030-B-0218/1991/[1]

INFORMATIONEN über die Bundesstatistik / Statistisches Bundesamt. - Wiesbaden: Stat. Bundesamt, 1989. - 22+37+35+35 p.

A Statistisches Bundesamt tevékenysége.

512228-512231

GAZDASÁGSTATISZTIKA

AGRICULTURAL income. - Luxembourg : EUROSTAT, 1994. - 146 p.

Az Európai Közösségek országainak mezőgazdasági jövedelme, 1993.

I-030-B-0229/1993

AGRICULTURAL policies, markets and trade : Monitoring and outlook: In the Central and Eastern European countries, the new independent states and China / Centre for Co-operation with European Economies in Transition, Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris : OECD, 1994. - 249 p.

Mezőgazdasági politika, piac és kereskedelem a közép- és kelet-európai országokban, a függetlenné vált államokban és Kínában, 1994.

I-033-C-0223/1994

The *AGRICULTURAL* situation in the Community : Report published in conjunction with the 1993 General Report on the Activities of the European Communities / Commission of the European Communities. - Brussels [etc.] : CEC, 1994. - 133, T308 p.

Az Európai Közösségek mezőgazdasága, 1993.

I-030-C-0029/1993

AGRICULTURAL statistics / United States Department of Agriculture. - Washington : USDA, 1993. - IX, 517 p.

Az Egyesült Államok mezőgazdasági évkönyve, 1993.

I-072-C-0208/1993

ANNUAL report of the Executive Board for the financial year ended April 30 1994 / International Monetary Fund. - Washington : IMF, 1994. - XIII, 265 p.

AZ IMF éves jelentése, 1994.

470174/1994

- ANNUAL* report on the labour force survey / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - Tokyo : Stat. Bureau, 1994. - 235 p.
Jelentés Japán éves munkaerő-felméréséről, 1993.
I-051-C-0049/1993
- ANNUAL* report on the retail price survey / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo] : Stat. Bureau, 1994. - 31, 684 p.
Japán kiskereskedelmi áralakulásának éves felmérése, 1993.
I-051-C-0043/1993
- ANNUAL* survey of industries / Central Statistical Organisation Department of Statistics. - New Delhi [etc.] : CSO, 1994. - II, 234 p.
India iparágainak éves felmérése, 1990-1991.
I-053-B-0055/1990-1991/[3]
- ARBEIDSMARKEDSTATISTIKK.* Main results = Labour market statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1994. - 175 p.
Norvégia munkaerőpiaci statisztikája, 1993.
I-040-B-0091/1993/1
- AREAS* under vines : Results of the annual surveys. Second basic Community survey = Superficies viticoles. - Luxembourg : EUROSTAT, 1994. - XXIV, 405 p.
Az Európai Közösségek szőlészeti és borászati adatai, 1988-1991.
I-030-B-0231/[1988-1991]
- AUSSENHANDEL.* Aussenhandel nach Ländern und Warengruppen (Spezialhandel) / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1994. - 586 p.
A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme, 1993. Külkereskedelem országok és termékcsoportok szerint. (Kiskereskedelmi metszet.)
I-004-B-0095/1993
- AUSSENHANDELSINDIZES* der EG = EC external trade indices = Indices du commerce extérieur de la CE. - Luxembourg : EUROSTAT, 1993. - 895 p.
Az Európai Közösségek országainak külkereskedelmi indexei, 1992.
I-030-B-0225/1992
- CENTRAL* economic plan : Introduction and summary / Central Planning Bureau. - The Hague : CPB, 1994. - 26, [8] p.
Hollandia éves nemzetgazdasági terve, 1994.
I-037-C-0052/1994
- Les *CONSOMMATIONS* d'énergie dans l'industrie en 1992 / Ministère de l'industrie et du commerce extérieur. - Paris : SESSI, 1994. - VI, 166 p.
Franciaország ipari energiaszfelhasználása, 1992.
I-033-B-0447/1992
- CONSTRUCTION* and housing statistics = Statistiké kataskeuon & stegasés. - Nicosia : Min. of Finance, 1993. - 214 p.
Ciprus lakás- és építőipari statisztikája, 1992.
I-048-C-0003/1992
- DE LUCA, L.*: Unemployment and labour market flexibility. Italy / [International Labour Organisation]. - Geneva : ILO, 1993. - XIV, 214 p.
Munkanélküliség és a munkaerőpiac rugalmassága Olaszországban.
717018
- DENMARK.* - Paris : OECD, 1994. - 139 p., [1] fol.
Dánia gazdasági áttekintése, 1993-1994.
I-033-C-0126/1993-1994
- EFTA TRADE* = Les échanges de l'AELE = EFTA-Handel / European Free Trade Association. - Geneva : EFTA, 1994. - 81 p.
Az EFTA országok külkereskedelmi statisztikája, 1992.
I-031-B-0149/1992
- ELEKTRIZITÄTSPREISE* = Electricity prices = Prix de l'électricité. - Luxembourg : EUROSTAT, 1993. - 195 p.
Az Európai Közösségek országainak villamosenergia árai, 1985-1993.
I-030-B-0129/1985-1993
- ENCUESTA* sobre las fuerzas de trabajo = Labour force survey = Enquête sur les forces de travail. - Luxembourg : EUROSTAT, 1993. - 257 p.
Az Európai Közösségek munkaerő-felmérése, 1991.
I-030-B-0054/1991
- ENERGIEBILANZEN* = Energy balance sheets = Bilans de l'énergie. - Luxembourg : EUROSTAT, 1993. - 233 p.
Az Európai Közösségek energiamérlege, 1991-1992.
I-030-B-0069/1991-1992
- ENERGY* balances and electricity profiles / United Nations. - New York : UN, 1994. - XXIX, 490 p.
A világ országainak energia- és villamosenergia mérlegei, 1992.
I-072-B-0444/1992
- ENERGY* balances of OECD countries : IEA statistics = Bilans énergétiques des pays de l'OCDE / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, 1994. - 216 p., [5] fol. + mell. (1 t.fol.)
Az OECD országok energiamérlegei, 1991-1992.
I-033-B-0299/1991-1992
- ENERGY* statistics yearbook = Annuaire des statistiques de l'énergie / Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office. - New York : UN, 1994. - LIII, 492 p.
Nemzetközi energiastatisztikai évkönyv, 1992.
I-072-B-0123/1992
- ENQUÊTE* sur l'emploi de 1993 : Résultats détaillés. - [Paris] : INSÉE, 1994. - 197 p.
Franciaország munkaerő-felmérése, 1993.
I-033-B-0375/1993
- ESTATÍSTICAS* monetárias e financeiras : Continente, Açores e Madeira = Statistiques monétaires et financières / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa : INE, 1994. - 172 p.
Portugália monetáris és pénzügyi statisztikája, 1992.
I-035-B-0061/1992
- FAO* production yearbook = Annuaire FAO de la production = Anuario FAO de producción. - Rome : FAO, 1994. - XL, 254 p.
A FAO termelésstatisztikai évkönyve, 1993.
I-072-C-0263/1993
- FINANZEN* und Steuern. Rechnungsergebnisse des öffentlichen Gesamthaushalts / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart : Metzler-Poeschel, 1994. - 216 p.
A Német Szövetségi Köztársaság pénzügyei és adói. Az államháztartási elszámolások eredményei, 1991.
I-004-B-0313/1991
- FOREIGN* trade by commodities. Series C = Commerce extérieur par produits. Série C / OECD Department of Economics and Statistics. - Paris : OECD, 1994. - 469 p.
Az OECD országok külkereskedelmi statisztikája, 1993
I-033-B-0153/1993/1

GATT activities / General Agreement on Tariffs and Trade. - Geneva : GATT, 1994. - 174 p.

A GATT tevékenysége, 1993.

470922/1993

GENERAL government accounts and statistics = Comptes et statistiques des administrations publiques = Konten und Statistiken des Staates. - Luxembourg : EUROSTAT, 1993. - 529 p.

Az Európai Közösségek költségvetési statisztikája.

I-030-B-0128/1980-1991

GRAPH AGRI. - Paris : SCEÉS, 1994. - 143 p.

Franciaország mezőgazdasága, 1994.

I-033-B-0340/1994

GROSS- und Einzelhandelsstatistik : Umsatz, Wareneingang und Beschäftigte : Monatsergebnisse. - Wien : ÖStZ, 1994. - 110 p.

Ausztria nagy- és kiskereskedelmi statisztikája, 1993.

I-002-B-0205/1993

GRUNDERWERB. - Wien : ÖStZ, 1994. - 172 p.

Ingatlanszerzés Ausztriában, 1992.

I-002-B-0218/1992

GÜTERVERKEHR. Binnenwasserstrassen = Carriage of goods. Inland waterways = Transports de marchandises. Voies navigables intérieures. - Luxembourg : EUROSTAT, 1993. - XII, 133 p.

Az Európai Közösségek országainak folyami áruszállításai, 1991.

I-030-B-0223/1991

GÜTERVERKEHR. Eisenbahn = Carriage of goods. Railways = Transport de marchandises. Chemin de fer. - Luxembourg : EUROSTAT, 1994. - XIV, 132 p.

Az Európai Közösségek országainak vasúti áruszállításai, 1991.

I-030-B-0222/1991

HANDBOOK of international trade and development statistics = Manuel de statistiques du commerce international et du développement / United Nations Conference Trade and Development. - New York : UN, 1993. - XXII, 583, 57 p.

Az UNCTAD nemzetközi kereskedelmi és fejlesztési statisztikai kézikönyve, 1992.

I-072-B-0312/1992

INDUSTRI. Produktion av varor och tjänster fördelade enligt HS-nomenklaturen = Manufacturing. - Stockholm : SCB, 1994. - 305 p.

Svédország iparstatisztikája, 1992.

I-041-C-0059/1992/2

INDUSTRIESTATISTIK. - Wien : ÖStZ, 1994. - 584 p.

Ausztria iparstatisztikai évkönyve, 1991.

I-002-B-0203/1991/2

INDUSTRISTATISTIKK. Naeringstall = Manufacturing statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1994. - 127 p.

Norvégia iparstatisztikája, 1992.

I-040-B-0086/1992

INDUSTRY and development : Global report / United Nations Industrial Development Organization. - New York : UN, 1993. - XXX, 295, 123 p.

Ipar és fejlesztés. Az UNIDO jelentése, 1993-1994.

I-002-B-0197/1993-1994

INTERNAL market : Current status 1 January 1993. A common market for services / Commission of the European Communities. - [Rev. ed.]. - Luxembourg : [EUROSTAT], 1993. - IX, 184 p.

Az Európai Közösségek belső piacának teljessé tétele.

472549/1993/1

INTERNATIONAL financial statistics : Yearbook / International Monetary Fund. - Washington : IMF, 1994. - XXIV, 787 p.

Nemzetközi pénzügyi statisztikai évkönyv, 1994.

I-072-B-0093/1994

The INTERNATIONAL markets for meat : 1993-1994 annual report / General Agreement on Tariffs and Trade. - Geneva : GATT, 1994. - 140 p.

Nemzetközi húspiacok, 1993-1994.

I-031-B-0206/1993-1994

JAARBOEK inkomen en consumptie = Annual statistical yearbook income and consumption / Central Bureau voor de Statistiek. - 's Gravenhage : CBS, 1994. - 86 p.

Hollandia jövedelmi és fogyasztási statisztikai évkönyve, 1994.

I-037-C-0071/1994

JAHRBUCH der schweizerischen Wald- und Holzwirtschaft = Annuaire suisse de l'économie forestière et de l'industrie du bois / Bundesamt für Forstwesen und Landschaftsschutz. - Bern : BFS : BFL, 1993. - 133, [8] p.

Svájc erdőgazdálkodási és faipari évkönyve, 1992.

I-031-B-0233/1992

JAHRESSTATISTIK des Aussenhandels der Schweiz = Statistique annuelle du commerce extérieur de la Suisse / hrsg. von der Eidgenössischen Oberzolldirektion. - Bern : Eidg. Oberzolldirektion, [1994]. - 923 + 727 p.

Svájc külkereskedelmi statisztikája, 1993.

I-031-A-0009/1993/1-2

JORDBRUKSSTATISTISK årsbok = Yearbook of agricultural statistics. - Stockholm : SCB, 1994. - 256 p.

Svédország mezőgazdasági évkönyve, 1994.

I-041-C-0208/1994

LABOUR force statistics = Statistiques de la population active / OECD Department of Economics and Statistics. - Paris : OECD, 1994. - 491 p.

Az OECD országok munkaerő-statisztikája, 1972-1992.

I-033-B-0167/1972-1992

LABOUR statistics, Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 1993. - XVIII, 183 p.

Ausztrália munkaerő-statisztikája, 1992.

I-091-B-0061/1992

LANDBOUWCIJFERS = Agricultural data / Landbouw-economisch Instituut ; Centraal Bureau voor de Statistiek. - 's-Gravenhage : LEI ; Voorburg : CBS, 1994. - 269 p.

Hollandia mezőgazdasági adatai, 1994.

I-037-C-0058/1994

LANDBRUGSSTATISTISK årsbok = Agrarstatistisches Jahrbuch. - Luxembourg : EUROSTAT, 1991. - 261 p.

Az Európai Közösségek országainak mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1990.

I-030-C-0017/1990

NATIONAL accounts ESA : Detailed tables by branch = Comptes nationaux SEC : Tableaux détaillés par branche. - Luxembourg : EUROSTAT, 1993. - 223 p.

Az Európai Közösségek nemzetgazdasági elszámolásai ágazatok szerint, 1985-1991.

I-038-B-0210/1985-1991

NATIONAL accounts statistics. Analysis of main aggregates / United Nations. - New York : UN, 1990. - XV, 280 p.

A világ országainak nemzetgazdasági elszámolási statisztikája, 1987.

I-072-B-0150/1987/[1]

- Die *NATIONALE* Buchhaltung der Schweiz : Resultate und Kommentare = Comptes nationaux de la Suisse. - Bern : BFS, 1993. - 71 p.
Svájc nemzetgazdasági elszámolásai, 1992.
 I-031-B-0243/1992
- NATIONALRÄKENSKAPER.* Produktion och sysselsättning, detaljerade tabeller : Årsrapport = National accounts. - Stockholm : SCB, 1994. - 65 p.
Svédország nemzetgazdasági elszámolásai. Foglalkoztatottság és jövedelmek, 1980-1992.
 I-041-B-0115/1980-1992/2
- NATURERESSURSER* og miljø. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1994. - 153 p.
Norvégia természeti erőforrás- és környezetstatisztikája, 1993.
 471658/1993
- NETHERLANDS.* - Paris : OECD, 1994. - 133 p., [1]
Hollandia gazdasági áttekintése, 1993-1994.
 I-033-C-0132/1993-1994
- OIKONOMIKÉ* ekthesé = Economic report. - Nicosia : Min. of Finance, 1993. - 294 p.
Ciprus gazdasági jelentése, 1991.
 I-048-C-0007/1991
- OIL* and gas information = Données sur le pétrole et sur le gaz / International Energy Agency. - Paris : OECD IEA, 1994. - 586 p., [2] t.fol.
Nemzetközi kőolaj- és földgázstatisztika, 1993.
 I-033-B-0187/1993
- PANORAMA* of EC industry: Statistical supplement. European Community / Commission of the European Communities, EUROSTAT. - Luxembourg : EUROSTAT, 1994. - [1402] ism. p.
Az Európai Közösségek iparának áttekintése, 1994.
 I-030-B-0202/1994
- PETROLEUM* supply annual / Energy Information Administration ... U.S. Department of Energy. - Washington : U.S. Dept. of Energy EIA, 1994. - VI, 598 p.
A világ kőolajtermelésének éves összességzése, 1993.
 I-072-B-0566/1993/2
- PREISE.* Preise und Preisindizes für gewerbliche Produkte (Erzeugerpreise) / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1994. - 137 p.
Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. Export és import áruk és árindexek, 1993.
PREISE. Internationaler Vergleich der Preise für die Lebenshaltung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1994. - 68 p.
Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. A megélhetési költségek nemzetközi összehasonlítása, 1993.
 I-004-B-0075/1993
- PRICES* of agricultural products and selected inputs in Europe and North America : Annual ECE/FAO price review / Economic Commission for Europe, Food and Agriculture Organization. - New York : UN, 1994. - 201 p.
A mezőgazdasági termékek és egyes ráfordítások ára Európában és Észak-Amerikában, 1992-1993.
 I-031-B-0126/1992-1993
- De *PRODUKTIE-STRUCTUUR* van de Nederlandse volkshuishouding. Input-outputtabellen, aanbod- en gebruiktabellen = The production structure of the Netherlands economy / Centraal Bureau voor de Statistiek. - Voorburg : CBS, 1994. - 139 p.
Hollandia nemzetgazdaságának termelési szerkezete.
 I-037-B-0155/1991
- PRODUZIERENDES* Gewerbe. Struktur der Produktion im Produzierenden Gewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1994. - 156 p.
A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az ipari termelés szerkezete, 1992.
 I-004-B-0252/1992
- PRZEMYSŁ.* - Warszawa : GUS, 1993. - XXXIV, 276 p., [4] t.
Lengyelország iparstatisztikája, 1993.
 I-022-C-0023/1993
- PURCHASING* power parities and real expenditures = Parités de pouvoir d'achat et dépenses réelles / OECD Department of Economics and Statistics. - Paris : OECD, 1993. - 93 p.
Az OECD országok vásárlóerő-paritása és a kiadások, 1990.
 I-033-B-0403/1990/2
- REGNSKAPSSTATISTIKK.* Industri og varehandel = Statistics of accounts. Manufacturing, wholesale and retail trade. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1994. - 156 p.
Novégia nemzetgazdasági elszámolási statisztikája. Feldolgozóipar, nagykereskedelem és kiskereskedelem, 1992.
 I-040-B-0053/1992
- SCHWEIZERISCHE* Aussenhandelsstatistik : Jahresbericht = Statistique du commerce extérieur de la Suisse / Eidg. Oberzolldirektion. - [Bern] : Eidg. Oberzolldirektion, [1994]. - 280 p.
Svájc külkereskedelmi statisztikája, 1993.
 I-031-B-0204/1993
- SCHWEIZERISCHE* Verkehrstatistik = Statistique suisse des transports. - Bern : BFS, 1994. - 133 p.
Svájc közlekedésszatisztikája, 1991-1992.
 I-031-B-0227/1991-1992
- SEKTORREGNSKABERNE* : Landbrug, skovbrug = Economic accounts: agriculture, forestry. - Luxembourg : EUROSTAT, 1994. - 233 p.
Az Európai Közösségek országainak mező- és erdőgazdasági elszámolásai, 1987-1992.
 I-030-B-0096/1987-1992
- STATISTICHESKIJJ* ezhegodnik Dunajskojj Komissii za 1992 god = Annuaire statistique de la Commission du Danube pour ... / Dunajjskaja Komissija. - Bp. : DK, 1994. - 186 p.
A Dunabizottság statisztikai évkönyve, 1992.
 I-001-B-0598/1992
- STATISTIKÉ* ereuna biomehanias etous = Annual industrial survey for the year 1990 / Ethniké Statistike Ypéresia tés Ellados. - Athena: ESYE, 1994. - 135, 8 p., [2].
Görögország éves iparstatisztikai felmérése, 1990.
 I-049-B-0081/1990
- SUGAR* year book / International Sugar Organization. - London : ISO, [1993]. - VIII, 356 p.
Nemzetközi cukorstatisztikai évkönyv, 1992.
 I-036-D-0001/1992
- Teollisuuden vuosikirja = Årsbok för industrin = Yearbook of industrial statistics. - Helsinki : Tilastokeskus, 1994. - 273. p.
Finnország iparstatisztikai évkönyve, 1994.
 I-043-B-0020/1994/2
- TRANSPORT* information / Economic Commission for Europe. - New York : UN, 1994. - 117 p. + mell. (5 t.fol.)
Európa szállítási statisztikájának éves jelentése, 1993.
 472477/1993

Transport statistics Great Britain / Department of Transport, Scottish Development Department, Welsh Office. - London : HMSO, 1993. - X, 227 p.

Nagy-Britannia közlekedésszisztiikai évkönyve, 1993.
I-036-B-0250/1993

TUINBOUWCIJFERS = Agricultural data / Landbouweconomisch Instituut, Centraal Bureau voor de Statistiek. - 's-Gravenhage: LEI ; Voorburg : CBS, 1994. - 176 p.

Hollandia mezőgazdasági adatai, 1994.
I-037-C-0060/1994

TULO- ja varallisuustilasto = Inkomst- och förmögenhetsstatistik = Statistics of income and property. - Helsinki : Tilastokeskus, 1994. - 77 p.

Finnország jövedelem- és vagyonszisztiikája, 1992.
I-043-B-0084/1992

TURKEY. - Paris : OECD, 1994. - 130 p., [1] t.fol.
Törökország gazdasági áttekintése, 1993-1994.

I-033-C-0121/1993-1994

UDENRINGSHANDEL : Statistisk årbok = Comercio exterior = Commerce extérieur. - Luxembourg : EUROSTAT, 1992. - 160 p.

Az Európai Közösségek külkereskedelmi szisztiikai évkönyve, 1958-1991.

I-030-B-0184/1958-1991

ULKOMAANKAUPPA = Utrikeshandel = Foreign trade / Tullihallitus. - Helsinki : Tullihallitus, 1994. - XVII, 721 p.

Finnország külkereskedelmi szisztiikai évkönyve, 1993.

I-043-B-0009/1993/1

UNCTAD commodity yearbook = CNUCED annuaire des produits de base / United Nations Conference on Trade and Development. - New York : UN, 1993. - XX, 412 p.

Az UNCTAD nyersanyag-szisztiikai évkönyve, 1993.
I-031-B-0254/1993

UTRIKESHANDEL : Årsstatistik : Import och export : Fördelning land/vara enligt SITC = Foreign trade. - Stockholm : SCB, 1994. - 251 p.

Svédország külkereskedelmi szisztiikája, 1993.
I-041-B-0088/1993/[1]

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE Gesamtrechnungen ESVG : Aggregate = National accounts ESA : Aggregates = Comptes nationaux SEC : Agrégats. - Luxembourg : EUROSTAT, 1994. 229 p.

Az Európai Közösségek nemzetgazdasági elszámolásai, 1970-1992.

I-038-B-0144/1970-1992

WORLD development report. Development and the environment / World Bank. - New York [etc.] : Oxford Univ. Press, 1992. - XII, 308 p.

Jelentés a fejlődésnek a környezetre gyakorolt hatásairól, 1992. Összefoglaló jelentés.

I-072-C-0433/1992

WORLD economic outlook / International Monetary Fund. - Washington : IMF, 1992. - IX, 179 p.

Világgazdasági kilátások, 1992.
471642/1992/1

WORLD economic survey : Current trends and policies in the world economy / Department of International Economic and Social Affairs. - New York : UN DIESA, 1993. - XV, 258 p.

Felmérés a világ gazdasági helyzetéről, 1993.
470226/1993

TÁRSADALOMSTATISZTIKA - EGÉSZSÉGÜGY - KULTÚSTATISZTIKA

CHYBA, M. M.: Questionnaires from the National Health Interview Survey, 1985-89. - [Washington]. - Hyattsville, Md. : DHHS, 1993. - VI, 412 p.

Az Egyesült Államokban 1985 és 1989 között végzett Országos Egészségügyi Felmérés kérdőívei az interjúkhoz.
I-072-C-0354/31

EDUCATION in Finland. - Helsinki : Tilastokeskus, 1994. - 71 p.

Finnország oktatásügye, 1994.
I-043-C-0049/1994

LEPPÄLAHTI, A.: Korkeakoulujen opettajat ja tutkijat 1992 : Ajankäyttö, ikä- ja koulutusraakenne, liikuvuus. - Helsinki : Tilastokeskus, 1993. - 96, [8] p.

Oktatók és kutatók a finn felsőoktatásban 1992-ben. Időfelhasználás kor- és iskolai végzettség szerint, változás az évek folyamán.

I-043-C-0052/1992

OIKEUSTILASTOLLINEN vuosikirja = Rättsstatistik Årsbok = Yearbook of justice statistics. - Helsinki : Tilastokeskus, 1994. - 241 p.

Finnország igazságügyi szisztiikai évkönyve, 1993.
I-043-B-0228/1993

RECENSEMENT de la population de 1990. Résultats du sondage au quart. Formation. - [Paris] : INSÉE, 1994. - 214 p.

Franciaország 1990. évi népszámlálása. Negyedéves részletezettségű eredmények. Oktatás, képzés.

I-033-B-0405/291-292

UTDANNINGSSTATISTIKK : Grunnskolar = Educational statistics - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1994. - 73 p.

Norvégia oktatás-szisztiikája. Az alap- és középfokú oktatás adatai, 1992.

I-040-B-0068/1992

DEMOGRÁFIA

BEVÖLKERUNG und Erwerbstätigkeit. Gebiet und Bevölkerung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1994. - 324 p.

Népesség és keresőtevékenység a Német Szövetségi Köztársaságban. Terület és népesség, 1990.

I-004-B-0264/1990

CENSUS 91. Ages and marital status / Central Statistics Office. - Dublin : CSO, 1994. - 293 p.

Írország 1991. évi népszámlálása. Kor és családi állapot szerinti adatok.

I-036-B-0364/2

DEMOGRAPHIC trends / Department of Statistics. - Wellington : Dept. of Stat., 1994. - 144 p.

Új-Zéland demográfiai trendjei, 1993.
I-095-B-0047/1993

DEMOGRAPHIC yearbook. Special issue. Population ageing and the situation of elderly persons = Annuaire démographique / Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office. - New York : UN, 1993 [1994]. - VIII, 855 p.

Nemzetközi demográfiai évkönyv, 1991. A népesség öregedése és az időskorúak helyzete.

I-072-B-0090/1991/[Spec.]

ECE directory of demographic centres in Europe and North America / United Nations Economic Commission for Europe. - New York : UN, 1992. - XVII, 265 p.

Az európai és észak-amerikai demográfiai adatgyűjtéssel foglalkozó intézmények kézikönyve.

814328

GESUNDHEITSWESEN. Todesursachen in Deutschland / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1994. - 107 p.

A Német Szövetségi Köztársaság egészségügye. Halálokok, 1992.

I-004-B-0188/1992/2

INTERNATIONAL migration : Migrants entering or leaving the United Kingdom and England and Wales. - London : HMSO, 1994. - XVI, 43 p.

Nagy-Britannia nemzetközi vándorlásstatisztikája, 1992.

I-036-B-0273/19

MORTALITY statistics : Perinatal and infant: social and biological factors : Review of the Registrar General on deaths in England and Wales. - London : HMSO, 1993. - XIV, 72 p.

Anglia és Wales perinatális és csecsemőhalandósági statisztikája, 1991.

I-036-B-0336/1991

RECENSEMENT de la population de 1990. Résultats du sondage au quart. Logements, immeubles. - [Paris] : INSÉE, 1993. - 284 p.

Franciaország 1990. évi népszámlálása. Negyedéves részletezettségű eredmények. Lakások, ingatlanok.

I-033-B-0405/265-266

YEMEN demographic and maternal and child health survey 1991/1992 / Central Statistical Organization, Pan Arab Project for Child Development. - Sana'a : CSO ; Cairo : PAPCHILD ; Calverton, Md. : MII, 1994. - XVI, 272 p.

Jemen 1991/1992. évi demográfiai, anya- és gyermekegészségügyi felmérése.

I-133-B-0003/1991-1992

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

The *EUROPA* world year book. - London : Europa Publ., 1994. - XVIII, 1673 p.

Az Europa Publ. világevkönyve, 1994.

470759/1994/1

YEARBOOK of international organisations. Organisation descriptions and index / ed. by Union of International Associations. - München [etc.] : Saur, 1987. - 1033 p.

A nemzetközi szervezetek évkönyve, 1987-1988. Ismertető és index.

472604/1987-1988/1

YEARBOOK of international organisations. Subject volume: global action networks; classified directory by subject and region / ed. by Union of International Associations. - München [etc.] : Saur, 1987. - 1639 p.

A nemzetközi szervezetek évkönyve, 1987-1988. Tevékenységi területek és régiók szerinti címjegyzék.

472604/1987-1988/3

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ANNALES D'ECONOMIE ET DE STATISTIQUE

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ
INTÉZET FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 35. SZÁM

Cavagnac, M.: A „fogoly dilemmája”: együttműködés hiányos információkkal.

Artus, P.: Minimálbér, humántőke és növekedés.

Yildizoglu, M.: Stratégiai beruházás, bizonytalanság, ir-reverzibilitási hatás.

Glachant, J.: A mintavétel gyakoriságától függő állandósági mértékek konvergenciájáról.

Barre, M. - *Docclo, S.* - *Ginsburgh, V.*: Az impresszionisták - modern és kortárs európai festők visszatérése.

Sevy, D.: Kutatás-fejlesztési verseny homogén piacon.

1994. ÉVI 36. SZÁM

Bruneau, C. - *Nicolai, J.P.*: Előrejelzés-javítás és egy többváltozós stacionárius autoregresszív kereten belüli két idősor közötti okság.

Zakoian, J. M.: Küszöb AR(1) modellek: az invariáns eloszlás közelítései és teszt a linearitásra.

Bertail P.: Bootstrap-teszt egy AR(1) modellben.

Green, J. - *Laffont, J.J.*: Ellenőrizhetetlenség, újratárgyalás és hatékonyság.

Bonnisseau, J. M.: Pareto-optimumok jellemzése egy extremálisokkal rendelkező gazdaságban.

Lacroix, G. - *Fréchette, P.*: A női munkaerő-kínálat mikroökonómiai modellje munkanélküliség és alulfoglalkoztatottság esetén.

Bloch, L. - *Coeuré, B.*: Tobin-féle marginális és q monetáris sokkok átvitele.

ALLGEMEINES STATISTISCHES ARCHIV

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 4. SZÁM

Breitung, J.: Egy modellalapú szezonális kiigazítási módszer Beveridge-Nelson-féle felbontással.

Piesch, W.: Az egyenlőtlenség és a koncentráció egyenletesen normalizált mértékeinek egyes tulajdonságai.

Schmid, F.: A megoszlásközi jövedelemegyenlőtlenség mérése.

Wagner, J.: Bizalmas mikroadatok felhasználása az állami statisztikából az ökonometriai kutatásban.

ECE directory of demographic centres in Europe and North America / United Nations Economic Commission for Europe. - New York : UN, 1992. - XVII, 265 p.

Az európai és észak-amerikai demográfiai adatgyűjtéssel foglalkozó intézmények kézikönyve.

814328

GESUNDHEITSWESEN. Todesursachen in Deutschland / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1994. - 107 p.

A Német Szövetségi Köztársaság egészségügye. Halálokok, 1992.

I-004-B-0188/1992/2

INTERNATIONAL migration : Migrants entering or leaving the United Kingdom and England and Wales. - London : HMSO, 1994. - XVI, 43 p.

Nagy-Britannia nemzetközi vándorlásstatisztikája, 1992.

I-036-B-0273/19

MORTALITY statistics : Perinatal and infant: social and biological factors : Review of the Registrar General on deaths in England and Wales. - London : HMSO, 1993. - XIV, 72 p.

Anglia és Wales perinatális és csecsemőhalandósági statisztikája, 1991.

I-036-B-0336/1991

RECENSEMENT de la population de 1990. Résultats du sondage au quart. Logements, immeubles. - [Paris] : INSÉE, 1993. - 284 p.

Franciaország 1990. évi népszámlálása. Negyedéves részletezettségű eredmények. Lakások, ingatlanok.

I-033-B-0405/265-266

YEMEN demographic and maternal and child health survey 1991/1992 / Central Statistical Organization, Pan Arab Project for Child Development. - Sana'a : CSO ; Cairo : PAPCHILD ; Calverton, Md. : MII, 1994. - XVI, 272 p.

Jemen 1991/1992. évi demográfiai, anya- és gyermekegészségügyi felmérése.

I-133-B-0003/1991-1992

TÁJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

The *EUROPA* world year book. - London : Europa Publ., 1994. - XVIII, 1673 p.

Az Europa Publ. világevkönyve, 1994.

470759/1994/1

YEARBOOK of international organisations. Organisation descriptions and index / ed. by Union of International Associations. - München [etc.] : Saur, 1987. - 1033 p.

A nemzetközi szervezetek évkönyve, 1987-1988. Ismertető és index.

472604/1987-1988/1

YEARBOOK of international organisations. Subject volume: global action networks; classified directory by subject and region / ed. by Union of International Associations. - München [etc.] : Saur, 1987. - 1639 p.

A nemzetközi szervezetek évkönyve, 1987-1988. Tevékenységi területek és régiók szerinti címjegyzék.

472604/1987-1988/3

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ANNALES D'ECONOMIE ET DE STATISTIQUE

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ
INTÉZET FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 35. SZÁM

Cavagnac, M.: A „fogoly dilemmája”: együttműködés hiányos információkkal.

Artus, P.: Minimálbér, humántőke és növekedés.

Yildizoglu, M.: Stratégiai beruházás, bizonytalanság, ir-reverzibilitási hatás.

Glachant, J.: A mintavétel gyakoriságától függő állandósági mértékek konvergenciájáról.

Barre, M. - *Docclo, S.* - *Ginsburgh, V.*: Az impresszionisták - modern és kortárs európai festők visszatérése.

Sevy, D.: Kutatás-fejlesztési verseny homogén piacon.

1994. ÉVI 36. SZÁM

Bruneau, C. - *Nicolai, J.P.*: Előrejelzés-javítás és egy többváltozós stacionárius autoregresszív kereten belüli két idősor közötti okság.

Zakoian, J. M.: Küszöb AR(1) modellek: az invariáns eloszlás közelítései és teszt a linearitásra.

Bertail P.: Bootstrap-teszt egy AR(1) modellben.

Green, J. - *Laffont, J.J.*: Ellenőrizhetetlenség, újratárgyalás és hatékonyság.

Bonnisseau, J. M.: Pareto-optimumok jellemzése egy extremálisokkal rendelkező gazdaságban.

Lacroix, G. - *Fréchette, P.*: A női munkaerő-kínálat mikroökonómiai modellje munkanélküliség és alulfoglalkoztatottság esetén.

Bloch, L. - *Coeuré, B.*: Tobin-féle marginális és q monetáris sokkok átvitele.

ALLGEMEINES STATISTISCHES ARCHIV

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 4. SZÁM

Breitung, J.: Egy modellalapú szezonális kiigazítási módszer Beveridge-Nelson-féle felbontással.

Piesch, W.: Az egyenlőtlenség és a koncentráció egyenletesen normalizált mértékeinek egyes tulajdonságai.

Schmid, F.: A megoszlásközi jövedelemegyenlőtlenség mérése.

Wagner, J.: Bizalmas mikroadatok felhasználása az állami statisztikából az ökonometriai kutatásban.

ECONOMIE ET STATISTIQUE

A FRANCIA STATISZTIKAI
ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 3. SZÁM

Jacquot, A.: Népeségvándorlás és kiegyensúlyozatlan öregedés Franciaországban.

Bisault, L. - Destival, V. - Goux, D.: Szakképzetlen foglalkoztatottak és a munkanélküliek Franciaországban.

Brangeon, J. L. - Jégouzo, G. - Roze, B.: Alacsony mezőgazdasági jövedelmek Franciaországban.

Arrondel, L. - Laferrée, A.: Nagy vagyonú elhunytak profilja Franciaországban.

Portier, F.: Ár- és kereseti finomítások: elméleti kockázatok és statisztikai mérés.

**INTERNATIONAL STATISTICAL
REVIEW**

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 2. SZÁM

Kish, L.: Többsokaságos felvételi tervek: öt típus hét megosztott szemponttal.

Ferany, N.: Életminőség-indexek afrikai országokra nemzetközi összefüggésekben.

Garber, A. M. és mások: Nagykokázatú koleszterinszintek előrejelzése.

Blower, S. M. - Dowlatabadi, H.: A betegségátvitel összetett modelljének érzékenységi és bizonytalansági elemzése: példaként egy HIV-modell.

Gutis, C.: Utólagos mérések tartományai speciális momentumokkal rendelkező priorok bizonyos osztályaira.

Cordero, G. M. - Paula, G. A. - Botter, D. A.: Javított likelihood aránytesztek szórásmodellekre.

1994. ÉVI 3. SZÁM

Murtagh, F.: Ideghálózatok és ezekkel összefüggő „tömegesen párhuzamos” módszerek alkalmazása a statisztikában.

Singpurwalla, N. D. - Wilson, S. P.: Szoftver-megbízhatósági modellezés.

Hammick, P. A. - Gastwirth, J. L.: Csoport-tesztelés érzékeny jellemzőkre: kiterjesztés magasabb elterjedtségi szintekre.

Skinner, C. J. - Holmes, D. J. - Holt, D.: Többkeretes mintavétel többváltozós rétegzéshez.

Breckling, J. U. és mások: Maximum likelihood következtetés mintavételes felvételi adatokból.

Cholette, P. A. - Dagum, E. B.: Benchmark-idősorok autokorrelált felvételi hibákkal.

Crowder, M.: Azonosíthatatlansági krízisek kompetitív kockázatoknál.

Blyth, S.: Karl Pearson és a korrelációs görbe.

Field, C. - Smith, B.: Robosztus becslés – egy súlyozott maximum likelihood-módszer.

**JOURNAL DE LA SOCIÉTÉ
DE STATISTIQUE DE PARIS**

A PÁRIZSI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 1. SZÁM

Lebart, L.: A szövegelemzésről.

Leguen, M.: Idősorok és adatelemzések a kérdés megválaszolásához: megfelelő-e a Sicac-COB osztályozás?

1994. ÉVI 2. SZÁM

Schwartz, D.: Előzetes felmérés vagy döntés: elméleti magyarázó vagy gyakorlati megközelítés.

Lefoll, J.: Tranzakciós költségek és a SOFFEX-akciók opcióinak paritása.

Damiani, P.: A nagy piramis és a csillagok.

**JOURNAL OF OFFICIAL
STATISTICS**

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 1. SZÁM

Cohen, S. B. - Carlson, B. L.: A háztartások és a kórházi adatszolgáltatók által közölt kiadások összehasonlítása az 1987-es országos egészségügyi kiadások felvétele alapján.

Skinner, C. és mások: A közölhetőség ellenőrzése népszámlálási mikroadatokra.

Frank, O. - Snijders, T.: Rejtett sokaságok nagyságának becslése hólabda-mintavétel segítségével.

Garner, T. I. - Blanciforti, L. A.: Háztartásijövedelem-bevallások: az amerikai fogyasztói kiadások felvételének elemzése.

Kindel, C.: Elektronikus adatgyűjtés az Országos Oktatásstatisztikai Központnál: sikerek a könyvtári adatok gyűjtésében.

JASA

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 426. SZÁM

Handcock, M. S. - Allis, J. R.: Egy módszer meteorológiai mezők statisztikai tér- és időbeli modellezéséhez.

Laslett, G. M.: Geostatistikai módszerek: empirikus összehasonlítás bizonyos alkalmazásokban nyújtott előrejelző képességükről.

Kaiser, M. S. - Speckman, P. L. - Jones, J. R.: Statisztikai modellek a táplálkozási szokások korlátozásának bemutatására.

Litvak, E. – Tu, X. M. – Pagano, M.: Szűrés egy betegség meglétére szérumminták gyűjtésével.

Spiegelhalter, D. J. és mások: A gyakoriságokkal kapcsolatos előzetes hiedelmek empirikus értékelése: módszertan és esettanulmány veleszületett szívbetegségekre.

Hodges, J. S.: Katonai kiképzési gyakorlatokból származó adatok elemzési felhasználása: esettanulmány és előzetes felmérés.

Efron, B. – Petrosian, V.: Gamma-sugárzásos betegek túlélésre vonatkozó adatainak elemzése.

Efron, B.: Hiányzó adatok, adatpótlás és bootstrap.

Jensen, D. R. – Solomon, H.: Közelítések definit kvadratikus formák együttes eloszlásaira.

Roeder, K.: Grafikus módszer az összetevők számának meghatározására normális keverékekben.

Sherman, M. – Carlstein, E.: Egy térbeli adatokból számolt általános statisztika momentumainak nemparaméteres becslése.

Severini, T. A. – Staniswalis, J. G.: Kvázi-likelihood becslés szemiparaméteres modellekben.

Lele, S.: Becslőfüggvények kaotikus modellekben.

Frees, E.: Függvények sűrűségeinek becslése megfigyelésekből.

Kam, P. H. – Samaniego, F. J.: Rangsorolt halmazminták alapuló nemparaméteres maximum likelihood becslés.

Brown, B. M. – Hettmansperger, T. P.: Szabályos újra-csökkenő rang-besorolások.

Markatou, M. – He, X.: Korlátozott hatás és magas töréspont tesztelési eljárások lineáris modellekben.

Ronchetti, E. – Staudte, R. G.: A Mallow-féle Cp robusztus változata.

Fan, J. – Gijbels, I.: Ellenőrzött regresszió: lokális lineáris közelítések és alkalmazásai.

Doksum, K. és mások: Korrelációs görbék mint regresszióval magyarázott lokális szórásértékek.

Helland, I. S. – Almoy, T.: Előrejelzési módszerek összehasonlítása, ha csak néhány összetevő mérhető.

Cook, R. D. – Nachtsheim, C. J.: Újrasúlyozás elliptikus kontúrú társváltozók eléréséhez regresszióval.

Pawitan, Y. – O'Sullivan, F.: Nemparaméteres spektrális sűrűségbecslés Whittle-likelihood segítségével.

Gómez, V. – Maravall, A.: Becslés, előrejelzés és interpoláció nemstacionárius sorokra Kalman-szűrő segítségével.

Lang, J. B. – Agresti, A.: Többváltozós kategorikus válaszok együttes és széleloszlásainak egyidejű modellezése.

Molenberghs, G. – Lesaffre, E.: Korrelált sorrendadatok marginális modellezése többváltozós Plackett-eloszlással.

Gilula, Z. – Haberman, S. J.: Feltételes loglineáris modellek kategorikus paneladatok elemzésére.

Cheng, K. F. – Wu, J. W.: Illeszkedés a jóság-teszt kapcsolatfüggvények egy paraméteres családjára.

Hjort, N. L.: A t -jelleg pontos összege, amelyet normális modell még elvisel.

Seo, T. – Mano, S. – Fujikoshi, Y.: Egy általánosított Tukey-sejtés átlagvektorok közötti többszörös összehasonlításokhoz.

Carriere, K. C.: Nemtéljes ismételt mérési adatok elemzése kezelési hatások figyelembevételével.

Cook, R. D. – Wong, W. K.: A kényszer-feltételes és a többrészes optimális tervek egyenértékűségéről.

Kott, P. S.: Egy megjegyzés a "nem" válaszok kezeléséhez a reprezentatív felvételekben.

Kolassa, J. E. – Tanner, M. A.: Közelítő feltételes következtetés exponenciális családokban Gibbs-mintavételével.

Frigessi, A. – Stander, J.: Informatív előzetes modell műholdas képek bayesi osztályozásához.

JOURNAL OF THE ROYAL STATISTICAL SOCIETY

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA (A SOROZAT)

1994. ÉVI 2. SZÁM

Tartling, R.: A bebörtönzés hatása a bűnözésre.

Cuthbert, J. R.: Az okozott veszély mérési módszerének kiterjesztése a gépkocsivezetői kockázat becslésére.

Campbell, M. J.: Idősor-regresszió számokra: a hirtelen gyermekhalál szindróma és a környezeti hőmérséklet közötti összefüggés vizsgálata.

Box, G.: Statisztika és minőségjavítás.

Upton, G. J. G.: Az 1992-es brit általános választás bemutatása.

Gregg, P.: Törekvés a számokra: egy társadalomtudós elemzése a brit munkanélküliségi statisztikáról.

Raab, G. M.: A zavart okozók kiválasztása a társvaltozókból.

Lawson, A. B. – Williams, F. R. L.: Amadale: egy esettanulmány környezeti járványtanra.

SCHWEIZERISCHE ZEITSCHRIFT FÜR VOLKSWIRTSCHAFT UND STATISTIK

A SVÁJCI STATISZTIKAI ÉS KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 2. SZÁM

Manzini, A. – Thalmann, P.: A közszolgáltatás dinamikus elosztási hatékonysága: a svájci telekommunikáció.

Rothen, S. M.: Széndioxid-csökkentés egy optimális modellben: esettanulmány Svájcra.

Felder, S.: A nyilvános árverések következményei a versenyárrakra az építőiparban.

Jordan, T. J.: A svájci pénzügyi politika helyzete: elemzés az új pénzügyi mutatókra.

Meier, U. B.: Tudományos publikációs tevékenység a felsőoktatási intézményekben.

STATISTICA

A BOLOGNAI PÁDUAI ÉS PALERMÓI EGYETEMEK FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 3. SZÁM

Calzolari, G. – Fiorentini, G.: Variancia- és kovariancia-becslés ellenőrzött regressziós modellben.

Rettore, E. – Rivellato, U.: Kétakadályos munka-erő-kínálati modell a munkaerőhelyzet nem pontos mutatóival.

Rettore, E.: Intézményi megszorítások a munkahét hosszára, fix költségekre és a női munkaerő-kínálatra.

Skinner, C. – Torelli, N.: Longitudinális gazdasági adatokból származó nyers áramlások mérési hibája és becslése.

Peracchi, F. – Welch, F.: Az idősebb férfimunkaerő viselkedése az Egyesült Államokban: az újabb trendek elemzése.

Gavosto, A. – Sestito, P.: Forgalmazási költségek Olaszországban: néhány előzetes bizonyíték.

Gianelli, G. C. – Misklewright, J.: Hosszú panelre vonatkozó rögzített hatású bináris választékmódel becslése: egy gyakorlati megközelítés a feltételes logit-módelre.

Pudney, S. – Shomas, J.: Alternatív módszerek egyedi tranzakciók modellezésére: a munkanélküli férjek feleségeinek foglalkoztatottsága az Egyesült Királyságban.

Ghellini, G. és mások: Átmenet az iskolából a munkába: egy longitudinális módszer.

Gori, E. – Mealli, F. – Rampichini, C.: Hatékonysági és hatásossági mutatók a szakmai képzési programok hatása megvalósításának értékeléséhez.

Maritni, A.: A munkanélküli programok hatásosságának értékelése: alkalmazhatók-e a meglévő statisztikai módszerek az olasz munkaerőpiacra és intézményes összefüggésre?

1993. ÉVI 4. SZÁM

Miolo, L. – Colombo, B. – Marshall, J.: Egy adatbázis a testhőmérséklet változásairól a menstruációs ciklusban, biometrikai kutatás céljára.

Pandey, P. S. – Kathuria, O. P. – Kumar, P.: Becslések átlagos halfogáshoz belső vizeken.

De Antoni, F.: Okság a kriptográfiában.

Nagar, D. K. – Gupta, A. K.: Likelihood-hányadosstatisztika aszimptotikus nem nulla eloszlása többváltozós Gauss-módelleknél.

Rosina, A. – Rossi, F.: Egy inverz előrejelzés kiterjesztése halálozásiév-különbségekkel.

Montanari, G. E.: Tervezési hatások és homogenitási hányadosok komplex mintavételi tervekben.

Zenga, M.: Az átruházás alapelvei, koncentrációs pont és szintetikus mértékek.

Barnabani, M.: Lineáris statisztikai modellek becsléséről közelítő természetű prior információk jelenlétében: a büntetőfüggvény-módszer.

Monti, A. C.: Egy ellenálló koncentrációhányados.

Liseo, B.: Feltételes elemzés egy kontingenciátáblára.

STATISTICAL JOURNAL

AZ EGYESÜLT NEMZETEK
EURÓPAI GAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 1. SZÁM

Schirinzi, G. M. F.: Minőségellenőrzés az olasz mezőgazdasági összeírásban.

Humbel, P.: Földrajzi információs rendszerek statisztikai adatok elemzésére, bemutatására és közzétételére - a svájci tapasztalat.

Radermacher, W.: Elviselhető jövedelem: reflexiók a természet értékelésére környezeti-gazdasági elszámolásban.

Szilágyi, Gy.: Az 1990-es Európai Összehasonlítási Program - a GDP nemzetközi összehasonlítása.

Garonna, P.: Statisztikai „decentramento” Olaszországban: fontosság és következmények.

Európai Statisztikusok Értekezlete: Statisztikai prioritások minimális programja az átmeneti országokban.

STATISTIKA

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 4. SZÁM

Vries, W. F. M.: Statisztika és az információs piac.

Potuzniková, E.: Az 1994-es statisztikai felvételi program.

Rezanková, H.: Az SPSS for Windows statisztikai programrendszer.

Guthová, V.: Az alapvető mezőgazdasági termények betakarítása 1993-ban: eredmények a Cseh Köztársaságban.

1994. ÉVI 5. SZÁM

Matusková, M. – Mejstrik, B.: Munkaerő-felvételek a Cseh Köztársaságban.

Blatná, D.: Egy megfelelő előrejelzési módel kiválasztásának kritériumai.

Dubsky, S.: Információk a tőzsdei tranzakciók eredményeiről: Tőzsdei indexszámok mint a gazdaság lehetséges információforrásai.

Hanzl, M.: Részvénypiaci indexek körvonalazása statisztikai struktúrájuk szempontjából.

1994. ÉVI 6. SZÁM

Salajová, L.: A Statisztikai Szolgálat új törvénye.

Perásková, V.: Árindexek számítása a külkereskedelemben.

Jilek, J.: Igazi képet adnak-e a vállalkozóiciklus-felvételek?

Maly, M.: Néhány korábbi statisztikai publikáció átgondolása.

1994. ÉVI 7. SZÁM

Kabourek, J.: Állótoke-elszámolás és statisztika.

Ritchelová, I. – Drapál, S.: Az osztrák környezetstatisztikai gyakorlat.

Blatná, D.: Kombinált előrejelzések.

Pavelka, R.: A Cseh és a Szlovák Köztársaság pénzügyi outputjai a különválás első évében.

STATISTISCHE NACHRICHTEN

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 4. SZÁM

Maxwald, R.: A várható élettartam összehasonlítása az ipari országokban.

Zeidler, S.: Olvasási szokások. (1992. decemberi mikrocenzus.)

Friedl, H. P.: Kérdések az állami egészségügyről: egészségügyi szolgáltatások igénybevétele. (1991. decemberi mikrocenzus.)

Pomezny, W.: Pénzbeni segítség a magánháztartásokban.

Nem pénzbeni segítség a házimunkában.

Háztartások egy ágyhoz kötött vagy segítséget igénylő családtaggal.

Vágóállat-statisztika, 1993.

Bormérleg, 1992/93.

Az állami villamos társaságok szerkezeti statisztikája, 1992.

Települések energiafogyasztása, 1992.

Nagy- és kiskereskedelem, fogyasztás és havi beszerzés, 1993.

Gazdasági összehasonlítások Nyugat és Kelet között.

1994. ÉVI 5. SZÁM

Eichwalder, R. – Engenhart-Klein, V.: Családszerkezet, legújabb fejlemények. (1989-es és 1993-as mikrocenzus.)

Grillitsch, K. – Haydn, R.: Osztrák társadalombiztosítási intézmények, 1993.

Wiedenhofer, B.: Nem pénzbeni segítség gyermekgondozással (1992. márciusi–szeptemberi mikrocenzus.)

Meraner, A.: Terméseredmények, 1993.

Haupt, L.: Tehéntejtermelés és -felhasználás, 1993.

Riess, R.: Energiafelhasználás a szövetségi adminisztrációban, 1992.

Velechovsky, G.: Magas- és mélyépítés, a havi rövid távú felvételek főbb eredményei, 1993.

Ondrasch, F.: Az osztrák települések végelszámolásai, 1992. (Bécs nélkül.)

1994. ÉVI 6. SZÁM

Baineburg, K.: Az osztrák népesség más európai országokkal történő összehasonlításban.

Hawlik, E.: Az osztrák népesség társadalmi–gazdasági csoportjai, 1991.

Scholtze, E.: Ausztria teljes ráfordítása kutatásra és kísérleti fejlesztésre.

Friedl, H. P.: Az egészségi állapot kérdései: kockázati tényezők és tudatosság. (1991. decemberi mikrocenzus.)

Unger, W. – Kronsteiner, C.: Válogatott adatok foglalkoztatottak, munkanélküliek és nyugdíjasok jövedelmére, 1994. április.

Fasching, M.: Honosított személyek és külföldiek társadalmi–demográfiai jellemzők szerint. (1992. júniusi mikrocenzus.)

Nem pénzbeni segítség felnőtt gondozással. (1992. júniusi–szeptemberi mikrocenzus.)

Háztartási munkával történő (nem pénzbeni) segítség gyakorisága a magánháztartásokban.

Teljes fűrészárú-termelés, 1993.

Bortermelés és borkészletek, 1993.

Külkereskedelem 1994. márciusában és I. negyedévben.

1994. ÉVI 7. SZÁM

Maxwald, R.: Megvalósult és tervezett gyermekszám demográfiai ismérvek szerint.

Bartunek, E.: Az ifjúság helyzete, 1992.

Pfeiler, E. – Stubler, A.: Nemzetgazdasági nyugdíjelszámolás, 1993.

Pomezny, W.: A nem pénzbeni segítség gyakorisága a gyermekgondozásban. (1992. márciusi–szeptemberi mikrocenzus eredményei.)

Votsch, W.: Háztartási munkavégzés ágyhoz kötött, segítségre szoruló családtagoknál. (Az 1992. márciusi–szeptemberi mikrocenzus)

Dungler, H.: Lakásépítés 1993-ban: a lakásstatisztika előzetes eredményei.

Gerhold, S. – Bittermann, W.: Ökológiai elszámolások: szektorális ökológiai mérleg és problémaorientált környezeti mutatók.

Bittermann, W.: Szektorális ökológiai mérleg (regionális alkalmazhatóság) és problémaorientált környezeti mutatók. (Egy koncepció vitája.)

Rohrböck, G. J.: Osztrák baromfi- és tojásmérleg, 1993.

Skolarz, G.: Idegenforgalom 1993–1994 téli félévében.

Kniesz, J.: Jövedelemstatisztika, 1991.

Ondrasch, F.: A társaságok zárszámadásai, 1992.

1994. ÉVI 8. SZÁM

Kytir, J.: A nem fogyatékosok várható élettartama.

Pomezny, W.: Nem pénzbeni segítség felnőtteknek: kertészkedés és javítás. (1992. márciusi–szeptemberi mikrocenzus.)

Wiedenhofer, B.: Nem pénzbeni magánsegítség. (1992. márciusi–szeptemberi mikrocenzus.)

Janik, W.: Lakóépületek bérleti és üzemeltetési költségei, 1993.

Haupt, L.: Az 1994. június 3-i szarvasmarhaállomány-felvétel.

Haupt, L.: Vadstatisztika, 1993 és 1993–1994.

WIADOMOSCI STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

1994. ÉVI 3. SZÁM

Witkowski, J.: A munkanélküliség a munkanélküliek szemével.

Kowalska, A.: A helyi munkaügyi hivatalok véleménye a munkanélküliekről.

Sucholinski, A.: Beruházások mint a munkaerőpiaci egyensúly eszközei.

Stanko, S.: A gazdaságokban dolgozók jövedelmei.

Golota, E.: Gazdaságitevékenység-táblázatok.

Maksymiak, E.: Modellparaméterek összehasonlítása és pontosságuk mérése.

1994. ÉVI 4. SZÁM

Opallo, M.: A települések finanszírozási problémái.

Wysoczanska, M.: Önkormányzati tevékenység a jövedelemadatok begyűjtésében.

Mieleczka-Kubien, Z.: Alkoholos italok fogyasztása Lengyelországban.

Slaby, T.: Új együtttható-kategória a társadalmi együttthatók rendszerében.

Jarosinski, W.: Az azonos valutában mért GDP-szint módszertanáról.

Sobczyk, M.: Lízing-díjak számítása.